SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBİ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT II · TAYTORU'NUN KOŞUSU VE SEMETEY'IN YÜKSELİŞİ

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT II

Bölüm 1 · Yas ve Sürgün: Kanıkey'in Buhara'ya Kaçışı
Bölüm 2 · Er Kılığında Ana: Taytoru'nun Falı
Bölüm 3 · Altın Taht ve Babanın Emanetleri: Semetey'in Yükselişi

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 10.432–20.869 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

1	Yas ve Sürgün: Kanıkey'in Buhara'ya Kaçışı	Cilt II — bu ciltte
2	Er Kılığında Ana: Taytoru'nun Falı	Cilt II — bu ciltte
3	Altın Taht ve Babanın Emanetleri: Semetey'in Yükselişi	Cilt II — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

YAS VE SÜRGÜN: KANIKEY'IN BUHARA'YA KAÇIŞI

Manas göçüp gideli beri Talas'ın üstüne kara bulut çökmüştür. Otuz iki yaşında dul kalan Kanıkey, altı haramın zulmünden kaçmak için kundaktaki Semetey'i bağrına basar; Bakay Han onları yola hazırlar — Koşoy'un yas gününde verdiği Taytoru'yu Kanıkey'e, Akborçuk'u yaşlı Çıyırdı'ya çeker, ok geçmez sof cepkeni, gökten inen Boz kise'yi yükler ve Temir Han'a bir mektup yazıp "on iki yıl haber beklerim" diye ant eder. Kokand'ı, Semerkand'ı, çatal sakal Sınçıbek'in Ancıyan'ını dolanan kaçaklar, on bir günlük susuz çölü aşıp Kül-Tokoy'da soluklanır; Kanıkey kızlık çağının cennet bahçesi Keñ-Kölçük'e vardığında gölü kurumuş, çınarları ölmüş bulur ve yıkılıp ağlar. Çıyırdı'nın öğüdüyle kurumuş pınarın başındaki kara çimi Manas'ın sır mızrağıyla çevirdiklerinde su fışkırır, göl dolar, bülbül konar: Semetey için hayırlı fal düşmüştür.

Buhara'da kız kardeşini tanıyan Ismayıl altmış pehlivanıyla karşılar; Kanıkey, altı haramın kendisine ettiklerini döküp oğlunu töresince — kâkülünü kırktırıp, it çanağından geçirip, kılıç ağzından atlatarak — Ismayıl'a öz evlat diye emanet eder: "Elin oğlu dedirtme!" On yedi gün süren toyda Urus ve Kıtay konukları "sağ kalırsa Oyrot'u bozar, cihanı sarsar" diye kehanet ederler. Temir Han kızına yüzlerce ocaklık el bağışlar; Semetey ise kendini Ismayıl'ın oğlu bilerek, anasını "abla" sanarak büyür.

On iki yaşına geldiğinde seksen hocayı, yüz mollayı döven bu ele avuca sığmaz yetim yüzünden şehir ayaklanınca Temir Han, Manas'ın aşını verip torununu tahta çıkarmaya karar verir ve sekiz hanı at yarışına çağırır. Kanıkey ise geceleri gizlice altmış asıylık Taytoru'yu yarışa hazırlar: at öne çıkarsa oğlunun bahtı açılacak, geride kalırsa "ecelden önce öleyim" diye ant içmiştir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kanıkey, Manas öldüğünde otuz iki yaşında duldur; Bakay ona Koşoy'un verdiği Taytoru'yu, Çıyırdı'ya Akborçuk'u hazırlar ve Temir Han'a mektup yazıp on iki yıl haber bekleyeceğine ant eder.
- Kaçış yolu Kokand, Semerkand ve Sınçıbek'in Ancıyan'ından uzak tutulur; on bir günlük susuz çöl aşılır, Küleşen'in Kül-Tokoy ormanında dinlenilir.
- Keñ-Kölçük'te kurumuş pınarın kara çimi Manas'ın usta Bölökbay yapımı sır mızrağıyla çevrilince su fışkırır ve göl yeniden dolar — Semetey için hayırlı fal sayılır.
- Temir Han'ın on iki kızından sonra doğan tek oğlu Ismayıl, Semetey'i kâkül kırkma, it çanağından geçirme ve kılıç ağzından atlatma töreleriyle öz evlat edinir; Buhara'da on yedi gün toy verilir.
- Semetey on iki yaşına dek Manas'ı, Talas'ı ve Kanıkey'in öz anası olduğunu bilmeden Ismayıl'ın oğlu olarak büyür; seksen hocayı ve yüz mollayı döven haşarı bir yetim olur.
- Temir Han, Manas'ın aşını vermek için sekiz hanı at yarışına çağırır; Kanıkey altmış asıylık Taytoru'yu gece gizlice yarışa hazırlayıp atın kaderini kendi kaderine fal tutar.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Padişahımın gözü kapanınca	*When my padishah's eyes were closed,*
Meğer gün görmem kısa imiş!	*It seems my days of light were short!*
Ensemdeki saçım çöp imiş,	*The hair at my nape was mere straw,*
Bahadırım göçüp gittikten sonra	*After my bahadır passed away,*
Sevincimi aşan yasım	*My mourning, overtopping my joy,*
Mızrak boyunca çokmuş!	*Ran a full lance-length deep!*
Gök yeleli göçüp gidince	*When the gray-maned one passed away,*
Göreceğim kara gece miydi?	*Was black night all I was fated to see?*
Gök yeleliden kalan Semetey'i	*Semetey, left by the gray-maned one,*
Kucaklayıp sürgün düştüm Buhara'ya,	*I clasped and fell to exile in Buhara,*
Böylesi bir gün müydü kaderim?	*Was such a day to be my fate?*
Yiğidim sağ iken,	*While my brave one still lived,*
Ben kara yüzlü bahtsız	*I, the luckless black-faced one,*
Önceleri şanlıydım, belliydim,	*Once was glorious, once renowned,*
Armağan kalan Semetey'i,	*Semetey, left as a keepsake,*
Kucaklayıp kaçtım Buhara'ya	*I clasped him and fled to Buhara*
Daha otuz iki yaşımda.	*When I was but thirty-two years old.*
Bakay ağa, bir düşün,	*Elder Bakay, only think,*
Evliyamdan ayrılıp,	*Parted from my saintly one,*
Öleyim derim arımdan,	*I would die, I say, of my shame,*
Bakay ağa, sultanım,	*Elder Bakay, my sultan,*
Ölmeden gidiyorum,	*I go on without dying,*
Şu yurtlu yetimim var diye,	*Because I have this orphan with a homeland,*
Ah zavallı, arımdan yanıp giderim,	*Ah, poor soul, I go burning with my shame,*
Han olduğunu bildirip,	*Making known that he is khan,*
Yanmakla can ölmez,	*The soul does not die of burning,*
Ölmeden gidiyorum ağam,	*I go on without dying, my elder,*
Şu Semetey'im var diye.	*Because I have this Semetey of mine.*
Ar vurdukça gömleğim,	*My shirt, each time shame strikes,*
Çeksem yetmez boynuma,	*Though I tug it, will not cover my neck,*
Bitkin düşüp ağlayıp inlesem,	*Though I fall spent, weeping and moaning,*
Öbür dünyaya giden arslan-şir,	*The lion-shir gone to the other world*
Beni koynuna çekmedi ki.	*Never drew me to his breast.*
Bakay ağa, yanmakla can ölmez,	*Elder Bakay, the soul does not die of burning,*

Sıcak geçirmez kürk verip,
Bu acıyı görmektense,
Bakay ağa, sultanımla birlikte
öleydim!» Buhara'nın pahası ağır karalası,
İçten ağlayıp feryat ederek,
Yaslı kadın Kanıkey,
İnleyip durdu hıçkırarak.

Giving a fur that lets no warmth through,
Rather than look upon this grief,
Elder Bakay, together with my sultan
would I had died!» Buhara's black
mourning-cloth of heavy price,
Weeping from her heart, crying aloud,
The mourning woman Kanıkey
Moaned on and on, sobbing.

Gönlü baştan başa parçalanıp,
Gök yeleliden kalan dul kadının
Gözünün yaşı dökülüp,
Dertlenip ağlayan Kanıkey
Burnunun yaşını çekemeden,
Daha çok yanar zavallı can
Gözünün yaşını silemeden,
Namlı yaman Kanıkey
Daha beter dağıtır aklını,
Yüzüne tutar Kanıkey
O armağan kalan çocuğu.
Hıçkırıp durur ölemeden,
Ölmeyen cana kıyamadan,
Nice nice dağıtır aklını.
Dayanak edinir Kanıkey,
Hanından kalan çocuğu.
Manas'tan kalan Kanıkey,
Daha da beter dağıtır aklını,
Başının üstünde taşıyarak o –
Gök yeleli Manas'tan kalan çocuğu.
O zaman Bakay, yiğit şir,
Kanıkey'in derdine
Kederlenip duramayıp,
Hani Katagan'ın hanı Koşoy'un
Yas günü verdiği Taytoru'yu
Kanıkey'e bindirip,
Yolda rahvan, cana rahat,
Yürüyüşü güzel Akborçuk'u
Sefere binip gitsin – diye,–
Muradına ersin – diye,–

Her heart torn through from end to end,
The widow left by the gray-maned one —
The tears of her eyes poured down,
Kanıkey, weeping in her sorrow,
Unable to draw back the tears of her nose,
The poor soul burns all the more,
Unable to wipe the tears of her eyes,
The famed, formidable Kanıkey
Scatters her wits still worse,
Kanıkey holds to her face
That child left as a keepsake.
She sobs on, unable to die,
Unable to end the soul that will not die,
Over and over she scatters her wits.
Kanıkey makes her mainstay
The child left by her khan.
Kanıkey, left behind by Manas,
Scatters her wits worse still,
Bearing above her head that one —
The child left by gray-maned Manas.
Then Bakay, the valiant shir,
At Kanıkey's sorrow
Could not stand still for grief;
Why, Koşoy's, khan of the Katagan —
Taytoru, given on the day of mourning,
He set Kanıkey upon him,
Ambling on the road, easy on the soul,
Akborçuk of the lovely gait —
Let her ride him on the journey – saying,–
Let her reach her heart's desire – saying,–

Çıyırdı'ya bindirip,
Arslanlığını gösterip,
Andican'ın atkısı pahalı saralası,
Yakası altın, kolları tunç,
Çift zırh plakalı, toygar gözlü,
İşlemeli, geniş bir cepken,

Tüfek kurşunu işlemeyen,
Yay oku geçmeyen,
On iki top kumaş, sekiz kaftanı
İkisine bölüp giydirip,
Baba olup han Bakay,
Kanıkey'in içini yakıp,
Silah pusatını eksiksiz verip,
Han olduğunu belli edip,
Ok geçmez sof cepkeni
Kanıkey'e giydirip,
Gökten inen Boz kise'yi
Beline sımsıkı kuşatıp,
Kahrolup Bakay zâr zâr ağlayıp,
Yetimi için yanıp yakılıp,
O zaman Bakay, yiğit han,
İki küheylan at verip,
Nice tulum süt verip,
Ağlayıp Bakay sarılarak,
Kundaktaki Semetey'i,
Zavallıyı Kanıkey'e emanet edip,
Sığınağa konup ben Bakay
Yiğit huylu kızım Kanıkey,
Yola düştün Buhara şehrine.
Bomboş kalıp inlerim.
Aşacağın engebeli, geçitli yol,

Hiçbir düşmana rastlamadan,
Sağ salim var Buhara'ya,
Kıymetli kızım, esen ol!
Dayanağım, hazinem,
Kahrettin zavallı Bakay'ı.
Gecikirse yavrucuğum,

He set Çıyırdı upon him,
Showing his lion's nature,
Andican's saralı cloth of costly weft,
Its collar gold, its sleeves of bronze,
Double armor-plated, lark-eyed,
An embroidered, ample jacket,

That no musket ball can pierce,
That no bow's arrow passes through,
Twelve bolts of cloth, eight kaftans
He split between the two and dressed them,
Khan Bakay, being as a father,
Searing Kanıkey's heart within,
Gave weapons and war-gear complete,
Making plain that he was khan,
The arrow-proof mohair jacket
He dressed Kanıkey in,
The Boz kise come down from heaven
He girded fast about her waist,
Bakay, crushed, weeping bitter tears,
Burning and grieving for his orphan,
Then Bakay, the valiant khan,
Gave two courser steeds,
Gave many a skinful of milk,
Bakay, weeping, embracing,
Semetey in his swaddling,
Entrusted the poor one to Kanıkey, Settled in a refuge, I, Bakay,
My valiant-natured daughter Kanıkey,
You have set out for the city of Buhara.
Left all empty, I shall moan.
The rugged, pass-strewn road you must cross —
Meeting with no foe at all,
Reach Buhara safe and sound,
My precious daughter, fare you well!
My mainstay, my treasure,
You have crushed poor Bakay.
If my little one is delayed,

Kurban olayım Kanıkey,
Hanım Manas'tan kalan evliyam.
Gelmezse öldü demektir.
Bakıp görsem, karaltım,
Padişah Manas gök yelelinin
Kendisi gibi gördüğüm karaltım.
Ey Kanıkey, kuzum benim,
Kadınlardan çıkma bir şirdin,
Ulumuz Manas sağ iken
Süslü bir kale sendin.
Ulularımdan ayrılıp,
Kocayıp geldiğim çağda,

May I be your sacrifice, Kanıkey,
My saint left by my khan Manas. If he
comes not, it means he is dead.
When I look and behold, my shadow-shape,
Of padishah Manas the gray-maned —
The shadow-shape I see as his very self.
O Kanıkey, my lamb,
You were a shir arisen from among women,
While our great Manas lived
You were an adorned fortress.
Parted from my great ones,
In this season when I have grown old,

Hırpalanan ben idim.
Hırpalanıp ölmeden,
Şu ihtiyar Bakay,
On iki yıl yanarım,
Yıkımdan kalan Kanıkey,
Haberi nasıl oldu – diye,–
Dilek dileyip dururum.
Ulaktan ulağa sorup öğrenirim,
Dertlendiğimde ben Bakay
Gelenlerden sorarım.
Haberin iyi duyulursa,
Baabedin kurbanı keserim.
Haberin kötü duyulursa,
Zavallı cana kıyarım.
Kadınsın Kanıkey,
Er olduğunu bilirim,
Usanmadan deve güdüp,
Gök küheylana binerim.
Beş-Taş başı Bek-Cayloo,
Altın sikke hazinem,
Yaradan tek Allah'tan
Semetey'i dilerim.
Sağ gelirse yetimim,
Bakay han da gün görür,
On iki yıl sonra Semetey,
Gösterişli ihtiyar Bakay'ın

It was I who was battered.
Before dying battered,
This old man Bakay,
Twelve years I shall burn,
Kanıkey, left over from the ruin,
How did the news come to be – saying,–
I shall keep making my wish.
From courier to courier I ask and learn,
When sorrow takes me, I, Bakay,
Shall ask of those who come.
If good news of you is heard,
I shall slay the Baabedin sacrifice.
If ill news of you is heard,
I shall end this poor soul.
You are a woman, Kanıkey,
Yet I know you are a man at heart,
Untiring, I shall herd the camels,
I shall mount the gray courser.
Bek-Cayloo at the head of Beş-Taş,
My treasury of golden coin,
From the one Creator, Allah,
I shall beg for Semetey.
If my orphan comes back alive,
Khan Bakay too shall see the day,
Twelve years hence, Semetey,
Of stately old Bakay —

Tanrı böldü düşünceyi,
Getir hele, Kanıkey,
Armağan diye koklayayım
Yiğitten kalan çocuğu».
Bunu duyunca Kanıkey
Derdi iyice koyulaştırıp,
Veriverdi Kanıkey
Yiğit Manas'tan kalan çocuğu.
Eline aldı han Bakay

God has parted our thoughts in two,
Bring him here now, Kanıkey,
Let me breathe him in as a keepsake,
The child left by the brave one».
Hearing this, Kanıkey,
Her sorrow thickening deeper still,
Kanıkey gave over
The child left by brave Manas.
Khan Bakay took into his hands

Kara sakar yavrusunu,
Bağrına basıp hıçkırır,
O Manas'tan kalan yavruyu.
Böğüren Bakay ben miydim?
Boz ala doğan yavrusunu,
Bağrına basıp kucaklayıp,
O boz atmaca çolpanını.
O zaman ihtiyar Bakay'ın
Aklı fena dağılır,
Sanki ayrılıp gidecekmiş gibi
Gözünün yaşı dökülür,
Bakay böyle dururken
Kanıkey ile Çıyırdı,
İki dertli zâr zâr ağlar,
Çocuğu yüzünden koklayıp
Namlı Bakay han ağlar:
«Küheylandan kalan tırnağım» –
Anacığımdan ayrılıp.
Duramayıp Bakay feryat eder,
«Doğandan kalan çırağım.
Vadi boyunca mı kondum?
Mızrağa taktığım flamam,
Uzaklaştın yanımdan,
Ayköl'den kalan armağanım,
Vadiden akan pınarım,
Eşsiz Manas asilden
Öleceğim demde gördüğüm yavrum.
Yetimim, kaçıp varıp Buhara'ya,
Nasip olan tuzunu mu yiyeceksin?

His black-blazed little one,
He clasps him to his breast and sobs,
That babe left behind by Manas.
Was it I, Bakay, who bellowed so?
His gray-pied falcon fledgling,
Clasping and embracing to his breast,
That gray goshawk, his morning star.
Then old Bakay's
Wits scatter terribly,
As though he were to part and go,
The tears of his eyes pour down;
While Bakay stood thus,
Kanıkey and Çıyırdı,
The two sorrowful ones weep bitterly,
Breathing in the child's face,
Famed Bakay khan weeps:
«My hoof-paring left by the courser» –
Parted from my dear mother.
Unable to hold still, Bakay cries out,
«My lamp-flame left by the falcon.
Did I camp all along the valley?
My pennant fixed upon the lance,
You have gone far from my side,
My keepsake left by Ayköl,
My spring that flows from the valley,
From peerless Manas the noble,
My babe, seen at the hour of my death.
My orphan, fleeing to Buhara,
Will you eat the salt allotted you there?

Dertli Bakay ağanı
Böyle dert içinde ölsün mü dedin?
Öleceğim demde gördüğüm Semetey,
Uzayıp altı ay yol yürüyüp,
Zayıf düşecek sen misin?
Utanç içinde ölemeden
Azabı çekecek ben miyim?
Hazinelik nice altın,
Yetimim, saçılıp kalsın mı dedin?

Katlanmamaya çare yok.
Kuzgun gibi gözünü kızartıp,
Kır sakalını dağıtıp,
Kocamışken Bakay ağanı
Böyle azabını çeksin mi dedin?
Ordalı – Şayık, Kökcökör,
Temir Han'ın şehrine

Sürgün düşecek yetim sen miydin,
Hiç çare bulamadan bozkırda,
Mızraklaşıp saf bozup,
Kakançınlı Beecin'in
Şehrinde ölmeyip de ne oldum!
Kederle ağlayıp bozkırda,
Bu karaltıyı görüp durmaktansa,
Kaplan Manas gök yelelinin
Yanında ölmeyip de ne oldum!
Vay gün, Manas, ölmez olaydın,

Horluk çekip Kanıkey,
Birlikte gidip Semetey,
Bütün karaltılardan dönüp,
Dayanak edindiğim Çıyırdı,
Ölmeden yitmeden ben Bakay,
Karaltılarımdan ayrılıp,
Kocadığım şu çağda
Sönmüş yangın yerine mi döndüm?
Ey Hüda, kervan gibi boyumu gizleyip,
Yanıp ağlayıp ben Bakay,

Your sorrowful elder Bakay —
Did you mean him to die in such grief?
Semetey, seen at the hour of my death,
Trudging a road of six long months,
Is it you who will fall weak and thin?
Unable to die in my disgrace,
Is it I who must suffer the torment?
So much gold fit for a treasury —
My orphan, did you mean it to lie scattered?
There is no way but to endure.
His eyes reddened like a raven's,
His grizzled beard all disarrayed,
Your elder Bakay, grown old —
Did you mean him to suffer such torment?
Of the Horde – Şayık, Kökcökör,
To Temir Han's city

Was it you, orphan, who must fall to exile,
Finding no remedy on the steppe,
Breaking ranks in the clash of lances,
Of Kakançın's Beecin —
Why did I not die in that city!
Weeping with grief upon the steppe,
Rather than stand gazing at this shade,
Beside tiger Manas the gray-maned —
Why did I not die at his side!
Woe the day, Manas, would you had not died,
Kanıkey suffering scorn,
Semetey going with her,
Turned back from all my shades,
Çıyırdı, whom I made my mainstay,
I, Bakay, neither dead nor lost,
Parted from my shadow-shapes,
In this season of my old age
Have I become a burnt-out fire-site?
O Hüda, hiding my frame like a caravan,
Burning and weeping, I, Bakay —

Kederi çekecek gün müydü?
Kervanları kaçırıp,
Doğanım Manas, göçmez olaydın,

Akrabasız sürgün Buhara'ya,
Ah, unutup da sürgün gitmez olaydın!

Bugün görülen yarın yok,
Aldatıp duran düzenbaz,
Böyleymiş işte, dünya bok!
Allah'ın başa verdiğini,
Sefere çıktın Buhara'ya,
Ey Kanıkey, kuzum benim,
Yerin nişanını söyleyeyim.
Başlıcası Hokand, Andican.

Was this the day to bear the grief?
Driving off the caravans,
My falcon Manas, would you had not passed on,
Kinless exile to Buhara —
Ah, would you had not gone forgotten into exile!
What is seen today is gone tomorrow,
A cheat forever deceiving —
So it is, then: the world is dung!
What Allah has laid upon the head —
You have set out for Buhara,
O Kanıkey, my lamb,
Let me tell you the marks of the land.
Chief of them Hokand, Andican.

Elin nişanını söyleyeyim,
Ey Kanıkey, kuzum benim,
Buradan öteye yol yürürsen,
Atı esirgemeden bol yürürsen,
Engebe engebe yer gelir,
Sırtlar, aşıtlar, beller gelir,
Vadisi engebeli, geniş, yayvan,
Sırt boyunca giden yalnız yol,
Engebe engebe bel odur.
Ey Kanıkey, kuzum benim,
Aman-Col denen yol odur,
Buhara'ya giden yol odur.
Puslanıp köşelenir,
Serap olup sivrilir,
Durmadan yürürsen altı gün,
Eyer beli gibi kara sırt –
Kum-Bulak denen bel odur.
Öte yakasına bakarsan,
Kocaman tüten dumanı ayrılan,
Kapkara olup görünen,
Han Hokand'ın durduğu şehir odur.

Ey Kanıkey, kuzum benim,

Let me tell you the marks of the country,
O Kanıkey, my lamb,
If you journey onward from here,
If you ride hard, not sparing the horse,
Rugged upon rugged the land comes,
Ridges, passes, cols will come,
Its valley rugged, broad and sprawling,
The lone road running along the ridge,
Rugged upon rugged — that is the col.
O Kanıkey, my lamb,
The road called Aman-Col is that one,
The road that leads to Buhara is that one.
It hazes over and angles away,
It rises sharp as a mirage,
If you ride six days without halting,
A black ridge like a saddle's seat –
The col called Kum-Bulak is that one.
If you look to its far side,
Its great billowing smoke parting,
Showing itself pitch-black —
That is the city where the khan of Hokand sits.
O Kanıkey, my lamb,

Hokand hanı, girersen, iyilik etmez,

Kolundaki biriciğini,
Yetimini sağ komaz.
Hanın Manas sağ iken,
Hokand'a horluk salardı,
Vergisini toplayıp alırdı.
«Ayköl Manas, onmayasın» – diye,–

Hokandlı ağlayıp kalırdı.
Ey Kanıkey, kuzum benim,
Bunu böylece bırakayım,
Şimdi beri yanından başlayayım.
Çaydanlığı altın, çayı ucuz,
Çatkal yanı Semerkand,
Kırıp geçiren göçü var,
Eline varırsak iyilik etmez,
Bizde Semerkand hanının öcü var.
Kaplanım Çubak girerdi,
Daha dün, kaplan Manas sağ iken,

Kan içen Bakay yanında,
Alnına giyip samur börkü,
Sefa sürüp durduğum çağda,
Yeryüzünde karşılık verecek
can kalmadan,
Sefa sürüp durduğum çağda,
Arslan gibi boyun eğmeden,
Yaslanıp durduğum çağda,
Kaplan sağ iken
Semerkand'a horluk salmıştım.
Altı bin boş at, bin iğdiş deve,

O zaman vergi diye almıştım.
Semerkand'a bir girersen,
iyilik etmez,
Ey Kanıkey, kuzum benim,
Senin biriciğini sağ komaz.
Ey Kanıkey, kuzum benim,

The khan of Hokand, should you enter, will do no good,
The only one in your arms,
Your orphan he will not leave alive.
While your khan Manas lived,
He dealt scorn upon Hokand,
He gathered in its tribute.
«Ayköl Manas, may you never prosper» – saying,–
The Hokandi would be left weeping.
O Kanıkey, my lamb,
Let me leave that as it is,
Now let me begin from the nearer side.
Its teapot gold, its tea cheap,
Semerkand on the Çatkal side,
It has a horde that mows all down,
If we reach its land it will do no good,
The khan of Semerkand holds a grudge against us. My tiger Çubak would enter,
But yesterday, while tiger Manas lived,

Blood-drinking Bakay at his side,
Wearing the sable börk upon my brow,
In the season when I lived at ease,
With none left on the face of the earth to answer back,
In the season when I lived at ease,
Bowing my neck to none, lion-like,
In the season when I sat at rest,
While the tiger still lived
I had dealt scorn upon Semerkand.
Six thousand loose horses, a thousand gelded camels,
I had taken then by way of tribute.
Should you once enter Semerkand,
it will do no good,
O Kanıkey, my lamb,
Your only one it will not leave alive.
O Kanıkey, my lamb,

Ucu dosdoğru Andican,
Yusyuvarlak olgun tanesi var,
Dört köşe kurulmuş evi var.
O beyli yurda baş olmuş,
Andican'ın çatal sakal Sınçıbek
adında hanı var.
Acele edip girersen Kanıkey,
Andican size yer değil,
O Sınçıbek size el değil,
Ağırlayacak er değil,
Senin barınağını verecek yer değil.
Andican'ın Sınçıbek'inin,
Gözünde hep şaşılık gezerdi,
Sözünde hep dolambaç gezerdi,
Güçleri yetse onlar
Beni çelmeye bakarlardı.
Bastığı hep çukur, hendek olurdu,
Kimi zaman vergisini vermeyip kavga
çıkarır,
Bizlerle düşman olurdu.
Düşmanlığına dayanamayıp,
Töresince yürümez – diye,–

Kiminin sırtından kayış
yüzerdi. O zaman Tanrı adına deve
kesip.
Malını yağmalayıp alırdı.
Buyruğu sıkıca yüklerdi.
O Talas'taki han Manas,
Bozguncusunu gönderip,
Bunca azabı saldı – diye,–
Sonra da söylenip dururdu.
Bu huyunu görünce,
Han Baltay'ın Çubak'ı
Nice azap salardı.
Altı bin külçe, bin kunduz,

Her ay vergi alırdı.
Vergisine dayanamayıp,

Straight at its end lies Andican,
It has grain, full-round and ripened,
It has houses raised four-square.
He has become head of that beyed land:
Andican has a fork-bearded khan
by the name of Sınçıbek.
If you enter in haste, Kanıkey,
Andican is no place for you,
That Sınçıbek is no people for you,
No man to make you welcome,
No place to give you shelter.
Of Andican's Sınçıbek —
A squint forever roamed his eye,
A crookedness forever roamed his word,
Had their strength sufficed, they
Would have sought to trip me.
Where he trod was always pit and ditch,
At times he'd withhold his tribute and stir
up strife,
He would turn enemy to us.
Unable to bear his enmity,
He walks not by the law – saying,–

From the backs of some he would flay
straps of hide. Then, slaughtering camels
in God's name,
He would plunder and seize his goods.
He would lay on his command full harshly.
That khan Manas in Talas,
Sending his ravager,
He loosed all this torment – saying,–
Afterward he would keep grumbling.
Seeing this habit of his,
Khan Baltay's Çubak
Would loose many a torment.
Six thousand ingots, a thousand beaver-
pelts,
He took as tribute every month.
Unable to bear his tribute,

O zaman uluyup inleyip kalırdı.

Andican'a girersen kötülük eder,
Ey Kanıkey, kuzum benim,
Kökünden seni yok eder.
Başka yana sapma,
Ey Kanıkey, kuzum benim,
Geniş Buhara'dan ayrılma.
Buhara'nın hanı Temir Han,
Akılca pek zengin bir candı.
Yeşerttiğini ağartan,

Onunla dünürlüğümüz vardı.
Ey Kanıkey, kuzum benim,
Yedi bin kızıl deve sürüp,
Her birinin kuyruğunu ördük,
Sana dünür olurken,
Kanıkey, bunca malı vermiştik.
O zaman dünür olup mal sürüp,
O zaman kulluklaşıp yağ çiğneyip,
Ey Hüda! – deyip, pak söz edip,
Yetimliğini belli etmez,
Kuşanışıp dururken,
Devir kıyamete dek
Ayrılıp gitmemek için
Ahdi pek kılıp,
Ak buğday tanesini çiğneşip,
Attan küheylan bağlaşıp,

«Ey Hüda» deyip kısrak kesip,
Ey Kanıkey, kuzum benim,
Açıkça söyleyecek sözüm var,
Dünür olup kalmışlardı,
O zaman Bakay han ağanın da
sözü var.
Seni asla hor tutmaz,
Öz baban Temir Han'ın gözü var.

Senin baban Temir Han,

He would then be left howling and moaning.
If you enter Andican he will do evil,
O Kanıkey, my lamb,
He will destroy you root and branch.
Do not turn aside another way,
O Kanıkey, my lamb,
Do not part from broad Buhara.
Buhara's khan, Temir Han,
Was a soul most rich in mind.
One who whitens what he has made green —
With him we had ties of marriage-kinship.
O Kanıkey, my lamb,
Driving seven thousand red camels,
We plaited the tail of every one,
When we became your marriage-kin,
Kanıkey, we gave all these goods.
Then, becoming kin, driving herds,
Then, pledging service, chewing the fat,
O Hüda! – saying, speaking pure words,
He shows no sign of your orphanhood,
While we stood girded together,
Until the age turns to Doomsday,
That we might never part and go,
Making the covenant fast,
Chewing together the white wheat grain,
Tethering coursers from among the horses,

«O Hüda» saying, slaughtering a mare,
O Kanıkey, my lamb,
I have a word to speak out plainly,
They had remained marriage-kin,
Then your elder Bakay khan too has his word.
He will never hold you in scorn,
Your own father Temir Han keeps his eye on you.
Your father Temir Han

Buhara'nın olgun hanıydı,
Saf huylu, ak huylu,
Fazlasıyla sağlam bir candı.
Kerametli bir handı,
Temir Han'ın elinde,
Senden başka Kanıkey,
On iki kızı vardı.
Hanlığı halka, yurda ün olmuş,
Kara kılı ortadan yarıp,
Adaletiyle Temir Han
Büyük Buhara'ya han olmuş.
On iki kız evlat görüp,
Bir erkeğe hasret kalmış.
Buhara'ya varıp konarsan,
Dediğime razı ol,
Asilden kalan biriciği
Han baban Temir Han'a veriver.

İnsansa Temir Han,
«Manas'tan kalan çocuk» – diye,–
Kirli giysi giydirmez,
Kirli çanağın kıyısını ısırtmaz,

Kimsenin dilini değdirmez.
Böyle söyleyip, han Bakay,
Yetimle vedalaşıp,
Dul kadına böyle deyip,
Han Buhara'nın şehrine,
Aziz Temir Han'ına

Açıkça yazıp mektup verip,
«Ey Kanıkey, kuzum benim,
Yol yürürsen yolda kalma – diye, Canlı, cümle uçan kuşun
Uygunsuz yere konma – diye,–
Mesken tuttuğu yer olmuş.
Aklında tut kızım duyduğunu, Kayında yumurtlayıp kuşları

Was the ripened khan of Buhara,
Pure of nature, white of nature,
A soul exceedingly sound.
He was a khan of wonder-working grace,
In Temir Han's hands,
Besides you, Kanıkey,
There were twelve daughters.
His khanship became renown to folk and land,
Splitting the black hair down the middle,
By his justice Temir Han
Became khan of great Buhara.
He saw twelve daughters born,
And was left longing for a son.
If you reach Buhara and settle,
Consent to what I say:
The only one left by the noble —
Give him over to your khan father Temir Han.
If Temir Han is human,
«The child left by Manas» – saying,–
He will not dress him in soiled clothes,
He will not let him bite the rim of a soiled bowl,
He will let no one's tongue touch him.
So speaking, khan Bakay,
Taking leave of the orphan,
Saying so to the widow,
To the city of khan Buhara,
To its dear Temir Han

Writing plainly, giving a letter,
«O Kanıkey, my lamb,
If you take the road, stay not on the road – saying, Of all living, all flying birds
Do not alight in an unfit place – saying,–
It has become the dwelling-place.
Keep in mind, my daughter, what you have heard, The birds that lay in the birch,

Yoldan çıkanı el sayma,
Gece gündüz yol yürürsen,
Atı esirgemeden bol yürürsen,
Yedi günlük beli var.
O belden geçtikten sonra,
Keçe kadar yerde dağ yok,
Keçe kadar hendek yok,
Saban giren çizgi yok,
Dağ sıçanının eştiği in yok.
Angıt bile uçup konmamış,

Koskoca kara kel akbaba,
Kanadı yorulup varamamış.
Kuzgunu uçup gözü kararmış,
Üstünden uçucu kuş geçmeden,
Kanadı yorulup bitap düşmüş,
Yaşın on dörde geldiğinde,
On bir günlük çöl odur,
Tanrı'nın çarptığı yer odur.
O çölden geçersin,
Ey Kanıkey, kuzum benim,
Öte yakasına bakarsan –
Küleşen'in Kül-Tokoy'u,
Kül-Tokoy'a varırsın,
Kül-Tokoy'a sen varırsan –
Güldükçe sefa sürersin.
Küleşen'in Kül-Tokoy'u –
Dağında karı var,
Ormanında çığrışan kuşu var,
Kuytusunda tavşanı var,
Sırtlarında arkarı var,
Yamacında kurdu var,
Kuytusunda geyiği var.
Elması olgunlaşıp yığın olmuş,
Dertlenip ağlayıp feryat ederek,
Dertlilerin yattığı yer olmuş,

Hakk'a çevirdin gönlünü,

Count not the wayward as your people,
If you ride by night and by day,
If you ride hard, not sparing the horse,
It has a col of seven days.
After you have passed that col,
No mountain on the ground so big as felt,
No ditch so big as felt,
No furrow where a plow has entered,
No burrow dug by a marmot.
Not even the ruddy sheldrake has flown there to alight,
The huge black bald vulture,
Its wing grown weary, could not arrive.
Its raven flew till its eye went dark,
No flying bird has passed above it,
Its wing grown weary, it fell exhausted,
When your years came to fourteen —
That is the desert of eleven days,
That is the place God has struck.
You will pass through that desert,
O Kanıkey, my lamb,
If you look to its far side –
Küleşen's Kül-Tokoy,
You will come to Kül-Tokoy,
If you come to Kül-Tokoy –
You will take your ease in laughter.
Küleşen's Kül-Tokoy –
It has snow upon its mountain,
It has birds clamoring in its forest,
It has hares in its hollows,
It has arkhar on its ridges,
It has wolves upon its slope,
It has deer within its coverts.
Its apples have ripened into heaps,
Grieving, weeping, crying aloud —
It has become the place where the sorrowful lie,
You have turned your heart to the True One,

Cevizi olgunlaşıp yığın olup,
Diplerinde dere olmuş,
Uçmaya hazırlanmıştır,
Kavakta yumurtlayan kuşları,
Ben vardığımda Kanıkey,
Davranıp durur uçmaya.
Yatıp uykuya kanıp,
Küheylanını otlatıp,
Kül-Tokoy'da kalırsın.
Kül-Tokoy'u sağ geçersen,
Kanıkey kızım, muradına erersin.

Ondan öteye vardığında,
Sarı sırtlar, çöl, yamaç,
Han baban Temir Han,
Temir Han'ın yeriydi,
Büyük Ak-Çiy'e varırsın.
Oynayan güzel bir kız olup,
İyiliği bolca gördüğünde,
Yele gibi gür, aziz saçı
Tepede sımsıkı düğdüğünde,
Çarpacak dağ bulamadan,
Vuruşacak düşman bulamadan,
Yer gezip dolaştığında,
Görkemli başın hünerli çağında,
Sen Buhara'ya baştın – kız çağında,

Akbaltay Han'ın Çubak'ıyla
Güreş tutup durduğunda,
Altmış gün yenilmeden,
Kızım, kapışıp durduğunda,
On dördündeki çağında,
Çubak seni alamayıp çekildiğinde,

Kaplanı Manas'a
Hemen varıp söylediğinde,
Ey Kanıkey, kuzum benim,

Ötesini kendin bilirsin,

Its walnuts, ripened into heaps,
At their roots a stream has formed,
They stand made ready for flight,
The birds that lay in the poplar,
When I arrived there, Kanıkey,
Keep stirring to take wing.
Lying down, drinking your fill of sleep,
Grazing your courser,
You will stay in Kül-Tokoy.
If you pass Kül-Tokoy alive,
Kanıkey my daughter, you will reach your desire.
When you go on beyond it,
Yellow ridges, desert, slope,
Your khan father Temir Han —
It was Temir Han's land,
You will come to great Ak-Çiy.
Being a lovely girl at play,
When you saw kindness in plenty,
Your dear hair thick as a mane
When you knotted it tight atop your head,
Finding no mountain to strike against,
Finding no foe to fight against,
When you roamed and wandered the land,
In the skilled season of your splendid head,
You were head of Buhara – in your girlhood days,
With Akbaltay Han's Çubak
When you stood locked in wrestling,
Sixty days unbeaten,
My daughter, when you grappled on,
In your fourteenth year,
When Çubak could not take you and withdrew,
To his tiger Manas
When he went straightway and told it,
O Kanıkey, my lamb,

The rest you know yourself,

Kanıkey kızım, oynayıp gezdiğin

Terkisinde Semetey,
yerindir». Kimi yere vardığında

Vedalaşıp duramadan,
El sıkışıp fırladı,
«Hoşça kal, esen ol, ana» – diye,–
O Bakay ağan,
Talas'a doğru at sürdü.
O zaman yaslı gider Kanıkey,
Han Buhara'nın şehrine
Sürgün gider Semetey –
Arslan anan Kanıkey,
Asil anan Çıyırdı,
Ayrı ayrı burunları
Basmadan geçip gidiyor,
Cana can katan bir yere
Yatmadan geçip gidiyor,
Yeryüzüne nam salıp,
Aziz anan Kanıkey,
Sığmadan geçip gidiyor.
Engebe engebe belleri
Aşıp geçip gidiyor,
Atı bitirip düpedüz kaçıp,
Aceleyle geçip gidiyor.
Derlediği sikke, sarı altını
Saçıp geçip gidiyor,
O, insan basmaz Aman-Col'dan,
Kaplan dul yiğidin,
Basıp geçip gidiyor.
Buhara'ya doğru yol tutup,
Sapmadan dosdoğru basıp,
Nice nice bellerden,
Gidiyor iki anan,
Beyin kaynatan çölden.
Taytoru ile Akborçuk,
Bir yudum su yutmadan,

Kanıkey my daughter, where you played and roamed —
Semetey at the saddle-back, that place is yours». When she reached a certain place,
Unable to linger in farewell,
Clasping hands, he sprang away,
«Farewell, be well, mother» – saying,–
That elder Bakay of yours
Spurred his horse toward Talas.
Then in mourning goes Kanıkey,
To the city of khan Buhara
Semetey goes into exile –
Your lion mother Kanıkey,
Your noble mother Çıyırdı,
Each separate headland
She passes by without treading,
A place that puts soul into the soul
She passes by without lying down,
Casting her fame across the earth,
Your dear mother Kanıkey
Passes on, the world too small for her.
Cols rugged upon rugged
She crosses over and passes on,
Wearing out her horse, fleeing outright,
She passes on in haste.
The coin and yellow gold she gathered
She passes on, scattering them,
Along Aman-Col where no man treads,
The tiger widow of the brave —
She passes on, treading it.
Taking the road toward Buhara,
Treading dead straight without swerving,
Over many and many a col
Your two mothers go,
Through the desert that boils the brain.
Taytoru and Akborçuk,
Without swallowing one gulp of water,

O zaman bir tutam ot koparmadan,
Dağında puhu ötüşürdü.
Yan gelip uykuya kanmadan,

Buhara'ya sürgün, yol yürüyüp,

Küheylanları otlatmadan,
Feryatla geçip gidiyor.
«Yiğidim, hünkârım, ölme» – diye,–

Namlı yengen Kanıkey,
Kuruyup geçip gidiyor.
Besili kuzu, tatlı baş,
Koltuğunda Semetey,
Ona azık etini yedirip,
Matarasına konmuş azık sütü,
Dayanak edindiği biriciği
Semetey'e emzirip.
Pişirdiği ilikli etleri
Çıyırdı'ya yedirip.
Gündüzleri dinlenmeden,
Gece içinde uyku almadan,
Her gün soluklanmadan,
Gün vaktini gözetmeden,
Günlerce gecelerce yol yürüyüp,
O zaman atı esirgemeden bol yürüyüp,
Arada hayli yol yürüyüp,
Küleşen'in Kül-Tokoy'una –
Kül-Tokoy'a varıp kondu işte.
Kül-Tokoy ata derlermiş,
Sayısız evliya el açıp,
Nur dökülen yer imiş.
Mübarek, elması olgunlaşıp
yığın olmuş,
Ak evliya, meşayih,
Geceleyip gittiği yer olmuş.

Ağaçtan ceviz dökülmüş,
Feryat eden çılgına,

Then without cropping one tuft of grass,
On its mountain the eagle-owls called.
Without lying back to drink their fill of sleep,
Exiled to Buhara, riding the road,

Without grazing the coursers,
She passes on with cries of woe.
«My brave one, my sovereign, do not die» – saying,–
Your famed elder-aunt Kanıkey
Passes on, withering away.
Fattened lamb, sweet head,
Semetey in the crook of her arm,
Feeding him the meat of her provisions,
The victual milk put in her flask,
The only one she made her mainstay —
Suckling Semetey.
The marrow-bone meats she had cooked
She fed to Çıyırdı.
Taking no rest by day,
Taking no sleep within the night,
Without pausing for breath each day,
Without watching the hour of day,
Riding the road for days and nights,
Then riding hard, not sparing the horse,
Meanwhile riding many a road,
To Küleşen's Kül-Tokoy –
She came at last and camped at Kül-Tokoy.
Kül-Tokoy they called a father,
Countless saints, opening their palms —
It was a place where holy light poured down.
Blessed, its apples ripened
into heaps,
White saints, sheikhs of the way —
It became the place where they passed the night.
Walnuts had dropped from the tree;
To the frenzied one crying out,

O duran Kül-Tokoy
Gerçek cennet* gibi görünmüş.
Çınardan guguk öterdi,
İşte, sırttan ular öterdi,
Yamacından keklik, kuşu ötüşürdü*.

That standing Kül-Tokoy
Appeared like a very paradise.*
From the plane tree called the cuckoo,
Lo, from the ridge called the ular,
From its slope partridge and fowl called together.*

Bu ormandan bülbül şakırdı,
Söğütlerden tuti kuşu konuşurdu.
Canlısı da var, cümle canlı,
Küleşen'in Kül-Tokoy'unda
Yaradan'ın her şeyi var.
Hemen önüne bakarsan,
Ev gibi ev gibi çınar var,

Çınarın çini gibi yerinde
bütün yok, Allah'ına yalvarıp,
Dalı olan her yerde yuva var.
Bir dalına baksa,
Sürüyle uçuşan sarı kuş yavrulamış.

Sağ koluna dolanıp.
Bir dalına baksa,
Gök ala boyunlu tan kargası yavrulamış.

Bir dalına baksa,
Ak gerdanlı çar kuşu yavrulamış.

Ta tepesine baksa,
Çatal kuyruklu al kuş yavrulamış.

O sırada baksa,
Can taşıyan ne varsa yavrulamış.

Kayında yumurtlamış kuşları,
Bakıp görse çılgınınız,
Uçmaya hazırlanıp durur.
Kavakta yumurtlamış kuşları,
Davranıp durur uçmaya.

From this forest the nightingale trilled,
From the willows the parrot talked.
It has its living things too, all things living,
In Küleşen's Kül-Tokoy
There is everything of the Creator's.
If you look straight before you,
There are plane trees big as houses, big as houses,
In place of the plane tree's porcelain
there is no whole one, Imploring her Allah,
Wherever there is a branch there is a nest.
If she looks at one branch,
Yellow birds that fly in flocks have hatched their young.
Winding round her right arm.
If she looks at one branch,
The dawn crow with the gray-pied neck has hatched its young.
If she looks at one branch,
The white-throated çar bird has hatched its young.
If she looks to its very crown,
The fork-tailed scarlet bird has hatched its young.
If she looks about her then,
Whatever bears a soul has hatched its young.
The birds that laid in the birch —
If your frenzied one looks and sees,
They stand made ready for flight.
The birds that laid in the poplar
Keep stirring to take wing.

Küleşen'in Kül-Tokoy'unun
Arasına vardığında,
Yaprağı zar gibi ince,
Yatarmış orada evliya,
Kara kurdu başparmak kadar.
Ulu kavağa varıp Kanıkey,
Eyerini alıp sırtını boşaltıp,
Aziz Bakay kaplanın
Armağan verdiği büyük köstekle*
O küheylanları köstekleyip*,
Sımsıkı düğümlü ak yuları
Yeniden bağlayıp pekiştirip,
O meltemli Keñ-Özön'de,
Yetkin küheylan yürükleri

Of Küleşen's Kül-Tokoy
When she came into its midst,
Its leaf thin as membrane,
There, they say, a saint would lie,
Its black wolf big as a thumb.
Coming to the great poplar, Kanıkey,
Taking off the saddle, freeing its back,
That dear Bakay the tiger —
*With the great hobble he gave as a gift**
Hobbling those coursers,*
The white halter, knotted fast,
Tying and making firm anew,
In that breezy Keñ-Özön,
The full-fit courser pacers

Ulu kavağa emanet edip.
Asil Alakeñ'in yaptığı Akkañkı'yı
Başucuna yastık edip,
Kıbleye baş verip,
Yatıp uykuya kanıp,
Yan gelip canı dinlendirip,
Dirseğe yaslanıp uyku alıp,
Kestirip rahat bulup.
Asil Manas'tan kalan aybalta,
Arslan yengen Kanıkey,
Bir vakit kestirdiğinde,
Kanıkey, uykudan irkilip uyanıp,
Ah, horoz gibi tetik zavallı kul,
Sağ yanına dönüp,
Sızlayan ayağı yatışıp,
Yolcu düşmüş ananın,
Gözü fal taşı gibi açılıp,
Uykudan uyanıp kalksa,
O, etine gelmiş küheylanlar,
Coşup silkinip,
Gemi çiğneyip debelenip.
Sağ kulağını yatırıp,
Homurdanıp küheylanlar,
Kara yerin toprağını

Entrusting to the great poplar.
The Akkañkı made by noble Alakeñ
Making a pillow at her head,
Giving her head toward the qibla,
Lying down, drinking her fill of sleep,
Reclining, letting the soul rest,
Leaning on an elbow, taking sleep,
Dozing, finding ease.
The moon-axe left by noble Manas,
Your lion elder-aunt Kanıkey,
When she had dozed a while,
Kanıkey, starting awake from sleep,
Ah, the poor servant, wakeful as a rooster,
Turning onto her right side,
Her aching leg grown still,
Of the mother fallen to the road —
Her eye opened wide as a divining-stone,
When she rose awake from sleep:
Those coursers, come into their flesh,
Surging and shaking themselves,
Champing their bits and pawing about.
Laying back the right ear,
The coursers snorting,
The soil of the black earth

Göğe doğru savurup.
Uykudan kalksa yengeciğin,
Gökten yıldız titreşip,
Kıbleye doğru birer birer,
Gökten yıldız kayıp sızlayıp,
O zaman kıbleye doğru akışıp,
Tan yarılıp kabarıp,
Tanın ardı ağırlaşıp,
Tan apaydın sökmüş,
O zaman yere aydınlık
girmiş.
Dönüp küheylan Kanıkey,
Hanı Manas'tan kalan Boz kise'yi

Flinging toward the sky.
When your dear elder-aunt rose from sleep,
Stars trembling in the sky,
Toward the qibla one by one,
Stars slipping from the sky, aching,
Then streaming toward the qibla,
The dawn splitting and swelling,
The dawn's rear growing heavy,
The dawn had broken bright and clear,
Then light had entered
the earth.
Turning the courser, Kanıkey,
The Boz kise left by her khan Manas

Boynuna sımsıkı takınıp,
Öbür dünyaya giden Ayköl'ün
Ruhuna yalvarıp,
O er yapılı Kanıkey,
At bağladığı çınara
Usulca basıp vardı,
O zaman kara çelik gemi,
Ağızlarından tek tek çıkardı.
Kara kıyak, güzelim otu
Bel bel otlatıp,
Kaynayıp duran pınardan
Susuzluğunu kandırıp,
Tay görünüşlü küheylanı
Kumlu yerde debelendirip,
Zavallı yengen Kanıkey,
Gökte Allah'ın günü bulutlanıp,
Aceleyle namaz kılınıp,
O ormanda dayanıp duramayıp,
Başına altmış düşünce bir gelip,

Duramayıp yengen kaplan,

Gözünün yaşı dökülüp,
Zavallı gönlü parçalanıp,
«Ay karanlık gün olsa,

Fastening tight about her neck,
Of Ayköl gone to the other world
Imploring his spirit,
That man-built Kanıkey,
To the plane tree where she tied the horses
Came treading softly,
Then the black steel bits
She drew one by one from their mouths.
The black sedge, the lovely grass,
Grazing them from col to col,
From the bubbling spring
Quenching their thirst,
The colt-looking courser
Letting it roll on sandy ground,
Your poor elder-aunt Kanıkey —
In the sky Allah's day clouding over,
Prayers performed in haste,
Unable to endure in that forest,
Sixty thoughts coming at once upon her head,

Unable to hold still, your elder-aunt the tiger,

The tears of her eyes pouring down,
Her poor heart torn to pieces:
«If the day turns moonless dark,

Gece nice olur – diye,
Şuraya ava gelse Hokandlı,
Çılgının üstüne çıkagelse,
Günü nice olur – diye,–
Üstüne çullanıp kalsa,
Hep birden kökümü mü kurutur?
Öleceğim demde gördüğüm Semetey'i
Kâfirler, kuşbeyine* çekip
götürür mü? Ya arslanından ayrılıp,

«Kadınlar içinde halkı bozan

Kara yüzlü çılgın işte bu» – diye,–

Beni mi kurban ederler?
Yoldaşımdan kalan yetimimi,
Kurutup ganimet ettik – diye,–

Beden kulu* mu edinirler?
Belayı mı başa sararlar?
Karnımdan çıkan biriciğim,
Kızlığında coşup taşan,
Hanımdan kalan yavrucuğum,

Azabı mı tam ederler?
Andican, Hokand, Margalan,
Yetimi mi ganimet ederler?
Yetiminden çırpınıp koşarken ayrılıp,

Yoksa dulu Tanrı mı çarpar?
Kurban olayım, anacığım,
Çırpınıp koşan insan durur mu,
Yetimin gidip kurtulamadan,
Dulu Tanrı mı çarpar?
Çırpınıp kaçtık Buhara'ya,
Buhara'ya varamadan mı kalır?!
Deyip, böylece, Kanıkey,
Azığını yanına kuşanıp,
O çarpışmaya girecek pusatı

What will the night be like – saying,
Should the Hokandi come here to hunt,
Should he come upon the frenzied one,
What will her day be like – saying,–
Should they fall upon her in a mass,
Will they dry up my root all at once?
Semetey, seen at the hour of my death —
Will the infidels drag him off to the bird-brained and take him? Or, parted from her lion,*
«The one who corrupts the people among women,
The black-faced madwoman — here she is» – saying,–
Is it I they will make the victim?
My orphan left by my companion —
We dried them out and made them booty – saying,–
Will they make him a body-slave?*
Will they wind calamity round our heads?
My only one, come from my womb,
Surging and overflowing in her girlhood,
My little one left by my khan,

Will they make the torment complete?
Andican, Hokand, Margalan —
Will they make the orphan booty?
Parted from her orphan while struggling and running,
Or will God strike the widow down?
May I be your sacrifice, my dear mother,
Does one who struggles and runs stand still?
Before the orphan can get away free,
Will God strike the widow down?
Struggling, we fled to Buhara —
Shall we fall short of reaching Buhara?!
So saying, thus, Kanıkey,
Girding her provisions at her side,
The war-gear she would take into battle

Beline sımsıkı bağlanıp.
Küheylanları eyerleyip,
Yetimi için ürperip.
Ormanda dayanıp yatamadan,
Duraklayıp zavallı yengen,
Yeryüzüne sığamadan.
Yattığı orman dert olup,
Yalvarıp ağlayıp duramadan,
Yengenin yüreği kaynayıp dert olup,
O Manas'tan kalan dulun,
Aklını büsbütün dağıtıp,
Medet bilir zavallı,
O yiğitten kalan çocuğu.
O yiğit yengen Kanıkey,
Yöneldi Buhara kalesine.
Namlı yengen Kanıkey,
Er yapılı zavallın,
Manas'a kavuştuğunda,
Kopanı ulamıştı,
Saçılanı derlemişti.
Hızır'ın dokunduğu Manas'a

Binding fast about her waist.
Saddling the coursers,
Shuddering for her orphan's sake.
Unable to endure lying in the forest,
Faltering, your poor elder-aunt,
The earth too small to hold her.
The forest where she lay becoming grief,
Unable to cease imploring and weeping,
Your elder-aunt's heart seething into grief,
Of that widow left by Manas
Her wits scattering utterly,
The poor one takes for succor
That child left by the brave one.
That valiant elder-aunt Kanıkey
Turned toward the fortress of Buhara.
Your famed elder-aunt Kanıkey,
Your man-built poor one,
When she was joined to Manas,
Had spliced what was broken,
Had gathered what was scattered.
To Manas, touched by Hızır,

Daha dün, Kadir gecesi olup kavuşmuştu.
Eğri büğrü sudan,
Kavuştuğunda han etmişti,
Kaplan gök yeleli hanının
Dört yanını düzmüştü.
Töre Manas dedirtip,
Bahadırı dört bir yana han etmişti,

O dört tülüğünü tamam etmişti.
Gönlünce olduruvermişti,
Sandığının hepsini
Sarı altın, mülkle doldurmuştu.
Gönlünü hepten rahat kılmıştı,
Gök yeleli Manas kaplanı,
Vardığı yere han etmişti.

But yesterday, it being the Night of Kadir, she had been joined.
From the crooked, winding water,
When she joined him she made him khan,
Of her tiger gray-maned khan
She set in order all four sides.
Having him called Töre Manas,
She made the bahadır khan to all four quarters,
She made complete his four kinds of herds.
She brought all to pass after his heart,
All of his chests
She filled with yellow gold and holdings.
She set his heart wholly at ease,
Gray-maned Manas the tiger —
She made him khan wherever he went.

Dikip yetiştirip bağ etmişti,
She planted and raised and made a garden,

Yoğurup örüp ev etmişti,
She kneaded and wove and made a home,
Bütün donatısını tamam etmişti.
She made complete all his array.
Otuz iki yaşında
At thirty-two years of age
Padişahtan ayrılan
Parted from the padishah,
O yaslı kaçan Kanıkey,
That mournful fleeing Kanıkey:
«Ey kurban olayım, anacığım,
«O may I be your sacrifice, my dear mother,

O zaman kaçıp sürgün düşen Semetey.
Then Semetey, fled and fallen to exile.
Dayanağım olan Urmekem!
My Urmeke, my mainstay!
Yürekli yengen kaplan,
Your stout-hearted elder-aunt, the tiger,
Kan içen Manas'tan kalan evliyan,
Your saint left by blood-drinking Manas,
Er olduğunu belli edip,
Making plain that she was a man,
O kara yılkının düldülünü,
The düldül of that black horse-herd,
O kocayıp gitmiş Çıyırdı'nın,
Of that Çıyırdı grown old —
Er olduğunu belli edip,
Making plain that she was a man,
Asil ananın kocamışını
The aged one of the noble mother
Akborçuk'a bindirip,
Setting upon Akborçuk,
O zaman evliya yengen Kanıkey,
Then your saintly elder-aunt Kanıkey,
Sağlı sollu kamçı vurup,
Laying the whip to right and left,
Sağa sola mahmuzlayıp,
Spurring to right and to left,
Esirgemeden uzak yol yürüyüp,
Riding the far road without sparing,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Riding hard, not sparing the horse,
Mahmuzladıkça üzengiler oynaşıp,
The stirrups dancing as she spurred,
Küheylanın teri akıp,
The courser's sweat running down,
Şimdi üzengide şıpırdayıp,
Now dripping at the stirrup,
Pusa bürünmüş çölden,
Through the mist-shrouded desert,
Pürüz pürüz bellerden,
Over the rough-grained cols,

Kıvrılan yoldan,
Along the winding road,
Buhara'ya giden yoldan,
Along the road that goes to Buhara,
Yengen kendini hiç esirgemedi,
Your elder-aunt spared herself not at all,
Upuzun ırak yol tutup,
Holding to the long, far road,
Babası Temir Han'ın geniş Ak-Çiy'i,
Her father Temir Han's broad Ak-Çiy —
O zaman sınıra dayandı.
Then she came up against the border.
Sınırı basıp çıktığında,
When she trod across the border,
Gönlü çöküp parçalanıp,
Her heart sinking, torn to pieces,
Alıştığı yeri görünce,
Seeing the place she once knew well,

Gök yeleli yengen çılgının,

O zaman gözünün yaşı
dökülüp.
O kuş üzümü gibi aziz göz,
Aziz yeri görünce,
Kamçı boyu yaş akıp,
Bıldırcın gibi aziz göz,
O yeri görünce,
Başka başka yaşlar akıp:
Oğuldan bir şir doğuran,
Kızdan bir er doğuran,
Altın rahimli anacığım,
Amır-Temir, Küröögön –
İşte o benim büyük atam.
Daha dün, Beecin'e bela salarım – diye,–

Beecin'deki Alöökö Han'ın
biricik kızı
O Medirese güzelini
Kendime eş ederim – diye,–
Daha dün, Türk oğlundan asker
toplayıp,
O zaman eksiksiz hepsini bol
toplayıp,
Daha dün, heybeti yaman diye anılıp,

Mekke-Dilde hanı imiş,
Daha dün, sultandan girip
dua alıp.
Kakançın'ın Beecin'ine

Kaynayan ordusu atlanıp,
Kulları toplayıp aldığında,
O sefer yol yürüyüp,
Daha dün, Karkıra'ya vardığında,
O, tutup derleyip sayısız taşı,

Salaalık Kırgız halkı kalmış.

Of your gray-maned elder-aunt, the frenzied one,
Then the tears of her eyes poured down.
That dear eye like a currant-berry,
Seeing the dear place,
Tears flowing a whip-length long,
That dear eye like a quail's,
Seeing that place,
Tears upon different tears flowed down:
Bearing a shir among sons,
Bearing a man among daughters,
My dear mother of the golden womb,
Amır-Temir, Küröögön –
There, that is my great forefather.
But yesterday: I shall loose calamity on Beecin – saying,–
Of Alöökö Han in Beecin,
his only daughter,
That beauty Medirese —
I shall make her my own wife – saying,–
But yesterday, mustering soldiers from the sons of the Turk,
Then gathering all of them complete in plenty,
But yesterday, renowned for his dread majesty,
He was khan of Mekke-Dilde,
But yesterday, going in before the sultan, receiving blessing.
To Kakançın's Beecin

His seething army mounted up,
When he gathered in his servants,
Riding the road on that campaign,
But yesterday, when he came to Karkıra,
He, seizing and gathering stones past counting —
The Kyrgyz people of Salaalık remained.

O zaman nişan diye koyduğunda,
Anacığım, aşağıdaki Mısır büyük kale,

Vuruşmadan, çekişmeden,
Beecin'e girip vardığında,
«Hazretin dokunmadığı Beecin'i

Sen dolaşmadan çekil – diye,–
Madem isteyip gelmişsin,
İstediğini vereyim –
Dünür olup dön» – diye,–

On sekiz bin âleme,
O zaman nice ordu imiş,
Beecin'i baştan başa dolaşmış.
Kakançın'ın ulu hanı,
O zaman dilediğin kadını – diye,–
Alıp götür, bahadır – diye,–
Otuz üçünden aşağı
Kadını evinde komadan,
On yedisinden yukarı
Kızları şehrinde komadan,
O Beecin'e varan İslam –
İslam ordusunu toplamış.
Bahadır, Beecin'in yaman
büyük hanı:
Onduğumu söyleyeyim,
«Müslüman, konukluğa gelip
kalmışsınız,
Şu duran Buhara'ya,
Gönlünüz düşerse alın – diye,–
O vardığın yurduna,
Medirese'yi baş edip,
Kızlarını verivermiş.
Padişahı böyle deyince,
Varanlar eş almış,
Küröögön geri dönene dek,
Kiminin çocuğu bile olmuş.
Semerkand'ın gök taşı,

Then, when he set them up for a marker,
My dear mother, below lies Mısır, the great fortress,
Without battle, without contention,
When he entered into Beecin,
«Beecin, which the Hazret has not touched —
Withdraw without roaming it – saying,–
Since you have come desiring,
Let me give what you desire –
Become marriage-kin and turn back» – saying,–
To the eighteen thousand worlds,
It was then so great a host,
It roamed Beecin from end to end.
Kakançın's great khan:
Then — the woman you desire – saying,–
Take her and go, bahadır – saying,–
Below their thirty-third year
Leaving no woman in her house,
Above their seventeenth year
Leaving no girls in their city,
That Islam that came to Beecin –
Gathered the army of Islam.
The bahadır, Beecin's dread great khan:
Let me tell how I prospered —
«Muslims, you have come as guests and stayed,
To this standing Buhara,
If your heart inclines, take them – saying,–
To that homeland you have reached,
Making Medirese the head,
He gave his daughters over.
When their padishah spoke so,
Those who went took wives,
Until Küröögön turned back again,
Some even had children born.
Semerkand's sky-blue stone —

Önceleri Hıtay yeri imiş,
O zaman Medirese, gerçek güzel,

Pay diye isteyip almış.
O zaman, ansam, nice yeri almış,
Yer alması kurusun,
O zaman Beecin şehrine,
O günden beri ordu varıp,
Küröögön Han zamanında,
Can esirgemeden bol varıp,
O zaman eş alıp dururken,
Beecin uğultuda kalmış.
Anacığım, sözü ben söyleyeyim.
Padişah olup göçmüş –
Değil o, Hazret Ali – o hani?
Bugün görülen yarın yok,
Böyle aldatıp durur, dünya bok!
Şu geniş Ak-Çiy'i görünce,
İçime düşer koca bir kor!
Anacığım, kaçıp geliyorum Buhara'ya,
Dayanak edinip oturduğum
Kaplan sultan da yok!
Amır-Temir, Küröögön,
Onu da Tanrı almış,
Evliya olup yaratılıp,
Evliya anam, dinle,
Nasıl büyüdüğümü söyleyeyim,
İnsan olup çıkan zavallı can,
Nasıl yaratıldığımı söyleyeyim,
Buhara'da benim babam Temir Han,
Dünyada erkek görmeden,
On iki kız görmüş,
Kesip biçip başlık yiyip,
On ikisini on iki hana vermiş.
Garip babam ah edip,
On üçüncü biri olarak,
Ben zavallıyı görmüş.

«Kız da olsa çocuğumu,

It was Hıtay land in former days,
Then Medirese, beauty in truth,

He asked and took her as his share.
Then, if I recall, he took many a land,
May land-taking wither away,
Then to the city of Beecin,
From that day on the host kept going,
In the time of Küröögön Han,
Going in plenty, unsparing of life,
Then, while they went on taking wives,
Beecin was left in an uproar.
My dear mother, let me speak the word.
He passed away a padishah –
Is it not he, Hazret Ali – where is he now?
What is seen today is gone tomorrow,
So it keeps deceiving: the world is dung!
When I see this broad Ak-Çiy,
A great ember falls into my breast!
My dear mother, I come fleeing to Buhara,
Where I sat, having made my mainstay —
The tiger sultan too is gone!
Amır-Temir, Küröögön,
Him too God has taken,
Created to be a saint,
My saintly mother, listen,
Let me tell how I was raised,
This poor soul that came forth human,
Let me tell how I was made:
In Buhara my father Temir Han,
Seeing no male child in the world,
Saw twelve daughters born,
Cutting and trimming, taking bride-price,
Gave the twelve to twelve khans.
My forlorn father, sighing,
As a thirteenth one,
Saw me, this poor one, born.

«Though my child be a girl,

Altmış oğula vermem» – diye,–
Tepede sımsıkı düğdüğünde.
Toyumda kısrak kesmiş,
Adımı Kanıkey güzeli koymuş.
Boynuma uğur diye muska takmış,
Yelmeden rahvan ata binip,
Beni nazlandırıp büyütmüş.
Saçımı yağlayıp örmüş,
Beni imanı gibi görmüş.
Kısmeti taşıp yürümüş,
Ben ikiye geldiğimde,
Ismayıl'ı doğurmuş.
«Kara yağızın güzeli,
Müslümanın soylusu,
Kurban olayım yavrum» – diye,–

Beni ölçüsüz sevip,
Kızlığımda nazlandırıp,
Babacığım sözümü dinlermiş.
Yediye basıp geldiğimde,
«Yaman olur yavrum» – diye,–

Sırığa asıp bağlatıp,
Benim zavallı bahtsız anam,
Besili kuzu, tatlı baş,
Boynuma altından yakut takmış, Ben zavallı, gezinti için kaynatıp,
Bütün Buhara, Sart yurdu,
Beni nazlandırıp büyütmüş.
Kendim körpe bir çocuk,
Yaşım on ikiyi geçmemiş,
Kadınların hünerlisiyken,
Kendim oyunbaz çocuk, kız çağındayken,
Küheylanın başını çevirdiğinde,
Daha dün, kalkıp oynayıp dururken,
Padişahlık Buhara'ya,
Sıkı buyruk verdiğinde,
Karşılık vereni,

I will not give her to sixty sons» – saying,–
When he knotted it tight atop my head.
At my feast he slaughtered mares,
He named me Kanıkey the beauty.
He hung an amulet at my neck for luck,
Mounting an ambler that never trots,
He raised me pampered and dear.
He oiled and braided my hair,
He looked on me as on his faith.
His fortune walked overflowing,
When I came to my second year,
She bore Ismayıl.
«Beauty of the black-bay stock,
Noble of the Muslims,
May I be your sacrifice, my little one» – saying,–
Loving me beyond measure,
Pampering me in my girlhood,
My dear father would heed my word.
When I came into my seventh year,
«It will go ill with my little one» – saying,–
Having it hung and bound on a pole,
My poor luckless mother,
Fattened lamb, sweet head,
Hung a ruby of gold at my neck, I, poor soul, boiling it for the outing,
All Buhara, the Sart homeland,
Raised me pampered and dear.
Myself a tender child,
My years not yet past twelve,
While I was the most skilled of women,
Myself a playful child, in my girlhood days,

When she turned the courser's head,
But yesterday, while I rose up and played,
To padishah-ruled Buhara
When I gave strict command,
Whoever answered back,

Daha dün, koyun yerine kırdığında,

Öz babam Buhara şehrine,
Bildiğimi yaptığımda,
Haddinden aşkın güç edip,
Kendimle yaşıt,
Vergiyi salığı zorla salıp,
Buhara'nın kızını topladığımda,

Yele gibi gür aziz saç,
Bir yanımda seksen kız,
Öbür yanımda seksen kız,
Omuzda salınan ipek kaftan giyip,

Altından çiçekli takkem*,
Tepemde ışıl ışıl parlayıp,
Kızlardan yoldaş alıp,
Gezintiye çıkardım,
Kızlık günümde ben zavallı,
Şu geniş Buhara'ya ben hükmederdim.
Zamanında oyunla yer dolaşıp,
At bakan nice mirabım*,
Çadır kuran hizmetkârlar,
Gündüzüne kısrak kesip,
Gecelenen yerde tay kesip,
Buharalının küheylanını,
Gezdiğim yerlerin hepsini,
Bereketle donatıp.
Buhara'dan çıkıp esirgemeden,
Altı gün yol yürüyüp,
Gezintiye, şu haşarı can,
İşte bu yere gelirdim.
Kanıkey'in Keñ-Kölçük'ü –
Her yanı denk Kölçük.
Yılın mevsiminde zavallı can,
Gezintiye gelirdim.
Zamanında geliverdiğimde,
Kurban olayım anacığım,
Muradıma ererdim,

But yesterday, when I cut them down like sheep,
My own father — to the city of Buhara,
When I did as I pleased,
Wielding power beyond all bounds,
Of my own age and year,
Laying on tax and levy by force,
When I gathered the girls of Buhara,

Dear hair thick as a mane,
Eighty girls on one side of me,
Eighty girls on my other side,
Wearing the silk kaftan that sways at the shoulder,
My skullcap flowered with gold,*
Gleaming bright upon my crown,
Taking companions from the girls,
I would go out on an outing,
In my girlhood days, I, poor soul,
Ruled over this broad Buhara.
In my time, roaming the land with play,
Many a mirab of mine tending horses,*
Servants pitching the tents,
Slaughtering mares for the day,
Slaughtering colts where night was passed,
The Buharan's courser,
All of the places I roamed
Arraying with abundance.
Going out from Buhara unsparing,
Riding the road six days,
On an outing, this wild soul,
I would come to this very place.
Kanıkey's Keñ-Kölçük –
A Kölçük even on every side.
In the season of the year, poor soul,
I would come on an outing.
When I arrived in my time,
May I be your sacrifice, my dear mother,
I would attain my desire,

Sekseni gelin, seksen kız,
Oyunbaz çocuk, kız çağında,
Ey anacığım, kulak ver,
Bu yere oynayıp gülüp giderdim.

Şu görünen Keñ-Kölçük,

Eighty of them brides, eighty girls,
A playful child, in girlhood days,
O my dear mother, give ear,
I would go to this place playing and laughing.
This Keñ-Kölçük you see,

Anacığım, her yanı denk Kölçük.

My dear mother, a Kölçük even on every side.

Kayında yazılı yazısı var,
Kara yüzlü Kanıkey'in adı var.
Kavakta yazılı yazısı var,
Deniz misali kızın Kanıkey'in adı var.
Armağan edilmiş Keñ-Kölçük.
Kölçük'ün çevresinde çınar bağı,
Kara yüzlünün gezintide bindiği,

On the birch there is writing written,
There is the name of black-faced Kanıkey.
On the poplars there is writing written,
There is the name of Kanıkey, the girl like the sea. Keñ-Kölçük, given as a gift.
Around the Kölçük a grove of plane trees,
Where the black-faced one rode on her outings,

Oynayıp çıktığı altın taht.
Kızlara düzen gösterip,
Böyle geçip giden aziz çağ!
O kurulu saray, serin yer,
O tahtın hemen dibinde,
Desem, Allah'a sözüm feryattı,

The golden throne she mounted at play.
Showing the girls their order —
The dear season that passed away so!
That established palace, that cool place,
Right at the foot of that throne —
Were I to say it, my word to Allah was a cry —

Kanıkey'in Buhara'dan getirttiği,
Buharalı ganimet edinmiş.
Taht dibine serdirdiği,

That which Kanıkey had brought from Buhara, The Buharan has made it booty.
That which she had spread at the throne's foot,

Koca kilimi vardı.
Kilimin hâlini söyleyeyim,
Altın desenli koca kilim –
Kırk yıl suya bıraksalar,
Kıyısı zerre solmamış.
Seksen yıl suya batırsalar,
Kıyısı kalkıp solmamış.
Atkısı ipek, altından,
Çözgüsü ince, pahalıdan,
Taht önüne serdirdiği,
Altın desenli koca kilim,

Her great kilim was there.
Let me tell the state of that kilim:
The great kilim of golden pattern –
Were they to leave it forty years in water,
Its border would not fade one grain.
Were they to sink it eighty years in water,
Its border would not lift nor fade.
Its weft of silk, of gold,
Its warp of fine and costly thread,
That which she spread before the throne,
The great kilim of golden pattern,

Uzaktan arayıp bulunmaz,
Alabildiğine pahalı büyük kilim.
Üstündeki altın taht,
Oyunbaz çocukluk çağımda,
Garip kadın Kanıkey'in,
Oynayıp gezdiği o çağ.
Kölçük'ü göre gidelim,
Kurban olayım, anacığım,
Ondan sonra Buhara'ya varalım.
Kanıkey'in Keñ-Kölçük'ü,
Her yanı denk Kölçük.
Kıyısında altın taht,
Çevresi çınar bağı.
Kız çağında böylesine,

Not to be found though sought from afar,
A great kilim costly beyond measure.
The golden throne upon it —
In my playful childhood season,
Of the forlorn woman Kanıkey,
That season when she played and roamed.
Let us go to see the Kölçük,
May I be your sacrifice, my dear mother,
And after that let us go on to Buhara.
Kanıkey's Keñ-Kölçük,
A Kölçük even on every side.
At its shore a golden throne,
Around it a grove of plane trees.
In her girlhood, such was

Kanıkey'in hanlığı,
Kanatlı kargayı bile sokturmayan,

Hanının çıkardığı fermanı.
Yiğit kadın Kanıkey,
Keñ-Kölçük'e geldiğinde,
Gölcüğü kurumuş,
Çepeçevre çınar bağı,
Büsbütün kurumuş kalmış.
Büsbütün yıkılıp gitmiş.
O altın taht ile koca kilim –
Ey dertlere salan dünya, onmayasın,

Böylece Tanrı çarpmış işte.
Gölcüğüyle kavağına,
Kanıkey bakakaldı şimdi.
Kendini tutamayıp aziz can,
Doğan kadın Kanıkey,
Duramayıp söze başladı şimdi:
«Ey kurban olayım, anacığım,

İki gün içinde Buhara'da,
Yatamadan ölecekmişiz,
Yeryüzüne biz zavallılar,

Kanıkey's khanship,
That let not even the winged crow come near —
The decree her khan sent forth.
The valiant woman Kanıkey,
When she came to Keñ-Kölçük —
Her pool had dried away,
The plane-tree grove all around
Had dried up utterly and remained so.
It had fallen wholly into ruin.
That golden throne and the great kilim –
O world that casts us into sorrows, may you never prosper,
Thus, then, has God struck.
At her pool and at her poplar
Kanıkey now stood staring.
Unable to hold herself, the dear soul,
The falcon woman Kanıkey,
Unable to hold still, now began to speak:
«O may I be your sacrifice, my dear mother,
Within two days, in Buhara,
We shall die without lying down,
We poor ones, upon the earth,

Sığamadan ölecekmişiz.
Semizdik, yağımız gidip,
Zayıf düşecekmişiz.
Doğrulacak el yurt burada yok,
Anacığım, garip kalacakmışız!
Şu duran Keñ-Kölçük,
Her yanı denk Kölçük,
Gölcüğüm kurumuş,
Kurban olayım, anacığım,
Bu neyin nesidir,
Çılgını hıçkırtmadan,
Anacığım, bu işimi yorsana?

Peygamber misali Urmekem,
Kurban olayım, anacığım,
Yeşermeden bahtım kalmış,

Anacığım, işim gömülüp gitmiş!

Bu hâlimi yorsana,
Anacığım, bu neyin nesidir?
O çağda gezerken,
Gezintiye geldiğimde,
Çınarım tomurcuklanıp dururdu,
Gerçekten mazar imiş – diye,–
Halk tövbe ederdi.
Şu kararan Buhara, kalabalık şehir,
Nice sikke saçılmış.
Kerametli imiş – diye,–

Sürüyle malını keserdi,
Kanıkey'in Keñ-Kölçük'ü,
Her yanı denk Kölçük –
Halk adını anardı,
Şu duran çınardan,
Kalender* gelse doyardı,

Kanıkey, çılgın, hor olmasın – diye,–

Shall die with no room to hold us.
We were fat; our fat will go,
We shall fall weak and thin.
No people, no land here to set us upright,
My dear mother, we shall be left forlorn!
This standing Keñ-Kölçük,
A Kölçük even on every side,
My pool has dried away,
May I be your sacrifice, my dear mother,
What thing is this?
Without making the frenzied one sob,
My dear mother, read me this omen of mine?
My Urmeke, like unto the Prophet,
May I be your sacrifice, my dear mother,
My fortune has stayed ungreened,

My dear mother, my affair lies buried and gone!
Read me this state of mine,
My dear mother, what thing is this?
When I roamed in that season,
When I came on my outing,
My plane tree would stand in bud,
It is truly a shrine – saying,–
The people would make repentance.
This darkening Buhara, the crowded city —
Many a coin was scattered there.
It is full of wonder-working grace – saying,–
They would slaughter their herds in droves,
Kanıkey's Keñ-Kölçük,
A Kölçük even on every side –
The people would speak its name,
From this standing plane tree,
Should a kalender come, he would eat his fill,*
Let Kanıkey, the frenzied one, not be scorned – saying,–

O zaman, geçen zaman, giden gün,
Duasını verirlerdi.
Gölcüğüm kurumuş,
Tanrı çarpıvermiş!
İşte şu duran çınar, söğüt,
Yararını Buhara halkı yerdi.
O zaman çılgın Kanıkey yıkıldı.
Bu, Kanıkey'in Keñ-Kölçük'ü,
Padişah durağı derlerdi.
Anacığım, çocukluk oyunları kurduğum yer,
Oğlunuz gelip güvey olup,
Şu zavallı canı
aldığı yer. «Ağlama, Kanıkey,
Dokuz yüz ala kısrak kesip,
Dokuz hanın halkını çağırıp,
Toplanan ele ün olmuş.
Toyumda doksan gün pehlivan güreşip,
Hıçkırmakla çare yok,
Toyumu ancak hanların gördüğü yer.
Böğürsen de Manas bulunmaz,

Dokuz devenin altısını,
Müslümanın töresince,
Gelinler görümceler toplanıp,
O zaman yenge payına bölüştüğü yer.

Dokuz han döşek yarışıp,
Doksan gün şenlik görülen yer,

Halklar hep gelip geçmiş,

Kalıp kalıp altın, pahalı ziynet,
O zaman ödülüne verilen yer,
El toplanıp şan edip,
O zaman kara yüzlünün geldiği yer.

Benim babam Temir Han,
Hazine ağzını açtırmış,

Then — time gone by, days departed —
They would give their blessing.
My pool has dried away,
God has struck it down!
Lo, this standing plane tree, this willow —
The people of Buhara ate of its benefit.
Then the frenzied Kanıkey collapsed.
This, Kanıkey's Keñ-Kölçük,
They called the padishah's halting-place.
My dear mother, the place where I set up my childhood games,
Where your son came as bridegroom and took this
poor soul. «Do not weep, Kanıkey,
Slaughtering nine hundred pied mares,
Summoning the peoples of nine khans,
It became renown to the gathered people.
At my feast wrestlers grappled ninety days,
Sobbing is no remedy,
The place where only khans beheld my feast. Though you bellow, Manas is not found,
Of the nine camels, six of them,
By the custom of the Muslims,
Brides and sisters-in-law gathering,
The place where they shared out the elder-aunt's portion then.
Nine khans vying with bedding,
The place where ninety days of festival were seen,
The peoples have all come and passed on,

Gold in ingot upon ingot, costly adornment,
The place then given as its prize,
The people gathering, making glory,
The place where the black-faced one arrived then.
My father Temir Han
Had the treasury's mouth thrown open,

O zaman buyruk edip
halka,
İrikten* semizi kesilip,
O zaman toyuma kalender gelip
doyunup.
Bu, nişan kalmış yerdi,
Bereketimden ayrılıp,
Kaçıp geldiğim Buhara'da,
Bahtsız kadın ben idim!
Düşününce aklıma düşüp,
O çılgın hıçkırıp duramadı,

O, Taytoru'nun üstünden,
Kendinden geçip, boylu boyunca,
Bir et pişimi* süresince,
O zaman baş kaldırıp duramadı.
Metanet söyleyip güç verip,
O zaman dövünüp durdu
Çıyırdı:
Ağlayıp sızlama kuzum,
Usta, kırılmazı yaratmaz,
Tanrı, ölmezi yaratmaz.
Hıçkırmakla fayda yok.
Bundan önce Kanıkey,
Türlü türlü el geçmiş,
Bu dibi çürük yalan dünyadan,
Türlü türlü şir geçmiş,

Baksana, nice alp gelip geçmiş.

Ey Kanıkey, kaldır başını,
Gölcüğünün kuruyup kalması –

Bozkurdun Manas'ın ölmesindendir.
Kavağının kuruyup kalması –

Sana horluk edip zulmeden

Nice domuzun malı bölüşmesindendir.

Then, giving command
to the people,
The fat of the wethers was slaughtered,*
Then to my feast the kalender came
and ate his fill.
This was the place left as a token;
Parted from my abundance,
In Buhara where I came fleeing,
A luckless woman was I!
As she thought, it fell upon her mind,
That frenzied one could not stop her
sobbing,
She, from Taytoru's back,
Fainting away, full length,
For the space of a meat's boiling,*
Then she could not lift her head.
Speaking words of firmness, giving strength,
Then Çıyırdı kept beating
her breast:
Do not weep and wail, my lamb,
The maker makes nothing unbreakable,
God creates nothing deathless.
There is no profit in sobbing.
Before this, Kanıkey,
Peoples of every kind have passed,
From this rotten-bottomed, lying world,
Shirs of every kind have passed,

Look now, how many alps have come and
passed.
O Kanıkey, lift up your head,
That your little lake dried up and lay
barren –
Is from the death of your grey wolf Manas.
That your poplar dried up and stayed
withered –
Is from the swine who scorned and oppressed
you,
So many of them, dividing up the wealth.

Ey Kanıkey, kulunum,
Çınarının kuruyup kalması –

Tazı it gibi koşup durman,

Azaplar çekip, Kanıkey,
Talas'tan sürgün gelmendendir!
El abdestini alıver!
Sarayının yıkılıp kalması –
Devranın geçip başından,
Kullarının kudurup azmasındandır.

Tövbe kıl, yavrum, kaldır başını,
Görmüyor musun, Kanıkey,
Vefasız dünyanın yalanını.
Yiğitten kalan Semetey'i,
Kaygılanma, kulunum,
Armağan diye belimize saralım,
Ey Kanıkey, kulunum,
Tasalanmayı bırak, kaldır başını,
Nişan koyup bir fal açalım.
Bu Semetey yavrunun
Bağı berk olur mu ola –
Armağan için fal açalım!
Şu duran Gölcüğün,
Ey Kanıkey kulunum,
Kutlu bir yer imiş.
Kederlenme Kanıkey,
Senin kanhorun Manas bulunmaz artık, Boynuna boz kiseyi çaprazlama asıp,
Senin ağıt yakman yerindeymiş.
Ey Kanıkey kulunum,
Evliyalar toplanıp,
Şu duran Keñ-Kölçük,
Onların oyun kurduğu yer imiş.

Ulu Baabedin, gerçek Kızır,
Ey Kanıkey kulunum,

O Kanıkey, my foal,
That your plane tree dried up and stayed bare –
Is from your running on like a coursing hound,
Suffering torments, Kanıkey,
From your coming exiled out of Talas!
Come, wash your hands for prayer!
That your palace fell to ruin –
Is that your era passed from over you,
And from your slaves going rabid and astray.
Repent, my child, lift up your head,
Do you not see it, Kanıkey,
The lie of this faithless world.
Semetey, left behind by the hero,
Do not grieve, my foal,
Let us bind him to our waists as a keepsake,
O Kanıkey, my foal,
Leave off sorrowing, lift up your head,
Let us set a sign and cast an augury.
Whether this child Semetey's
Bond shall hold firm and fast –
Let us cast the augury for the keepsake!
This little lake that stands here,
O Kanıkey my foal,
Has been a blessed place.
Do not sorrow, Kanıkey,
Your blood-drinker Manas is found no more, Slinging the grey pouch crosswise on her neck,
Your keening of laments was fitting.
O Kanıkey my foal,
The saints have gathered here,
This Keñ-Kölçük that stands here,
Has been the place where they held their play.
Great Baabedin, the true Kızır,
O Kanıkey my foal,

Şu duran Gölcük'te
Abdest aldığı yer imiş.
Gölcüğün tam ortasında,
Kaynağın fışkırdığı yerinde,
Söylesem Allah'a sözüm yakarıştır,
Kazan kapağı gibi kabarmış,
Kurbanın olayım, Kanıkey,
Bir kara çimi var imiş.
Ey, kurbanın olayım Kanıkey,
Elini suya daldırıver.
Evliyalara yalvararak,
Kurbanın olayım, kulunum,
Kara çimi çevir hele,
Kaplan Manas, destek ol! – diyerek –
Kutup'a doğru gözleyip devir hele!
İçinden kaynayıp su çıkarsa,
Hüda'nın bize verdiğidir.
İçinde suyu yoksa eğer –
Ey Kanıkey, kulunum,
Hüda'nın bizi çarptığıdır!
Yiğitçe göçenden kalan biriciğe,

Kanıkey, bir fal açıp bakalım,
Falın kabul olmazsa,
Beyin Manas'ın ardından,
Yavrum, ikimiz birlikte ölelim!
Deyip, böylece söz söyleyip,
Bey soylu ulu baybiçe
Fallı sözünü söyledi işte.
Ah dünya, beyin hatunu Kanıkey
Yerinden fırlayıp kalktı işte.
Adaklısı Manas sultanın
Ruhuna yalvararak,
«İşimi rast getir, Hüda!» – diyerek –

Himmetli beyim, destek ol!» – diyerek –

Elini suya bir daldırıp,

At this little lake that stands here
Has been the place where he made ablution.
At the very middle of the little lake,
There where the spring came gushing forth,
If I speak, my word to Allah is a plea,
Swollen up like a cauldron's lid,
May I be your sacrifice, Kanıkey,
There has been a black turf there.
O, may I be your sacrifice, Kanıkey,
Dip your hand into the water.
Imploring the saints,
May I be your sacrifice, my foal,
Turn over the black turf now,
Tiger Manas, be my support! – saying –
Sighting toward the Pole-star, tip it over!
If water comes welling from within it,
It is what Hüda has granted us.
But if there is no water within –
O Kanıkey, my foal,
It is Hüda who has struck us down!
For the only one left by him who passed like a hero,
Kanıkey, let us cast an augury and see,
If the augury is not accepted,
Then after your bey Manas,
My child, let the two of us die together!
So saying, speaking words like these,
The great baybiçe of bey lineage
Spoke her word of augury indeed.
Ah world, the bey's lady Kanıkey
Sprang up from her place indeed.
Of her betrothed, Sultan Manas,
Imploring his spirit,
«Make my work go aright, Hüda!» – saying –
My bey of blessing, be my support!» – saying –
Dipping her hand once into the water,

El abdestini bir alıp,
Ayağını suya daldırdı,

Hıçkırıp ağlayarak yengeciğin
Ayak abdestini aldı.
Anası Çıyırdı'nın dediği kara çim,

Kaynadı pınar şırıl şırıl,
Manas'tan kalan zavallı cariye,
Kaplanı Manas'ın
Hani o amansız kıyameti
Koparıp gelen değil miydi,
Yiğidin Manas Han'ın sır mızrağını

Armağan edip eline,
Mihnetli kadın Kanıkey
Alıp gelen değil miydi.
Tutacak yeri yivli,
Tutacak yeri sırlı,
Tabılgı ile ırgay dalından
Usanmadan burup işletmiş.
Ortası boşluklu kalır – diye –
Yaman kadın Kanıkey
Tutkaldan alıp döktürmüş.
Uzatsa, düşmandan geri dönmeyen,
Bülbülü şakıyıp öttükçe
Altı bin Kıtay, sayısız kalday,
Kuşatmaya alıp Han Coloy,
Dört yandan basıp geldiğinde,
Vursa demirden geri dönmeyen,
Dibinden bir karış sökülmez.
Öfkeyle sapladığında
Kara taşı ortadan yaran,
Hani o usta oymacı Bölökbay'ın
Değer biçip yaptığı sır mızrağı,
Kıymetli yengen durmaksızın
Sımsıkı kavrayıp aldı işte.
Yan kesip o çime doğru
Kızır'lı yengen vardı işte.

Making once the ablution of her hands,
She dipped her feet into the water,

Sobbing and weeping, your dear yenge
Made the ablution of her feet.
The black turf her mother Çıyırdı had spoken of,
The spring welled up, purl and murmur,
The poor bondswoman left from Manas,
For her tiger Manas —
That merciless day of doom —
Was she not the one who raised it and came,
The lacquered lance of the hero Manas Khan
Taking in her hand as a keepsake,
Kanıkey, the woman of hardship,
Was she not the one who brought it away.
Its grip carved with grooves,
Its grip glazed with lacquer,
From boughs of tabılgı and ırgay wood
Untiring, she had it twisted and worked.
Lest its middle be left hollow – saying –
The formidable woman Kanıkey
Had it cast and filled with glue.
Thrust out, it turns not back from the foe,
As its nightingale warbled and sang
Six thousand Kıtay, kalday beyond count,
When Khan Coloy laid siege around,
Pressing in from all four sides,
Struck, it turns not back from iron,
Not a span can be torn from its base.
When plunged in wrath,
It split the black stone through the middle,
That lance of the master carver Bölökbay,
The lacquered lance he priced and made,
Your precious yenge, without pause,
Gripped it tight and took it up indeed.
Cutting aslant toward that turf
Your Kızır-favored yenge went indeed.

Kıvranıp ağlayıp, beyim! – diyerek –
Güm dedirtip böğrüne,
Zavallı yengen Kanıkey
Yumruklayıp durakaldı işte.
Buyruğu tek olan Allah'a
Münacat kılıverdi işte.
Yumruklayıp tuttuğu kara çim,
Kara çimi çevirdi,
Kaplan yengen biçare

Writhing, weeping, my bey! – saying –
Making her flank boom like a drum,
Your poor yenge Kanıkey
Stood there beating it with her fists indeed.
To Allah, whose command is one,
She made her supplication indeed.
The black turf she gripped, pounding,
She turned the black turf over,
Your tiger yenge, the forlorn one,

Kutup'a doğru devirip aktardı.
Aktardığında o çimden,
Ruhuna yalvararak,
Garip yengen Kanıkey
Çığlık atarak kaçıverdi.
Gölcük olup çalkalanıp,
Hani o nişan konan yer doluverdi.
Gölcüğü dolup taştı işte,
Hani o ağaçlar yeşeriverdi işte,
Çınarın dalı eğilip.
«Gerçek kudret verdi! – diyerek –
Çığlık atıp coşkun kadın sevinip,
Bahçeleri yeşermiş,
Zavallı yengen bakınca,
Başına bülbül konmuş,
Ah dünya, dertli olan kişi
işitmesin.
Hıçkırıp ağlayıp iki hanım,
Kanıkey'in Keñ-Kölçük'ü
Yeniden suyla dolmuş.
Kızlık çağında bahtsızın
Oynayıp gezdiği çınarı
Eskisi gibi oluvermiş.
Bunu görünce iki hanımın,
Boy verip duran çınara,
Gönülleri göl gibi dolmuş.
Yaprağı zar gibi ince,
Kara kurdu parmak gibi iri.
Boy verip duran çınara

Tipped it over toward the Pole-star.
When she turned that turf over,
Imploring his spirit,
Your destitute yenge Kanıkey
Gave a cry and fled away.
It surged and became a little lake,
That place where the sign was set filled up.
Her little lake filled and overflowed indeed,
And those trees turned green indeed,
The plane tree's bough bending low.
«The True One has given power! – saying –
The exultant woman cried out, rejoicing,
Her gardens had turned green,
When your poor yenge looked,
A nightingale had perched upon its crown,
Ah world, let no one laden with sorrow
hear of it.
Sobbing and weeping, the two ladies,
Kanıkey's Keñ-Kölçük
Had filled with water once again.
The plane tree where the luckless one
Played and wandered in her maiden days
Had become as it was of old.
When the two ladies saw this,
At the plane tree standing tall,
Their hearts filled like a lake.
Its leaf thin as membrane,
Its black worm thick as a finger.
At the plane tree standing tall

Sinek kadar zavallı can sevinip.
Yeniden dirilen bunlara,
Sevinci gördükten sonra,
Hüda'ya candan yalvarıp.
O zaman, hani o bitkin anan
Çıyırdı,

The poor soul, small as a fly, rejoiced.
At these things come alive again,
After she had seen the joy,
She implored Hüda with all her soul.
Then it was that your worn-out mother
Çıyırdı,

Şah-ı Merdan'ın koruduğu evliya,
Manas'ı doğuran koca ana,
Boynuna kuşağını asıp,
Deve yavrusu gibi bozlayıp inleyip,
Kanıkey'e yalvarıp:
«Kurbanın olayım, Kanıkey,
Dertliyi Hüda sağaltır belki,
Yası Tanrı açar belki,
Kaleli korgan fidanın
Dönüp yine eline konar belki.
Kaygılanma, kulunum,
Şu dayanağın olan Semetey
Babası kaplan gibi olur belki!
Gedik çelik yeniden bilenir,
Yamaçtan akan pınarın,
Yiğitten kalan yavrucağın,
Boz ala doğan körpen,
Şu duran boz atmaca çolpanın. Ey
Kanıkey, kulunum,
İçteki müşkülü, yas işini,
Hepsini birden döküp saçalım.
Şu ölenden kalan yavrucağı
Bir Hüda'dan dileyelim.
Getir, yavrum, azığı,
Baabedin adağın kesip doyalım,

Buyruğu güçlü Hüda'ya,
Kulunum, bir yalvarıverelim!»
O yaman Kanıkey,
Kanıkey kalkıp şöyle der:
«Kurbanın olayım anacığım,
Büyük Bukar'a varana dek,

The saint kept by the Şah-ı Merdan,
The great mother who bore Manas,
Hanging her sash about her neck,
Moaning and wailing like a camel's calf,
Implored Kanıkey:
«May I be your sacrifice, Kanıkey,
Hüda may yet heal the sorrow-laden,
Tanrı may yet lift the mourning,
Your sapling, your fortressed stronghold,
May yet return and light upon your hand.
Do not grieve, my foal,
This Semetey who is your stay
May yet be like his father the tiger!
Notched steel is whetted anew,
Your spring that flows down the slope,
Your little one left by the hero,
Your tender grey-pied falcon,
This grey sparrow-hawk, your morning star. O Kanıkey, my foal,
The trouble within, the work of mourning,
Let us pour it all out at once.
This little one left by the dead
Let us beg him from the one Hüda.
Bring the provisions, my child,
Let us slay the Baabedin offering and eat our fill,
To Hüda whose command is mighty,
My foal, let us send up a plea!»
That formidable Kanıkey,
Kanıkey rises and speaks thus:
«May I be your sacrifice, dear mother,
Until one reaches great Bukar,

Geniş Bukar'ın ulu Ak-Çiy'i,
İyi binicili tulpara
Altı günlük yoldu.
Aşık kemiği kadar dağ yok,
Teğelti kadar koyak yok,
Ne de saban değmiş çizi var,
Ben Baabedin adağın sunup içerim!»

Dağ sıçanının kazdığı in yok.
Pusarık olup köşelenir,
Kendi bulanıp sivrilir.

Broad Bukar's great Ak-Çiy,
For a tulpar with a good rider
It was six days' road.
No mountain big as a knucklebone,
No hollow big as a saddle-pad,
Nor any furrow touched by plough,
I shall offer the Baabedin offering and drink!»
No burrow dug by mountain marmot.
It lies cornered in haze,
Itself blurring, rising sheer.

Kır kır beller gelir,
Azabı katı yerler gelir.
Kuğu yürüse kulağı –
Yanıp kavrulan yer orası,
Kulan yürüse tırnağı
Yanıp kavrulan çöl orası.
Koparıp yiyecek otu yok,
Bir yudum edecek suyu yok.
O çöle vardığımızda,
Kurbanın olayım anacığım,
Çaremiz toptan tükenmesin?
Ninniyle büyüttüğüm yetimin
Eceli boş yere gelmesin?
Ağır müşkül iş gelip,
Çaremiz böyle bitmesin.
Çıyırdı kalkıp şöyle der:
«Ölmeyene taze balık rast gelir,

Eceli gelen ölür,
Ölmeyen gününü görür,
Sağ gezen insanın
Rızkını yalnız Hüda verir,
Arıklayan at semirir,
Acıkan karın doyar!
Dileği Hüda verdikten sonra,
Bu falımız çıktıktan sonra,
Kuruyup kalan çınara

Ridge after ridge of passes comes,
Lands of harsh torment come.
Should a swan walk there, its ears –
That is a land seared and scorched,
Should a kulan walk there, its hooves
That is a desert seared and scorched.
No grass to pluck and eat,
No water for a single swallow.
When we come to that desert,
May I be your sacrifice, dear mother,
Shall not our remedy be spent entire?
May the orphan I raised with lullabies
Not meet his appointed death for nothing?
May heavy, grievous trouble not come,
May our remedy not end this way.
Çıyırdı rises and speaks thus:
«Fresh fish comes the way of one not fated to die,
Whose hour has come, he dies,
Who does not die sees his day,
For the one who walks alive
Hüda alone gives daily bread,
The horse grown lean grows fat again,
The hungry belly is filled!
Since Hüda has granted the wish,
Since this augury of ours came true,
Since to the plane tree dried and bare

Dönüp bülbül konduktan sonra,
Kupkuru kalan gölcüğün
Yeniden suyla dolduktan sonra,
Kopan şey ulanır,
Saçılanlar derlenir,
Yaslı bu can sevinir.
Getir beri azığı,
Ben şuraya konarım,
Çıyırdı böyle deyince,
Yiğit yengen Kanıkey,
Vermem diyemeyip,

Yiğit ananın gönlünü kırmadan,
Dikip dururken bu kürkü,
İki yana bakmadan,
Bırak, ana, demeye varamadan,

Sözünü iki etmedi,
Yerinip bakıp durmadı.
Hani o çok malı saçtığında,
Yanıp ağlayıp duramadan,
İki hanım beri kaçtığında,
Ardından yetişip Han Bakay,
Eyer beli gibi yamaçta
Yetime rast geldiğinde,
Altı tulum süt vermişti,
İki semiz kesip güç vermişti.

Azık diye verdiği Bakay'ın
Hani o kesilen erkeci,
Erkecinin etinden
Yarım bacak et kalmıştı.
Altı tulum sütünden
Yarım matara süt kalmıştı.
Yiğit yengen Kanıkey
Koşup çabalayıp getirince,
Elinden kapıp alarak,
Ak baybiçe Çıyırdı
Bir Hüda'ya yalvarıp,

The nightingale returned and perched,
Since your little lake, bone-dry,
Has filled with water once again,
What is torn is joined again,
What is scattered is gathered up,
This mourning soul rejoices.
Bring the provisions here,
I will settle myself just there,
When Çıyırdı spoke thus,
Your valiant yenge Kanıkey,
Unable to say, I will not give it,

Not breaking the valiant mother's heart,
While she sat stitching this fur coat,
Without glancing to either side,
Not bringing herself to say, Mother, leave it,

She did not gainsay her word,
Nor stand looking on with regret.
When she scattered all those goods,
Burning, weeping, unable to stay,
When the two ladies fled this way,
Khan Bakay, overtaking them behind,
On the slope like a saddle's seat
When he came upon the orphan,
He had given six skins of milk,
Slaughtered two fat beasts and given strength.

Of what Bakay gave for provision,
That gelded goat that was slaughtered,
Of the meat of that goat
Half a leg of meat was left.
Of the six skins of milk
Half a flask of milk was left.
Your valiant yenge Kanıkey
When she ran and strove and brought it,
Snatching it from her hand,
The white baybiçe Çıyırdı
Imploring the one Hüda,

Azığı üleşip doydular,
O Hüda'ya yalvarıp,
Ağlamayı bıraktılar.
Hani, yakası altın, yeni tunç,
Bunu böylece bırakalım,
Çift badanalı, turgay gözlü,
Sıra düğmeli, gergin geniş kaftan,
Görklü sof cepken,
Kangal demirle pekiştirilmiş,
Kelte kurşununu bıktıran,
Barañ kurşunu işlemeyen,
Yay oku erişmeyen,
İçi ham ipekle işlenmiş,
Dışını hani o garip kadın
Kanıkey
Yılmadan dişleyip dikmişti.

They shared the provisions and ate their fill,
Imploring that Hüda,
They left off their weeping.
That coat, its collar gold, its sleeves bronze,
Let us leave this as it is,
Double-coated, lark-eyed,
With buttons in a row, a taut wide kaftan,
A splendid jacket of sof-cloth,
Braced with coiled iron,
Wearying the kelte's bullet,
Which the barañ's bullet cannot pierce,
Which the bow's arrow cannot reach,
Its inside worked with raw silk,
Its outside — that destitute woman
Kanıkey
Had stitched unflinching, gripping with her teeth.

Garibin gözü fersizleşmişti.
Dişleyip dururken bu kürkü,
Kürek gibi dişleri yorulmuştu.
Orunbor ile Margalañ'ın
Orta yerinden getirtmiş,
O yandan gelen tüccara
Zorla aldırtmıştı,
İki karış, dört parmak
İpekten enine şerit sırıtıp
Ortasına koydurtmuştu.
Manas'tan kalan sof cepkeni
İki hanım yanlarına yastık edip,
Ön kaşı ak altından,
Art kaşı katıksız gümüşten,
İki yanı enli demirden,
Almambet yapısı ak eyeri
Başuçlarına yastanıp,
Kestirip bir uyku alıp,
Dirseklenip soluklanıp,
Derin uykuya dalıp,
Çıñıroon* uykuda yatıp,

The poor woman's eyes had dimmed.
While she bit and stitched this coat,
Her teeth, big as spades, had wearied.
From the midpoint between Orunbor
And Margalañ she had it brought,
From the merchant come from that side
She had it got by force,
Two spans and four fingers wide,
A band of silk stitched crosswise
She had set along its middle.
The sof jacket left from Manas
The two ladies made a pillow at their sides,
Its front pommel of white gold,
Its rear pommel of unalloyed silver,
Its two sides of broad iron,
The white saddle of Almambet's making
They laid as a pillow at their heads,
Dozing off, taking a sleep,
Propped on elbows, catching breath,
Sinking into deep slumber,
Lying in çıñıroon sleep,*

Kederin hepsini dağıtıp,
Manas'tan kalma değil mi,
Kundak yaşındaki yetimi
Ortalarına koyup,
Yatıp uyuyakaldılar.
Bukar'ın hanı Temir Han,
Şimdi ondan haber başlatalım.
Bukar'ın hanı Temir Han
Kutlu bir han imiş,
Temir Han'ın elinde
On iki kızı var imiş.
On üçüncüsü Kanıkey,
On dördüncüsü Ismayıl –
Öleyazınca gördüğü biricik erkek evlat imiş.
Dileğini bir Hüda

Scattering all their grief,
Is he not the one left from Manas,
The orphan of swaddling age
They laid between them,
And lay and fell asleep.
The khan of Bukar, Temir Han,
Now let us begin the tale of him.
The khan of Bukar, Temir Han,
Was a blessed khan, they say,
In Temir Han's household
There were twelve daughters.
The thirteenth was Kanıkey,
The fourteenth was Ismayıl –
The only son he saw when nigh to death, they say.
It was the season when the one Hüda

Vermiş olduğu çağ imiş,
Yirmi beşine değip,
Gelmiş olduğu çağ imiş.
O çağda Ismayıl
Altın tacını giymiş,
Altın tahta çıkmış,
On iki kılım* salmamış,
Ismayıl gibi hanına
Ukruk çevirecek kimse kalmamış.
Ismayıl'ın sözü şu:
İki dizgin, bir yuları
Bileğine sıkı sarıp,
Kavramış olduğu çağ imiş,
Babasının yerine,
El-ulusu kıpırdatmadan
Yönetir olduğu çağ imiş.
O gün kırlardan arkar kovalayıp,
Başındaki samur börkü
Tepelerden geyik kovalayıp,
Çarpışacak dağ bulamadan,
Vuruşacak düşman bulamadan,
Altmış pehlivan yanında,

Had granted him his wish,
Touching his twenty-fifth year,
It was the season he had reached.
In that season Ismayıl
Had donned the golden crown,
Had mounted the golden throne,
He had not spread the twelve kılım,*
Against a khan like Ismayıl
None was left to swing the ukruk-pole.
Ismayıl's word was this:
Two reins and a single halter
Wound tight about his wrist,
It was the season he had grasped them,
In his father's stead,
It was the season he governed
The people-and-nation without a stir.
That day chasing arkhar across the steppes,
The sable börk upon his head
Chasing deer across the hilltops,
Finding no mountain to battle,
Finding no foe to fight,
Sixty pehlivans at his side,

Temir Han oğlu Ismayıl,
At yorup, yer gezip,
İt salıp, kuş uçurup,
Pehlivanları kabara kabara,
Pehlivanlarının hepsi
Mızrak ustasından yetkinler,
Aybalta çalan yamanlar,
Kara tüfek gürleyince
Kaçmayan yamanlar,
Çakmaklı tüfek çatlayınca
Ürkmeyen yetkinler,
Geniş göğüslü, yayvan döşlü,
Kurumlu yetkinler,
Uzun boylu, geniş kürekli,
Pehlivanlarının hepsi
Kurumlu yamanlar,
Başları bahadır Ismayıl,
Altmış pehlivan yanında.
It-Torpu'nun yüzünde,

Temir Han's son Ismayıl,
Wearying horses, roaming the land,
Loosing hounds, flying hawks,
His pehlivans swelling with pride,
All of his pehlivans
Masters accomplished with the lance,
Fierce ones who strike with the moon-axe,
When the black musket thunders,
Fierce ones who do not flee,
When the flintlock cracks,
Accomplished ones who do not startle,
Broad-chested, wide of breast,
Accomplished ones full of pride,
Tall of stature, broad of shoulder-blade,
All of his pehlivans
Fierce ones full of pride,
At their head the bahadır Ismayıl,
Sixty pehlivans at his side.
On the face of It-Torpu,

Büyük Bukar'ın kıyısında,
Dağın bittiği çıkıntıda,
Kütük gibi kabaran burunda,
Çıkagelip Ismayıl,
Koca kürenin ağzını çevirdi.

Pehlivanlarına bağırıp,
Bahadırlarını çağırıp,
Bahadırları yanına gelince:
«Kurban olayım pehlivanlar,
Beri gelin, adamlar!
Canı Hüda yaratır,
Kurban olayım pehlivanlar,
Benim canım çıkıp gidiyor işte.
Kurban olayım pehlivanlar,
Kimler salınıp giymemiş ki,
Devlet başta dururken
Kim gürleyip yürümemiş.
Kurban olayım pehlivanlar,

On the outskirts of great Bukar,
On the spur where the mountain ends,
On the headland swelling like a stump,
Ismayıl came riding forth,
And turned about the muzzle of the great küre.
Shouting to his pehlivans,
Calling his bahadırs,
When his bahadırs came to his side:
«May I be your sacrifice, pehlivans,
Come near, my men!
It is Hüda who creates the soul,
May I be your sacrifice, pehlivans,
My very soul is going out of me.
May I be your sacrifice, pehlivans,
Who has not strutted in fine dress,
While fortune stood upon his head
Who has not marched forth thundering.
May I be your sacrifice, pehlivans,

Derdimi şimdi söyleyeyim.
Eniştemi gördüğünde,
Müslüman şöyle dursun, ötedeki
Kıtay'ın hanı bile telaşa düşerdi.
Sağ yanındaki Urus'u
Biçen eniştem değil mi.

Sırt yanındaki Kıtay'ı
Kıran eniştem değil mi.

Ak maralı güdüp inek eden,

Eniştem Manas kaplan,
Ay-alemi tarumar eden!
Gök maralı güdüp inek eden,

Eniştem Manas kaplan –
Görünen yeri tarumar eden!
Hani, Kızır'ın koştuğu yol olup,
Kırk iki tümen ordu olup,
Kâfirin malını saçtığında,
İslam'ın yolunu açtığında,
Kararıp yatan Çoñ-Beecin'e

Dosdoğru girip mızrak uzattığında,

Kararıp yatan cehennemden
Canları azat ettiğinde,
Hakanlı Beecin'e
Mızrak tutup safları bozan,
Eceli gelenler oka uçtu.

O gün Muzburçak, Kökçö Han ölüp,
Kurban olayım, pehlivanlar,
Beecin'e denk gelen canların hep-
Mızrakta ustan varsa gel,
si ölüp,
Akkula'yı oka uçurup,
Kıtay'la vuruşa vuruşa

Let me now speak my sorrow.
When they beheld my brother-in-law,
Let alone the Muslims — even yonder
Khan of the Kıtay would fall into alarm.
The Urus on his right hand —
Was it not my brother-in-law who mowed them down.
The Kıtay at his back —
Was it not my brother-in-law who broke them.
Who herded the white maral and made it a cow,
My brother-in-law Manas the tiger,
Who threw the moonlit world into rout!
Who herded the grey maral and made it a cow,
My brother-in-law Manas the tiger –
Who threw all lands in sight into rout!
It became the road where Kızır ran beside,
It became a host of forty-two tümen,
When he scattered the infidel's goods,
When he opened the road of Islam,
Into Çoñ-Beecin lying black,

When he rode straight in and thrust the lance,
From the hell that lay in blackness
When he set the souls at liberty,
Against Beecin of the Hakan
Holding the lance, he broke the ranks,
Those whose hour had come flew to the arrow.
That day Muzburçak and Kökçö Han died, May I be your sacrifice, pehlivans,
The souls that met Beecin — every
If you have a master of the lance, come,
one of them died,
Akkula fell shot by the arrow,
Fighting the Kıtay blow on blow

Almambet'i şehit verip.
Kanadından kırılıp,
Dayanak edinip oturduğu
Han Çubak'tan o gün ayrılıp.
Kızır uğramaz Beecin'e
Sırt yanından baskın yiyip,
Yamanların hepsini
Kıtay'a armağan kaptırıp.
Beecin'e girip dönerken,
Yiğitlerden ayrılıp,
Gölgesi pahalıya mal olan Beecin'de
Ansızın pusuya düşüp.
Kâfirin hanı Koñurbay
Ansızın mızraklatıp,
Hasta düşüp o yerden
Güçbela döndü diye duydum.
Kaburgadan sarsılıp,
Tam böğründen vurulup,
Nur yüzlü eniştem Han Manas

Kötü halde döndü diye duydum.
Kala kala başında,
Eniştemden ablam ayrılıp,

Otuz iki yaşında.
O eniştem öldü – derler,

Gelip geçenden söz duydum,
Kara basmış altı haram,
Eniştemden kalan sayısız malı

Kamçıyla ölçüp bölüştü derler.

Almambet was given up a martyr.
Broken at the wing,
The one he sat leaning on for support —
From Khan Çubak he was parted that day.
At Beecin where Kızır never calls
He was ambushed from the rear,
All of his fierce ones
Were snatched away, a gift to the Kıtay.
Returning from his entry into Beecin,
Parted from his warriors,
In Beecin, whose very shadow cost dear,
He fell of a sudden into ambush.
The infidel's khan Koñurbay
Had him lanced of a sudden,
Fallen sick, from that place
He barely made his way back, I heard.
Shaken through the ribs,
Struck full in the flank,
My radiant-faced brother-in-law Khan Manas
Returned in evil state, I heard.
There remaining, upon her head,
My sister was parted from my brother-in-law,
At thirty-two years of age.
That brother-in-law of mine died – they say,
I heard word from passers-by,
The six harams, ridden by darkness,
The countless goods left from my brother-in-law
They measured with the whip and shared, they say.

Malı bir pul kadar görmeden,
Kaplan ablam Kanıkey
Hepsini birden saçtı – derler.
Çocuğunu sırtlayıp,
Alatkün, Bukar'a doğru kaçtı –

Counting the goods not worth a copper,
My tiger sister Kanıkey
Scattered them all at once – they say.
Carrying her child on her back,
Alatkün, she fled toward Bukar –

derler.
Duru akıllı, doğru sözlü,
Yerinde duramayan yamanın varsa gel,

Şah-ı Merdan'ın koruduğu aslanın varsa gel,
Akıl bulan erin varsa gel.
Hani, koskoca kara buz çağında,
Kaplan ablam kızken,
Benim ablam Kanıkey
Kendi körpe bir kızcağız,
Saçı örgüye ermemiş,
Yaşı on dördü geçmemişti.
Hani o garip ablam Kanıkey,
Kara yağızın güzeli,
Müslümanın soylusu,
Babam Temir Han'ın altın tahtını
Mekân edinip konduğunda,
Halkın hepsine
Kız padişah olduğunda,
Oynadığı oyunu söyleyeyim,
Ablacığım Kanıkey'in yanında
Otuz gelin, otuz kız
Buyruğunda gezerdi,
Şen şakrakların hepsini
Ablacığım sıkıca toplayıverirdi.
Şekeri kar gibi kütürdetip,
Sarı yağı oburca yedirip,
Kırk yıl suya batırılsa
Kenarı solmayan,
Ucu kıvrılıp bozulmayan,
Altın nakışlı kilimden
Altmışını ablacığım
Yeşil çayıra sererdi,

Doksan gelin, doksan kız
Ablacığımın yanında
Salınıp oynaşıp dururdu.
Dört tür malını saçalım!

they say.
Clear of mind, true of word,
If you have a fierce one who cannot sit still, come,
If you have a lion kept by the Şah-ı Merdan, come,
If you have a man who finds counsel, come.
In that season of vast black ice,
When my tiger sister was a girl,
That sister of mine, Kanıkey,
Herself a tender young maiden,
Her hair not yet grown to braiding,
Her years not yet past fourteen.
That poor sister of mine, Kanıkey,
Beauty of the dark-browed folk,
Noblest of the Muslims,
When she made her seat and dwelling
Of my father Temir Han's golden throne,
When over all the people
She became the maiden padishah,
Let me tell the games she played,
At my dear sister Kanıkey's side
Thirty brides and thirty maidens
Went about at her command,
All the merry and laughing ones
My dear sister would gather close about her.
Crunching sugar like snow,
Feeding them yellow butter lavishly,
Though steeped in water forty years
Its border never fading,
Its edge never curling nor spoiling,
Of the gold-embroidered kilims
My dear sister would spread sixty
Out upon the green meadow,

Ninety brides and ninety maidens
At my dear sister's side
Would sway and sport and play.
Let us scatter the four kinds of stock!

Asil ablam Kanıkey
Hâkim olup dururken,
El toplanıp yazıya geçirmiş,

Kanıkey'in Keñ-Kölçük'ü,
Keñ-Kölçük diye ad koymuş.
Ortası çınarlı aydın göl,

Dileğini Allah Teâlâ verirdi. Yürü,
yiğit, varalım mı?» –
Zavallı ablam Kanıkey
Seyrana gelirdi.
O ablacığımın Keñ-Kölçük'ü
Yazın kızgın temmuzunda
Seyran yeri kılınırdı.
Ablacığım azap görünce,
Eniştem Manas ölünce,
Gölcüğü kuruyup kalmıştı.
Çınarı kuruyuvermişti,
Uzayıp kalkacak toz kalmadan,
Kıpırdayan mal kalmadan,
Issız çöl olup kalmıştı.
Bu yıl gölcüğü doluvermiş,
Bahçesi yeşermiş.
Gökten duman sıyrılıp,
Morarıp bulut görünüyor.
Biri doru, biri gök,
Kolanları sıkılı,
Teğeltileri çekili,
İki tulpar görünüyor.
Hani geçende yazılıp verilen mektup,
Ablamın mektubu olmasın,
Şu duran tulpar at
Ablamın atı olmasın sakın!
Yürü, yiğit, varalım,
Şu duran ablamsa eğer,
Şu duran Bukar'a
Han kaldırıp alalım!
Basıp gelen düşmansa,

While my noble sister Kanıkey
Stood as sovereign there,
The people gathered and set it down in writing,
Kanıkey's Keñ-Kölçük,
They gave it the name Keñ-Kölçük.
A bright lake with a plane tree at its middle,
Allah Teâlâ would grant her wish. Ride, warrior, shall we go?» –
My poor sister Kanıkey
Would come there for pleasure-outings.
That dear sister's Keñ-Kölçük
In the burning July of summer
Was made a place of pleasure.
When my dear sister met with torment,
When my brother-in-law Manas died,
Her little lake had dried away.
Her plane tree had withered,
No dust left to rise and drift,
No stirring beast remaining,
It had become a desolate waste.
This year her little lake has filled,
Her garden has turned green.
Mist peeling from the sky,
A cloud shows darkening purple.
One bay and one grey,
Their girths drawn tight,
Their saddle-pads set in place,
Two tulpars come in sight.
That letter written and sent the other day,
Might it not be my sister's letter,
That tulpar steed standing there —
Beware, might it not be my sister's horse!
Ride, warrior, let us go,
If she who stands there is my sister,
To this Bukar standing here
Let us raise her up as khan and take her in!
If it is a foe come pressing on,

Bela salan davacıysa,
Tepesinden basalım,
Saldıralım, görünen mallarına,
Güçlerini kıralım.
Akına çıkmış bir erse,
Yoldan yakalayıp alalım,
Kurbanlığa keselim!
Kötüsü, iyisi olsa da,
Ismayıl buyruk verince,
Altmış kadar pehlivanı,
Kılıçları salkım salkım oynayıp,
Aybaltaları parıldayıp,
Mızrakları esneyip,
İnsandan başka kılığa bürünüp,
Nice türlü heybete girip,
Hepsinin bindiği –
Kara bayır kazanat,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli.
Hepsinin giydiği –
Ok işlemez örme zırh,
Hayvandan başka türlü at binip,
Her biri bir başka,
Kıl kuyruğunu sıkıca düğüp,
Ağzından yalım fışkırıp,
Buyruk alan pehlivanların
Ağzındaki garip dişler
Darı tanesince gıcırdayıp,
Hani o Temir Han'ın Ismayıl'ı
Ayrı bir yoldan bağırıp,
«Bukar!» diye nara atıp.
Altmış kadar pehlivanı
Haykırışı bastığında,
Uyumakta olan iki hanım
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
Aceleyle namaza durup,
Sinek kadar canından ürküp,

If a claimant come sowing bane,
Let us bear down upon his head,
Let us charge the herds in sight,
Let us break their strength.
If it is a man gone out to raid,
Let us seize him from the road,
And slaughter him for sacrifice!
Be it for ill or be it for good,
When Ismayıl gave the command,
His sixty-odd pehlivans,
Their swords swaying in clusters,
Their moon-axes glittering,
Their lances flexing,
Clad in guise unlike mankind,
Taking on many a fearsome shape,
What each of them rode –
A black bayır kazanat steed,
Sieve-lunged, bronze-wristed.
What each of them wore –
Woven mail no arrow pierces,
Riding horses unlike common beasts,
Each one different from the next,
Its horsehair tail knotted tight,
Flame spurting from its mouth,
The pehlivans who took the command —
The strange teeth within their mouths
Grinding like grains of millet,
And that Ismayıl of Temir Han
Shouting from a separate road,
Roaring the war-cry «Bukar!»
When his sixty-odd pehlivans'
Clamor came bearing down,
The two ladies who lay sleeping
Started awake from their sleep,
Turned upon their right sides,
Stood hastily to prayer,
Fearing for their souls small as flies,

Yeryüzünde yatamadan,
Öleyazıp gördüğü yavrucağını
Hangi bir yere saklayamadan,
Ölüp yere giremeden,
Düşman mıdır bilemeden,
Bileklerden derman gidip,
Ya yüreğinin zarı kopup,
Yüzden kızıl kan çekilip,
Hıçkıra ağlaya güç bitip,
Kuş üzümü gibi kara gözden
Kamçı boyu yaş akıp,
Bıldırcın gibi kara bahtlı gözden
Bölük bölük yaş akıp.
Kederlenip Kanıkey,
Kaygıyla çırpınıp,
Dayanak edinip oturduğu
Anası Çıyırdı'ya yalvarıp:
«Kurbanın olayım, anacığım,
Ansızın gelen bir dava imiş,
Mihnetli canı kıvrandıran,
Bize diş bileyip duran düşman imiş.
Talihim ablam, gelmez olaydın!

Tepemizden basar herhalde,
Bu dünyanın çolpanı,
Bizim dört tür malı saçar herhalde,

Küheylanım eniştem, ölmez olaydın!

«Kadınken halkı bozan,
Dönüp Bukar'a yürüyen,
Töresiz bir bahtsızmış»,– diyerek –
Küheylanımın ocağını,
Yoldan yakalayıverir herhalde,
Bukar'a sürgün gelmez olaydık!
Çığlık attırıp şu kuru canı,
Sarmal dağın gök boynunda,
Bugün kurban diye keser herhalde.

Unable to lie upon the earth,
The little one she saw when nigh to death
Unable to hide in any place,
Unable to die and enter the ground,
Unable to tell if it was a foe,
Strength going from their wrists,
Or the membrane of the heart tearing,
Red blood draining from the face,
Strength spent in sobs and weeping,
From black eyes like currants
Tears flowing a whip-length long,
From the black-fated eyes like a quail's
Tears flowing stream on stream.
Grieving, Kanıkey,
Thrashing with sorrow,
To the one she leaned on for support,
Her mother Çıyırdı, she implored:
«May I be your sacrifice, dear mother,
It is a claim come of a sudden,
Wringing this hardship-laden soul,
It is a foe that whets its teeth at us.
My fortune, my sister, would you had never come!
He will bear down upon our heads, surely,
The morning star of this world,
He will scatter our four kinds of stock, surely,
My courser, my brother-in-law, would you had not died!
«A woman, yet she wrecked the people,
Turning back to march on Bukar,
A luckless one without töre», – saying –
The hearth of my courser —
He will seize us from the road, surely,
Would we had never come exiled to Bukar!
Making this bare soul shriek aloud,
On the grey neck of the winding mountain,
He will slaughter it today as sacrifice, surely.

Bu gezip dolaşan düşmansa,
Bizden çıkmayan öcünü alır herhalde,

Sinek kadar canı sağ komadan,
Anacığım, boş yere öldürüverir herhalde.
Bugün var olan yarın yok,
Anacığım, böyle miymiş şu boktan dünya.
Kazgaldak denen garip kuş,
Bozkır diye dönmeden uçar,
Sürgün gezip öldük, ah,
Anacığım, karnından çıkan yavru» –
deyip. Ismayıl ünleyip seslendiğinde,

Ağzını toparlayıncaya dek,

Yer dumanlanıp buğulanıp,
Hani o yetmiş pehlivan, Ismayıl
Yaklaşıp yetişip geldi.
Hani o öz kardeşi Kanıkey,
Kanlı yüzü yırtık,
Kara saçı dağınık.
Koskoca kara başında,
Ablasını yiğit Ismayıl görünce,
Altın yanaklı aybaltayı
Kapıp alıp adımlayıp,
Tam böğrüne bastırıp:
«Yedi ere el veren,
Yedi evliyanın yol verdiği,
Yetimim, eniştem, ölmez olaydın!

Ya da böyle Bukar'a
Dönüp sürgün düşerek,
Küheylanım ablam, gelmez olaydın!

Altı ere el veren,
Arslanım eniştem, ölmez olaydın!

If this roving band is a foe,
He will take on us his unspent vengeance, surely,
Leaving not alive the soul small as a fly,
Dear mother, he will kill us for nothing, surely.
What is today is gone tomorrow,
Dear mother, is this how it is, this dungheap world.
The poor bird they call kazgaldak
Flies for the steppe and turns not back,
Wandering in exile we have died, ah,
Dear mother, the child come from your womb» – saying. When Ismayıl called out and hailed them,
Before she could gather her lips to speak,

The earth smoked over, steaming,
Those seventy pehlivans and Ismayıl
Drew near and overtook them.
That own sister of his, Kanıkey,
Her bloodied face torn,
Her black hair disheveled.
There on her great dark head.
When valiant Ismayıl saw his sister,
The gold-cheeked moon-axe
He snatched up, striding forward,
Pressing it hard to his flank:
«He who gave his hand to seven men,
To whom the seven saints gave way,
My orphaned one, my brother-in-law, would you had not died!
Or that you, to Bukar thus
Turning, fallen into exile,
My courser, my sister, would you had not come!
He who gave his hand to six men,
My lion, my brother-in-law, would you had not died!

Ölüm çağında Bukar'a sürgün,
Dağ sırtı gibi han enişte!

Taştan geri dönmeyen,
Çelikten uç verilip çıkarılmış
Demir gibi han enişte!
Altı aslanın küçüğü,
Hüda'nın sevdiği kulu,
Ayköl'üm enişte, ölmez olaydın!

Çocuğunu sırtlayıp kaçarak,
Ablacığım, Bukar'a sürgün gelmez olaydın!»
«Enişte!» diye bağırıp,

Mızrağını uzatıp aldığında,
Ardındaki pehlivanlar,
Onlar da Ismayıl'ı görünce,
«Enişte!» diye figan edip,
Onlar da bağırıp yürüdüler.
Hani o yaslı ablan Kanıkey: Mememi yarıp çaldıklarında,

«Kırlarda yılkı ala başlı,
Asilim enişten göçtüğünde,

Ardımda erkek yavrum körpe.
Dağdaki yılkı dokuz tümen,

Toburçak, yüğrük – haddi hesabı yok,
Tüm varlığımdan ayrıldım,
Kardeşim, bakıp güdecek sahibi yok!

Adi itler toplanıp,
Keñ-Kol'dan göçüme saldırdı,
Kadınlığım kurusun,
Kurumlanan itlerden
Öcümü alamadan çıktım.
Koskoca kara başımda,

Exiled to Bukar in the season of death,
My khan brother-in-law like a mountain ridge!
Who turns not back from stone,
Drawn out and tipped with steel,
My khan brother-in-law like iron!
Youngest of the six lions,
The slave beloved of Hüda,
My Ayköl, my brother-in-law, would you had not died!
Fleeing with your child on your back,
My dear sister, would you had not come exiled to Bukar!»
Crying out «Enişte!»,

When he reached out and took her lance,
The pehlivans behind him,
They too, seeing Ismayıl,
Wailing «Enişte!»,
They too cried out and marched.
And that mourning sister of yours,
Kanıkey: When they split my breast and struck,
«On the steppes the herds pied-headed,
When my noble one, your enişte, passed away,
Behind me my boy-child tender.
The herds on the mountain nine tümen strong,
Toburçak steeds and racers past all count,
I was parted from all I owned,
Brother mine, no master left to tend and herd them!
The base dogs banded together,
They fell upon my caravan from Keñ-Kol,
A curse upon my womanhood,
From the dogs swollen with pride
I came away without my vengeance.
Upon my whole dark head,

Enişteciğinden ayrı düştüm,
Kardeşim, otuz iki yaşımda.
Kudurup giden altı haram,
Düşünceleri başka yerdeydi,
Kanhor ile baba bir,
Altı haram, küçük kadının çocukları.
Başayım ipeğim keçe gibi kalıp,
Talihli enişten öldüğünde,
Yağmayı bu kuru baş gördüğünde,
Kendimi bitkin düşürüp,
Yalvarsam sözümü dinlemeden,
Altı haram horluk edip,
Apaçık zulüm kıldı.
Talas'tan sartımı yağmalayıp,
Kadınlığım kurusun,
İtlerden söküp alamadan çıktım derdimi.
Yağmada horluğu çok görüp,
Gümüşü derledi han enişten,
Gününü gördü altı haram,
Yasını çeken ben ablanım.

Altını derleyen enişteciğin,

Değerlisini gören altı haram,
Azabını çeken ablacığın.

Malımı yağmalayıp aldıklarında,
Altı haram fesadı başıma sardığında,

Hesabımı görmeye kalktıklarında,
Tepemden itler bastığında,
Dört tür malını saçtıklarında,
Uygunsuz yere konar – diye –
Eri ölen kadına
Baba ocağı yakın olur – diye –
Malım bir pul etmeden,
Saçıp geldim, kardeşçiğim,
Senden başka karaltı bulamadan,

I fell parted from your dear enişte,
Brother mine, at thirty-two years of age.
The six harams gone rabid,
Their thoughts were elsewhere bent,
One father with the blood-drinker,
The six harams, sons of the junior wife.
My başayı, my silk, left like felt,
When your fortunate enişte died,
When this bare head beheld the plunder,
I wore myself to exhaustion,
Though I begged, they heeded not my word,
The six harams heaped scorn,
And wrought oppression open and plain.
They plundered my sarts out of Talas,
A curse upon my womanhood,
I came away unable to wrest from the dogs my grievance.
In the plunder I saw scorn aplenty,
Your khan enişte gathered the silver,
The six harams saw their day of it,
I, your sister, am the one who bears the mourning.
Your dear enişte who gathered the gold —

The six harams who saw its worth,
Your dear sister is the one who bears its torment.
When they plundered and took my herds,
When the six harams wound their mischief round my head,
When they rose to settle my account,
When the dogs bore down upon my head,
When they scattered the four kinds of stock,
Lest she settle in an unfit place – saying –
For a woman whose man has died
The father's hearth is nearest – saying –
My goods not worth a copper,
I scattered them and came, dear brother,
Finding no other shape to turn to but you,

Han'dır diye sığınıp,
Kaçıp geldim, kardeşçiğim.
Talas'tan kaçıp, yaya sürünüp,
Tartar vurup yiye yiye geldim,

İtle dalaşmaya girsem,
Bitkin düşerim diye geldim.

Altınım altın olmayıp kömürleşti,
Altı haram semirince obama saldırdı.
Gümüşüm gümüş olmayıp kömürleşti,

Altı haram semirince haset kıldı.
Padişahım göçüp gidince,
Altı haram değerimi bilmedi
sonradan.
Süt kulunumu yiyip bitirdi,
Denk kardeş olurum diye saldırdı.

Gözümden akan damlalar,
Yağlı kuyruğa leke oldu
Abıke kulun kamçısı.
Talas'tan kendimi gizledim,
Bitkin düşmenin yüzünden,
Yetimi beri yana kaçırdım!
Keñ-Kol'da kendimi gizledim,
Kara gün çökünce başıma,

Kanhordan kalan Semetey'i
Beri yana kaçırdım!
Bıldırcın denen garip kuş,
Bozkır için ayrılıp uçar,
Ayrı düşüp horluğu gerçekten çektim,
Şuradaki enişten kalan yavru için.
Kazı kuşa yedirme,
Mızrağa takılan flama – diye –

Arlanmadan koynuma sakladım,
Ayköl'den kalan armağan – diye.

Taking refuge, saying, He is khan,
I fled and came, dear brother.
Fleeing from Talas, trudging afoot,
I came striking tartar-fowl and eating them,
Had I entered a scuffle with the dogs,
I would drop exhausted, I thought, and came.
My gold was gold no more, it turned to coal,
The six harams, grown fat, fell on my camp.
My silver was silver no more, it turned to coal,
The six harams, grown fat, turned envious.
When my padishah passed away,
The six harams knew not my worth thereafter.
They ate up my suckling foal,
They attacked, saying, I shall be his equal kin.
The drops that fell from my eyes
Left stains on the fat tail —
The whip of Abıke the slave.
I hid myself from Talas,
Because I would drop exhausted,
I spirited the orphan away this way!
I hid myself in Keñ-Kol,
When the black day fell upon my head,

Semetey, left from the blood-drinker,
I spirited away this way!
The poor bird they call the quail
Parts and flies away for the steppe,
Fallen apart, I truly bore the scorn,
For the child left from your enişte there.
Let not the goose be fed to the bird,
The pennant fixed upon the lance – saying –
Unashamed I hid him in my bosom,
The keepsake left from Ayköl – saying.

Tulpardan kalan tırnak – diye,
Duramayıp sürgün geldim ben,
Doğandan kalan yavrucak – diye,
Mızrağa takılan flama – diye,
Kıymetlimi koynuma saklayıp,
Bile bile sürgün geldim ben,
Ayköl'den kalan armağan – diye,
Yeni dikilen çınar – diye,
Cefayı gördü bu garip baş,
Hanımdan kalma değil mi,
Şu kara kaşka fidan – diye,
Kahrı çektim, bu bitkin can.
Keñ-Kol'da nasıl dururum – diye,
Zevzeklenip dururdu adi it,
Biriciğime horluk eder – diye.
Kazgaldak uçarsa, garip kuş,
Bozkır için gelmişim,
Karnımdan çıkan Semetey,
Öleyazıp gördüğüm biricik er
Yavrum için gelmişim!
Dinle, Ismayıl, sözümü,
Mızrağa takılan flamayı,
Ayköl'den kalan armağanı,
Keñ-Kol'dan kaçırıp
Sana getirdim.
Şu yolları kaygan Bukar'ı
Bozkırım dersem onmayayım,
Şu mutlu günlerden kalan yavrucağa,
Ismayıl, oğlum dersem, onmayayım,
Boynuna muska takıver,

Başıyla birlikte vereyim,
Ismayıl, yetimini besleyip büyüt!
Kuğuyu kuşa yedirme,
Kahırla bulduğum biriciğe
Elin oğlu dedirtme!
Dayanağım olan yavrucağı,
İste hele, sana vereyim,
Kurbanın olayım kardeşçiğim,

The hoof left from the tulpar – saying,
Unable to stay, I came into exile,
The nestling left from the falcon – saying,
The pennant fixed upon the lance – saying,
Hiding my precious one in my bosom,
Knowing full well, I came into exile,
The keepsake left from Ayköl – saying,
The newly planted plane tree – saying,
This poor head has seen the torment,
Is he not what is left from my khan,
This black-blazed sapling – saying,
I bore the anguish, this worn-out soul.
How shall I stay in Keñ-Kol – saying,
If the base dog keeps up its yapping,
It will heap scorn on my only one – saying.
If the kazgaldak flies, poor bird,
It is for the steppe I have come,
Semetey, come from my womb,
The only son I saw when nigh to death —
It is for my child I have come!
Listen, Ismayıl, to my word,
The pennant fixed upon the lance,
The keepsake left from Ayköl,
I spirited out of Keñ-Kol
And brought him to you.
If I call this Bukar of slippery roads
My steppe, may I never prosper,
If I call this child left from the happy days,
Ismayıl, my own son, may I never prosper,
Hang an amulet about his neck,

Let me give him, head and all,
Ismayıl, feed and raise your orphan!
Let not the swan be fed to the bird,
To my only one, found through anguish,
Let none call him a stranger's son!
The little one who is my stay,
Only ask, and I will give him to you,
May I be your sacrifice, dear brother,

	Elin oğlu dedirtme!	*Let none call him a stranger's son!*
	Vermemin sebebi şu:	*The reason that I give him is this:*
	Sırt yanındaki Kıtay'ın	*The Kıtay at our backs*
	Bizde nice öcü var,	*Hold many a vengeance against us,*
	Asilim beyim sağken,	*While my noble bey yet lived,*
12250	Altı-Şaar, Kokon hanı,	*The khan of Altı-Şaar and Kokon,*
	Aşağı ucu Margalañ,	*Its lower end Margalañ,*
	Geniş Ancıyan, Samarkan,	*Broad Ancıyan and Samarkan,*
	İnletip horluk ederdi,	*He made them groan beneath his scorn,*
	Kavmini sıkıştıra sıkıştıra,	*Pressing their tribes and pressing hard,*
	Altı bin yambı, bin kunduz kürkü	*Six thousand yambı, a thousand beaver pelts*
	Her ay halkından söküp,	*He wrung from their people every month,*
	Her ay vergi alırdı.	*Every month he took the tribute.*
	Vergisine dayanamayıp,	*Unable to bear his tribute,*
	Her bir ulus ağlar kalırdı.	*Each nation was left in tears.*
12260	Ellerine düşsem, Kokonlunun	*Should I fall into the Kokon men's hands,*
	Gözünde şaşı bir kin dolaşırdı,	*A cross-eyed spite roamed in their gaze,*
	Gücü yetse o ulus	*Had that nation the strength,*
	Beni devirmeye bakardı.	*It would look to bring me down.*
	Sözünde eğrilik gezerdi,	*Crookedness walked in their words,*
	Gözünde çarpıklık gezerdi.	*Wryness walked in their eyes.*
	Fırsatını bulsa parçalayıp	*Given the chance, they would tear me apart*
	Beni yok etmeye bakardı.	*And look to blot me out.*
	Öç yatağı yerde öçleri var,	*In the lair of vengeance they hold vengeance,*
	Kin tutulan yerde kinleri var.	*Where grudges are held they hold their grudge.*
12270	Onlar horluk eder – diye,	*They will heap scorn – saying,*
	Ben, ablacığın Kanıkey'in kuşkusu var.	*I, your dear sister Kanıkey, have my dread.*
	Göçüp giden eniştene	*To your enişte who passed away*
	On dördümde kavuşup,	*I was joined at fourteen,*
	Önceleri çocuksuz gezdim,	*At first I went about childless,*
	Enişteciğinden görmüşüm	*From your dear enişte I received*
	Şu duran yetimi,	*This orphan standing here,*
	Otuz iki yaşımda.	*At thirty-two years of age.*
	Hüda'dan biriciği dileyip,	*Begging the only one from Hüda,*
	Hazinemin ağzını açmışım,	*I opened the mouth of my treasury,*
12280	Duası değer mi ola – diye,	*Will the prayer avail, I wonder – saying,*

Yığın yığın altın hazineyi,
Kalender, miskin, divane,
Eli ermeyene saçmışım.

Altınları sarf edip,
Birini komadan döktüm.
Canımı çok yakıp,
Gücümü çok tüketip,
Yetimimi diledim.
Evliyalar bölüğü birleşip,
Tövbeyle alınmış çocuk bu.
Bütün evliyalar birleşip,
Duayla alınmış çocuk bu.
Katagan'ın hanı Koşoy,
Kurbanı olayım atam,
Duası ulusu zengin eden,
Gözettiği canı gönendiren,
Ceti-Suu gibi aziz yeri
Ustalıkla yurt eyleyen.
Ceti-Suu'nun Kırgızını
Çabalayıp el eyleyen.
Şah-ı Merdan'ın koruduğu evliya,
Sözü em olan koca,
Yetmiş bire el veren,
Yedi evliyanın yol verdiği.
Hani, Kökötöy'ün aşında,
Nice yamanın önünde,
Peygamber misali Koşoy toplanıp,

Duadan var olan Semetey.
Şu boz ala doğan körpem, Töre kılıp çocuğa
Şu duran Semetey,
Boz atmaca çolpanım,
Sakınılıp akan pınarım,
Hanımdan kalan yavrucağım.

Saçımı yükseğe örüp bağladığım,

The golden treasure, heap on heap,
To kalenders, paupers, holy fools,
To those whose hands fall short, I scattered it.
Spending out the gold,
I poured it forth, leaving not one piece.
I seared my soul full sore,
I spent my strength full much,
And begged for my orphan.
The company of saints united,
This is a child obtained through repentance.
All the saints united,
This is a child obtained through prayer.
The khan of the Katagan, Koşoy,
May I be his sacrifice, my elder,
Whose prayer makes the nation rich,
Who makes the soul he watches prosper,
Who made the holy land of Ceti-Suu
A homeland by his mastery.
Who strove and made a people
Of the Kırgız of Ceti-Suu.
The saint kept by the Şah-ı Merdan,
The elder whose word is balm,
Who gave his hand to seventy-one,
To whom the seven saints gave way.
At Kökötöy's memorial feast,
Before many a fierce one,
Prophet-like Koşoy gathering them in prayer,
Semetey came to be from that prayer.
This tender grey-pied falcon of mine,
Performing the rites for the child
This Semetey standing here,
My grey sparrow-hawk, my morning star,
My spring that flows guarded and safe,
My little one left from my khan.

For whom I braided and bound my hair up high,

Öleyazınca gördüğüm.
Görecek nice günüm var,
Bundan başka kimim var?!
Ağzımı açıp öptüğüm,
Gözümü açıp gördüğüm!
Hanzadenin çocuğunu
Dileyip veren ben nice olurum?

«Hanım eniştemden kalmış»,–
deyip,
Hanzadenin biriciğini
Dileyip alsan sen nice olursun?
Beyzadenin çocuğunu,
Ismayıl, gözetip veren ben nice olurum?

Çubuğunu kırkıp verdim,
Bütün töresini yapayım.
İt çanağından geçirip,
Kılıcın ağzından atlattı,
Töresini yapıverdi.
«Oğlum dersem onmayayım,
Buna yavrum der isem ben,
Sözümden asla iki olmayayım.
Asil yengen Kanıkey,
Semetey'i Ismayıl'a verirken,
Ak buğday ununu çiğnedi,
Kelime-i şerifi tuttu.
O gün yaslı vardı Kanıkey,
Kaçarak vardı Semetey.
Şu yalancı fani dünyanın
Yalanlığını gördü işte.
Nice töre işi yapıp,
Çocuğu Ismayıl'a verdi işte,
Çocuğu alıp Ismayıl,
Daha kundak çağındayken.
Badana zırhlı kürkü giydirip,
Kundaktaki koçağı
Koca küreye bindirip.
Gündüz değil, gece yol alıp,

Whom I saw when nigh to death.
Many a day is left for me to see,
Whom have I besides him?!
Whom I opened my mouth and kissed,
Whom I opened my eyes and saw!
The child of a khan's son —
What am I, who begged him and now give him?
«He is left from my khan enişte»,–
saying,
The only one of the khan's son —
What will you be, if you ask and take him?
The child of a bey's son,
Ismayıl, what am I, who watched over him and give him?
I sheared his sapling-lock and gave him,
Let me perform his every rite.
Passing him through the dog's bowl,
She leapt him over the sword's edge,
She performed his rites.
«If I call him my son, may I never prosper,
If I call this one my child,
May I never go back upon my word.
Your noble yenge Kanıkey,
As she gave Semetey to Ismayıl,
Chewed the flour of white wheat,
And held to the holy Word.
That day Kanıkey went in mourning,
Semetey went a fugitive.
Of this lying, fleeting world
She saw the falsehood indeed.
Performing many a rite of custom,
She gave the child to Ismayıl indeed,
And Ismayıl took the child,
While he was yet of swaddling age.
He clad him in the armor-coated fur,
The brave babe in swaddling bands
He mounted on the great küre.
Traveling not by day but by night,

Bukar'a varıp yettiğinde,
On yedi gün toy edip,
Sırıklar yükten esneyip,
Bahadırları mızraklaşıp,
«Semetey'in toyu» – diye –
Dört tür mallı hazineyi,
Bey imiş ya Ismayıl,
Tepesinden açtı işte,
Dört tür malın hepsini, Sallasa ayaktan derman gidip,
Sarf edip saçtı işte.
Urus toyunu yiyip gitti,
«Sağ kalırsa bu oğlun
Oyrot'u bozar» – deyip gitti. Otuz iki yaşında,
Semetey'in toyunda,
Kıtay toyunu yiyip gitti,
«Sağ kalırsa bu çocuk
Cihanı bozar»,– deyip gitti. O zaman yavrum Kanıkey'in
Uzayıp giden bozuk, kem söze
Tertemiz ağzı kapandı.
Manas'tan kalan yetimin
Bukar'a girip beslendi.
Bukar'ın hanı Temir Han,
Bu da Kanıkey'in babası,
Altın tacını giymişti,
Altın tahta binmişti,
Ismayıl'dan söz duyup:
«Hani o garip çocuk Kanıkey, Bugün de sevip bağrıma bastım.
Han Manas'tan ayrılıp,
Manas'tan kalan sayısız malı
Kapılı korgan çınarım.
Saçıp gelmiş» – diye duyup.

«Görecek akrabası yokluğundan*,
Kız da olsa Kanıkey

When he came and reached Bukar,
He made a toy-feast seventeen days,
The poles bending beneath the loads,
His bahadırs jousting with lances,
«Semetey's feast» – saying –
The treasury of four kinds of stock,
A bey indeed was Ismayıl,
He opened from the very top,
All the four kinds of stock, Should he swing it, strength drains from the legs,
He spent and scattered it indeed.
The Urus ate of the feast and went,
«If this son of yours lives on,
He will break the Oyrot» – saying, they went. At thirty-two years of age,
At Semetey's feast,
The Kıtay ate of the feast and went,
«If this child lives on,
He will break the world»,– saying, they went. Then it was my child Kanıkey's
Against the spreading, spoiled, ill word
Her spotless mouth was closed.
The orphan left from Manas
Entered Bukar and was nurtured.
The khan of Bukar, Temir Han,
He too, Kanıkey's own father,
Had donned his golden crown,
Had mounted the golden throne,
Hearing word from Ismayıl:
«That poor child Kanıkey, Today too I clasped him to my breast with love.
Parted from Khan Manas,
The countless goods left from Manas —
My plane tree, my gated stronghold.
She scattered them and came» – so he heard.
«For want of kin to look to,*
Though she be a girl, Kanıkey

Çocuğu sırtlayıp sürgün düşerek
Azıp gelmiş,– diye duyup.
Kepiç giymeden, çoraplı,
Yerinse de ölmez bu garip can.
Çizme giymeden, çoraplı,
Muradı yerine gelmese,
Öksese de ölmez bu garip can.
Derlenen varlığın hepsini
Şanı yüce Manas'ı

Fell into exile with the child on her back
And came astray,– so he heard.
Without kepiç shoes, in stockings only,
Though it grieve, this poor soul does not die.
Without boots, in stockings only,
Though its wish go unfulfilled,
Though it pine, this poor soul does not die.
All the wealth once gathered up
Manas of exalted glory —

Zavallı yavrum Kanıkey
Saçıp gelmiş diye duydum.
Kaplan Manas ölünce
Kaçıp gelmiş diye duydum.
Kementay giyip sarka sarka,
Doru kısrağa binip paldır paldır,
Topuklarını ağrıtıp,
Tabanlarını hep su toplatıp,
Tabanından kara kan akıp,
Kala kala başında,
Kanhorundan ayrılıp,
Ağlayıp sızlasa Hüda hiç duymadan,

My poor child Kanıkey
Scattered it and came, I heard.
When tiger Manas died
She fled and came, I heard.
Wearing a kementay cloak, drooping loose,
Riding a bay mare, jolting and clattering,
Making her heels ache,
Her soles all blistered over,
Black blood running from her soles,
There remaining, upon her head,
Parted from her blood-drinker,
Though she wept and moaned, Hüda heard her not,

Abıke kulun kamçısından
Yağlı kuyrukta tüy kalmadan.
On iki kızın küçüğü,
Hüda'nın sevdiği kulu,
Kara yağızın güzeli,
Kulunum, Müslümanın soylusu.
Altı yaşına geldiğinde,
Asil yavrum Kanıkey'in
Ninniyle saçını örmüşüm,
Yaşı dokuza geldiğinde,
Doksan sıra erkekten,
Yaşı ona ilişip geldiğinde,
Yaşı on ikiye geldiğinde,
Kara kaşka fidanım.
On üçüne yaklaştığında,
Cihanı çalkalayıp halkı coşturdu,

From the whip of Abıke the slave
Not a hair left on the fat tail.
Youngest of the twelve daughters,
The slave beloved of Hüda,
Beauty of the dark-browed folk,
My foal, noblest of the Muslims.
When she came to six years of age,
My noble child Kanıkey's
Hair I braided to a lullaby,
When her years came to nine,
From ninety ranks of men,
When her years touched upon ten,
When her years came to twelve,
My black-blazed sapling.
When she drew near thirteen,
She stirred the world and roused the people,

Yaşı on dörde geldiğinde,
Yiğitliğinden taşkınlaştı,
Er Manas'a kavuştu.
Yaşı on beşe geldiğinde,

When her years came to fourteen,
She overflowed with her valor,
She was joined to Er Manas.
When her years came to fifteen,

Fidan dikip bağ eyledi,
Kopanı uladı,
Saçılanı derledi,
Sönen odu tutuşturdu,
Ölen canı diriltti,
Davayı birlikte kovaladı,
Düşman çıksa birlikte savaştı.
Kızır'ın dokunduğu Manas'a
Kıymetli kızım rast geldi,
Peygamberin dokunduğu Manas'a
Padişah kızım denk düştü.

She planted saplings and made an orchard,
She joined what was torn,
She gathered what was scattered,
She kindled the fire gone out,
She revived the soul that died,
She pursued the cause together with him,
If a foe arose, she fought at his side.
Manas, touched by Kızır —
My precious daughter came his way,
Manas, touched by the Prophet —
My padishah daughter matched his measure.

Şu yavrum Kanıkey,
Han Manas'a vardığında,
Sağlam kurulmuş bir evdi.
Kadınların baş tacı,
Âleme yavrum han idi.
İki dizgin, bir yuları
Bileğinde sıkı tutup
Kavrayan yavrum buydu.
Halkı hamur gibi yoğurup
Yöneten yavrum buydu.
Demir urganın yoluna
Ağ olduğunu gördün mü?
Denizinden ayrılıp,
Denk soylunun hatunu
Bukar'a sürgün gelip
Hor olduğunu gördün mü?
Ah dünya, alın kemiği yatıkmış,
Toburçak, küheylan karışık
Bahadırın gözü göçtükten sonra,
Yavrumun gün görmesi kısaymış.
Ense saçı ot gibi seyrekmiş,
Sevincini aşan çilesi

This child of mine, Kanıkey,
When she went to Khan Manas,
Theirs was a house soundly built.
The crown upon all women's heads,
My child was khan unto the world.
Two reins and a single halter
Held tight upon her wrist —
This was my child who grasped them.
Kneading the people like dough —
This was my child who ruled them.
Have you seen a net laid out
In the path of the iron rope?
Parted from her own sea,
The lady of an equal-born lord
Come exiled to Bukar —
Have you seen her brought to scorn?
Ah world, the brow-bone lay slanted,
Toburçak and courser mingled together
Once the bahadır's eye had passed away,
Brief were the days my child would see.
The hair at her nape sparse as grass,
Her trials, outrunning her joy,

Bir mızrak boyu fazlaymış.
Kız da olsa Kanıkey
Her yanıyla eksiksizdi,
Kendisi Şah-ı Merdan'ın koruduğu aslandı.
Çaylağı derleyip kuş eden,
Zavallı kulların biriydi.
Şu zavallı yavrum Kanıkey,

Stood taller by a lance-length.
Though she be a girl, Kanıkey
Was whole in her every part,
Herself a lion kept by the Şah-ı Merdan.

Who gathered the kite and made it a hawk,
She was one of the poor slaves of God.
This poor child of mine, Kanıkey,

Dermeyi çatmayı derleyip yurt eyledi,

Yaban kuşunu besleyip kuş eyledi,
Başıboş gezeni derleyip yurt eyledi,

Güçsüz gelen can olsa,
Arkar ayaklı, tunç bilekli,
Kara bayır kazanat,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli
Atın yamanını bindirdi.
Kürksüz gelen adama,
Yakası altın, yeni tunç,
Çift badanalı, turgay gözlü,
Sıra düğmeli kaftan, geniş yaka,

Kürkün yamanını giydirdi.
Evsiz gelen adamı,
Tünlüğü altın, bağı tunç
Ak otağa aldı.
Dinsiz gelen adamı,
Yolunu bulup dine soktu.

Kadınsız gelen adama,
Yüksük ağızlı, boto gözlü,
Oynak bakışlı kara gözlü,
Kırmızı gömlekli, ince belli,
Kelenker sağrılıklı, geniş saç bağlı,

Görklü boto gözlü
Alıp verdi Kanıkey.

She gathered the odds and ends and made a homeland,

She fed the wild bird and made it a hawk,
She gathered the masterless wanderers and made a homeland,
If a soul came without strength,
Arkhar-legged, bronze-wristed,
A black bayır kazanat steed,
Sieve-lunged, bronze-wristed —
She mounted him on the fiercest of horses.
To the man who came without a coat,
Its collar gold, its sleeves bronze,
Double-coated, lark-eyed,
A kaftan with buttons in a row, wide of collar,
She clothed him in the finest of furs.
The man who came without a house —
Its smoke-hole gold, its ties of bronze —
She took him into the white pavilion.
The man who came without a faith —
She found the way and brought him to the faith.
To the man who came without a wife,
Thimble-mouthed, camel-colt-eyed,
Black-eyed with a dancing glance,
Red-shirted, slender-waisted,
With kelenker cloth at her croup, broad hair-bands,
Splendid, camel-colt-eyed —
Kanıkey took and gave her to him.

Malsız gelen can olsa,
Dağdaki ala başlı yılkıdan

Malını verdi Kanıkey.
Yersiz yurtsuz gelen can olsa,
Altın tacını giydirip,
Altın tahta bindirip,
Avuç içi kadar Kırgızın
Hanlığını verdi Kanıkey.
Karanlıkta rastlanmaz
Kadir gecesinin ta kendisiydi.
Kanhor Manas sağken,
Kadın padişahtı, cariyeydi,

Yaman yavrum Kanıkey

Evliyanın ta kendisiydi,
Kendi bir yana, bu insan
Kararmış kara gözün ta kendisiydi,
Ulusu Manas ölünce,
Dünyalığın hepsini
Nasıl saçtığına bak hele.
Yalınayak, yalın baş,
Eri ölünce kadına
Baba ocağı yakın olur diye,
Garip yavrum Kanıkey'in
Nasıl kaçtığına bak hele?!
Tazı it gibi çığrışıp,
Nasıl koştuğuna bak hele.
Darlık çökünce başına,
Talas'tan kaçıp yaya sürünüp,
Yavrumun nasıl geldiğine bak hele.
Her şey bulunsa da boktan yalan,
Onun şekerliğine bak hele,
Koskoca hanın ailesi
Bitkin düşüp Bukar'a sürgün,
Bu yalancı dünyanın
Beyhudeliğine bak hele.
Hani, Cılgınduu'da,

If a soul came without stock,
From the pied-headed herds on the mountain
Kanıkey gave him his stock.
If a soul came without land or home,
She set the golden crown upon him,
She mounted him on the golden throne,
Of the Kırgız, small as a palm's breadth,
Kanıkey gave him the khanship.
Not to be met with in the darkness —
She was the very Night of Power itself.
While blood-drinker Manas lived,
She was a woman padishah, and a bondmaid,
My formidable child Kanıkey

Was the very saint herself,
And beyond herself, this being
Was the very darkened black eye itself,
When her great Manas died,
All her worldly wealth —
Look how she scattered it.
Barefoot and bareheaded,
Since to a woman whose man has died
The father's hearth is nearest, they say,
Look how my poor child Kanıkey
Fled — only look at it?!
Crying out like coursing hounds,
Look how she ran.
When hardship fell upon her head,
Fleeing Talas, trudging afoot,
Look how my child came here.
Though all be found, it is dungheap lies,
Look rather at her sweetness,
The household of a mighty khan
Worn out, exiled to Bukar,
Look at the vanity
Of this lying world.
There, at Cılgınduu,

Keñ-Kol düzünde,
Geniş Talas'ın boyunda,
Başına konup gürleyen
Yavrumun devleti dururdu.
Padişahından ayrılıp,
Çocuklu hanın şehrine
Yürüyüp sürgün gelmesi,
Bu Hüda'nın verdiği mihnettir.
Yağız maral gibi Kanıkey,
Yavrumun Keñ-Kol'da kurulmuş bahtı yok,
Ah, hanzadenin hatunu
Gelmezdi Bukar'a,
Kurumlu yavrumun,
Han Manas'tan ayrı düşüp,
Bu yavrumun bahtı yok.
Ah dünya, Talas'ta kurduğu baht yok,
Bukar'a kaçıp gelen onar mı hiç,

On the plain of Keñ-Kol,
Along the broad Talas,
Perched upon her head and thundering,
My child's fortune once stood.
Parted from her padishah,
To the city of the khan with children
That she came walking into exile,
This is the hardship Hüda has given.
Kanıkey, like a dark maral,
My child has no fortune founded in Keñ-Kol,
Ah, the lady of a khan's son
Would never have come to Bukar,
My proud child —
Fallen apart from Khan Manas,
This child of mine has no fortune.
Ah world, no fortune founded in Talas,
Can one who flees to Bukar ever mend,

Yorulmadan Talas'tan avare göçüp

İşte böylece gelişi,
Bu yavrumun bahtı yok.
Yazın yeşeren ot, geniş konak yeri

Kim göçüp konmaz ki oraya,
Başa dertli bir iş düşse,
Kim böyle olmaz ki!
Başına samur börk giyse,
Kimler sallanıp giymez ki,
İkbali dursa başında
Kim gürleyip yürümez ki.
Haberini işittiğinde,
Bu Kanıkey yavruma
Şöyle dursun, Kakan'ın hanı bile telaşa düştü.
Töreli yavrum Kanıkey,
Kadın olsa da kulunum,
Beklenmedik yerde söz bulan,

Tirelessly wandering, migrating from Talas,
Thus indeed was her coming,
This child of mine has no fortune.
Grass greening in summer, a wide camping ground —
Who would not migrate and settle there,
When a grievous matter falls on the head,
Who would not fare the same!
If one dons a sable börk upon his head,
Who would not wear it, swaying proud,
If fortune stands upon his head,
Who would not stride forth thundering.
When the tidings of her were heard,
For this child of mine, Kanıkey —
Let alone the rest, even the khan of Kakan fell into alarm.
My child Kanıkey, true to custom,
Though a woman, she is my foal,
Who finds words where none expect them,

Karanlıkta göz bulan,
Adı yurda bilinen,
Yavrumun iyiliği
Kakançınlı Beecin'in
Defterine* yazılmış.
«Rahat durmaz bir çılgın imiş» diye,

Pek asil olduğunu bilince,
O değil, Beecin'in hanı bile yanıp yakıldı.
Yanıp yakılmasının sebebi,
Han Manas'ın kırk yiğidine
Birbirine eş küheylanlar bindirmişti.

Tüfek kurşunu işlemeyen,
Birbirine eş kaftanlar giydirmişti.
Beyi Talas'ı yaylamıştı,
Öfkesine dokunanı
Azı dişine vurup çiğnemişti.
Kaçıp gelen onar mı hiç,
Töreli hanın ocağını
Kederlendiren insan olur mu,
Bu töreli hanın ailesi

Dileyip kaçıp geldiğinde
Bunu kederlendiren insan olur mu.
Dün Cılgındı'nın ovasında,
Geniş Talas'ın boyunda,
Argın, Kırgız ovaya dizilip,
Konup yattığı çağda,
Gündüzü kımız, gecesi kız
Olup durduğu çağda,
Ok işlemez göğüs zırhını
Alnına koyup nice Kırgız
Sallanıp durduğu çağda,
Onu da birlikte bilerek,
Yeryüzüne velvele salıp
Sefa sürdüğü çağda.
Dün, bileğine keskin çelik

Who finds eyes in the darkness,
Whose name is known to the land,
The goodness of my child
In Kakançın Beecin's
Register was written down.*
«She is a wild one who will not rest» –
saying,
On learning how noble she was,
Not only he — even the khan of Beecin
burned and lamented.
The reason for his burning grief:
Upon Khan Manas's forty braves
She had mounted matching steeds, each like
the other.
Impervious to musket balls,
She had clothed them in matching kaftans.
Her bey had summered on the Talas,
Whoever touched his wrath
He had struck upon his molars and chewed.
Can one who comes fleeing ever prosper,
The hearth of the khan true to custom —
Could there be a man to bring it grief,
When this custom-keeping khan's family

Came fleeing here in supplication,
Could there be a man to bring them grief.
Yesterday, on the plain of Cılgındı,
Along the length of broad Talas,
Argın and Kırgız arrayed across the plain,
In the days when they camped and lay,
Kumis by day, maidens by night —
In the days when so it was,
The breastplate no arrow pierces
Set before his brow, many a Kırgız
In the days when they swaggered proud,
Knowing him too as one of their own,
Casting tumult over the earth
In the days when they lived in delight.
Yesterday, in the days when sharp steel

Asıp durduğu çağda,
Birliği gelip yeryüzünde
Sefa sürdüğü çağda.
Dün, Kara-Buura'da, Çatkal'da
Kalabalık Kırgız yatarken.
Tört-Kül'ün aşağı yanında,
Bey Manas'ın diktiği bağda,
Kanıkey'in ak sarayı,
Kapısı demir, som kalay,
Kadın olsa da bahtsızın
Devleti bir hayli üstündü.
Kapısına niceleri koşup gelirdi,
Muhafızdan izin almadıkça,
Hiçbir kul coşup da giremezdi.
Hayda! deyince âleme
Kazara bir buyruk verse
Altmışı birden üşüşürdü,
İnsanın burnunu, kulağını
Hey gidi, muska gibi edip
takınırdı. Kazı kuşa yedirtmeden,

Yanına yaklaşıp varan olmazdı,
Rast gelen sağ kalmazdı,
At süren pehlivan şaşar kalırdı,

Varamayıp kullar dolanırdı.

Hung ever at his wrist,
When his host came and on the earth
Lived in delight.
Yesterday, at Kara-Buura, at Çatkal,
While the teeming Kırgız lay encamped.
On the lower side of Tört-Kül,
In the garden Bey Manas had planted,
Kanıkey's white palace stood,
Its gate of iron, of solid tin,
Though a woman, the luckless one's
Estate was lofty indeed.
Many came running to her gate,
But without leave from the guard,
No slave, however eager, could enter.
When she cried Hayda! to the world,
If she chanced to give one command,
Sixty at once would come swarming,
A man's nose and ears —
Ah me, like amulets they'd make them
and wear them. Not letting the goose be fed
to fowl,
None dared approach her side,
Whoever crossed her did not stay whole,
The champion who spurred his horse stood
amazed,
Slaves circled round, unable to draw near.

İşte böyle yaşardı Kanıkey
Evliya Manas sağken,
Evliya yavrum Kanıkey
O denli dağ gibi han idi.
Devletini görsen Kanıkey'in
O kadarı var idi.
Yumru başlı kullar içinde
Kulunum kutlu bir can idi.
Ondan ise, ey ahali,
Halka haber salalım.
Ahaliye uygun düşerse,
Sekiz yüz ocak tebaayı,

Thus indeed lived Kanıkey
While saintly Manas was alive,
My saintly child Kanıkey
Was a khan like a mountain, so great.
Had you seen Kanıkey's estate —
So much indeed she had.
Among the round-headed slaves
My foal was a blessed soul.
Rather then, o people,
Let us send word to the folk.
If it suits the people well,
Eight hundred hearths of subjects

Ayırıp eline verip,
Şu duran Bukar'a
Han kaldırıp alalım.
Kanıkey'i medet bilip,
Şu duran Bukar'a
Bereket edinelim.
Altı-Şaar, Margalañ,
Öte yanı Samarkan
Sıkıca buyruk salalım.
Altı bin kunduz, bin külçe gümüş

Vergiyi sağlamca alalım,
Altını sağlamca yığalım.
İzzetli, nazlı yavruydu o,
Yoldan azmış kadın dedirtmeden,

Yurdun ağzını tıkayalım.
Bu söz pekişsin diye
Altı-Şaar, Kokon, Margalañ
İhtiyarlarını toplayalım.
Kuğuyu kuşa yedirtmeden,
Şu duran yavruma
Kurumuş kadın dedirtmeden,
Yurdun ağzını tıkayalım.
Şu duran yavruma
Kaçkın kadın dedirtmeden,
Ahalinin ağzını tıkayalım.
Şu duran Bukar'a

Sağlam haber salalım,
Kadın olsa da yavrumu
Bey kaldırıp alalım.
Allah'ın yazdığı buyruk
Böyleymiş, görelim.
Bu yıl beşikte körpe bir çocukmuş,
Oğlu on ikisine geldiğinde,
Manas'ın aşını verelim.
Bunu Kuday adına söz edip,
Vaadi berk kılıp,

Let us set apart and give into her hand,
Over this Bukar that stands here
Let us raise her up as khan.
Knowing Kanıkey as our succor,
For this Bukar that stands here
Let us take her as our blessing.
To Altı-Şaar, Margalañ,
And beyond them Samarkan
Let us send firm command.
Six thousand beaver pelts, a thousand silver ingots —
Let us levy the tribute surely,
Let us heap the gold up surely.
She was an honored, tender child;
Before any call her a woman strayed from the path,
Let us stop the mouth of the land.
That this word may be made firm,
From Altı-Şaar, Kokon, Margalañ
Let us gather in the elders.
Before the swan is fed to fowl,
For this child of mine who stands here,
Before any call her a withered woman,
Let us stop the mouth of the land.
For this child of mine who stands here,
Before any call her a runaway woman,
Let us stop the mouth of the people.
To this Bukar that stands here

Let us send sure word,
Though she is a woman, my child —
Let us raise her up as bey.
The decree that Allah has written
Is so; let us behold it.
This year he is a tender babe in the cradle,
When her son reaches his twelfth year,
Let us give the memorial feast of Manas.
Pledging this in Kuday's name,
Making the promise fast,

Ölümüne ant içip
Ak buğday ununu çiğneyelim,
Şöyle böyle dememek için
Kelam-ı Şerif'i tutalım.
Emanet verilen yetimin
Yaşı on ikiye geldiğinde,
Halka haber salalım,
Yeryüzündeki hanları
Eksiksiz toplayıp alalım,
Dilekli, güzel bir toy edip,
Öbür dünyaya göçen Manas'ın

Ruhu gerçekten hoşnut olur diye
düşünüp, Yatmaya yer bulamadan,
Altın tacımı giydirip,
Yavrucağı altın tahta bindirip,
Haberi sağlamca salalım
Bu oğlunu han kaldırıp alalım.
Geniş dünya dar olup,
Yaşı on beşe geldiğinde,
Dediğine uyalım,
Mızrak saplayan ustalardan
Bundan bir bin verelim,
Aybalta çalan yamanlardan
Bundan bir bin verelim.
Şaşmadan vuran nişancıdan
Bundan bir bin verelim.
Düşünceyi başkaya çevirmeden,
Babası Manas'ın yerine
Çocuğu hâkim kılıp,
Altı-Şaar, geniş Bukar
Dediğine uyalım.

Kakan'a gaza açarsa,
Çocuğa arka olup verelim.

Hey gidiler, kararmış yatan
Koca-Beecin'e
Dosdoğru girip mızrak uzatalım.

Swearing an oath unto death,
Let us chew the flour of white wheat,
That none may say this or that,
Let us hold the Holy Word.
When the orphan given in trust
Reaches his twelfth year,
Let us send word to the folk,
The khans upon the earth —
Let us gather them all, not one missing,
Holding a fair feast full of wishes,
Thinking the spirit of Manas, gone to the other world,
Will truly be well pleased, Finding no place to lie,
Setting my golden crown upon him,
Seating the dear child on the golden throne,
Let us send the word out surely,
Let us raise this son of hers as khan.
The wide world grown narrow,
When he reaches his fifteenth year,
Let us follow what he says,
Of masters who drive home the lance
Let us give him a thousand of these,
Of fierce ones who swing the moon-axe
Let us give him a thousand of these.
Of marksmen who strike unerring
Let us give him a thousand of these.
Turning our thought to no other,
In the place of his father Manas
Making the child the ruler,
Altı-Şaar and broad Bukar —
Let us follow what he says.

If he opens holy war on Kakan,
Let us stand at the child's back and give our aid.
Ah, you all — at the darkened, brooding Great-Beecin
Let us drive straight in and level the lance.

Dünyadan göçen Manas'ın
Öcünü böylece alalım,
Çaliyar'ın ermediği Beecin'in

Gücünü kudretini görelim,
Gafil avlanan Han Manas'ın,
İşte ardında kalan oğluna
Bu kurban can bir arka olup
verelim»
Temir Han böyle derken:
«Han soylunun ailesi
Kaçıp gelmiş meğer» diye,
Kalabalık yurt duyup kederlendi,
Temir Han'ın şehrine
Yengen avare varınca
Manas'tan kalan sayısız malı
Saçıp yengen varınca,
Yarım ilik et bulamayıp,
Binip gidecek güç bulamayıp,
İçmeye yudum süt bulamayıp,
Salınan yengen perişan olup,
Geçitten geçip varamayıp,
Yorulup yengen yürüyemeyip,
Bukar'a yaslı girdi Kanıkey,
Kaçıp vardı Semetey,
Avare vardı Kanıkey,
Yetim vardı Semetey,
Temir Han buyruğunu verdi,
Temir Han buyruk verince
Yurdu bunu ters görmedi.
O zaman ak sarıklı hocalar,
Ders okuyan mollalar:
«Bu avare gelen kızına,

Temir Han akıl etmiş meğer» diye,
Dokuz yüz ocak elinde

Bu dağ gibi Manas sağken,
Gücendirip yolladığı kızına,

For Manas who has passed from the world
Let us thus exact the vengeance,
Of Beecin, which even Çaliyar never reached,
Let us see the strength and the might,
Of Khan Manas, caught unawares —
To the son left behind him,
This soul, ready for sacrifice, as a stay
let us give it»
As Temir Han spoke thus:
«The family of the khan-born
Has come here fleeing, it seems» – saying,
The teeming land heard and grieved,
When to Temir Han's city
Your yenge came wandering destitute,
The countless wealth left from Manas
Your yenge scattered as she came,
Finding not half a marrow-bone of meat,
Finding no strength to ride on,
Finding not a sip of milk to drink,
Your graceful yenge fell to wretchedness,
Unable to cross the pass and go on,
Your yenge weary, unable to walk,
In mourning Kanıkey entered Bukar,
Semetey arrived a fugitive,
Kanıkey arrived a wanderer,
Semetey arrived an orphan,
Temir Han gave his command,
When Temir Han gave the command
His land saw nothing wrong in it.
Then the white-turbaned hodjas,
The mullahs reciting their lessons:
«For this daughter come wandering,

Temir Han has shown wisdom, it seems» – saying, Nine hundred hearths in her hand,
«While this mountain-like Manas lived,
The daughter he had sent away aggrieved,

Çekip alıp bağrına,
Yakın kılmış meğer» diye,
Padişahlı Bukar'ın kalabalık yurdu
Hanı buyruk verdikten sonra,
Sözünü iki etmedi,
«Asil hanın soyu
Azıp kaçıp Bukar'a,
Avare gelmiş meğer» diye,

Ahali sözü uygun görüp,
Dediğine uydu işte,
Dokuz yüz ocak var idi
Bukara'nın öbek yanında,
Bunu ayırıp verdi işte.
Dediğine uydu işte,
Halkına haber saldı işte,
Dokuz yüz ocak eline
Kadın olsa da bahtsızı
Han kaldırıp aldı işte,
Omzuna ipek kaftan giydirip,
Yorulmaz yorgaya bindirip,
Altmış kadın, seksen kız
Araya durup bunca can,
O bildiğin garip anan Kanıkey

Kaçıp vardı Bukar'a,
Kaçıp varıp başında,
Kankorundan ayrılmıştı,
Otuz iki yaşında.
Han Manas'tan ayrılıp,
Başına dönülmez gece çöktü,
Temir Han'ın şehrine
Avare varıp gün gördü.
Kaleli Bukar şehrine
Kara yüz kaçıp varıp can besledi,
Kalender görse kapattı,

Ay karanlığı gece gördü,
Asilinden ayrılıp

Drawing her close to his breast,
He has made her near, it seems» – saying,
The teeming land of Bukar of the padishah,
Once its khan had given command,
Did not gainsay his word,
«The seed of the noble khan
Strayed and fled to Bukar,
Has come here wandering, it seems» – saying,
The people found the word fitting,
And followed what he said, behold,
Nine hundred hearths there were
On the clustered side of Bukara,
These he set apart and gave, behold.
They followed what he said, behold,
He sent word to his folk, behold,
Over nine hundred hearths of people,
Though a woman, the luckless one
They raised up as khan, behold,
Clothing her shoulders in a silken kaftan,
Mounting her on a tireless ambler,
Sixty women, eighty maids —
So many souls standing in attendance,
That poor mother of yours you know, Kanıkey,
Fled and arrived at Bukar,
Fleeing there, at the start of it,
She had been parted from her kankor,
At thirty-two years of age.
Parted from Khan Manas,
Night without return fell upon her head,
In the city of Temir Han
She arrived a wanderer and saw her days.
To the walled city of Bukar
Black-faced she fled and kept her soul alive,
If a kalender came in sight she shut her door,
She saw nights of moonless dark,
Parted from her noble one,

Altüst olmuş gün gördü.

Halkın ağzı kapandı,
Yaslara bürünüp Kanıkey
Semetey Bukar'a girip beslendi,
Kuday'ın saldığı buyruk
Böyleymiş, gördü işte,
Yavrum demeden yetimi
Baştan öz hısımı olan
Ismayıl'a verdi işte.
Sırtına kaftan hiç giymez,
Öbür dünyaya göçen Manas'ın
Atası olduğunu hiç bilmez.
Talas gibi güzelim yerin
Kendi yurdu olduğunu hiç bilmez.
Yaslı gezen Kanıkey'in
O çilekeşin anası olduğunu hiç bilmez.

O çağda Semetey,
Temir Han'ın yavrusu,
Ismayıl'ın oğlu,
Manas'tan kalan o yetim
Düşüncesi elde gezdi.
Aradan nice yıl geçti,
Bakarsan günler geçti.
Malı yağma edip serpildi,
Semetey Bukar'a girip büyüdü.
Yetim gezip yetişti,
Yurda karışıp katıldı.
Kimse ona eza etmedi,
Babasına çeken yaramaza

Kement çevirecek kimse kalmadı.
Yanıp duran köz çıktı,
Gürleyip duran ok çıktı.
Güçlü Bukar şehrinde
Hınzır, böylesi yaramaz görülmedi.
Yaşı on ikiye gelince
Divaneyi dövdü.

She saw days turned upside down.

The mouth of the folk was closed,
Wrapped in mourning, Kanıkey —
Semetey entered Bukar and was reared,
The decree sent down by Kuday
Was so; she saw it, behold,
Without saying "my child," the orphan
To him who from the first was her own kin,
To Ismayıl she gave, behold.
He never wears a kaftan on his back,
That Manas, gone to the other world,
Was his father — he knows it not.
That the lovely land of Talas
Is his own homeland — he knows it not.
That Kanıkey who walks in mourning,
That sufferer, is his mother — he knows it not.
In those days Semetey,
Temir Han's own darling,
The son of Ismayıl,
That orphan left from Manas —
His thought roamed among the people.
Many a year passed by,
Look — the days went past.
Scattering wealth as plunder, he flourished,
Semetey grew up within Bukar.
He walked an orphan and came of age,
He mingled and joined with the land.
No one did him harm,
For the young rogue who took after his father,
None remained who could swing a lasso.
He proved an ember ever burning,
He proved an arrow ever thundering.
In the mighty city of Bukar
Such a rascal rogue had never been seen.
When he reached his twelfth year
He beat the madman senseless.

Yaramazlığına dayanamayıp,
Bütün kaleli Bukar bezdi.

Unable to bear his mischief,
All walled Bukar grew weary.

Şay'ın kolladığı arslan çıktı,
Tüm on iki azası denk çıktı.
Bir gün Bukar'da kargaşa koptu,
Ak sarıklı hocalar,
Ders okuyan mollalar
Bakıp bakıp kederlendi.
Kederlenmelerinin sebebi –
Seksen hoca, yüz molla
Mescidine kapattı,
Namlı yaramaz Semetey
Hepsini bir örnek dövdü.
Hocalar ağlayıp kederlendi,
Mollanın başı yarıldı.
Bukarlılar danışıp
Bir aşağı bir yukarı koştu,
Ölürüm diye candan umut kesti.

He proved a lion watched over by Şay,
All his twelve limbs proved evenly matched.
One day tumult broke out in Bukar,
The white-turbaned hodjas,
The mullahs reciting their lessons
Looked and looked and grieved.
The cause of their grieving –
Eighty hodjas, a hundred mullahs
He shut inside their mosque,
The famed young rogue Semetey
Beat them all alike.
The hodjas wept and grieved,
The mullah's head was split.
The men of Bukar took counsel
And ran now down, now up,
"I shall die," each thought, despairing of his life.

Ahali kederlendi,
Nicesinin başı yarıldı.
Boynuna kuşağını takıp,
Soluk soluğa koşuşup,
Dizleri yere bükülüp,
Bir aşağı bir yukarı koşup,
Bastığı yeri adımlayıp,
On ikiye gelmiş,
Semetey'i hepsi bir ağızdan yerip,
Böyle sürerse bu yetim,
El toplanınca boynuna
Zahmetli dert farz oldu,
Ürkek ürkek koşup kötü yurt,
Atası Temir Han'a arz oldu.
Yürüdüğü yolu adımlayıp,
Hepsi akılsız, kötü yurt
Hepsi birden koyuverdi
Dedesi Temir Han'a onu yererek.
Temir Han'ın önüne

The people grieved,
Many a head was split.
Hanging their sashes about their necks,
Rushing about all out of breath,
Their knees buckling to the ground,
Running now down, now up,
Pacing over the ground he trod,
He had reached twelve, they said —
All with one mouth reviling Semetey,
"If this orphan goes on so" —
When the people gathered, upon its neck
A toilsome grief was laid as duty,
Running timorous, the wretched folk
Made petition to its father Temir Han.
Pacing the road he walked,
All witless, the wretched folk,
All at once let loose,
Decrying him to his grandsire Temir Han.
Before Temir Han

Çevresini sarıp kötü yurt
Söyleyip durduğu söz bu:
«Ey efendimiz, ocaktan kor çıktı, Bizi
bu Bukar'da barındırmaz.

Şu Bukar şehrinden
Semetey adlı bir zorba çıktı,

Yurt çığrışıp kederlendi,
Ala kaftanlı hocanın,
Apaçık yaman mollanın,
Nicesinin başı yarıldı.
Öfkelense Bukar'ı
Bu yetimin kuşattı,
Eline geçen hocayı
Feryat ettirip dövdü.
Efendimiz, hor görürsen hor gör,
Vadinin söğüdünü kesiver,
Tutuşup alevlenip gidiyor,
Şu yetimini dizginleyiver.
Bu yetimi dizginlemezsen
Kapılı Bukar, koca şehir
Kalesine konmayız.
Sabah akşam iki vakit,
Yetimin bizi oyuncak ederse
Zulmünden onmayız.
Bu yıl on ikiye gelmiş,
On beşe gelirse rahat vermez,
Hiçbirimizi sağ komaz.
Malı yağmalayıp alır ya,
Böyle giderse yetimin
Fitneyi adamakıllı salar ya.
Sabanı döndürtmez,
Yalan söylersem nasip olmasın,
Bizi bu Bukar'da barındırmaz.
Azgın öfkesi tutarsa,
Çocuk kırgın salar ya.
Yüksük ağızlı, ahu gözlü,
Salınıp gezen kızları

The wretched folk pressed round him,
And the words they kept saying were these:
«O our master, an ember has leapt from the hearth, He will not let us bide in this Bukar.
From this city of Bukar
A tyrant named Semetey has risen,

The land cried out and grieved,
Of the hodja in the motley kaftan,
Of the openly fierce mullah,
Many a head has been split.
Should he grow wrathful, Bukar itself
This orphan has hemmed all round,
Whatever hodja falls into his hands
He beats until they wail.
Our master, scorn us if you will,
Cut down the willow of the valley,
He is catching fire, bursting into flame,
Rein in this orphan of yours.
If you do not rein this orphan in,
Gated Bukar, the great city —
We will not settle within its walls.
Morning and evening, twice a day,
If your orphan makes us his plaything,
We shall not prosper for his tyranny.
This year he has reached twelve;
If he reaches fifteen he will give no peace,
He will leave none of us alive.
He will surely plunder and seize our goods,
If it goes on so, your orphan
Will surely loose discord in earnest.
He will not let the plow turn,
If I lie, may my portion be denied me,
He will not let us bide in this Bukar.
If his savage temper seizes him,
The boy will surely loose a slaughter.
Thimble-mouthed, gazelle-eyed,
The maidens strolling gracefully

Böylece ganimet edip,
Kırgız'a sürüp götürür ya.
Sabanı döndürtmez,
Yalan söylersem nasip olmasın,
Gölgeliği kurdurtmaz,
Sağ kalırsa bu yetim

He will make his booty thus,
And drive them off to the Kırgız.
He will not let the plow turn,
If I lie, may my portion be denied me,
He will not let the shade-tent be raised,
If this orphan stays alive,

Yazın çift sürdürtmez.
Yerin yüzünü açtırmaz,
Bolca tohum saçtırmaz,
Yaz günü olduğunda,
Sağ gezerse bu yetim
Yeleli kısrak bindirtmez,
Talas'tan avare gelmişti.
Güz günü olduğunda,
Gürleyip durursa bu yetim,
Çubuğunu kırkıp kesip,
Kuyruklu kuzu yedirtmez,
Töresini yerine getirip,
Hocanı sindirip kaçırtır,
Koyun döver gibi döver mollanı
Kısrağını kapıp alır,
Çıkarıverir bu yetim
Ta nerdeki hıncını bile.
Yakınına gelirsen, gör bak,
Beynini dağıtırcasına yumruklar.
Bir kestirip bak, ey efendimiz,
Gözünde yan bakışı durur,
Çatır çatır sert söz edersen,
Yük oldu Bukar'a
Seni bile çelmeye durur.
Ak maralı kovalayıp,
İnek edenin soyudur.
Ay-âlemin tümünü
Perişan edenin soyudur.
Boz maralı sürüp kovalayıp,
İnek edenin soyudur,
Göz koyduğu yerlerin tümünü Yüz
tuttuğumuz yana kaçarız.

He will not let us plow in summer.
He will not let us break the face of the earth,
He will not let us sow seed in plenty,
When the summer day comes,
If this orphan walks alive,
He will not let us ride the maned mare,
He came a wanderer from Talas.
When the autumn day comes,
If this orphan keeps on thundering,
Lopping and cutting our saplings,
He will not let us eat the fat-tailed lamb,
Carrying out his own custom,
He cows your hodja and puts him to flight,
He beats the mullah as one beats a sheep,
He snatches away your mare,
This orphan will vent in a flash
Even grudges from who knows where.
Come near him, look and see —
He pummels as if to scatter your brains.
Judge it once for yourself, o our master,
A sidelong glance stands in his eye,
If you speak harsh words, crackling stern,
He has become a burden on Bukar —
He will set himself to trip even you.
Chasing the white maral doe,
He is the seed of him who made it a cow.
Of him who threw the whole moonlit world
Into ruin — he is his seed.
Driving and chasing the grey maral doe,
He is the seed of him who made it a cow,
All the lands he set his eye upon We shall
flee whichever way we face.

Perişan edenin soyudur.
Of him who ruined them all — he is his seed.

Otlu yere ateş salan,
Bu yerde durup n'ederiz,
Çayırlı yeri tutuşturan,
Dört bir yana çekilip gideriz».
Who sets fire to the grassy place,
What should we do biding in this land,
Who kindles the meadowed ground,
We shall draw off and go to the four quarters».

Kara suya kan döken,
Irmakları kanla yağlayan,
Hıncına dokunanı
Yakalayıp yok eden.
Açgözlülüğünü bırakmayan,
İsteyip içse doymayan,
Karanlıkta sürülse,
Kaplan gibi sinsi dolaşan,
Bu hınzır Kırgız soyundandır.
Karşılık verip direneni,
Who pours blood into the dark water,
Who greases the rivers with blood,
Whoever touches his grudge
He seizes and destroys.
Who never leaves his greed,
Who drinks his fill yet is not sated,
If driven out into the dark,
Who prowls stealthy as a tiger,
This rascal is of Kırgız seed.
Whoever answers back and resists,

Efendimiz, ya bu dursun Bukar'da,
Ya biz duralım Bukar'da,
Bunun anacığı Kanıkey
Tazı gibi koşup gelmişti,
Darlığı pek büyük görüp,
Tespihi bile olmadığından,
Our master, either let him bide in Bukar,
Or let us bide in Bukar,
His dear mother Kanıkey
Had come running like a coursing hound,
Seeing her straits so great,
Since she had not even a string of prayer-beads,

Ismayıl'a vermişti.
Besleyip aldığın yetimin
On iki yaşına gelmişti,
Nice derin hendek kazdı,
Başımıza çorları kaynattı,
Nice kürkleri soydurdu.
Yük oldu Bukar'a
Ölçüye sığmaz nice hüner.
Çizgiyi çizmeye durdu,
Görülmedik oyuna durdu.
Bukar kalesini paralayıp,
Belayı azdıracak oldu.
Yurdun söğüdünü kesiver,
Efendimiz, yetimini dizginleyiver,
She had given him to Ismayıl.
The orphan you took in and reared
Had come to twelve years of age,
Many a deep trench he has dug,
He has boiled up woes upon our heads,
Many a fur he has had stripped away.
He has become a burden on Bukar —
Feats past all measure, many a one.
He has set to crossing every line,
He has set to games never seen.
Tearing at the fortress of Bukar,
He was near to making calamity rage.
Cut down the willow of the land,
Our master, rein in your orphan,

Yetimini dizginlemezsen,
Hazineyi mülkü saçarız,
Böyle sürdürürse yetimin
Yurt çığrışıp gelince,
Bukar'daki Temir Han
Yurdun arzını öğrenince,
Kaygıya böldü içini,
Az kalsın kırıp geçirecekti
Padişahlı Bukar kalesini.
Sert söz söyleyenleri,
Zindanına kapattı.

If you do not rein your orphan in,
We will scatter treasury and estate,
If your orphan carries on this way» —
When the land came crying out,
Temir Han in Bukar,
On learning the petition of the land,
Split his heart with care,
He came near to cutting down
The fortress of Bukar of the padishah.
Those who had spoken harsh words
He shut up in his dungeon.

Yakalayıp dövdü.
Tellal salıp bağırttı,
Cemaati, yurdu çağırdı,
Tellal ünleyip dururken,
Bukar'daki kalabalık yurt
Onbaşılar sıralanıp,
Ellibaşılar dikilip,
Kılıçlısı derli toplu,
Aybaltalısı çekidüzenli,
Sıra sıra durakaldı.
Öfkelenip Temir Han
Şu sözü söyledi işte:
«Kuğu gibi ak sakallı kocanı,
Kuday alsın hepinizi,
Ak sarıklı hocanı,
Ervah çarpsın mollanı.
Şu duran Semetey
Vadili ırmağım, pınarım,
Öleyazıp kavuştuğum yaramazım.
Küheylandan kalan tırnağım,
Tuğ gibi soylu yaramazım,
Mızrağa taktığım flamam,
Asilden kalan armağanım.
Azıp gelen Kanıkey
Şundan bundan dedikodusunu
duyduğum,
Öz özümden çıkanım.

He seized them and beat them.
He sent criers out to cry aloud,
He summoned assembly and land,
While the crier kept calling out,
The teeming land of Bukar —
Leaders of ten falling into rank,
Leaders of fifty standing tall,
The sword-bearers in good order,
The moon-axe men trim and ready,
Rank on rank they stood and waited.
Growing wrathful, Temir Han
Spoke this word, behold:
«Your elder with beard white as a swan —
May Kuday take you all,
Your white-turbaned hodja —
May the spirits strike the mullah.
This Semetey who stands here —
My river of the valley, my spring,
My young rogue I met when near to death.
My hoof left from the steed,
My rogue, noble as a banner-standard,
My pennant set upon the lance,
My gift left from the noble one.
Kanıkey who came astray —
Of whom I heard rumor from this one and that,
The one sprung from my very self.

Öleyazıp kavuştuğum Semetey
Dileğim, Kuday'ın verdiği tek varım,
Başımda yanan çırağım,
Manasız söz söyleyip,
Yavrumu benden ayırmayın.
Gevezelik edip kötü yurt,
Yavrumu uzaklara salıp
Hepiniz benim elimden ölmeyesiniz!
Öleyazıp kavuştuğum Semetey
Malınızı yağmalayıp mı aldı?
Sana fitne mi saldı?
Bön huylu, kötü yurt,
Ovanı mı alıp kaçtı?
Toplanıp arz ediyorsunuz,
Ak akçanı, malını mı saçtı?

Semetey, whom I met when near to death,
My wish, the one treasure Kuday gave me,
My lamp burning at my head,
Speaking senseless words,
Do not part my child from me.
Chattering on, you wretched folk,
Sending my child far away —
See you do not all die at my hand!
Semetey, whom I met when near to death —
Has he plundered and seized your goods?
Has he loosed discord on you?
Dull-witted, wretched folk,
Has he seized your plain and fled?
You gather and make petition —
Has he scattered your white coin, your goods?

Şu duran Semetey –
Boz ala doğanım, tombulcuğum,
Edebini bozup söz söyleme,
Atanızın körü, kötü yurt,
Şu duran Semetey –
Benim boz atmacam, Çolpan yıldızım.
Allahu Taala, bir Kuday'ın

Apaçık verdiği avuncum.
Dilerse gideren hasretim,
On ikiye gelmişti,
Şu duran Semetey
Benim kara akıtmalı şahinim,
İnsanların bakıp durduğu
Köklü kale çınarım,
Bu biriciği görmezsem
Hiç açılmaz gönlümün hasreti!
«Bukar tükenip gitti» diye,
Atanızın körü, kötü yurt,
Paldır küldür ayaklanışınız.
Paldır küldür dedikodu edip,
El ağzında elek yok,

This Semetey who stands here –
My grey-pied falcon, my plump darling,
Do not cast off manners when you speak,
Curse your fathers, wretched folk,
This Semetey who stands here –
My grey sparrowhawk, my star Çolpan.
The solace that Allahu Taala, the one Kuday,
Has given me plain and clear.
My longing He dispels if He wills,
He had come to twelve,
This Semetey who stands here —
My falcon with the black blaze,
The one that men stand gazing on,
My deep-rooted plane of the fortress,
If I see not this only one,
The longing of my heart will never lift!
«Bukar is spent and gone» – saying,
Curse your fathers, wretched folk,
Your helter-skelter rising up.
Gossiping helter-skelter,
There is no sieve on the people's mouth,

Kuday'ın çarptığı yurtsunuz.
Şu duran biriciğim,
Yakamda kara tilkim, kunduzum,
Tepemde parlak yıldızım.
Gözümü açıp gördüğüm,
Ağzımı açıp öptüğüm,
Altı ay binilse yorulmaz
Altın kuyruk Burak'ım.
Uluyup söz söyleyip,
Şu kötü yurdun duruşuna bak.
Bir daha böyle söz edersen,
Kulağım bunu yine duyarsa,
Akıl bulan yiğidinizi,
Tümünü yakalarım,
Gözünüzü tertemiz edip,
Beni usandırdın mı kötü yurt?

You are a folk struck down by Kuday.
This only one of mine who stands here,
My black fox at my collar, my beaver,
My bright star above my crown.
Whom I saw when I opened my eyes,
Whom I kissed when I opened my mouth,
Never wearied though ridden six months —
My golden-tailed Burak.
Howling out your words —
Look at the stance of this wretched folk.
If you speak such words once more,
If my ear hears this again,
Your clever young men, every one —
I will seize them all,
I will make a clean end of your eyes —
Have you worn me out, wretched folk?

Kökünüzü kırarım sizin!
Hâlimi harap ettiniz,
Gürüldeyen kötü yurt
Canımı yaktınız.
Genç yaşımı kocattınız,
Başımı kaygıya saldınız.
Kızıl çelik Zülfikar'ı,
Eğriliği aşmış kötü yurt,

Bileğine iliştirmeyin,
Hızırlı Manas sultanın

Atası olduğunu bildirmeyin.
Karşıda uzanan kara sırtın
Onun yurdu olduğunu bildirmeyin.
Şuradaki dertli Kanıkey'in,
Kurban olduğum yavrumun
Anası olduğunu bildirmeyin.
Öbür dünyaya göçen on yârenin

Duası olduğunu bildirmeyin,

I will break your very root!
You have laid my state to ruin,
You rumbling wretched folk,
You have seared my soul.
You have made my young years old,
You have cast my head into care.
The red steel Zülfikar —
Wretched folk whose crookedness passes bounds,
Do not fasten it to his wrist,
That Sultan Manas, companioned by Hızır,
Was his father — do not make it known.
That the dark ridge stretching yonder
Is his homeland — do not make it known.
That sorrowful Kanıkey over there,
Of my child, for whom I'd be the offering,
Is the mother — do not make it known.
That of the ten companions gone to the other world
He is the prayer — do not make it known,

Öbür dünyaya göçen Han Manas'ın,

Onun atası olduğunu bildirmeyin».

Yurda buyruğu böyle söyleyip,
Düşünüp duran Temir Han,
Gökte Allah'ın günü bulutlandı,
Akılsız, güçsüz adama
Başına altmış düşünce birden geldi.
Yavrumun toyunu edeyim.
Kaygılanıp Temir Han
Kederlenip durdu işte.
Kalabalık ele sır söylemeden,
İçinden şu sözü etti işte:
«El ağzında elek yok,
Akılsız doğmuş kötü yurt,
«Senin elin başkaymış» diye,
Biri söyleyiverir mi?
«Atam bozkurt Manas'ı
Saklayıp durmuşlar meğer» diye,

«Dedem fesatlığını
İyice aşırmış meğer» diye,
Hey gidi, şu duran Semetey
Malımı yağmalayıp alır mı,
Yavrum fitneyi adamakıllı salar mı?
Halkıma han kaldırıp alayım.

Kökümü toptan kurutur mu,
Hazinemi bozup gider mi?
Bukar'ı bozup alır mı,
Kokon'a zulüm salar mı?
Gönlüm doldu düşünceyle,
Bir akıl bulayım,
Öleyazıp kavuştuğum çocuğa.
Malımı harcayıp,
Az gelirse saçayım
Toptan tüm kanımı bile.
Hazinemin ağzını açayım,

That Khan Manas, gone to the other world —
That he is his father — do not make it known».
Speaking thus his command to the land,
Temir Han, sunk in thought —
In heaven Allah's day grew clouded, To a witless, strengthless man
Sixty thoughts came at once upon his head.
Let me hold my child's feast.
Full of care, Temir Han
Stood grieving there, behold.
Telling no secret to the teeming people,
Within himself he spoke this word, behold:
«There is no sieve on the people's mouth,
Wretched folk born witless,
«Your people, it seems, are other» – saying,
Might not someone blurt it out?
«My father, the grey wolf Manas,
They have kept hidden all along, it seems» – saying,
«My grandsire has carried his guile
Beyond all bounds, it seems» – saying,
Ah me, this Semetey standing here —
Would he plunder and seize my goods,
Would my child loose discord in earnest?
Let me raise him up as khan over my folk.

Would he dry up my root entire,
Would he break open my treasury and go?
Would he break Bukar and take it,
Would he loose tyranny on Kokon?
My heart is filled with thought,
Let me find some counsel
For the child I met when near to death.
Spending my wealth,
If it falls short, let me pour out
Even all my blood entire.
Let me open the mouth of my treasury,

Dünyalığımı saçayım.
Kuday'ın saldığı buyruk
Böyleymiş, göreyim.
Dünyanın dört bucağına
Dosdoğru haber salayım,
Yeryüzünün Müslüman'ını
Erişip toplayıp alayım.
Zahmetli yurt bunu söyledi,
Dediğine uyayım,
Adını duymuş kişiye
Ayköl Manas'ın aşını vereyim

Yeryüzündeki sekiz hanı
Tümden toplayıp alayım,
Halkıma haber salayım,
Sekiz hanın elini toplayıp,
At koşturup, toy edip,
Aklı yetkin düşünce edip,
Halkıma sağlamca haber salayım.
Sekiz hanın elini yığayım,
Boş boş bakıp durmayayım.
Altın tacımı giydirip,
Altın tahta bindirip,
Halkıma bir şenlik salayım.
Şu duran, öleyazıp kavuştuğum
yaramazı

Yurdun atası olunca,
Yaramazlığını kor mu ki?
Ahalinin sahibi olunca
Zulmünü kor mu ki?
Yurdun yuları olunca
Bu yetim bırakır mı ki zorbalığını?!»
Alnında muska misali,

Bunu söyleyip Temir Han
Haber verdi halkına,
Ahalinin tümüne.
Bu haber gür duyuldu,

Let me scatter my worldly goods.
The decree sent down by Kuday
Is so; let me behold it.
To the four corners of the world
Let me send word straightway,
The Muslims of the earth —
Let me reach them and gather them in.
The troubled land has said its say,
Let me follow what it said,
To every man who has heard his name
Let me give the memorial feast of Ayköl Manas,
The eight khans upon the earth —
Let me gather them one and all,
Let me send word to my folk,
Gathering the peoples of the eight khans,
Racing horses, holding the feast,
Taking counsel ripe with wisdom,
Let me send sure word to my folk.
Let me mass the peoples of the eight khans,
Let me not stand idly gazing.
Setting my golden crown upon him,
Seating him on the golden throne,
Let me loose a festival on my folk.
This one standing here, my rogue I met when near to death —

When he becomes father of the land,
Will he not leave off his mischief?
When he becomes master of the people,
Will he not leave off his tyranny?
When he becomes the halter of the land,
Will this orphan not forsake his bullying?!» Like an amulet upon his brow,
Saying this, Temir Han
Gave word to his folk,
To the whole of the people.
This word rang out loud

Kaleli Bukar şehrinde.
Üyrülmö sazlığına
Üşüşüp toplantı kıldı işte.
Çogulma sazlığına
Toplaşıp durdu işte.
Büyük akıl sözünü bağlayıp,
Büyük kurultay sözünü etti işte.

Argımak seçip, at verip,
Her bir hanın tümüne
Şaşmadan name verip,
Temir Han buyruk kılınca,
Altı yürük at alıp,
Avuç içi kadar name alıp,
Dünyanın dört bucağına
Dosdoğru haber verdiler.
Belli yerin beş bucağına
Sağlam haber saldı işte.
Sarı-Arka'yı yurt edinen
Ağırbaşlı, çetin er denen.
Geniş Sarı-Arka'da yurtlanan,
Kurumlu er denen.
Darısını taş gibi ağartan,
Hıçkırıp ağıt söylendiğinde
Evinde ihtiyarı yatmayan,
Pis ağzın sözünü savunan,
Karısını kız diye öven,
Sulu ayran, gök kurut,
Çadır kanadı ağaçtan,
Kök atası Alaç'tan,

Aydarkan oğlu er Kökçö,
Kökçö'nün oğlu Ümötöy,
Kazak'tan can atıp o geldi.
Hepsinin bindiği
Baştan başa yürük kula atlar,
Hepsi küheylan, gök akıtmalı
At koşturayım diye o geldi.
Celpiniş'i yurt edinen,

In the walled city of Bukar.
At the marsh of Üyrülmö
They swarmed and held assembly, behold.
At the marsh of Çogulma
They gathered and stood, behold.
Binding fast the word of great counsel,
They spoke the word of the great kurultay, behold.
Choosing argymaks, giving horses,
To each and every one of the khans
Delivering letters unerringly,
When Temir Han gave the command,
Taking six swift horses,
Taking letters small as a palm,
To the four corners of the world
They bore the word straightway.
To the five corners of the known land
He sent sure word, behold.
He who made Sarı-Arka his home,
Called a grave and hardy man.
Dwelling on the broad Sarı-Arka,
Called a man of proud bearing.
Who bleaches his millet white as stone,
When laments are sobbed aloud,
In whose house no elder lies at rest,
Who defends the foul mouth's word,
Who praises his wife as a maiden,
Watery ayran, grey kurut,
Tent-frames made of wood,
His root-forefather from Alaç,

Er Kökçö, son of Aydarkan,
Ümötöy, son of Kökçö,
From the Kazak he came, eager-hearted.
What they all rode were
Swift dun horses through and through,
All steeds, each with a grey blaze —
He came saying: let me race my horse.
He who made Celpiniş his home,

Kendisi yedi boy Kırgız'ın bir oğlu,
Altın taçlı Muzburçak,
Muzburçak'ın Burambek'i
At koşturayım diye o geldi.
Gök demirden zırh giyen
Gök kızıl boz at binen,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümleyen,
Kara bayır soylu küheylan,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli,
Gaipten yaratılmışa çalar at binen,

Sancağını, kılıcını, mızrağını
Beline kuşanıp donanan,
Her birine birer hançer
Bellerine bağlanmış,
Aşağıdaki Çambıl-Bel'i yurt edinen,
Donanımlı yaman el denen,
Baştan başa sağlam kaftan giyen,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Göz diktiği düşmana üşüşen,
Ta baştan düşmana hazırlanan,
Yağlanmış buğday yüzlü,
İnsandan başka görkü var,
Kılıçları derli toplu,
Başında kova gibi börkü var,
Ecelden kıl kadar dönmeyen,
Üstüne varıp kimsenin laf edemediği,

Çambıl-Bel'den Canaalı
At koşturayım diye o geldi.
Otağlı şeyh, gök çeri,
Başlıcası Kokon, Margalañ,

Kokon hanının Kozubek'i,
At koşturayım diye o geldi.
Margalañ'dan Malabek,
At koşturayım diye o geldi.
Ancıyan'ı yöneten,
Çatal sakal Sınçıbek

Himself a son of the seven-tribe Kırgız,
Muzburçak of the golden crown,
Muzburçak's Burambek —
He came saying: let me race my horse.
Clad in armor of grey iron,
Riding a blue-roan, red-grey steed,
Knotting tight its horsehair tail,
A steed of noble kara-bayır stock,
Sieve-lunged, bronze-wristed,
Riding a horse that seemed created from the unseen,
His standard, his sword, his lance
Girt at his waist, fully arrayed,
To every man a dagger each
Bound fast at their waists,
He who made lower Çambıl-Bel his home,
Called a well-armed, fearsome people,
Clad in stout kaftans through and through,
Tall of stature, broad of shoulder,
Swarming on the foe they mark,
Readied against the foe from the first,
Their wheat-hued faces sleek with oil,
A splendor beyond human kind,
Their swords in good order,
On his head a börk like a pail,
Not swerving a hair's breadth from death,
Whom none dare approach and speak against,
From Çambıl-Bel, Canaalı —
He came saying: let me race my horse.
The tented sheikh, the grey-blue host,
Chief among them Kokon, Margalañ,

The Kokon khan's Kozubek —
He came saying: let me race my horse.
From Margalañ, Malabek —
He came saying: let me race my horse.
He who governs Ancıyan,
Fork-bearded Sınçıbek —

At koşturayım diye o geldi.
Altı-Şaar'ı, Kaşkar'ı yurt edinen,

Dik sakallı Özübek
At koşturayım diye o geldi.
Sekiz han sıra sıra geldi.
Dört hanın eli baştan başa Sart,

O da azmış gibi,
Aşağıdaki Indistan'dan da geldiler.
Gönüllerin hepsi bölünüp,
Ahali kaynaşıp toplanınca,
Yoldakisi bundan da çok.
Altı-Şaar, Ancıyan
Nicesinin eyeri yok,
Semerlisi bundan çok.
Gelenlerde akıl yok,
Atadan kalma töre mi,
Ancıyan'ın ak kaltak eyeri
Kuskunu hepten yok.
Kamçısını tutup el üstünde beslemiş,
Tek bir atı var ise,
Aygır koyup saklamış.
Argımağını kabartıp,
Altı-Şaar yurdu bir başka,
Gök kepiçini dikleştirip.
Bilene Han Manas'ın aş töreniydi,
Bugün görünen yarın yok,

Bilmeyene Semetey'in toyuydu. Böyle miydin, kahpe dünya?

At koşturup toy ettiler,
Âlemin halkı toplandı.
Geniş Bukar'ın sırtında,
Yedi yüz ocak elinde,
İçi kaynayıp yatan Kanıkey
Gelenlerden söz işitti,

He came saying: let me race my horse.
He who made Altı-Şaar and Kaşkar his home,
Stiff-bearded Özübek —
He came saying: let me race my horse.
The eight khans came rank on rank.
Four khans' peoples were Sart through and through,
And as if that were not enough,
They came even from Indistan below.
All hearts divided among themselves,
When the people seethed and gathered,
Those still on the road were more again.
Altı-Şaar and Ancıyan —
Many among them had no saddle,
More still rode the pack-saddle.
No sense in those who came,
Is it custom handed from the fathers? —
Ancıyan's white kaltak saddle
Has no crupper at all.
His whip he holds, nursed upon his hand,
If he has but a single horse,
He has kept it set aside as a stallion.
Puffing up his argymak,
The folk of Altı-Şaar are a breed apart,
Cocking up his grey kepiç boots.
For him who knew, it was Khan Manas's memorial feast, What shows today is gone tomorrow,
For him who knew not, it was Semetey's feast. Were you always thus, faithless world?
They raced horses and held the feast,
The folk of the whole world gathered.
On the upland back of broad Bukar,
Among her people of seven hundred hearths,
Kanıkey lying with her heart aseethe
Heard word from those who came,

Sekiz hanın yurdu toplanıp,

At koşturacakmış diye duydu.

Bu haberi duyunca,
Taytoru gibi küheylanı
Yengeciğin uğur sayıp,
Pirinçten avuç avuç yem verip,
Her gün terini aldı işte.
Arpadan bol yem verip,
Her ay terini aldı işte.
Manas'tan kalan Boz kise'yi
Boynuna sıkıca kuşanıp,
Buyruğu güçlü Kuday'a
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp yalvarıp,
Kaburga kemiği sökülüp,
Gözünün yaşı dökülüp.
Göğse sığmaz nice düşünce,
Gömülmüş dünya, onmayasın,
Yengenin göz yaşı on ova.
Bıldırcın misali güzelim göz
Bölük bölük yaş akıp,
Kara üzüm misali güzelim göz
Kamçı boyu yaş akıp:
«Allah Kuday, ey Yaradan,
Daha başında kalakaldım,
Bel bağlayacak dayanağım yok,
Sığınıp yattığım yerim yok.
«Yengemin atıymış» diye,
Nişana sürsem Taytoru'yu,
Daha bir yürekten destek verecek,
O bildik Kırgız elim yok.

Koşturacak olsam Taytoru,
Daha bir yürük can idi.
Yiğidim, beyim öldüğünde
Katagan'ın hanı Koşoy,
Kurban olduğum ağabeyim,

That the lands of the eight khans had gathered,
She heard that horses would be raced.

On hearing this word,
Her steed, that Taytoru,
Your dear yenge, counting it an omen,
Fed him rice by the handful,
Each day she drew his sweat, behold.
Giving barley feed in plenty,
Each month she drew his sweat, behold.
The Boz kise left from Manas
She girded fast about her neck,
To Kuday whose command is mighty,
Sobbing, weeping, she implored,
Her rib-bones wrenching loose,
The tears spilling from her eyes.
Thoughts too many for the breast to hold,
Buried world, may you not prosper,
Your yenge's tears would fill ten plains.
Her lovely eyes like quail —
Tears flowing stream on stream,
Her lovely eyes like black grapes —
Tears flowing a whip's length down:
«Allah Kuday, O Creator,
I am left still at the beginning of it,
I have no prop to lean my trust upon,
I have no place where I lie sheltered.
«It was my yenge's horse» – saying,
If I ran Taytoru at the mark,
To back me with a whole heart still,
That familiar Kırgız people of mine is not here.
Should I set Taytoru to race,
He was a swift soul yet.
When my brave one, my bey, died,
Koşoy, khan of the Katagan,
My elder brother, for whom I'd give my life —

Yasa verdiği mal idi.
Yaşını sayıp baksam
Altmışa dolmuştu,

İşte bu yıl Taytoru'm,
Altmış asıy olmuştu.
Kimler sevip okşar ki,
Benim gibi dul kadını.
Fal diye koşturup göreyim
Şu Taytoru yürük atımı. Hınzır dünya, n'edeyim,
Öne gelirse Taytoru,
Şu duran Bukar'ın
Baş ödülünü bölüştüreyim,
Arkada kalırsa Taytoru,
Arsız kadın dedirtmeden,
Ecelden önce öleyim.
Öne çıkarsa Taytoru,
İçimdeki derdimi açayım.
Eğer çıkamazsa Taytoru Asilim beyim öldü öleli,
Yüreğimdeki kara kanı
Issız ovaya saçayım.
Babasına çeken arslansa,
Hesabımı görmek için.
Âlemi bozan er ise,
Keñ-Kol'dan göçümü kaldırsam,
İt çıbanımı sırayla yarıp deşmek için.
Kurumlu haramzadeden
Kepiç giymeden, çoraplı ayakla
Yetip alsam öcümü.
Dertlenirmiş garip can.
Talas'tan göçümü kaldırsam,
Çizme giymeden, çoraplı ayakla
Böbürlenen haramzadeden
Ölmesi zormuş garip cana.
Ölmezsem alsam öcümü.
Kazdığım çetin hendek olup,
Eskisi gibi kılarsa,

This was the beast he gave in mourning.
If I count and reckon his years,
He had filled out sixty,

And this very year my Taytoru
Had come to sixty asıy.
Who indeed would love and caress
A widow woman such as I.
Let me race him as an augury and see —
This Taytoru, my swift horse. Villainous world, what am I to do,
If Taytoru comes in first,
Of this Bukar that stands here
Let me share out the head prize,
If Taytoru stays behind,
Before any call me a shameless woman,
Let me die before my appointed hour.
If Taytoru comes out ahead,
Let me lay open the grief within me.
If Taytoru cannot come out ahead Since my noble one, my bey, died,
The black blood within my heart —
Let me spill it on the desolate plain.
If he is a lion who takes after his father,
To settle my account in full.
If he is a man who shatters the world,
If I raised my caravan from Keñ-Kol,
To lance my dog-boils open one by one.
From the haughty bastard-born —
Without kepiç, in stockinged feet,
Might I overtake and seize my vengeance.
The poor soul, it seems, takes on sorrow.
If I raised my caravan from Talas,
Without boots, in stockinged feet,
From the boasting bastard-born —
Dying comes hard, it seems, to the poor soul.
If I die not, might I seize my vengeance.
What I dug has become a cruel trench,
If He makes it as it was of old,

Gördüğüm kapkara çile olup.	*What I saw has become pitch-black torment.*
Kuday Talas'a kondurursa,	*If Kuday settles me on the Talas,*
Kazgaldak denen güzelim kuş	*The lovely bird they call kazgaldak —*
İsteyip içse doymayan,	*Who drinks his fill yet is not sated,*
Açgözlülüğünü bırakmayan	*Who never leaves his greed —*
Sultan Kırgız elimi	*My sultan Kırgız people —*
13310 Kuday yeniden gösterirse,	*If Kuday shows them to me once more,*
Taytoru atım, öne çıkıp gel,	*My horse Taytoru, come out ahead,*
Tuttuğum kor ise,	*If what I hold is but an ember,*
Bu yavrumun gayreti	*If this child of mine has zeal*
Babası kadar yok ise,	*Not equal to his father's,*
Taytoru atım, arkada kal!	*My horse Taytoru, stay behind!*
Tuttuğum kor ise,	*If what I hold is but an ember,*
Bu yavrumun gayreti	*If this child of mine has zeal*
Babası kadar yok ise,	*Not equal to his father's,*
Arkada kalırsa Taytoru	*If Taytoru stays behind,*
13320 Ecelden önce öleyim.	*Let me die before my appointed hour.*
Öne gelirse Taytoru,	*If Taytoru comes in first,*
Şu duran Bukar'ın	*Of this Bukar that stands here*
Ödülünü saçıp göreyim.	*Let me scatter the prize and see.*
Alın kemiğim eğik idi	*The bone of my brow was bowed,*
Bahadırın gözü göçünce	*When the batyr's eyes passed away,*
Görecek günüm kısa idi.	*The days left me to see were short.*
Kazdığım kapkara gece idi.	*What I dug was pitch-black night.*
Hanımın gözü göçünce,	*When my khan's eyes passed away,*
Böylesi uğursuz gün idi	*It was a day so ill-omened —*
13330 Baba ocağına avare gelen	*For the wild one come wandering to her father's hearth,*
Çılgının alnı koyu çile idi.	*The wild one's brow was deep torment.*
İliğimden kemiğimden kalır mı,	*Will they ever leave my marrow and bone —*
Bahtsızın gördüğü azaplar,	*The torments the luckless one has seen,*
İliğimden kemiğimden çıkmış değil,	*They have not gone from my marrow and bone,*
Dönmeden uçar ovaya diye,	*Thinking: he flies to the plain and turns not back,*
Nicesini gördüm, garip can	*Many such have I seen, poor soul,*

Karnımdan çıkan yavru diye.

Kankordan kalan sayısız malı
Saçtığımı nasıl unuturum,
Kahır çekip Talas'tan
Kaçtığımı nasıl unuturum!
Bölme Kuday, düşüncemi,
Elin oğlu dedirttin
Karnımdan çıkan yavruya.
Kazma Kuday, hendeğimi,

Bundan öte kaynatma, Kuday,
çilemi. Eskisi gibi kılarsa,

Kaçkın kadın dedirtip,
Ey Kuday, başıma salma böylesi hâli.
Vadimi nasip edip bir Kuday,
Kuğuyu kuşa yedirtme,
Şu duran Bukar'da
Kurumuş kadın dedirtme.
Kazı kuşa yedirtme,
Şu duran Bukar'da
Kaçkın kadın dedirtme.
Arka olacak dayanağım yok,
Fal diye koştursam Taytoru'yu
Üzmeden destek verecek
Arka olan Kırgız elim yok.
Zahmete düşsem yanımda yok,
Bunu fal edinsem ben,
Utanmadan destekleyip alacak
Yuvalı Kırgız burada yok.
Bel bağladığım dayanağım yok,
Yüz tutup ahdi berk edip,
Sağlamca destekleyip alacak
Namlı Kırgız burada yok.
Bugün var olan yarın yok,
Böyle oyalayıp
Meğer aldatırmışsın, kahpe dünya!
Kimler sevip sevinir

Thinking: the child come from my own womb.
The countless wealth left from the kankor —
How shall I forget that I scattered it,
That, bearing anguish, from Talas
I fled — how shall I forget it!
Do not divide my thought, Kuday,
You let him be called a stranger's son —
The child come from my own womb.
Do not dig my trench, Kuday,

Beyond this do not boil, Kuday,
my torment. If He makes it as it was of old,
Letting me be called a runaway woman —
O Kuday, send no such state upon my head.
One Kuday, granting my promised term,
Let not the swan be fed to fowl,
In this Bukar that stands here
Let me not be called a withered woman.
Let not the goose be fed to fowl,
In this Bukar that stands here
Let me not be called a runaway woman.
I have no prop to stand at my back,
If I race Taytoru as an augury,
To lend support without grieving me,
No Kırgız people of mine is here to back me.
When I fall on toil, they are not beside me,
If I take this for my augury,
To uphold me without shame,
The nested Kırgız are not here.
I have no prop whereon I lean my trust,
Turning to me, making the pledge fast,
To uphold me surely,
The famed Kırgız are not here.
What is today is gone tomorrow,
Beguiling us so —
You deceive us, it seems, faithless world!
Who would love and rejoice in

Benim gibi dul kadını.
Bugün ölmezsem fal edineyim
Taytoru yürük atımı,
Öne gelirse Toru'mun
Baş ödülünü bölüştüreyim,
Öbür dünyaya göçen beyimin
Ruhuna sığınıp,
Şu duran Toru'yu
Fal diye koşturup göreyim.
Öne çıkıp gelirse Toru'mun
Baş ödülünü bölüştüreyim.
Eğer çıkamazsa Taytoru –
Arsız kadın dedirtmeden,

A widow woman such as I.
If I die not today, let me take for augury
Taytoru, my swift horse,
If my Toru comes in first,
Let me share out his head prize,
Taking refuge in the spirit of my bey
Who has gone to the other world,
This Toru standing here —
Let me race him as an augury and see.
If my Toru comes out ahead,
Let me share out his head prize.
If Taytoru cannot come out ahead –
Before any call me a shameless woman,

Ben ecelden önce öleyim.
Cılgındı, Keñ-Kol, geniş Talas
Bereketli yurduma kondurursa,
Kopan bağım ulansa,
Saçılanım derlense,
Sinek kadar canım sevinse,
Kederlenen bu başa
Kadir gecesi gibi gece olsa,
Kutlu Kırgız'ı
Kuday yeniden gösterip,
Dönüp görecek gün olsa,
Ağladığım ağıt dinip,
Gözüm ışıyıp açılıp,
Kuday Talas'a eriştirip,
Öleceğim gün olsa,
Padişah Kırgız, güzelim yurt
Göreceğim gün olsa,
Taytoru atım, öne çıkıp gel.
Tuttuğum kor ise,
Kene kadar nasip yok ise,
Taytoru atım, arkada kal».
Düşünüp ağlayıp duramadan,
O zaman yengen çırpınıp,
Öbür dünyaya göçen Manas'ın

Let me die before my appointed hour.
Cılgındı, Keñ-Kol, broad Talas —
If He settles me on my bounteous homeland,
If my sundered bond were joined again,
If what was scattered were gathered in,
If my soul, small as a fly, rejoiced,
If for this grieving head
There came a night like the Night of Kadir,
If the blessed Kırgız
Kuday showed to me once more,
If there came a day to turn and see them,
If the lament I weep fell silent,
If my eyes brightened and opened,
If Kuday brought me to the Talas,
If there came a day for me to die,
The padishah Kırgız, my lovely land —
If there came a day to see them,
My horse Taytoru, come out ahead.
If what I hold is but an ember,
If there is no portion even tick-small,
My horse Taytoru, stay behind».
Unable to rest for thinking and weeping,
Then your yenge, all aflutter,
To the spirit of Manas gone to the other world

Ruhuna yalvarıp.
Garip yengen Kanıkey
Çizgiyi çizecek oldu,
Görülmedik işi edecek oldu.
Yaslı gezip atını koşturup,
Bukar'da başlatacak oldu velveleyi.
Gün vakti gelinceye dek
Pirinçten avuç avuç yem verip,
Her gün terini aldı işte.
Arpadan bol yem verip,
Garip yengen Kanıkey
Taytoru gibi küheylanın
Her ay terini aldı işte.

She made her plea.
Your poor yenge Kanıkey
Was set to draw the undrawn line,
Was set to do the deed unseen.
Walking in mourning, racing her horse,
She was set to start the tumult in Bukar.
Until the day's hour should come,
Feeding him rice by the handful,
Each day she drew his sweat, behold.
Giving barley feed in plenty,
Your poor yenge Kanıkey —
Of the steed, that Taytoru,
Each month she drew his sweat, behold.

Alacakaranlık çöküp, gün batarken,
El uykuya dalar dalmaz,
Aceleyle namaz kılıp,
Dertli yengen irkilip,
Tek bir cana görünmeden,
Taytoru'yu eyerleyip,
Issız ovaya salmaya,
Asil küheylan yürüğün
Acı terini almaya,
Kıvamına getirip,
Ondan sonra küheylanı
Sekiz han eline koşturmaya,
Taytoru gibi küheylanın
Adımını sınayıp görmeye,
Issız ovaya salmaya,
Kemiğindeki kokmuş terini almaya, Ey ahali, kadın dediğin onar mı.
Kapılı Bukar şehrinin
Sırt yanındaki yüzüne,
Geniş Bukar'ın Sarı-Talaa'sı,
Büyük Ak-Çiy'in kıyısına
Yaman anan Kanıkey
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Geniş Bukar'ın büyük Ak-Çiy'i,

As dusk fell and the sun went down,
The moment the people sank in sleep,
Praying her namaz in haste,
Your sorrowful yenge, starting up,
Seen by not a single soul,
Saddling Taytoru,
To loose him on the desolate plain,
Of the noble steed, the swift one,
To draw the bitter sweat,
Bringing him to his prime,
And then to race the steed
Against the peoples of the eight khans,
Of the steed, that Taytoru,
To test his stride and see,
To loose him on the desolate plain,
To draw the rank sweat from his bones, O people, can what you call a woman prosper?
Of the gated city of Bukar,
On the face of its upland side,
The Sarı-Talaa of broad Bukar,
To the edge of great Ak-Çiy,
Your formidable mother Kanıkey,
Laying on the whip right and left,
Spurring from right and left,
Great Ak-Çiy of broad Bukar,

Aşık kemiği kadar dağı yok yerinde,
Teyelti kadar koyağı yok,
Bıçak ağzı gibi dümdüz sarı ovada,
Uçan kuşla yarışıp,
Hınzır ölesi küheylanın
Ağzıyla boğuşup,
Kalın düğümlenmiş büyük dizgin.
Töreli yengen çılgının
Avucunda kenetlenip,
Oturmuş kuma saldı işte,
Harıl harıl koşturup,
Acı terini aldı işte.
Dimdik dağın burnunu
Yengeciğin on kez dolanıvermişti. Tanı
orada aşırdı işte.
Fışkıra fışkıra toparlanıp,

A land with no hill even knucklebone-high,
No hollow even saddle-felt deep,
On the yellow plain flat as a knife's edge,
Racing with the flying bird,
The confounded rascal of a steed —
Wrestling with his mouth,
The great rein knotted thick.
Your yenge true to custom, the wild one —
Clenched fast within her palm,
She sent him over the settled sand, behold,
Racing him hard and panting,
She drew his bitter sweat, behold.
The jutting nose of the sheer mountain
Your dear yenge had rounded ten times
over. There she passed the dawn, behold.
Gathering himself in surging bursts,

Altındaki küheylanı
Başını yere eğmişti.
Tabanı yere tak tak vurup,
Kara çelik gem
Damağında takırdayıp.
Uçan kuşla yarışıp,
Gerçek gaipten küheylanın
Ağzıyla boğuşup.
İnişten koşunca,
Karaca gibi ön ayağı saplanıp.
Yokuşa dayandığında
Yelesi kuyruğu yayılıp,
Er yapılı bahtsız
Kadın böyle olur mu,
Böylesine bir çılgını,
Kıvamına gelen Taytoru,
Uçacakmış gibi gürüldeyip
Kemiğinden çıkan ter,
Tırnağından aşağı damlayıp.
Kokmuş teri dökülüp,
Kaburgalarının tümü
Kamçı sapı gibi belirip.

The steed beneath her
Had bowed his head to the ground.
His hooves striking the ground knock-knock,
The black steel bit
Rattling against his palate.
Racing with the flying bird,
Of the steed truly from the unseen —
Wrestling with his mouth.
Running on the downslope,
His forelegs planting like a roe deer's.
When he leaned into the upslope,
His mane and tail streaming wide,
The luckless one built like a man —
Can a woman be like this,
Such a wild one as this —
Taytoru come to his prime,
Thundering as if he would take flight,
The sweat rising from his bones
Dripping down from his hooves.
His rank sweat pouring off,
All of his ribs
Standing out like whip-handles.

Geri dönüp geldiğinde
Töreli yengen çılgının,
Kanıkey'in ak sarayı
Kapısı demir, som kalay.
Ne denli kaçkın olsa da
Töresini yengen bırakmaz,
Heybeti var bir hayli.
Ev önündeki çınara
Güzelim kadın Kanıkey
Taytoru gibi küheylanın
Eyerini alıp çıplak bırakıp,
Küheylanı alıp getirip
Yüksekten bağlayıp sarmalayıp,
Yüksekten bağlayıp koydu işte,
Tan apak sökünce,

When she came back again,
Your yenge true to custom, the wild one —
Kanıkey's white palace,
Its gate of iron, of solid tin.
However much a runaway she be,
Your yenge does not forsake her custom,
Her majesty is great indeed.
To the plane-tree before the house,
The lovely woman Kanıkey —
Of the steed, that Taytoru,
Took off the saddle and left him bare,
Bringing the steed along,
Tying him high and wrapping him round,
She tied him high and left him, behold,
When dawn broke pale white,

Yere ışık değince,
Gökten yıldız titreyip,
Kıbleye doğru teker teker kayıp,
Tepeden yıldız saçılıp,
Tan apaydın açılıp,
Beyin hatunu Kanıkey
Çınara yürüyüp vardı işte,
Taytoru gibi küheylanı
Çınardan çözüp aldı işte,
Adamakıllı ota saldı işte.
Biraz yedeğinde gezdirip,
Çanağını otla doldurup,
Yorulmadan oturup,
Boş karnını otla doldurup.
On betege, seksen tür ot,
Deste deste otlatıp,
Kaynayıp akan kara sudan
Susuzluğunu kandırıp.
Kaygılanıp Kuday deyip,
Yeniden gemini taktı işte.
Kuşluk vakti çağıydı,
Sarayda tunç direğe
Yüksekten bağlayıp koydu işte.

When light touched the ground,
The stars trembling in the sky,
Slipping one by one toward the kıble,
Stars scattering from overhead,
The dawn opening bright and clear,
The bey's lady Kanıkey
Walked to the plane-tree, behold,
The steed, that Taytoru,
She loosed from the plane-tree, behold,
She turned him well out to grass, behold.
Leading him a while at halter,
Filling his bowl with grass,
Sitting untiring by,
Filling his empty belly with grass.
Ten betege-grasses, eighty kinds of herb,
Grazing him sheaf by sheaf,
From the dark water flowing aboil
She slaked his thirst.
Full of care, saying "Kuday,"
She set the bit on him again, behold.
It was the mid-morning hour,
In the palace, to the bronze pillar,
She tied him high and left him, behold.

İpekli türlü örtüyü,
Usulca yengen aldı işte.
Taytoru gibi küheylanı
Kaşağıyla kaşağılayıp,
Tokaçla hafif hafif vurup,
Örtüsünü yeniden çekmişti,
Terini temizleyip kurulamıştı.
Ölmedikçe sözü açık,
Yengenin sağlığında gözü açık. O
sırada çılgının
Terini kurulayıp bitirince,
Taytoru'ya göz atsa
Uçan kuşla yarışıp,
Kazı alınacak böğür eti
Kalmış meğer Taytoru
Alt kaburgaya yapışıp.
Çolpan gibi gözü ışıldayıp,

Tüyü kabarmadan pırıl pırıl,
İki yanına bakınıp,
Dudağını, burnunu yalanıp.
Kara çelik gemi
Damağına takırdatıp,
Dal ipek gibi kuyruğunu
Apış arasına çırpıp,
Kalmış meğer Taytoru.
Azı dişini bileyip kemirip,
Bastığı yeri eşeleyip,
Kalmış meğer Taytoru.
Şu kurban olduğum küheylanım,

Benim çilem olmasa,
Başını yere verip koşar ya,
Avare kadın dedirtmeden,
İşte bugün Bukar'ın
Baş ödülünü alır ya.
Ya olmazsa n'edeyim,
İşte bugün ben çılgın
Arka saçımı öreyim ya,

Coverings of silk, of every kind,
Your yenge gently took, behold.
The steed, that Taytoru,
She curried with the currycomb,
Tapping lightly with the mallet,
She had drawn his covering on again,
She had cleaned and dried his sweat.
While she lives her word is open,
While your yenge lives her eye is open. At that moment the wild one —
When she had finished drying his sweat,
When she cast an eye on Taytoru —
Racing with the flying bird,
The flank-flesh whence kazı is taken —
Taytoru, it seems, had it left
Clinging to his lower ribs.
His eye gleaming like Çolpan,

His coat unruffled, glistening bright,
Glancing to either side,
Licking his lips and his nose.
The black steel bit
Rattling against his palate,
His tail like a skein of silk
Flicking between his hind legs —
So Taytoru, it seems, remained.
Whetting and gnashing his molars,
Pawing at the ground he stood on —
So Taytoru, it seems, remained.
This steed of mine, for whom I'd give my life,
Were it not for my torment,
He would run with his head laid low,
Before any call me a vagrant woman,
This very day, of Bukar
He would take the head prize, surely.
And if it be not so, what shall I do —
This very day I, wild one that I am,
Let me braid the hair at my back,

Arsız kadın dedirtmeden,
Arkada kalırsa Taytoru
Ecelden önce ölür ya.
Alın kemiğim eğik idi,
Padişahın gözü göçtükten sonra,
İşte böyle ben çılgın
Görecek günüm kısa idi.
Önüme çekilen demir ağ,
Arkada kalırsa Taytoru
Nice olur bizim çile.
Düşüncesi fena bölünür,
Gözünün yaşı dökülür.
Kaçıp girecek orman yok,
Bel bağladığım dayanağım yok,
Medet bildiğim elim yok
Kalmış meğer Taytoru
Onmayan biri onmaz mı,
Kaçıp gezen o bildik

Before any call me a shameless woman,
If Taytoru stays behind,
I shall die before my hour, surely.
The bone of my brow was bowed,
After the padishah's eyes passed away,
Thus indeed I, wild one that I am —
The days left me to see were short.
An iron net drawn before me,
If Taytoru stays behind,
What then will our torment become.
Her thought is sorely divided,
The tears spill from her eyes.
There is no forest to flee into,
I have no prop whereon I lean my trust,
I have no people I know as succor —
So Taytoru, it seems, remained —
Will the unprospering never prosper,
That familiar one who roams in flight

İKİNCİ BÖLÜM

ER KILIĞINDA ANA: TAYTORU'NUN FALI

Yarış günü yaklaşınca Kanıkey, Manas'tan kalan emanetleri kuşanır: gaipten bulunan Zulpukor kılıcı, ok geçmez sof cepken, gökten inen Boz kise, Almambet'in Sırbarañ tüfeği, sır mızrak ve gök tulga. Doksan beşindeki Çıyırdı'dan hayır duasını alıp er kılığında Buhara'ya girdiğinde kalabalık onu Manas'ın ta kendisi sanıp titrer; ama şehrin dedikoducu ağzı "dul karı, kocamış tek atını koşturacakmış" diye kara çalar. Temir Han kızına yalvarır, kendi dört küheylanını önüne serer — "hangisi kazanırsa baş ödül senin olsun" — fakat "dul" sözüyle yüreği dağlanan Kanıkey fal atından vazgeçmez; yarışı kendi düzenler, kâtip Moldosan tam altı yüz kırk üç küheylanı deftere yazar. Atları sürecek Eşen ihtiyara Ak-Çiy'in susuz çölünden İt-Ölör'e, Kara-Deñiz'deki salınma yerine dek yolu bir bir tembihler; hile ederse başını alacağına ant içirir. Bu arada dedikodudan gözü dönen Ismayıl, on iki yaşındaki Semetey'i çağırıp anasını bilmeyen çocuğa kara buyruk verir: Taytoru geride kalırsa Kanıkey'i yolda yakalayıp kurban gibi boğazlayacaktır.

Yarış başlayınca Kanıkey, Bakay'ın altmış Orus'tan alıp Manas'a armağan ettiği, Bölökbay'ın yedi yıl işlediği büyük dürbünü gözüne tutar; altı bakış ahdeder — altısında da Taytoru görünmezse Aktinte hançerini bağrına saplayacaktır. Taytoru üç yüzüncülükten süzülüp öne yürürken şehit çoroların ruhları imdada yetişir: Sarala'yla Almambet, Kökala'yla Çubak, er Sırgak, Acıbay ile Bakay, hatta Manas'ın öz ruhu "ayaşımın atı" deyip küheylanı çeker. Kanıkey on iki yıldır atılmamış, pas tutmuş

Sırbarañ'ı eğeleyip temizler, kuru barutla gümbürdetir; Koşoy'un Bilerik'i kurtardığı gazada tüfek sesine alışmış Taytoru her patlayışta ok gibi ileri atılır ve Aktulpar'ı da geçip öne düşer. Aynı saatte, Kızır'ın dokunduğu Semetey'in diline o güne dek girmemiş sözler dolar — Manas, Talas, Kırgız, ana; çocuk, Ismayıl'ın kanlı buyruğunu çiğneyip pehlivanlarına bambaşka bir yemin teklif eder: Taytoru görünürse "Manas!" uranıyla destekleyip Buhara'ya dek sürmek, ödülden tek akçe almamak.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kanıkey er kılığına girerken Manas'ın emanetlerini kuşanır: Zulpukor kılıcı, ok geçmez sof cepken, Boz kise, Almambet'in Sırbarañ tüfeği, sır mızrak ve gök tulga.
- Temir Han, Aktulpar dahil kendi dört küheylanını önerip kızını yarıştan caydırmaya çalışır; Kanıkey reddeder ve kâtip Moldosan yarışa altı yüz kırk üç atı kaydeder.
- Kanıkey, atları Kara-Deñiz'den salacak Eşen ihtiyara Ak-Çiy ve İt-Ölör çölünden geçen yolu tembihleyip hile ederse öldüreceğine dair ölüm yemini ettirir.
- Ismayıl, dedikodulara kanarak on iki yaşındaki Semetey'e, Taytoru geride kalırsa öz anası olduğunu bilmediği Kanıkey'i yakalayıp boğazlaması buyruğunu verir.
- Kanıkey yarışı, Bakay'ın altmış Orus'tan alıp Manas'a verdiği ve Bölökbay'ın yedi yıl işlediği dürbünle izler; altı bakış ahdeder, at görünmezse Aktinte hançeriyle canına kıyacaktır.
- Şehit çoroların ruhları — Sarala'yla Almambet, Kökala'yla Çubak, Sırgak, Acıbay ile Bakay ve Manas'ın öz ruhu — Taytoru'yu çekip destekler; Kanıkey'in Sırbarañ'la attığı kuru barut sesleri, Koşoy'un gazasında tüfeğe alışmış atı öne geçirir.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
«Kaçağın atıdır bu» diye,	*Saying «This is a fugitive's horse»,*
Atımın yolunu keser mi?	*Would he bar my horse's way?*
Yalnızlığımı belli edip,	*Making plain my loneliness,*
Böylece canımı yakıp,	*Thus searing my very soul,*
13580 Taytoru gibi küheylanı	*A courser like Taytoru —*
Önüne gelirse kazara,	*If by chance it comes before him,*
Yolundan yakalar mı?	*Would he seize it on its way?*
Yol üstüne çıkarıp,	*Driving it out upon the road,*
Tekmeyle yere serer mi?	*Would he fell it with a kick?*
Onmadık biri onmayıp,	*If some luckless wretch, unblessed,*
Atımın yolunu keserse,	*Should bar my horse's way,*
Dilersem ben de yakalarım,	*If I will it, I too shall seize*
Sataşan hanların hepsini.	*Every khan who dares molest.*
Onmadık biri onmaz mı,	*Would not some luckless one, unblessed,*
13590 «Bir kadının atıdır» diye,	*Saying «It is a woman's horse»,*
Kazara yolunu keser mi?	*By chance bar its way?*
Kimler sever ki acep,	*Who indeed could ever love*
Benim gibi dul kadını?	*A widowed woman such as I?*
Ah, tekmeyle devirir mi,	*Ah, would he kick and topple down*
Taytoru tulparımı, atımı?	*Taytoru, my tulpar, my steed?*
Altı-Şaar ile Margalañ —	*Altı-Şaar and Margalañ —*
Gözünde fesat gezerdi,	*Malice roamed within his eye,*
Sözünde hile gezerdi,	*Guile roamed within his word,*
Gücü yetse parçalayıp,	*Had his strength sufficed, he'd tear apart,*
13600 Beni vurmaya bakardı.	*He would have sought to strike me down.*
Sözünde pusu gizliydi,	*Ambush lay hidden in his word,*
Gözünde fitne gezerdi,	*Sedition roamed within his eye,*
Fermanı gelse bunlar,	*Should their decree but come, these men*
Beni bozmaya bakardı.	*Would seek to bring me down to ruin.*
Kazakların hanı Kökçö,	*Kökçö, khan of the Kazakhs,*
Kañdıların hanıydı,	*He was the khan of the Kañdı,*
Kendisi kutlu bir candı.	*Himself a soul of blessed birth.*
Kökçö'nün oğlu Ümötöy —	*Kökçö's son Ümötöy —*
Onun da nice öcü vardı. Özenip	*He too had many a grudge. A sable börk*
yapılmış samur börkü,	*made with loving care,*
13610 Eştek'lerin Camgırçı'sı,	*Camgırçı of the Eştek,*

Ezelden öcü var onun da.
Eleman'ın yiğidi Töştük,
Onun da öcü var bende.
Atıma biri sataşırsa,

He too has a grudge from days of old.
Töştük, Eleman's brave one,
He too holds a grudge against me.
If any man molests my horse,

Ecelden önce öleyim.
Onmazsa biri, onmayıp,
Atımın yolunu keserse,
Çoktan ölmüş candım ben,
Aramda zorbalık ettirip,
Nasıl sağ kalayım?
Sataşanların bir bölüğünü,
Kurban diye keseyim.
Atıma biri sataşırsa,
Kurban diye keseyim.
Atıma biri sataşırsa,
Tepesinden basayım,
Dört türlü malını saçayım.
Kısraklarını toptan alayım,
Yanaşırsa o azılının,
Beynini ezip yumruklayayım,
Çıkarayım o zaman,
Nerede saklıysa hıncını.
Böyle ağlayıp ben yalnız,
Çığlıkla ağlar dururken,
Hangi murada ereyim?
Sağken horluk görmektense,
Böylece ölüp gideyim.
Kara kaygıya bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Karadut gibi çilekeş göz,
Kamçı boyu yaş akıp.
Bıldırcın misali güzelim göz,
Bölük bölük yaş akıp.
Yazık anan Kanıkey,
Yele gibi gür güzel saçı,
Tepesine sıkıca düğümledi.
«Semetey'im giyer» diye,
Başına bastırıp giydi.

Let me die before my hour.
If some luckless one, unblessed,
Should bar my horse's way,
I was a soul long dead already,
Letting tyranny be wrought on me,
How then should I stay alive?
A portion of those who molest
Let me slaughter as sacrifice.
If any man molests my horse,
Let me slaughter him as sacrifice.
If any man molests my horse,
Let me trample on his crown,
Let me scatter his four kinds of stock.
Let me take his mares in one whole herd,
If that rabid one draws near,
Let me crush his skull beneath my fist,
Let me drag it out then,
Wherever his spite lies hidden.
Weeping thus, I all alone,
While I stand and wail with cries,
What desire shall I attain?
Rather than live and suffer scorn,
Let me die and pass away.
Sunk in black sorrow's grief,
The tears of her eyes poured down,
Long-suffering eyes like black mulberries,
Tears flowing a whip-length long.
My lovely eyes like the quail's,
Tears flowing in stream on stream.
Your poor mother Kanıkey,
Her fair hair thick as a mane
She knotted tight upon her crown.
Saying «My Semetey shall wear it»,
She pressed it on her head and wore it.

Altın yanaklı ay baltayı,
Asilden kalan mirası,
Bileğine sıkıca taktı.
Hani dün kaplan Manas,

The moon-axe with the golden cheeks,
The heirloom left by the noble one,
She bound it firmly to her wrist.
That tiger Manas of yesterday,

Erlik çağına erip er olup,
Er oğluyla denk olup,
Pirlerin koruduğu arslan olup,
On iki uzvu denk olup.
Akkula'nın koşup basmadığı,
Yer kalmadı hiçbir yerde,
Haykırışını duymayan,
El kalmadı hiçbir elde,
Medine'yi dolaştığında,
Mekke'ye sefer kıldığında,
Han hocadan mektup alıp,
Halifeden dua alıp.
Zayıpburuş diye ad alıp,
Yoldaşı Bakay şir olup,
Can yoldaşı, Argın hanın
Acıbay'ı, Amansız nice azabı,
Onun gibi arslan olup,
İslam'a doğru döndüğünde,
Mekke'den beri yol aldığında,
Munarık'ın belinden,
Mediyan'ın çölünden,
Hızır'ın dokunduğu bozkurda,
Yaman keskin çelikler bulundu.
Dileyince verilen altı keskin —
Gaipten bulundu.
Bıçak ağzı Sarı-Talaa'nın,
Ortasında rast geldi.
Kılıçların en sağlamı,
Manas'ın aldığı Zulpukor,
Kâfirin malını saçtığında,
Kakan'a gaza* açtığında,
Kararıp yatan Beecin'e,
Dosdoğru girip mızrak uzattığında,

Reaching manhood's age, become a man,
A match for any hero's son,
A lion guarded by the pirs,
His twelve limbs in even match.
Where Akkula had not raced and trod,
No place remained in any place,
That had not heard his battle-cry,
No people remained in any land,
When he wandered through Medine,
When he made his march to Mekke,
Taking a letter from the khan-hoca,
Taking blessing from the Caliph.
Taking the name Zayıpburuş,
His comrade Bakay being a lion,
His bosom friend, the Argın khan's
Acıbay, Merciless torments untold,
A lion such as he became,
When he turned toward İslam,
When he journeyed back from Mekke,
From the pass of Munarık,
From the desert of Mediyan,
On the gray steppe that Hızır touched,
Steels of fearsome sharpness were found.
Six keen blades granted at a wish —
They were found from the unseen realm.
The knife-edge of Sarı-Talaa,
In its midst they came to hand.
The stoutest of all swords,
Zulpukor that Manas took,
When he scattered the infidel's wealth,
When he opened gaza against Kakan,*
Into Beecin lying darkling there,
When he rode straight in, thrusting his lance,

Türlüsü Mançu, nice Hıtay,
Tüketip hepsini kırdığında.
Kara Kalmuk'a, Moğul'a,
Şiddetli savaş açtığında.
On iki güçlü han ölüp,
On iki tümen asker ölüp,

Mançu of every kind, Hıtay untold,
When he cut them down and made an end.
On the Black Kalmuk and the Moğul,
When he opened furious war.
Twelve mighty khans lay dead,
Twelve tümen of soldiers dead,

Almambet, Çubak şirler ölüp,
Altmışın seçkini,
Kırk çoronun kıymetlisi,
Serek, Sırgak erler ölüp.
Kakan'a girip kaptırıp,
Kır sırtının geçidinden,
Ak cezayil, kızıl kor,
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Sırtından yara sançtırıp,
Sağ ulaşıp Talas'a,
Ayköl Manas'ın öldüğünde,
Yaslı kalıp Kanıkey,
Sayısız malın hepsini,
İtler savurup bölüştüğünde,
Yengen horluğu gördüğünde,
Asil yengen Kanıkey,
Kuşanıp gelmiş değil mi?
Asil Manas'tan kalan Zulpukor'u,
«Ardımdakine gerek» diye,
Alıp gelmiş değil mi?
Manas'tan kalan Zulpukor'u,
Asil yengen Kanıkey,
Omzuna astı şimdi.
Hani o, yakası altın, yeni tunç,
Çift badanalı, turgay gözlü,
Sıra düğmeli, geniş kaftan,
Yakışıklı sof cepken —
Zavallı yengen Kanıkey,
Üstüne bastırıp giydi.
Gökten inen Boz kise,
Talihi üstün bahadıra,
Kır düzünde rast gelmişti.

The lions Almambet and Çubak dead,
The chosen of the sixty,
The treasures of the forty çoro,
The heroes Serek and Sırgak dead.
Charging into Kakan, caught within,
From the pass of the gray ridge,
White jezail and red-hot coal,
Alööke's Koñurbay
Thrust a wound into his back,
Reaching Talas still alive,
When Ayköl Manas died,
Left in mourning, Kanıkey,
All the countless herds of wealth,
When the dogs flung them out and shared,
When your yenge beheld such scorn,
The noble yenge Kanıkey,
Did she not come girded so?
Zulpukor left by noble Manas,
Saying «My heir shall need it»,
Did she not bring it hither?
Zulpukor left by Manas,
The noble yenge Kanıkey,
Has slung it on her shoulder now.
That coat with collar of gold, of new bronze,
Double-quilted, lark-eyed,
With rows of buttons, the broad kaftan,
The handsome jacket of fine mohair —
The poor yenge Kanıkey,
Pressed them on and wore them.
The Boz kise descended from the sky,
To the batyr blessed by fortune,
It had come to hand on the level steppe.

Hızır'ın dokunduğu bahadıra,
Dar günde bulunmuştu.
Kızıl kamçı Şıpşaydar,
Sooronduk'un oğluymuş,
Almambet'in dayısı,
Börüköz oğlu Tiken alp,

To the batyr touched by Hızır,
It was found in the day of need.
The red whip Şıpşaydar,
Was son of Soooronduk, they say,
Almambet's maternal uncle,
Tiken the alp, Börüköz's son,

Avuç kadar din yurduna,
İkisine gücü yetmeyip,
Bozulmuş o zaman,
Almambet'le Çubak'ın içi.
İkisinin heybetini görünce,
Çığrışıp ağlamış,
Müslüman yurdun evladı.
İki dev girip geldiğinde,
Ancıyan'ı yöneten,
Aykoco gibi han ölüp,
Altmış pehlivan dahi ölüp,
Ruhu üstün padişah,
Tepeden durup görmüş,
Haykırışı taş yarıp,
Yanındaki Bakay'ı,
Perişan edip durmuş.
«İkisiyle mızraklaş» diye,
O zaman Boz kise,
Gökten inip gelmiş.
Haykırıp bele çaldığında,
Kıymetli doğmuş töröye,
Kırk çilten yoldaş olmuş.
Nara atıp bele çaldığında,
Ak işan gelip el vermiş.
Uzağa sefer yürüse,
Altı evliya yol vermiş.
Amansız nice patırtıyı,
Sala gelmiş değil mi,
Bir Tanrı'ya zar zar ağlayıp,
Asili Semetey'e adayıp,
Alıp gelmiş değil mi?
«Bırakıp gitsem zordur» diye,

To the palm-sized land of the faith,
Lacking strength against the two,
Shaken then and broken were
The hearts of Almambet and Çubak.
Seeing the dread might of the two,
They wailed aloud and wept,
The children of the Muslim land.
When the two giants entered in,
He who governed Ancıyan,
A khan like Aykoco died,
Even sixty wrestlers died,
The padişah of lofty soul
Watched, standing on the height,
His war-cry split the very stone,
Bakay who stood beside him
He left in sore distress.
Saying «Cross lances with the two!»,
Then it was the Boz kise
Came down from the sky.
When with a roar he girt his waist,
To the törö born so precious,
The forty çilten became his friends.
When crying out he girt his waist,
The white işan came and gave his hand.
Should he march to distant lands,
Six saints would give him passage.
Merciless uproars beyond all count,
Did it not come stirring them up?
Weeping sore to the one God,
Vowing it to her noble Semetey,
Did she not bring it hither?
Saying «To leave it were too hard»,

«Babası Manas'tan kalan eşyadır» diye,
Hem pehlivan, hem arslan,
Bir Tanrı'ya zar zar ağlayıp,
Haşarısı Semetey'e adayıp,
Alıp gelmiş değil mi?
Törösü Manas'tan kalan Boz kise'yi,
Çapa tırnaklı, geniş sağrılı,
Sımsıkı beline sardı,
Kadınlığını belli etmeden,

Saying «It is a thing left by his father
Manas», Both a wrestler and a lion,
Weeping sore to the one God,
Vowing it to her wild Semetey,
Did she not bring it hither?
The Boz kise left by her törö Manas,
With hoe-like claws, broad of croup,
She wound it tight about her waist,
Betraying not her womanhood,

Yazık yengen Kanıkey,
Erkek kılığına girdi.
Değerli yengen, zavallın,
Erinin ölümüne yanıp,
Erkek giyimini giyip,
Önünde yatan sekiz hanın,
Düşman olacağını bildi.
Almambet'in Sırbarañ'ını,
Omzuna astı şimdi.
Almambet'in Sırbarañ'ı —
Sırbarañ'ın halini söyleyeyim:
Kuşanıp çıksa Sırbarañ,
Omuz başının aynası,
Kapışan düşmana girince,
Emanet canın avuntusu.
Namlusu kalın, elma başlı,
Uzak yakın ayırt etmez,
On iki günde bozulmaz,
Almambet'in Sırbarañ'ını,
Omzuna astı şimdi.
Kösele heybe içinde,
Eksilmeyen ok ve barutu,
Akborçuk'a yükledi.
Kıpkızıl çelik Sır mızrağı,
Yanlamasına çekip aldı,
Gök demirden tulgayı,
Kaldırıp başına giydi.
Sancak elde dalgalanıp,
Nice çelik keskin pusat,

Your poor yenge Kanıkey
Put on the guise of a man.
Your precious yenge, your poor one,
Burning at her husband's death,
Donning the garments of a man,
Knew the eight khans lying before her
Would prove to be her foes.
Almambet's Sırbarañ
She slung upon her shoulder now.
Almambet's Sırbarañ —
Let me tell the state of Sırbarañ:
When one goes girt with Sırbarañ,
It is the mirror of the shoulder,
Entering against the grappling foe,
The solace of the soul held in trust.
Thick of barrel, apple-headed,
It marks no difference of far and near,
In twelve days it does not foul,
Almambet's Sırbarañ,
She slung upon her shoulder now.
Within a saddlebag of leather,
Shot and powder never-failing,
She loaded onto Akborçuk.
The crimson steel Sır lance
She drew out sideways to her hand,
The helm of blue-gray iron
She raised and set upon her head.
The standard waving in her hand,
Many a keen steel weapon

Yerli yerinde parıldayıp.
Kadın diye kimse tanımaz;
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Dul gezip at koşturan,
Yaman yengen, işte bu er.
Koşturacağı Taytoru,
Engin yerin tulparı,
«Tevekkül!» deyip durmadan,

Gleaming each in its own place.
None would know her for a woman;
Tall of stature, broad of shoulder,
Riding horses, roaming widowed,
Your fierce yenge — behold this hero.
Taytoru whom she would race,
The tulpar of the boundless land,
Ceaselessly saying «I trust in God!»,

Dağ gibi olan yengeciğin,
Taytoru gibi küheylanın,
Perçemini gök ipekle düğümledi,
«Anacığıma varayım,
Kuyruğunu ak ipek ile,
ördü şimdi.
Taytoru'yu koşturup geleyim,
Demin dediğim er yapılı yengeciğin,
İki kulaç büyük yuları,
Uzununu seçip takmıştı.
Sımsıkı düğümlü ak kolanı,
Taytoru'ya tam denk kolanı,
Sağlamını isteyip kuşatmıştı.
Üşenmeden yengen yedekleyip,
Altındaki Akborçuk'a,
Seğirtip koyuverip binmişti.
İçke'nin yolunu kestirip,
Bukar'da sekiz hanın önüne,
Yengeciğin yedekte alıp yürüdü.
Aşağı yukarı bakmadan,
Yengeciğin, «ölürüm» diye saymadan,

Your dear yenge, great as a mountain —
Of her courser like Taytoru
She knotted the forelock with blue silk,
«Let me go to my dear mother,
His tail with silk of white
She braided now.
Let me race Taytoru and come back,
Your hero-built dear yenge I told of now,
The great halter of two fathoms' length,
She chose the long one and put it on.
The white girth knotted tight,
The girth that fits Taytoru true,
She sought the strong one and girded it.
Untiring, your yenge took him in lead,
Onto Akborçuk beneath her
She sprang and lightly mounted.
Cutting across the İçke road,
To face the eight khans in Bukar,
Your dear yenge rode leading him.
Looking neither down nor up,
Your dear yenge, not counting «I shall die»,

Çevresine bakmadan,
Yengeciğin hiç canını esirgemeden,
Kavgayı başlatmak oldu işi,
Atına biri sataşırsa,
Yengeciğin yapmaya kararlıydı
temaşayı.
«Kimler ister ki acep —
Göğse sığmaz söz ile kaygı,

Casting no glance around her,
Your dear yenge, sparing not her life,
Her work was to begin the fray,
If any man molested her horse,
Your dear yenge was resolved to make a spectacle.
«Who indeed could ever wish it —
Grief and words too great for the breast,

Yengenin gözyaşı on koldan akar.
Bu yıl doksan beşinde ihtiyarım var,
Dağ gibi sultanı doğuran
evliyam.
Bir iyilik görürüm,
Görüversem gönlüm tok,
Anamdan başka Mekke'm yok.
Aydınlığı göl gibi deryam,
Ay gibi omzuma bindirip,
Talas'tan alıp geldiğim evliyam.
İsteyip dursam karnım tok,
Benim anamdan başka Mekke'm yok.
Ak baybiçe ihtiyara,
Anacığıma varayım,

Anamdan dua alayım.
Ak baybiçe Urmekem —
Anam dua vermezse,
Anacığımdan dua alamadan,
Ben Bukar'a nasıl gideyim?»
At üstünden eğilip,
Akborçuk'un üstünden,
Asil yengen Kanıkey,
Seğirtip indi koşarak.
Usulca söyleyip yalvarıp,
«Anacığım!» deyip yakarıp:
«Büyüklüğü dağ gibi deryam,
Kadirşinas Kırgız elimden,
Ay gibi omzuma bindirip,
Alıp geldiğim evliyam.
Görüversem gönlüm tok,
Ak baybiçe Urmekem,
Senden başka Mekke'm yok!
Yiğit ana, kulak ver,
Bel bağladığım dayanağım yok,
Armağanına koştursam Taytoru'yu,
Ünlü Kırgız elim yok!
Benim gibi dul kadını —
Fal diye koşturup göreyim,

The yenge's tears flow down in ten streams.
This year my elder is in her ninety-fifth,
She who bore the mountain-like sultan,
my sainted one.
One kindness would I see,
If I but see her, my heart is full,
I have no Mekke but my mother.
My sea whose brightness is a lake,
Lifting her moon-like on my shoulder,
My saint I carried here from Talas.
While I may beg of her, I am filled,
I have no Mekke but my mother.
To the white baybiçe, the aged one,
Let me go to my dear mother,

Let me take my mother's blessing.
The white baybiçe, my Urmeke —
If my mother gives no blessing,
Without my dear mother's blessing won,
How shall I go to Bukar?»
Leaning down from off the horse,
From the back of Akborçuk,
The noble yenge Kanıkey
Sprang down swiftly at a run.
Speaking softly, pleading low,
Imploring, crying «Mother dear!»:
«My sea whose greatness is a mountain,
From my grateful Kırgız land,
Lifting you moon-like on my shoulder,
My saint whom I have carried here.
If I but see you, my heart is full,
White baybiçe, my Urmeke,
I have no Mekke besides you!
Valiant mother, lend your ear,
I have no stay on which to lean,
Should I race Taytoru for the prize,
I have no famed Kırgız land!
A widowed woman such as I —
As an omen let me race and see,

Anacığım, Taytoru tulpar atımı.
Eğer önde gelirse Taytoru,
Bukar'daki sayısız ödülü,
Anacığım, kamçıyla ölçüp bölüşürüm.
Hunhar oğlundan kalan biriciği,
Bu yıl, ana, gözümle görürüm.
Halkına haber salarım,
Hanımdan kalan biriciğe,
Altın tacımı giydirip,
Altın tahta çıkarıp,
Şu duran Bukar'a,

Bu yıl han diye kaldırırım.
Eğer geride kalırsa Taytoru,
Zor gün düşer başıma,
Kıvranıp kaygıya bölünürüm,
Kanımı kendim dökerim.
Altmış koyunla kırk taya,
Satın alınan Aktinte'yi,
Kınından sıyırıp alırım,
Bugün şu kahrolası canımı,
Kurban diye keserim.
Kıvrana kıvrana ölürüm,
Ana, bugün kıyamet yüzünü görürüm!
Şu duran Bukar'a,
Duanı ver de alayım,
Padişah babamın önüne,
Erkek kılığında varayım.
Önde gelirse Taytoru,
Hak kudreti korursa,
Şu duran Bukar'a,
Bir temaşa koparayım.
Duanı benden esirgeme,
Peygamber misali anacığım,
Hayır duanı benden esirgeme!»

Ak baybiçe Çıyırdı,
Ellerini açıp kaldırıp,
Hırıl hırıl öksürüp,

Mother dear, my tulpar steed Taytoru.
If Taytoru comes in first,
The countless prizes in Bukar,
Mother, I'll measure out and share by whip.
The darling left by the tyrant's son,
This year, mother, I shall see with my eyes.
I shall send word out to his people,
On the darling left by my khan
I shall set my golden crown,
Raise him to the golden throne,
In this Bukar standing here,

This year I'll raise him up as khan.
But if Taytoru trails behind,
The hard day falls upon my head,
Writhing, I'll be rent with grief,
I shall spill my blood myself.
For sixty sheep and forty colts
The purchased blade Aktinte —
I'll draw it naked from its sheath,
This day this wretched soul of mine
I'll slaughter as a sacrifice.
Writhing in torment shall I die,
Mother, this day I'll see doomsday's face!
To this Bukar standing here,
Give me your blessing, let me take it,
Before my padişah father
Let me go in a man's guise.
If Taytoru comes in first,
If God's power keeps me safe,
In this Bukar standing here,
Let me raise a spectacle.
Withhold not your blessing from me,
My dear mother like the Prophet,
Withhold not your kind blessing from me!»

The white baybiçe Çıyırdı,
Opening and lifting up her hands,
Coughing hoarse and rasping,

«Allah!» deyip el kaldırıp,
«Yaradan!» deyip yine ağlayıp,
Bir Tanrı'ya zar zar ağlayıp,
El kaldırıp zar ağlayıp,
Öbür dünyaya giden Manas'ı,
«Koruyagör!» diye yine ağlayıp:
«Acıbay, Bakay, iki han,
Her işte destek olagör,
Kurban olayım, bir Tanrı,
Kızım Kanıkey'in işini rast getiregör!
Almambet, Çubak, ikizim,
Duluma göz kulak olun,
Sırgak, Serek, denizim,
Bu yengeni destekleyiverin!

Raising hands, crying «Allah!»,
Weeping again, crying «Creator!»,
Weeping sore to the one God,
Raising hands and weeping sore,
For Manas gone to the other world,
Weeping again, «Protect her now!»:
«Acıbay, Bakay, you two khans,
Be her support in every task,
May I be your offering, one God,
Prosper the work of my daughter Kanıkey!
Almambet, Çubak, my twins,
Watch over my widowed one,
Sırgak, Serek, my ocean deep,
Give this yenge your support!

Altmış türlü Kocosan*,
Kırk iki Hızır-İlyaslar,
İşini, Tanrım, rast getiriver,
Dulumu koruyuver!
Dul zavallı yavrumu,
Kurban olayım, bir Tanrı,
Can diye, Tanrım, yarattınsa,
Yere baktırmayıver!
Tanrım, kuğuyu kuşa yedirme,
Şu inleyip gezen yavrumu,
Can diye, Tanrım, yarattınsa,
«Kurumuş kadın» dedirtme!
Ey Tanrım, kazı kuşa yedirme,
Şu Kanıkey gibi yavrumu,
Can diye, Tanrım, yarattınsa,
Şu duran Bukar'da,
«Kaçkın kadın» dedirtme!
Ey Kanıkey, kulunum,
Dileğini Tanrı veriversin,
Şu duran Taytoru'n,
Bukar'da önde geliversin!
Dileğini Tanrı veriversin,
Kederini Tanrı dağıtıversin,
Kaygını Tanrı gideriversin!»

Kocosan of sixty kinds,*
The forty-two Hızır-İlyases,
Prosper her work, O my God,
Protect my widowed one!
My poor widowed child —
May I be your offering, one God,
If You made her, God, a living soul,
Let her not be bowed to the ground!
God, feed not the swan to the birds,
This child of mine who roams and moans,
If You made her, God, a living soul,
Let none say «a withered woman»!
O my God, feed not the goose to the birds,
This child of mine like Kanıkey,
If You made her, God, a living soul,
In this Bukar standing here,
Let none say «a runaway woman»!
O Kanıkey, my foal,
May God grant you your desire,
May this your Taytoru
Come in first there in Bukar!
May God grant your desire,
May God disperse your sorrow,
May God drive away your grief!»

Yaslı yengen Kanıkey,
Anası Çıyırdı'dan dua alıp,
Manas'ın eşi Kanıkey,
Bukar'a doğru atlanıp,
Yamacın yolunu kestirip,
Anacığın Taytoru'yu yedekleyip,
Sancağı salınıp dalgalanıp,
Kuşamının hepsi,
Boyu boyunca parıldayıp,
Görenin yüreği bölünüp,
Endamı ile heybeti,
Eski er Manas gibi görünüp.
Kara benekli kaplan,
Böğrü sıra atılıp,

The mourning yenge Kanıkey,
Taking blessing from mother Çıyırdı,
Kanıkey, wife of Manas,
Mounted, heading for Bukar,
Cutting across the hillside road,
Your dear mother leading Taytoru,
The standard swaying, fluttering free,
All of her war-array
Gleaming all along her height,
The hearts of onlookers rent in two,
Her stature and her awesome mien
Seemed the hero Manas of old.
The black-spotted tiger,
Bounding along her flank,

Yazık yengen o yamanı,
Gizliden koruyuvermiş.
Güdük kuyruklu benekli arslan,
Yanına sokulup atılıp,
Yine koruyuvermiş.
Öfkelense yengenin,
Haberinden can çıkıp,
Yüzüne bakıp otursan,
İki yanağın ortasında,
Bir çoraplık tüy bitmiş.
Ağzından alev fışkırıp,
Kapı kanadı gibi güzelim dişler,
Darı gibi kıvılcım saçıp,
Ağzından alev dökülüp,
Ulu dağ gibi görünüp.
Bukar'a girip vardığında,
Bukar'daki sekiz han,
Gönlü fena bölünüp,
Endamı ile heybeti,
Yengenin Azrail gibi görünüp.
Endamı, heybeti —
Kadınlığını bilmeden,
Bukar'daki sekiz han,
İkiye yarılıp titreşip,

Your poor yenge, that fierce one,
It guarded her in secret.
The bob-tailed spotted lion,
Bounding close beside her,
Guarded her once again.
Should your yenge fall to wrath,
At news of her the soul takes flight,
If you sat gazing at her face,
Between her two cheeks
A sock's worth of hair had grown.
Flame gushing from her mouth,
Fine teeth like leaves of a door
Scattering sparks like millet grains,
Flame pouring from her mouth,
Looming like a mighty mountain.
When she entered into Bukar,
The eight khans there in Bukar,
Their hearts were sorely rent,
Her stature and her awesome mien —
The yenge seemed to them Azrail.
Her stature and her mien —
Not knowing her a woman,
The eight khans there in Bukar,
Split in two and trembling,

İki eli bağrında,
Hepsi selam verip çığrışıp. Uranı kim, aslı kim?
Ak sarıklı hocası,
Ders okuyan mollası,
Kulağı delik hepsi,
Kır sakallı ihtiyarı,
Bir kişi değil o zaman,
Bukarlıların hepsi,
İkiye yarılıp titreşip,
Selam verdi çığrışıp,
Bukar yürüyemez, sersemleyip,
Kadınlığını bilmeden,
Yengeciğine şaşakalıp,
Bukarlının niceleri,
Kıpırdaşıp bakakalıp:
«Belli biriymiş, dayanakmış,

Both hands upon their breasts,
All gave greeting, crying out. What his war-cry, what his stock?
The hoca in white turban,
The molla reading lessons,
All the keen of ear,
The elder gray of beard,
Not one man alone was it then,
The Bukarans all as one,
Split in two and trembling,
Gave greeting, crying out,
Bukar cannot walk, all dazed,
Not knowing her a woman,
Astonished at your dear yenge,
Many a man of Bukar,
Stirring, stood and stared:
«A man of note he is, a stay,

Bu nereden çıkma bir ermiş?
Geniş göğüslü, yayvan döşlü,
Kurumlu bir arslanmış,
On iki uzvu denkmiş.
Şu duran İslam yurduna,
Demirden korunak kaleymiş.
Sırt yanındaki Hıtay'ı,
Kırıp veren bir ermiş.
Karşılık verip diklenenin,
Sözünü kesen bir ermiş.
Yüreklenip düşman çıksa,
Avuç kadar İslam yurduna,
Bel olan bir arslanmış.
Ata altışar muska,
Takıp giden bir ermiş.
Avuç kadar İslam'ı,
Bineklerini yağır etmeden,
Gönüllerini incitmeden,
Besleyip bakan arslanmış.
Ata binmiş endamı,
Manas gibi görünüyor.

From whence has sprung this hero?
Broad of chest and wide of breast,
A lion proud of bearing,
His twelve limbs in even match.
To this İslam land standing here,
A fortress-wall of iron he is.
The Hıtay at his back —
He is a hero who crushed them down.
Whoever answers back defiant,
He is a hero who cuts his word.
Should a foe rise up emboldened,
For the palm-sized land of İslam,
A lion who is its spine.
Six amulets upon his horse,
A hero who rides thus arrayed.
The palm-sized İslam realm,
Never galling their mounts' backs,
Never wounding their hearts,
A lion who feeds and tends them.
His figure mounted on the horse
Looks the very like of Manas.

Ya Manas'ın yeğenidir belki,
Ya Manas'ın dayısıdır belki,
Soyu hangisiydi ola?
Hey gidi dünya, Müslüman,
O Manas öldüğünde,
İslam yurdu daraldı.
Olgun Manas öldüğünde,
Bozlayıp kaldık, İslam,
Ağlayıp kaldık, Müslüman.
Tanrı makamı boş bırakmaz.
Manas gibi arslanmış,
Avuç kadar İslam'ı,
Gözetip bakan bir ermiş.
Hanımızı bırakıp bu yere,
Han diye yükseltip bunu alsak,
Ak maralı güdüp sığır eder,

Perhaps he is Manas's nephew,
Perhaps Manas's uncle he,
Which lineage might be his?
Alas, O world, O Muslim folk,
When that Manas died,
The land of İslam grew narrow.
When ripe Manas died,
We were left keening, İslam,
We were left weeping, Muslims.
God leaves no seat unfilled.
A lion like Manas he is,
The palm-sized İslam realm —
A hero who watches over it.
If we left our khan and in this place
Raised this one up as khan,
He'd herd the white maral like cattle,

Ay-âlemi dize getirir,
Gök maralı güdüp sığır eder,
Her göreni dize getirir.
Dilediğini bir Tanrı,
Veriverdiği çağı imiş.
Yaşı ilişip kırk dörde,
Gelip durduğu çağı imiş.
Sekiz han yurdu şaşakalıp,
Hepsi bakıp duraladı.
Tanımayan sekiz han:
«Bunu böylece bırakalım,
Tanıyıp bilen Bukarlıdan,
Bunun haberini alalım.»
Bukarlı görüp yengeni,
Bastığı izi karışlayıp,
Bütün Bukar toplanıp,
Yengeciğini çekiştirip:
«Onmazsa kadın onmaz ya,
Kadın denen mahluk,
Dini bütün Müslüman olmaz ya.
Olmayışının sebebi:
Tazı it gibi seğirtirdi,

He'd bring the moonlit world to its knees,
He'd herd the gray maral like cattle,
Bring all who see him to their knees.
It is the season when the one God
Grants him whatever he desires.
His years have touched on forty-four,
It is the season he has reached.
The eight khans' folk stood amazed,
All gazed and stood stock-still.
The eight khans, knowing her not:
«Let us leave this one as he is,
From Bukarans who know and ken,
Let us gather news of him.»
The Bukarans, seeing the yenge,
Spanning the tracks where she had stepped,
All Bukar gathered round,
Speaking ill of your dear yenge:
«A woman fails, if fail she must,
The creature that is called a woman
Can never be a Muslim true.
The reason for her failing:
She would dart like a tazı hound,

Manas handan ayrılıp,
Daha dün, kancık, Talas'tan sürtüp

gelmişti. İçke yolunu kestirip,
Tespihi hepten yok,
Darlık düşüp başına,
Hunharından ayrılıp,
Otuz iki yaşında,
Hesabını fena gördürüp,
Memesini altı harama kestirip,
Malını yağmalatıp,
Fitneyi altı harama saldırtıp.
Pabucu yok, çoraplı,
Ağlayıp sürtüp gelmişti,
Çizmesi yok, çoraplı,
Ölmezin gününü görmüştü,
Öleceğinde bu, sürte sürte,
Doğurduğu çocuğunu,

Parted from Manas the khan,
Just yesterday, the bitch, trudging from Talas
she came. Cutting across the İçke road,
Of prayer-beads she has none at all,
Hardship fallen on her head,
Parted from her tyrant lord,
At thirty-two years of age,
Her reckoning shown her cruelly,
Her breast cut by the six harams,
Her wealth given up to plunder,
Sedition loosed by the six harams.
No shoes upon her feet, in stockings,
Weeping she trudged and came,
No boots upon her feet, in stockings,
She lived the days of the undying wretch,
At death's own door, trudging on and on,
The child that she had borne —

Bizim Ismayıl'a vermişti,
Kepenek giyip sallanıp,
Doru kısrağa binip hantal hantal,
Ağlayıp sürtüp gelmişti,
Elindeki çocuğunun,
Kâkülünü kırkıverip,
Töresince yapıp âdetini,
İt çanağından geçirip,
Kılıç ağzından atlatıp,
«Ismayıl, besleyip büyüt» diye,
Talas'tan sürtüp gelmişti.
Talih saydığı biriciğini,
Ismayıl'a vermişti.
Beslenip büyüyen çocuğu,
Bu yıl on ikisine gelmişti,
Hunhar Manas'ın ölümü,
Bu yıl on iki yıla varmıştı.
Dağ başından haykıran,
Bu yıl ular kuşu olmuş,
Bir yolunu bulup ere varmaya,

She gave to our Ismayıl,
Wearing a felt cloak, swaying,
Riding a bay mare, lumbering slow,
Weeping she trudged and came,
The child upon her arm —
She sheared his forelock short,
Performed the custom by her rite,
Passed him through the dog's bowl,
Made him leap the sword's edge,
Saying «Ismayıl, rear him well»,
She trudged here from Talas.
The darling she counted her fortune
She gave to Ismayıl.
The child, nursed and growing,
Has come this year to his twelfth,
The tyrant Manas's death
Has come this year to its twelfth year.
Crying out from the mountain top,
This year she's become an ular bird,
To find some way to wed a man,

Er arayıp gezmeye,
Bu kancık pek hevesli olmuş.
Erinin ölümüne sevinip,
Erkeğin giyimini giyinip.
Kocayınca tek atını,
«Koştururum» diye yedekleyip.
Engebenin söğüdünü kesse ya,
Bukar'ın hanı Temir han,
Azgın kızını dizginlese ya!
Kırların söğüdünü kesse ya,
Bukar'ın hanı Temir han,
Arsız kızını dizginlese ya!
Dizginlenmezse bu kızı,
Sekiz han elini toplasa ya,
Ya birine nikâh kıysa ya.
Bu azıp gezen şu kızını,
İşte böyle dizginlese ya!
Bu, İçke'nin yolunu kestirip,

To roam about in search of men,
This bitch has grown most eager.
Rejoicing at her husband's death,
Donning the garments of a man.
Her single horse grown old with age,
She leads it, saying «I shall race it».
Would he but cut the willow of the slopes,
Temir khan, the khan of Bukar,
Would he but rein his wanton daughter!
Would he but cut the willow of the plains,
Temir khan, the khan of Bukar,
Would he but rein his shameless daughter!
If this girl be not reined in,
Let the eight khans gather their people,
Or wed her to one of them in marriage.
This daughter of his roaming astray,
Would he but rein her in like this!
She, cutting across the İçke road,

Kocayınca tek atını,
«Koştururum» diye yedekleyip.
Koşan atı paldır küldür,
Geride kalsa tıpır tıpır,
Demezler mi: hani o arsız,
Dul kızı değil mi bu?
Alay edip sekiz han,
Ondan sonra bizi yemez mi?
Bu çok malı, çok altını,
Saçan kızı demezler mi?
Bukar'a doğru yayan sürtüp,
Kaçan kızı demezler mi?
Onmazsa kadın onmaz ya,
Dişi denen kahrolası,
Asla başka olmaz ya.
Dul gezip kâfirin,
Azışına bak hele,
«Bukar'da at koştururum» diye,
Coşuşuna bak hele.
Erkek giyimini bu kadın,

Her single horse grown old with age,
Leads it, saying «I shall race it».
Her racing horse goes clattering on,
If it trails behind, pit-a-pat,
Will they not say: that shameless one,
Is she not the widowed daughter?
The eight khans mocking us,
Will they not then devour us?
Will they not say: the girl who squandered
All this wealth, this store of gold?
Trudging on foot toward Bukar,
Will they not say: the runaway girl?
A woman fails, if fail she must,
The cursed thing that is called female
Can never be otherwise at all.
Roaming widowed, the infidel —
Just look how she runs wild,
Saying «I'll race my horse in Bukar»,
Just look how she exults.
The garments of a man, this woman —

Giyinişine bak hele,
Erinin ölümüne kıvanıp,
Sevinişine bak hele.
Ahali duy, hanın duysun,
Kalabalık yurdun hepsi duysun,
Bizim Bukar'ın tuzu böyledir:
Alışık kuş gelse yurt bulur,
Serseri gelse bay olur.
Altı yıl kalsa Bukar'da,
Gönlü kül gibi yatışır.
Tanrı'yı hiç tanımadan,
Böyle serseri gelen bay olur. Bukar'ın
hanı Temir han,
Sekiz han elini toplasa ya,
Söz dinlese Temir han,
Şu serseri kızını dizginlese ya.
«At koştururum» diye tepinmeden,
Temir hanın o malum,
Arsız kızı dedirtmeden» —
Diye, böylece kalabalık yurt,

Just look how she puts them on,
Glorying in her husband's death,
Just look how she rejoices.
Hear, O people, let your khan hear,
Let all the teeming land now hear,
Such is the salt of our Bukar:
A homing bird that comes finds shelter,
A vagabond who comes grows rich.
Six years if one stays in Bukar,
His heart is soothed like ashes soft.
Knowing nothing of God at all,
Such a vagabond grows rich. Temir khan,
the khan of Bukar,
Let the eight khans gather their people,
Would Temir khan but heed the word,
Would he but rein this vagabond daughter.
Before she stamps «I'll race my horse»,
Before they call her Temir khan's
Notorious shameless daughter» —
So saying, the teeming land,

Dizleri yere bükülüp,
Temir hanın önüne,
Girip geldi kötüleyip,
Bütün yurdu koşuşup.
Bastığı yeri tabanlayıp,
Salıverdiler çığrışarak,
Kanıkey'i kötüleyip:
«Devletlim, hor görsen de hor gör,
Engebenin söğüdünü kesiver,
Azgın kızını dizginleyiver!
Bu Bukar'ın şehrinden,
Dertliyi, kaygılıyı toplayıver,
Arsız kızını dizginleyiver!
Tat alıp içtiğin Bukar'dan,
Tuzunu Tanrı çarpmıştır,
Erinin ölümüne sevinip,
Erkeğin giyimini giyinip,
Azgınlık yolunu kestirip,

Their knees bent to the ground,
Before Temir khan
They came in, reviling her,
The whole land running together.
Stamping the ground they trod,
They let loose, clamoring loud,
Reviling Kanıkey:
«Majesty, scorn us if you will,
Cut down the willow of the slopes,
Rein in your wanton daughter!
From this city of Bukar,
Gather up the grieved and troubled,
Rein in your shameless daughter!
The Bukar whose taste you drank —
God has struck her by its salt,
Rejoicing at her husband's death,
Donning the garments of a man,
Cutting the road of wantonness,

Kocamış tek atını,
«Koştururum» diye yedekleyip,
Kızını Tanrı çarpmıştır!
Coşup durur kızın,
Hesapsız Tanrı çarpmıştır!
Temir hanın serseri kızı,
demezler mi?
Böylece bizi yemez mi?
Utanca boğmaz mı bizi,
Böylece bizi boğazlamaz mı?
Halkın hepsini toplayınız,
Bu kızınızı dizginleyiniz!»
Yurdu böyle söyleyince,
İşitip bu darlığı,
Böylesi kötü aşağılanmayı,
Kalabalık yurdunu payladı,
Yüreklendi Temir han:
«Kuğu sakallı ihtiyarını,

Tanrı alsın hepinizi.
Öz evladımı kötüleyip,

Yakmak oldunuz canımı!
Şu Bukar şehrine,
Padişah oldum gençliğimde,
Evlatsızdım başlangıçta.
Dişiden hünerlisini gördüm,
On üç kez ardı ardına kız gördüm.

On iki kızın küçüğü,
Tanrı'nın sevdiği kulu,
Şu duran Kanıkey —
Kara yağızın güzeli,
Müslümanın soylusu.
Yaşı altıya geldiğinde,
Ninniyle saçını ördüm,
Altmış sıra erkekten,
Bugün de yeğ tuttuğumdur.
Yeğ tutuşumun sebebi:

Her single horse grown old,
Leading it, saying «I shall race it» —
God has struck your daughter down!
Your daughter rages on and on,
God has struck her beyond all count!
Will they not say: Temir khan's
vagabond daughter?
Will she not thus devour us?
Will she not drown us all in shame,
Will she not thus cut all our throats?
Gather all the people up,
Rein in this daughter of yours!»
When the land had spoken so,
Hearing of this dire strait,
Such vile humiliation,
He rebuked the teeming land,
Temir khan took heart and spoke:
«Your elders with their swan-white beards
—
May God take every one of you.
Reviling my own child,

You have set my soul aflame!
In this city of Bukar,
I became padişah in youth,
Childless was I at the start.
Of womankind I saw the gifted,
Thirteen times in turn I looked on
daughters.
The youngest of the twelve daughters,
The servant beloved of God,
Kanıkey who stands here now —
The fairest of the dark-browed race,
The noblest of the Muslims.
When her years had come to six,
With lullabies I braided her hair,
Above sixty ranks of men
She is the one I hold more dear.
The reason I hold her dear:

Halifeye varıp mektup aldı,
Han-zâdeden dua aldı,
Yaşı on ikiye girdiğinde,
«Dişi kaplan» diye anıldı,
Yaşı on üçe geldiğinde,
Samarkan, Kokon, Ancıyan —
Onları bozup altısını aldı.
Yaşı on dörde geldiğinde,
Bağdat ile Mısır'dan,
Sekiz ay ders okudu.
«Bukar'dan Kanıkey yaman çıktı»
Kakan hanın Beecin'ine,
diye, Manas'ı altı ay han kıldı.

Bunun ününü duyan ürktü.
Yaşı on dörde geldiğinde,
Daha dün, Kakan'ın hanı yandı.
«Kadrimi bilir yaman» diye,

Kaplan Manas han duyup sevindi.
Nasıl olur da Kanıkey,
Yaşı on dörde geldiğinde,
Ak boz kısrak adayıp kestik,
Araya girip Bakay han,
Üstün dünürler olduk.
Yaşı on dörde dolduğunda,
Obası kondu Talas'a,

Manas'a eş oldu.
Yiğit kızım Kanıkey,
Boş boş bakıp durmadı.
Yiğit Manas bozkurdun,
Saçılanını topladı,
Kopanını uladı.
Dikip dikip bağ kıldı,
Kurup kurup ev kıldı.
Şevketli Manas'ı,
Âlem yurduna han kıldı.
Kalday başını tuğ kılıp,

She went to the Caliph and took a letter,
Took blessing from the khan's own scion,
When her years had entered twelve,
She was named «the tigress» then,
When her years had come to thirteen,
Samarkan, Kokon, Ancıyan —
She broke them and took six of them.
When her years had come to fourteen,
From Bağdat and from Mısır,
Eight months she read her lessons.
«From Bukar a fierce Kanıkey has come»
To Kakan khan's Beecin,
so they said, She made Manas khan for six months.
Whoever heard her fame took fright.
When her years had come to fourteen,
Just yesterday, Kakan's khan was burned.
Saying «She'll know my worth, the fierce one»,
Tiger Manas khan heard and rejoiced.
And how it came that Kanıkey —
When her years had come to fourteen,
We vowed and slew a white-gray mare,
Bakay khan coming in between,
We became in-laws most exalted.
When her years had filled fourteen,
Her camp was pitched at Talas,

She became the wife of Manas.
My valiant daughter Kanıkey
Did not sit idly gazing on.
Of the valiant gray wolf Manas,
She gathered what he scattered,
She joined what he had severed.
Planting and planting she made orchards,
Building and building she made homes.
The majestic Manas
She made khan of the whole world's people.
Making the kalday's head her standard,

Kadın başını er kıldı.
Hanı Manas bozkurdunu,
Kalabalık yurda arslan kıldı.
Ok geçmez kaftan hazırlayıp,
Ok ve barutu bol hazırlayıp,
Kırk caysañ gibi asker hazırlayıp,
Ombu'yu vurup on aldı,
Dahası, aşağıdaki nice Ogoy'a el saldı.
Kara gözlüden binini aldı,
File yükleyip altın aldı.
Kırk iki tümen asker toplayıp,
Kırk iki tümen kişiye,
Altından kaftanı bol toplayıp.
Ulu Manas'ını han kılıp,
Kutlu bir can kıldı.
«Halkın yuları Kanıkey,
Nasıl öyle yapar ki?» diye,

«Erkek giyimini utanmadan,
Ne yüzle giyecek ki?» diye,

«Kocamış atını yedekleyip,
'Koştururum' diye gezsin ha!» diye.
Arlanıp da ölemeden,
Öz canına kıyamadan,
Han Temir'in altın tahtı,
Ortasında çınar bağı,

Kırk yıl suya bastırsan,
Kenarı zerre solmayan,
Seksen yılı bastırsan,
Esneyip çürümeyen,
Altın işli kilimin,
Altmışı serili,
Temir hanın minaresi —
Gözcü yerinin halini hiç sorma.
Azgın halktan söz duyup,
Boğulup öfkelendi Temir han.
Gözcü kulesine çıkıp baksa,

She made a woman's head a hero.
Her khan Manas, her gray wolf,
She made a lion for the teeming land.
Preparing kaftans no shaft could pierce,
Preparing shot and powder in plenty,
Preparing warriors like forty caysañ,
She struck Ombu and took ten,
And laid hands on many an Ogoy below.
She took a thousand of the black-eyed,
Loading elephants, she took the gold.
Gathering forty-two tümen of troops,
For forty-two tümen of men,
She gathered golden kaftans in plenty.
Making her great Manas khan,
She made him a soul of blessing.
«Kanıkey, the people's halter —
How could she ever do such things?» they say,
«The garments of a man, unshamed,
With what face will she wear them?» they say,
«Leading her aged horse in tow,
She'd roam and say 'I'll race it'!» they say.
Unable to die of the shame,
Unable to take his own life,
Khan Temir's golden throne,
In its midst a plane-tree garden,

Forty years though you soak it in water,
Its edge fades not a whit,
Eighty years though you press it down,
It neither warps nor rots —
Of the gold-worked kilim,
Sixty lay outspread,
Temir khan's minaret —
Ask not the state of his watch-post.
Hearing words from the wanton folk,
Temir khan choked with wrath.
Climbing his watchtower to look —

Hani o, yazık evlat Kanıkey,
Yele gibi saçı sıkı sarıp,
Tepesine düğümlemiş,
Ok geçmez cenk pusatını,
Hepsini sıra sıra giymiş.
Kılıcını, baltasını, mızrağını,
Yerli yerince asmış.
Kara çelik Zulpukor'u,
Bileğine sıkıca bağlamış.
İki ağızlı Aktinte'yi,
Kınından sıyırıp almış.
Erkek giyimini giymiş,
Sekiz han yurdunu çiğneyip,
Hani o Kanıkey kızım geziyormuş.
Ünlü Manas arslanın yok.
Görenin yüreği bölünür,
Her uzvuna baksan,
Göçüp giden güveyi,
Manas nice nice görünür.
Ağzından gök alev,
Şaha kalkıp fışkırıp,
Kapı kanadı gibi güzelim dişler,
Darı gibi kıvılcım saçıp.
Tam önünden gelenler,
İkiye yarılıp titreşip,
Selam verip çığrışıp.
Amansız kargaşa koparmış,
«Kulunum, yavrum Kanıkey,
Altmış yaşındaki Taytoru'yu,

«Koştururum» diye yedekleyip,
Kulunum, yavrum Kanıkey,
Yamanı Tanrı kutlayıvermiş —
Kanıkey'i gördüğünde,
Han değil mi, Temir han,
Görünce bu darlığı,
Aşağılanmaya pek yerindi.
«Kanıkey böyle olduktan sonra,
Kim böyle olmaz ki?» diye,

Behold, the poor child Kanıkey,
Binding tight her mane-like hair,
Had knotted it upon her crown,
Her war-gear that no shaft can pierce,
She had donned it piece by piece.
Her sword, her axe, her lance,
Hung each in its proper place.
Zulpukor of black steel,
She had bound fast to her wrist.
The two-edged Aktinte,
She had drawn bare from its sheath.
She had donned the garments of a man,
Treading the land of the eight khans,
Behold my daughter Kanıkey roaming.
Your famed lion Manas is gone.
The onlooker's heart is rent,
Gaze upon her every limb —
The son-in-law who passed away,
Manas appears again and again.
From her mouth a blue-gray flame,
Rearing up and gushing forth,
Fine teeth like leaves of a door
Scattering sparks like millet grains.
Those who came before her face,
Split in two and trembling,
Gave greeting, crying out.
Merciless tumult she has raised,
«My foal, my child Kanıkey,
Taytoru of sixty years,

Leading him, saying «I shall race him»,
My foal, my child Kanıkey,
God has blessed the fierce one» —
When he beheld Kanıkey,
Is he not a khan, Temir khan,
Seeing this dire strait,
He grieved sore at the disgrace.
«If Kanıkey has come to this,
Who then would not do the same?» —

Elini sallayıp çırpınıp,
Kanıkey'e gücenip:
«Ey Kanıkey, kulunum,
Atının başını çevire dur,
Şerefim gitti, Kanıkey,
Önündeki yerde dura dur!
Değerli başın sağ iken,
Kulunum, vadi boyuna konmayıver,
«Gözü dönmüş kadın» dedirtip,
Ey Kanıkey, kulunum,
Halka maskara olmayıver!
Bel bağladığın dayanağın yok,
Yiğit kızım Kanıkey,
Beyce atını koşturuverecek,
Yamaçta durup haykıracak —
«At koştururum» diye, Kanıkey,
Yok yere azmayıver.
Kabadayılanıp, Kanıkey,
Çok altını sayıp durmayıver,
Nice hana maskara olup,
Kulunum, Taytoru'nu koşturmayıver.
Değerli başın sağ iken,
Vadi boyuna konmayıver,
«Gözü dönmüş kadın» dedirtip,
Kurban olayım Kanıkey,
Sen halka maskara olmayıver!
Sen, kızım, bel bağladığın dayanağın yok,
Sağlama alınmış yerin yok,
Yöneldiği yeri sindiren,

Karşılık verip dikleneni,
Yakalayıp kıran,
Kaplan Manas arslanın yok,
Senin at koşturacak halin yok,
Arlanıp gezen zavallın,
Haykırıp destek nara atacak,
Ayağı uğurlu Kırgız elin yok.
Dul gezerken, kulunum,

Waving his hand, in agitation,
Taking offense at Kanıkey:
«O Kanıkey, my foal,
Turn your horse's head away,
My honor's gone, Kanıkey,
Halt there on the ground before me!
While your precious head is whole,
My foal, camp not along the vale,
Letting them say «a frenzied woman»,
O Kanıkey, my foal,
Be not a mockery to the folk!
You have no stay on which to lean,
My valiant daughter Kanıkey,
Like a bey he'll race his horse,
He'll stand upon the slope and cry —
Saying «I shall race», Kanıkey,
Run not wild for naught.
Swaggering bold, Kanıkey,
Keep not counting your store of gold,
A mockery to many a khan,
My foal, race not your Taytoru.
While your precious head is whole,
Camp not along the vale,
Letting them say «a frenzied woman»,
May I be your offering, Kanıkey,
Be not a mockery to the folk!
You, daughter, have no stay to lean on,

You have no place secured,
The one who cowed the lands he faced,

Whoever answered back defiant,
The one who seized and broke him —
Your lion, Tiger Manas, is gone,
You have no strength to race a horse,
Your poor one roaming in her shame,
To shout and roar your battle-support,
You have no Kırgız land of lucky step.
While you roam widowed, my foal,

Yok yere coşmayasın.
Ey Kanıkey, kulunum,
Rızka doğmuş haşarım,
Sekiz yüz hane elinde,

Kanıkey, can horluğu mu çektin?
Atmacaya yedirdin,
Dört tür malın hepsi var,
Kanıkey, mal horluğu mu çektin?
Kaçıp gelince Bukar'a,
Ey Kanıkey, kulunum,
Arkar vurulsa payını al,
Avuç kadar Bukar'dan,
Han başımla ben kendim,
Dört tulpar koşturdum, gözleyiver.
Kendim koşturdum Aktulpar'ı,
Önde gelirse Aktulpar,
Baş ödülünü kendin al,
Kendisiyle birlikte alıver.
Şaatemir koşturdu Çoñkürööñ'ü,
Ismayıl'ın Çoñkaşka'sı,
Kölöykan'ın Karakaşka küheylanı,
İkisini bırak, birini al.
Hangisi önde gelse de,
Başıyla birlikte baş ödülünü tümden al,
Baş ödülünü aldığında,
Ben senden at kapışırsam onmayayım!

Senden ödül kapışırsam,
Ey Kanıkey, kulunum,
Dini bütün Müslüman olmayayım!
At bağlanan kazık gibi,
Kupkuru çıplak kalayım,
Tanrı'nın birliğini bilmeden,
Kızım, kâfir olup gideyim.»
Babası «dul» dedikten sonra,
Arlı yengen Kanıkey,

Arlanmadan nasıl dursun?

Run not wild for naught.
O Kanıkey, my foal,
My wild one born to fortune's portion,
With eight hundred households in your land,
Kanıkey, did you suffer want of soul?
You fed them to the sparrow-hawk,
You have all four kinds of stock,
Kanıkey, did you suffer want of wealth?
When you fled and came to Bukar,
O Kanıkey, my foal,
If an arkar is shot, take your share,
From palm-sized Bukar,
I myself, khan though I am,
Have entered four tulpars — keep watch.
I myself raced Aktulpar,
If Aktulpar comes in first,
Take the chief prize for yourself,
Take the horse itself as well.
Şaatemir raced Çoñkürööñ,
Ismayıl's Çoñkaşka,
Kölöykan's courser Karakaşka —
Leave two of them and take the one.
Whichever comes in first,
Take the chief prize whole, the horse and all, When you have taken the chief prize,
May I be cursed if I snatch a horse from you!
If I snatch prizes from you,
O Kanıkey, my foal,
May I be no true-faithed Muslim!
Like the stake where horses are tied,
May I be left bare and stripped,
Not knowing the oneness of God,
Daughter, may I turn infidel.»
When her father said «widow»,
The proud yenge Kanıkey,

How could she stand unstung by shame?

Küheylan yeleli talihsizin,
Ayköl'ünden ayrılıp,
Babası «dul» deyince,
Burnunun suyunu çekemeden,
Gözünün yaşını silemeden,
İliği kemiği sızlayıp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Kanıkey durup şunu söyler:
«Karkıra denen yazık kuş,
Kedere batmış yazık can,
Babama «dul» dedirttin.
Kuğuyu kuşa yedirdin,
Kuruyup duran canımı,
Babama «dul» dedirttin.
Onmadık babam, onmadın,
«Dul» diye üstelik horladın.
Kurban olayım, babacığım,
Sayısız derilmiş kalabalıkta,
Samarkan'da, Bukar'da, bu şehirde,
Elinden toptan ayrılmış,
Bencileyin dul yok muydu?!
Ata, kurban olayım, babacığım,
Aktulpar'ı koşturup o çıkarsa,
Malından olmuş ben kancık,
Hangi murada ereyim?
Kesme, ata, yolumu,
Bırakıver, ata, kolumu.
Talihe doğmuş maldı bu,
Şu duran Bukar'da,
Taytoru'mu koşturup geleyim.
Kimler sever ki acep,
Benim gibi dul kadını —
Fal diye sınayıp görürüm,
Taytoru yürük atımı!

The luckless one with courser's mane,
Parted from her Ayköl,
When her father said «widow»,
Unable to stem her running nose,
Unable to wipe her streaming eyes,
Her marrow and her bones all aching,
The tears poured from her eyes,
Kanıkey stood and spoke thus:
«The karkıra, poor pitiful bird,
A poor soul sunk in sorrow —
You made my father say «widow».
You fed the swan to the birds,
This withering soul of mine —
You made my father call her «widow».
Luckless father, you had no luck,
You scorned me, calling me «widow».
May I be your offering, father dear,
In the numberless gathered throng,
In Samarkan, in Bukar, in this city,
Parted wholly from their people,
Was there no widow like myself?!
Father, may I be your offering, father dear,
If he races Aktulpar and it wins,
I, the bitch bereft of wealth,
What desire shall I attain?
Bar not, father, my road,
Let go, father, my arm.
This was a beast born to fortune,
In this Bukar standing here,
Let me race my Taytoru and return.
Who indeed could ever love
A widowed woman such as I —
As an omen I shall try and see
Taytoru, my swift steed!

Armağanına koşulan Taytoru,
Ünlü yürük bir maldı,
Yiğit töröm öldüğünde,
Bu baş perişanlık gördüğünde,

Taytoru, raced for the prize,
Was a beast renowned for speed,
When my valiant törö died,
When this head saw desolation,

Abıke, Köböş, altı haram,
Ayköl'den kalan sayısız malı,
Kamçıyla ölçüp böldüğünde,

Bu baş kara günü gördüğünde,
Kutlu bir candı,
Katagan'ın hanı Koşoy,
Şu Taytoru'mu armağan diye vermişti.
Ovada tek can kalmadı.
Yaşını sayıp geldiğinde,
Altmışa dolmuştu.
Şu bu yıl Taytoru'm,
Altmış yaşına gelmişti.
Öne gelirse Toru'mun,
Baş ödülünü bölüşürüm,
Geride kalırsa Taytoru,
Size «dul» dedirtmeden,
Ecelden önce ölürüm!
Küheylan atım varken,
Babacığım, boyun eğip gem vurmam,
Ayköl'üm, Kırgız bizim el,
Ruhu bakıp dururken,
Ruhumu Sart'a satmam,
Atımı koşturmadan yatmam.
Sekiz han yurdunu topla,
Akılsız elini dizginle,
Onmadık biri onmayıp,
Atımın yolunu keserse,
Esirgemem canımı,
Bugün dökerim kanımı!
Atıma biri sataşırsa,
Yolundan yakalarım,
Yol üstünde sürükleyip,
Kurban diye keserim.
Aşırı itlik edenin,
Başını kesip alırım,
Öfkelenip coşarsam,

Kudurmuş itlere de yeterim!» —

Abıke, Köböş, the six harams,
The countless herds left by Ayköl,
When they measured out and shared by whip,
When this head saw its blackest day,
He was a soul of blessing,
Koşoy, khan of the Katagan,
Gave me this Taytoru as a gift. On the plain no soul remained.
When you count up his years,
He had come full sixty.
This year my Taytoru
Had reached his sixtieth year.
If my Toru comes in first,
I shall share out the chief prize,
If Taytoru trails behind,
Before I let you call me «widow»,
I shall die before my hour!
While I have my courser steed,
Father dear, I'll not bow to the bit,
My Ayköl, the Kırgız, our own people —
While their spirit watches over,
I'll not sell my soul to the Sart,
I'll not rest till I race my horse.
Gather the folk of the eight khans,
Rein in your witless people,
If some luckless one, unblessed,
Should bar my horse's way,
I shall not spare my life,
This day I'll spill my blood!
If any man molests my horse,
I'll seize him on his way,
Dragging him along the road,
I'll slaughter him as sacrifice.
Whoever plays the utter cur,
I shall cut off his head,
If I rise up in my wrath,

I am a match for rabid dogs!» —

Deyip, o zaman bunu söyleyip,
Kara kabzalı ak kamçıyı,
Kavrayıp çevirip,
Şak dedirtip Toru'nun,
Sağrısına indiriverip.
Yerin yüzünü sarsıp,
«At sür!» diye bağırıp,
Bukar'a girdi dörtnala.
Ovaya doğru bağırdı,
Dağa doğru bağırınca,
Dağda tek can kalmadı.
Öfkelenip bağırıp,
Kalabalık halkın hepsini,
Yazık anan Kanıkey,
Sürüp girdi savurup,
Savurup sürmesinin sebebi:
Arka saçını ona bölüp,
Ören yengen değil mi,
Büyüklüğü ve hanlığı,
Büyük törön varken,
Görmüş yengen değil mi?
Padişahı Manas han,
Törö olmuş değil mi?
Bütün yurda Kanıkey,
Padişahı varken,
Ana olmuş değil mi?
Han Kökötöy'ün aşında,
Kalabalık toyun başında,
Ağzı tüylü Rus'un,
On boyu geldiğinde,
Kızıl püsküllü Hıtay'ın,
Kırk boyu geldiğinde,
Ahaliyi topladığında,
Kâfir ile Müslüman,
Karşı karşıya dururken,
Kırk caysañın hepsini,
Ardı sıra yürütüp,

Âlem yurdunun hepsine,

Saying, speaking thus that hour,
The white whip with the black haft,
Gripping it and whirling it round,
With a crack upon Toru's
Croup she brought it down.
Shaking the face of the earth,
Shouting «Ride on!»,
She entered Bukar at full gallop.
She shouted toward the plain,
When she shouted toward the mountain,
On the mountain no soul remained.
Shouting in her wrath,
All of the teeming folk,
Your poor mother Kanıkey
Drove in, scattering them wide,
The cause of her driving and scattering:
Parting her back-hair into ten,
Is she not the yenge who braided it,
Greatness and khanship both,
While her great törö lived,
Is she not the yenge who saw them?
Her padişah Manas khan,
Did he not become törö?
To the whole land Kanıkey,
While her padişah lived,
Did she not become a mother?
At khan Kökötöy's memorial feast,
At the head of the teeming feast,
When of the hairy-mouthed Rus
The ten tribes came,
When of the red-tasseled Hıtay
The forty tribes came,
When she gathered the multitude,
Infidel and Muslim
Standing face to face,
All the forty caysañ
Marching at her back,

To all the whole world's people,

O zaman kadın Kanıkey,
Arslanlığını bildirip,
Kızıl püsküllü Hıtay'ın,
Kırk boyunu beşe bölüp,
Konuk etmiş değil mi?
Ustalıkla eli kazanıp,
Yolunu bulup yeri alıp,
Aş yönetip, eli kazanıp,
Görmüş yengen değil mi?
Altı tümen adam bir gelse,
Bir kişilikmiş gibi yemeği,
Veren yengen değil mi?
Ay-âlemin hepsini,
Bilen yengen değil mi?
Ayköl'ü Manas varken,
Hanlığı yönetip ahaliyi,
Bilen yengen değil mi?
Manas'tan talim alıp,
Niceyi görmüş yengeciğin,
Ovaya doğru bağırınca,
«At sür!» diye çağırınca,
Ovada tek can kalmadı,
Dağa doğru bağırınca,
«At sür!» diye çağırınca,
Dağda tek can kalmadı.
O zaman yaman yengenin,
Ölse bile hasreti yok.
At koşturacak istekli,
At bağlayan hevesli,
Yollarını kestirip,
Yolu açık olsun, sekiz han,
Atlarını yedekleyip,
Bir aşağı bir yukarı yürüşüp,
Aha-ahalaşıp telaşlaşıp.
Onbaşılar dolanıp,
Ellibaşı söylenip,
Otağlı şeyhi, gök maiyeti,

Ağırlığı Kokon, Margalañ,

Then the woman Kanıkey
Made known her lion's nature,
Of the red-tasseled Hıtay
The forty tribes she split in five,
Did she not host them all as guests?
Winning the people by her skill,
Finding her way, taking her place,
Ruling the feast, winning the people,
Is she not the yenge who saw it all?
Though six tümen of men came at once,
Their food, as though for one alone,
Is she not the yenge who served it?
The whole moonlit world entire,
Is she not the yenge who knew it?
While her Ayköl Manas lived,
Ruling the khanate and the people,
Is she not the yenge who knew it?
Schooled and trained by Manas,
Your dear yenge who saw so much,
When she shouted toward the plain,
When she called out «Ride on!»,
On the plain no soul remained,
When she shouted toward the mountain,
When she called out «Ride on!»,
On the mountain no soul remained.
Then your fierce yenge —
Though she die, she has no longing.
The eager ones who'd race their horses,
The keen ones who would tie their horses,
Cutting short their roads,
Godspeed to you, eight khans,
Leading their horses in tow,
Walking up and down the field,
Bustling, calling ha and ho.
The captains of ten going round,
The captains of fifty muttering,
The sheikh with his tent, the blue-clad retinue,
The weight of Kokon, Margalañ,

Ancıyan'ın Sınçıbek'i,
Kokonlunun Kuşbeği,
Bindiği aygır at olup,
Bukar'ın içi Sart dolup,
Bindiklerinin hepsi aygır,
Çıplak sırtlısı bundan çok,
Nicesinin eyeri yok,
İp kuskunlu, ip kolanlı,
Semerlisi bundan çok,
Gelenlerde akıl yok,
Atlarının hepsi aygır,
Kuskunu hepten yok,
Küheylanını hoplatıp,
Gök pabucunu tepiştirip,
Gücü kalmadan telaşlaşıp,
Geçit yerine yürüşüp.
Sekiz hanın eliymiş,
Toplanan adam çokmuş,
Mızrağın ucu çarpışıp,
Adamın başı tokuşup,
Saf tutup kaynaşıp,
Yan yana dizilip kımıldaşıp,
Bukar'ın içi kaynaşıp,
Kaynayan canlarla dolup,
Bukar'ın içi toz olup,
Toprak uçup, toz kaplayıp,
Bukar'ın içini el kaplayıp.
Baksan göze ilişmez,
Nerede olduğu bilinmez,
Tıka basa el kaplayıp,
Dolup yurdu gelmişti,
Kadın da olsa böylesine,
Han değil mi Kanıkey,
Kalabalık halkın içine,
Buyruk verip durdu:
«Atları deftere yazın,
Atların sayısını alın,
Böylece usul bulun,

Ancıyan's Sınçıbek,
The Kuşbeği of the Kokon folk,
The mounts they rode were stallions all,
Bukar within was filled with Sarts,
All that they rode were stallions,
The bare-backed more than these,
Many a one without a saddle,
With rope for crupper, rope for girth,
The pack-saddled more than these,
In those who came there was no sense,
Their horses stallions every one,
Cruppers wholly lacking,
Making their coursers prance,
Kicking their blue-gray shoes,
Bustling till their strength was gone,
Walking to the crossing place.
It was the eight khans' people,
The men assembled many,
Lance-tips clashing one on other,
Men's heads knocking each on each,
Ranks drawn up and seething,
Ranged side by side and stirring,
Bukar within was seething,
Filled with seething souls,
Bukar within was all one dust,
Earth flying, dust covering all,
Folk covering all Bukar within.
Look — the eye cannot pick them out,
None can tell where each one is,
Folk crammed covering all,
The land had come and filled it,
Though a woman, even so,
Is she not a khan, Kanıkey?
Into the teeming crowd of folk,
She stood and gave command:
«Enter the horses in the register,
Take the number of the horses,
Find your method thus,

Atları deftere bir yazıp,

Ondan sonra koşturun.
Bu aklı almazsanız,
Böyle at koşturmazsanız,
Küheylandan at ölüp,
Yiğitlerden er ölüp,
Ayıbı kötü olmasın» —
Bu buyruğu vermişti.
Asil yengen Kanıkey,
Ata binmede ustayı,
Yiğitlerden sağlamını,
Hepsini sıra sıra topladı.
Kadınlığını bilmeden,
Ahali sözünü dinledi:
«Hanların hanıymış» diye,
Onca ahali,
Yengeciğin gibi yamana,
Şaşıp hayran kalıverdi.
Kıpır kıpır can oldu,
Bukar'ın içi toz oldu.
Bukar'daki Moldosan,
Usta kâtip bir gençmiş,
Atları kaydeden o oldu.
Bir vakit baksa,
Ak kâğıda yazı dolmuş,
Yazısını okuyup baksa,
Bukar'da koşacak yürük at,
Altı yüz kırk üç at olmuş. Keregesi ağaçtan,
O zaman, asil yengen Kanıkey: Kök atası Alayçan,
«Ay karanlık olduğunda,
Gecem nasıl olur?» diye,
Aydarkan'ın Kökçö'sü,
Geride kalırsa Taytoru,
«Günüm nasıl olur?» diye,
Sarı-Arka'yı yurt edinen,
Bel bağladığım dayanağım yok,

Write the horses in the book,

And after that, then race them.
If you take not this counsel,
If you race not the horses so,
Coursers will die among the horses,
Heroes will die among the braves,
Let not the disgrace be ill» —
Such was the command she gave.
The noble yenge Kanıkey,
The masters of horsemanship,
The sturdiest among the braves,
She gathered them all in ranks.
Not knowing her a woman,
The people heeded her word:
Saying «He is the khan of khans»,
All those gathered folk,
At one so fierce as your dear yenge,
Stood amazed in wonder.
The souls were all a-stir,
Bukar within was all one dust.
Moldosan there in Bukar,
A youth, a skillful scribe,
It was he who wrote the horses down.
When after a while he looked,
The white paper was filled with writing,
When he read his writing through:
The swift steeds to race in Bukar
Had come to six hundred forty-three. Its kerege of wood,
Then the noble yenge Kanıkey: His root-father Alayçan,
«When the moon is dark,
How will my night be?» she said,
Aydarkan's Kökçö,
If Taytoru trails behind,
«How will my day be?» she said,
Who made Sarı-Arka his homeland,
I have no stay on which to lean,

Bu yerde Kırgız elim yok,
Yürükleri kula donda,
Böyle miydin, boktan dünya!»
Alnı sakar, muskaca,
Bu dünyada sözü açık,
Ölmedikçe yengeciğin,
Üstün sınçı, gözü açık.
«Ağızlığı demirden,

In this place I have no Kırgız people,
His swift steeds dun of coat,
Were you always so, foul world!»
His brow blazed white, amulet-small,
In this world his word is plain,
Till your dear yenge dies,
A peerless sınçı, clear of eye.
«Its bit made of iron,

Dişleyip kapışacak küheylan var mı ki?
Yokuşta ciğeri sökülürcesine,
Tanrım, tutuşup yarışacak küheylan var mı ki?
Engebede, belde, kumsalda
Boy ölçüşecek küheylan var mı ki?
Namus uğruna koşup en önde
Çekişecek küheylan var mı ki?»
Böyle deyip Kanıkey,
Belini sıkıca kuşanıp,
Akborçuk'a bir kamçı vurup,
Hasret ile söze girip,
Sıra sıra geçen tulparlara
Dikkatle bakıp göz gezdirdi.
Hepsi tulpar, hepsi seçkin,
Hepsini süzüp durdu işte,
Altı yüz kırk üç tulparın
Birini bile bırakmadan yengen,
Hepsini sınayıp gördü işte.
Akborçuk'un ağzını çevirmişti,
Dikkatle bakıp durmuştu.
Üç yüzün oğlu Kazak'tan,
Kañdıların hanı soyundan,
Sarı-Arka'yı yurt edinen,
Ağırbaşlı, yaman er denen,
Darısını taş gibi ağartan,
Karısını kız diye öven,
Gök çizmenin ökçesi,
Kökçö'nün oğlu Ümötöy.
Sayısız küheylan bağlamıştı.

Is there a courser that will bite and grapple?
On the slope, as if its lungs would tear loose,
My God, is there a courser to catch fire and race?
On rough ground, on the pass, on the sands
Is there a courser to measure its strength?
Running for honor's sake in the very front,
Is there a courser that will contend?»
So saying, Kanıkey,
Girding her waist up tightly,
Striking Akborçuk once with the whip,
Entering into speech with longing,
At the tulpars passing rank on rank
She gazed attentively, running her eye.
All of them tulpars, all of them choice,
She stood appraising every one,
Of the six hundred forty-three tulpars
Your yenge, leaving not a single one,
Tested and examined them all.
She had turned Akborçuk's head about,
And stood there gazing carefully.
From the Kazak, son of the Three Hundred,
Of the line of the khan of the Kañdı,
Who made Sarı-Arka his homeland,
Called a grave and fearsome man,
Who bleaches his millet white as stone,
Who praises his wife as a maiden,
Heel of the sky-blue boot,
Ümötöy, son of Kökçö.
He had tethered countless coursers.

Çapa sağrılı, geniş tırnaklı,
Varı yoğu tulpar soylu.
Sekiz handan biriymiş,
At koşturayım diye o gelmiş,

Hoe-crouped, broad-hoofed,
All he owned of tulpar blood.
He was one of the eight khans,
He had come, saying, let me race my horse,

Onun atı demin görülen,
Beri yanına göz atsa,
Ancıyan'dan gelmiştir
Kara bayır bir kazanat.
Aşağıdan, geniş Alay'dan gelmiştir
Tüyü yer yer bölük bölük,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli.
Geniş Kırım'dan gelmiştir
Dağ koçu boyunlu, yusyuvarlak,
Ceti-Suu'dan gelmiştir
Yaban domuzu sağrılı, baykuş ayaklı.
Çambıl-Bel'den gelmiştir
Teke gibi cömert bir argımak.
Geniş Kaşkar'dan gelmiştir
Kısa boyunlu bir tuuçunak.
Kimi tulpar gelmiştir,
Kara boyunlu kazanat.
Kimi tulpar gelmiştir,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli.
Kara çelik gemini
Ey Tanrım, çiğneyip duranlardan
gelmiştir. Ah Tanrım, baş ödülü alır ya!

His horse the one just now seen,
If she cast her eye to the nearer side,
From Ancıyan there has come
A black home-bred kazanat.
From below, from the broad Alay, has come
Its coat in patches, tuft on tuft,
Sieve-lunged, bronze-fetlocked.
From the broad Kırım has come
Mountain-ram-necked, round as a ball,
From Ceti-Suu has come
Wild-boar-crouped, owl-footed.
From Çambıl-Bel has come
An argımak generous as a mountain goat.
From broad Kaşkar has come
A short-necked tuuçunak.
Here and there a tulpar has come,
A black-necked kazanat.
Here and there a tulpar has come,
Sieve-lunged, bronze-fetlocked.
The bit of black steel
O my God, has come from those that stand champing it. Ah my God, it will take the first prize!

Altı gün durmadan, su içmeden

Six days without stopping, without drinking water

Direnip koşanlardan gelmiştir.
Geniş göğüslü, kısa yeleli,
Seçkin akıtmalılardan gelmiştir.

Has come from those that run enduring.
Broad-chested, short-maned,
Has come from the choice blaze-marked ones.

Endamlı büyük tulpar
Bir başka diyardan gelmiştir.
O atları görünce,
Küheylan yeleli garibim,
Gerçek Tanrı'ya yalvarıp,

A shapely great tulpar
Has come from yet another land.
Seeing those horses,
My poor one with a courser's mane,
Pleading to the true God,

Çığlık çığlığa ağlar zavallım.
Ağlayıp yengen çırpınarak,
Bir Tanrı'ya yalvarıp,
Ver n'olur — deyip yakarıp,
Taytoru'ya göz atsa:
Sağ kulağını yatırmış,
Kara yerin toprağını
Tepesine savurmuş,
Öylece durur Taytoru.
Kara çelik gemini

My poor soul weeps, shriek upon shriek.
Weeping, your yenge, writhing,
Pleading to the one God,
Grant it, I beg — saying, imploring,
If she cast her eye on Taytoru:
He had laid back his right ear,
The soil of the black earth
He had flung above his crown,
So stands Taytoru.
The bit of black steel

Gırtlağına vura vura,
Dal ipek gibi kuyruğunu
Apış arasına çarpa çarpa,
Öylece durur Taytoru,
Gözü dağ koyunu gözü gibi görünüp,

Öylece durur Taytoru.
Başını savurur o mübarek,
Perçemini göğe fırlatıp,
Tırnağını yere gömüp,
Öylece durur Taytoru.
«Ah, benim alın kemiğim
çukurmuş meğer,
Padişahım göçüp gittiğinde
Gün görmem kısa imiş.
O kısacık kara bahtım olmasa,
İşte bugün Taytoru'm
Başını öne verip koşar ya,
Şu duran Bukar'da
Bahtımı Tanrı açar ya,
İçime dolan nice kaygıyı
Bugün Tanrı dağıtır ya!
Yoksa, arkada kalıp Taytoru,
Yasa boğulan Kanıkey
Utancından bahtsız ölür ya!
Hasretiyle bu kadın
Kıyametin yüzünü görür ya,
Dilediğim bir Tanrı'dandır,

Striking it against his throat,
His tail like a bough of silk
Lashing between his thighs,
So stands Taytoru,
His eye seeming like the eye of a mountain sheep,
So stands Taytoru.
He tosses his head, that blessed one,
Flinging his forelock to the sky,
Burying his hoof in the ground,
So stands Taytoru.
«Ah, the bone of my brow
was hollow, it seems,
When my padishah passed away
My days of seeing light were short.
Were it not for that brief black fate of mine,
This very day my Taytoru
Would run with his head thrust forward,
In this Bukar standing here
God would open my fortune,
The many sorrows that fill my breast
God would scatter today!
But if Taytoru falls behind,
Kanıkey, drowned in mourning,
Would die luckless of her shame!
With her longing this woman
Would see the face of doomsday,
What I ask is from the one God,

Yoksa Taytoru'm öne çıkıp gelir ya!
Vadili ırmağı, pınarı,
Ölürken gördüğüm yavrucağı,
Bugün bahtsız anası görür ya!»
Göğsüne sığmaz nice kaygı,
Bunu deyip ananın
Gözünün yaşı on dere oldu.
«Ay karanlığa gömülünce
Gece nice olur, — deyip,
Arkada kalırsa Taytoru,

Or else my Taytoru will come out in front!
The valleyed river, the spring,
The little one I saw as I lay dying,
Today his luckless mother would see!»
Sorrows too many for her breast to hold,
Saying this, the mother's
Tears became ten streams.
«When the moon is buried in darkness
What will the night be like, — saying,
If Taytoru falls behind,

Ey Tanrım, günü nice olur, — deyip?!
Deyip, böylece bunu söyleyip,
Kimler sever ki
Benim gibi dul kadını,
Kader falına koşturdum, ey Tanrım,
Taytoru küheylan atımı.
Öne gelirsen küheylanım,
Yetimimi görürüm,
Arkada kalırsan Taytoru,
Soysuz kanı dökerim.
Küheylan yelesi kısa garip,
Kurban olayım Taytoru,
Obasından düşmüş ben zavallı.
Belli kimsem yok, belim yok,
Seni var gücüyle destekleyecek
Şanlı Kırgız halkım yok.
Kaçıp sığınacak orman yok,
Arka olup duracak,
Hanımdan kalma yakınım yok.
Kurbanın olayım Taytoru'm,
Adımını sıklaştırıp aç n'olur!
Ağzını ejder gibi aç n'olur,
Kurbanın olayım küheylanım,
Bastığın yeri seçip bas n'olur!
Şu bahtı yıkık başımı
Yırtıcı kuşa yedirme,
Arkada kalıp Taytoru,
Şu duran Bukar'a

O my God, what will the day be like, —
saying?! Saying, thus speaking this,
Who indeed would love
A widowed woman like me,
I have raced him as an omen of fate, O God,
My courser horse Taytoru.
If you come in front, my courser,
I shall see my orphan,
If you fall behind, Taytoru,
I shall spill base blood.
Poor courser with the short mane,
Let me be your sacrifice, Taytoru,
I, poor wretch fallen from her camp.
I have no certain kin, no support,
To back you with all its might
I have no glorious Kırgız people.
No forest to flee to for refuge,
To stand as a support behind me,
I have no kinsman left from my khan.
Let me be your sacrifice, my Taytoru,
Quicken your stride and stretch out, I beg!
Open your mouth like a dragon, I beg,
Let me be your sacrifice, my courser,
Choose where you set your hoof, I beg!
This fortune-broken head of mine
Do not feed to the bird of prey,
By falling behind, Taytoru,
To this Bukar standing here

Ah Tanrım, serseri kadın dedirtme!

«Şu duran Eşen'e
Sözümü uparak* etme,
Utandırma özümü,
Halimi düğüm düğüm bağlama,
Canımı yakma n'olur.
Altı kez, küheylanım,
Dürbün tutup bakarım,
Altısında da Toru'm gelmezsen,
Ecelden önce ölürüm.
Arkada kalırsan adım kötüye çıkar,
Yüce Allah'a, Tanrı'ya
Seni emanet eyledim»,—

Sızlanıp ağlayıp çığrışarak,
Yaradan tek Tanrı'ya
Daha beter ağlayıp hıçkırarak,
Gönlü fena bölünüp,
Yatışıp durakaldı işte,
Altı yüz kırk üç tulpara
Emanet — deyip Toru'yu
Katıverdi işte.
Yengen Taytoru'yu katmıştı,
Tanrı'ya tövbeler, tövbeler kılmıştı.

Bukar içi toza boğulup,
Kımıldayan canla dolup.
Bukar'daki Eşen ihtiyar,
Altmış pehlivan yanında,
At süren o olup.
Onbaşıları dönenip,
Sırıkları takırdayıp,
Pehlivanları kabararak,
Bahadırları kasılarak,
Yamaç yolundan toz koparıp,
Yürüyüp çıkıp geliyor.
Yürümez gibi duran atlara
Kıyıdan öteye bir vurup,

Ah my God, let them not call me a wanton woman!

«To this Eşen standing here
Do not make my word uparak,*
Do not put my self to shame,
Do not tie my state in knot on knot,
Do not scorch my soul, I beg.
Six times, my courser,
I shall hold the spyglass and look,
If all six times, my Toru, you come not,
I shall die before my appointed hour.
If you fall behind, my name is blackened,
To Allah most high, to God
I have entrusted you»,—

Moaning, weeping, crying out,
To the one Creator God
Weeping worse still, sobbing,
Her heart sorely divided,
She grew calm and stood still,
Among the six hundred forty-three tulpars
In trust — saying, her Toru
She sent to join them.
Your yenge had entered Taytoru in,
To God she had made penance upon penance.

The heart of Bukar choked with dust,
Filled with every stirring soul.
Old Eşen of Bukar,
Sixty pehlivans at his side,
It was he who drove the horses.
His decurions wheeling about,
Their poles clattering,
His pehlivans swelling proud,
His bahadırs strutting,
Tearing dust from the hillside road,
He comes marching forth.
At horses that stand as if they will not go
Striking a blow from the edge across,

Değip çıkıp geliyor.
Eşen ihtiyarı görünce,
Öfkesi kaynar yengenin:
Yakalayıp kessem mi ki,
Kör edip gözünü oysam mı ki.
Yolu açık Eşen'i
Yoldan yakalasam mı ki,
Yol üstünde sürükleyip,
Azgın itlere parçalatsam mı ki.
Usulca desem sözümü tutmazsa,
Sürdüğümde yürümezse,
Şu duran Eşen ihtiyarı
Yolundan yakalayayım,
Başına belayı salayım.

Söz dinlemezse bunlar,
Yolundan yakalayayım,
Kör edip gözünü oyayım,
Altmış kadar pehlivanın
Birini komadan keseyim»,—
Deyip, o anda bunu söyleyip,
Öfkeyle bağırdı,
Er yapılı yengen
Altmış pehlivanı, Eşen'i
Dur bakalım — diye çağırdı.
«Kahrolası Eşen ihtiyar,
Zamanım geçti, sözümü tut,
Bu sözüme kulak ver,
Altmış pehlivan, Eşen ihtiyar,
Biriniz kalmadan hepiniz gelin,
Ak sakallı yaşlınız gelsin,
Bu halimi görmezsen,
Bu sözümü tutmazsan,
İbreti benden görürsünüz,
Varınız yoğunuz ölürsünüz!
Altmış pehlivan, Eşen ihtiyar,
At sürersen tez sür,
Atların hepsini sıkı sür.
Bundan öte sürersen,

He comes on, touching them up.
Seeing old Eşen,
Your yenge's fury boils:
Shall I seize him and cut him down,
Shall I gouge his eyes and blind him.
Eşen whose road lies open
Shall I seize him on the road,
Dragging him along the road,
Shall I have him torn by ravening dogs.
If I speak gently and he heeds not my word,
If when I drive he will not go,
This old Eşen standing here
Let me seize him on his road,
Let me bring calamity on his head.

If these will not heed my word,
Let me seize them on their road,
Let me gouge their eyes and blind them,
Of the sixty-odd pehlivans
Let me cut down every last one»,—
Saying, in that moment speaking this,
She shouted in fury,
Your yenge, built like a man,
The sixty pehlivans and Eşen —
Halt there — she called.
«Accursed old Eşen,
My time is past, heed my word,
Give ear to this word of mine,
Sixty pehlivans, old Eşen,
Come all of you, not one left behind,
Let your white-bearded elder come,
If you see not this state of mine,
If you heed not this word of mine,
From me you shall see a lesson,
All of you, one and all, shall die!
Sixty pehlivans, old Eşen,
If you drive the horses, drive them fast,
Drive all the horses hard.
If you drive beyond this place,

Keñ-Bulak'ı geçersin,
Biten dağın burnunu,
Ölmezsen Eşen, aşarsın.
Öte yanı pus içinde,
Geniş Bukar'ın ulu Ak-Çiy'i,
Ulu Ak-Çiy'i geçersin.
Büyük Ak-Çiy'i geçince,
Böğrü kalın bir hendektir o,
Atlı kişi yol alsa,
Altı günlük yoldur o.
Aşıp koşup varınca,
Eyer beli gibi beldir o.
Esirgemeden sürüp gidince,
Altı günlük yerdir o.
Yine Eşen ihtiyar, sözümü dinle,

You will pass Keñ-Bulak,
The spur where the mountain ends,
If you die not, Eşen, you will cross it.
Its far side lies in haze,
Great Ak-Çiy of broad Bukar,
You will pass great Ak-Çiy.
When you have passed great Ak-Çiy,
It is a trench with thick flanks,
For a rider making his way,
It is a road of six days.
When you arrive, racing over it,
It is a pass like a saddle's seat.
When you drive on without sparing,
It is a place of six days.
Again, old Eşen, hear my word,

Sakın orada yanılma sen.
O Ak-Çiy'e varınca,
Aşık kemiği kadar dağı yok,
Keçe yaygı kadar vadisi yok,
Saban değmiş çizisi yok,
Dağ sıçanının kazdığı ini yok.
Bir yudum içilecek suyu yok,
Koparıp yenecek otu yok,
Boz pus, yanmış kum,
Düşünürsen Eşen, işte budur,
Angıt uçsa gözü kararan,
Kara akbaba uçtuğunda
Kanadı yolda yorulan.
Pus olup uçlara varan,
Duman olup köşe köşe bükülen,

Beware, do not go astray there.
When you reach that Ak-Çiy,
It has no hill so big as a knucklebone,
No valley so big as a felt rug,
No furrow touched by a plow,
No burrow dug by the mountain rat.
No water for a single swallow,
No grass to pluck and eat,
Gray haze, burnt sand,
If you think on it, Eşen, this is it,
Where the shelduck's eye goes dark in flight,
Where the black vulture, when it flies,
Wearies its wing upon the way.
Becoming haze it reaches the far ends,
Becoming smoke it coils from corner to corner,

Ölmezsen buradan geçersin.
Ondan öte varınca,
Sarkıp inen çıkıntıda,
Sallanıp duran burunda,
Sırtına çıkıp varınca —
Yiğidim Eşen, sözümü dinle —
İt-Torpu'nun belidir o,

If you die not, you will pass through here.
When you go on beyond it,
On the outcrop that sags and descends,
On the headland that stands swaying,
When you climb up onto its ridge —
My brave Eşen, hear my word —
That is the pass of İt-Torpu,

Aşıp inince öte yanı
İt-Ölör'ün çölüdür o.
Kıymetlim Eşen, sözümü dinle,
Dikkatli ol n'olur, sen orada.
Yeryüzünde tek bir dal
Koymayayım Eşen, ben öyleyim.
Ondan öte varınca,
Pürüz pürüz bel gelir,
Engebeli geçit yeri gelir.
Ondan öte varınca,
Tepe tepe bel gelir,
Sarp geçitli yer gelir.
Tümsek olup yatan dağı yok,
Aşık kemiği kadar vadisi yok.
Eyer beli gibi pus içinde,
Keñ-Kepe'nin belidir o.
O bozkır tükendiğinde,

When you cross and descend, its far side
Is the desert of İt-Ölör.
My precious Eşen, hear my word,
Be careful there, I beg you.
Not a single branch on the face of the earth
Would I leave, Eşen — such am I.
When you go on beyond it,
A pass comes, rough and jagged,
A place of broken crossings comes.
When you go on beyond it,
A pass comes, hill upon hill,
A place of steep defiles comes.
It has no mountain lying as a mound,
No valley so big as a knucklebone.
In haze like a saddle's seat,
That is the pass of Keñ-Kepe.
When that steppe is spent,

Öte yanını söyleyeyim —
Kara-Deñiz göldür o,
Ayağına kaza değmezse,
Küheylanı Tanrı almazsa,
Onun halini söyleyeyim,
Yerin yittiği göldür o.
Varıp sürüp bırakıver,
Taytoru'ya yerdir o.
Bu sözüme uymazsan,
Kara-Deñiz'e, ırmağa
Ulaştırıp sürüp vermezsen,
Azrail gibi görünüp,
Başını yere veremeden,
Dağ koyunu gibi adım açamadan,

Arkada kalırsa Taytoru,
Onmaz Eşen, onmayasın,

Bu sözüme gelmezsen,
Kadın diye beni hor görürsen,
Birimizi bile komadan,

Let me tell you its far side —
Kara-Deñiz is a lake,
If no mishap strikes his legs,
If God takes not the courser,
Let me tell you its condition,
It is the lake where the land is lost.
Go there, drive them, and let them loose,
That is the place for Taytoru.
If you follow not this word of mine,
To Kara-Deñiz, to the river,
If you drive them not all the way there,
Appearing like Azrail,
Before he can bend his head to the ground,
Before he can stretch his stride like a mountain sheep,
If Taytoru falls behind,
You will not prosper, Eşen — may you never prosper,
If you come not to this word of mine,
If you scorn me for a woman,
Sparing not a single one,

Yolundan yakalarım,
Yol üstünde sürükleyip,
Azgın itlere yararım.
Kör edip gözünü oyarım,
Eşen ihtiyar, seni keserim.
İçinden çıkan kara kanı
Avuçlayıp yudum yudum doyarım.

Eşen ihtiyar, seni kesmezsem,
Arkada kalırsa Toru'su,
Kanına iyice doymazsam,
Saçımı arkama salayım,
Beni doğuran öz babam,
Temir kana varayım.
Serseri kadın dedirtip,
Yok ederse yok ediversin, — deyip,—

Nasıl sağ gezeyim.
Bunu deyip Kanıkey,
Dönüp o çılgın durmuştu,
Bunu duyup Eşen ihtiyarın
Daha baştan korkudan canı çıkıp, Ay-
âlemi kasıp kavuran,
Eşen'i Tanrı çarptı işte.
Düşünüp duran Eşen ihtiyarın
Bileğinden güç gitti,
Yüreğinden fer gitti,

Yüzünden kızıl kan çekildi,
Eşen ihtiyardan derman gitti.
Göğsü gitti hırıldayıp,
Sakalı gitti tel tel dökülüp,
Gökte Allah'ın günü bulutlandı,
Başına altmış kaygı bir anda geldi.
Düşünüp Eşen mırıldanır,
Düşünce düşünür kıvranıp,
Gönlü gidip bölünüp,
Söyleyip duran Kanıkey'i —
Düşünüp düşünüp mırıldanır,

I shall seize you on your road,
Dragging you along the road,
I shall rip you for the ravening dogs.
I shall gouge your eyes and blind you,
Old Eşen, I shall cut you down.
The black blood that flows from within you
I shall scoop in my palms and drink my fill,
gulp by gulp.
Old Eşen, if I cut you not down,
If her Toru falls behind,
If I glut not myself upon your blood,
Let me loose my hair down my back,
To my own father who begot me,
Let me go to Temir kan.
Letting them call me a wanton woman,
If he destroys me, let him destroy me, —
saying,—
How should I walk alive.
Saying this, Kanıkey,
That wild one turned and stood,
Hearing this, old Eşen's
Soul fled from fear at the very start,
Scourge and scorcher of the moonlit world,
God struck Eşen down indeed.
From old Eşen standing deep in thought
The strength went from his wrist,
The light went from his heart,

The red blood drained from his face,
All power went from old Eşen.
His chest went rattling,
His beard went shedding strand by strand,
In the sky Allah's day grew clouded,
Sixty sorrows came upon his head at once.
Pondering, Eşen mutters,
Thought upon thought he thinks, writhing,
His heart failing, divided,
Kanıkey who stands there speaking —
Pondering and pondering he mutters,

İçinden Eşen kıvranır.
«Bu tutarsa tutuverir, — deyip,—
Kara basmış bu kadın,
Arkada kalırsa Taytoru,
Kurban diye keser bizi, — deyip,—

Bu hepimizi hiç komadan,
Tümden kırıp geçirir, — deyip,—
Issız bozkırda saldırırsa,
Bu suratlı kancığın
Elinden kimler bağış dileyip bizi
alır, — deyip,
Zulmü bu deli salar, - deyip,—

Saldıracak olsa bu deliden,
Kimler bizi bağış dileyip alır,—
deyip,—
Belalı bu kancık,
Belayı salar, — deyip,—
Salmasının sebebi de var,—
Aslında bu deli bir erdi,
Er yapılı biriydi,
Dişiler içinde hünerliyken,
Şu bahtsız daha kızken,
Maral gibi serpilip,

Başına saçı dolanıp,
Geyik gibi serpilip,
Ayağına saçı dolanıp,
Boz maral gibi gerinip,
Lafı şirin, sözü bal,
Dişilerden hünerlisi çıkıp,
Bukar'dan güzel kız çıkıp,
Kankor* Manas bozkurda
Haberinden toz çıkıp,
Ocak taşından kor çıkıp,
Şu duran Bukar'da
Kadından deli, büyük çıkıp,
Oyuncu çocuk, körpecik,

Inwardly Eşen writhes.
«If she sets to it, she will do it, — saying,—
This woman ridden by darkness,
If Taytoru falls behind,
She will slaughter us for sacrifice, — saying,
—
She, sparing none of us at all,
Will cut us down entire, — saying,—
If she attacks on the desolate steppe,
From this grim-faced bitch's
Hand who will beg mercy and take us
away, — saying,
This mad one will loose her cruelty, - saying,
—
Should she fall upon us, from this mad one
Who will beg mercy and take us,—
saying,—
This calamitous bitch,
Will loose calamity, — saying,—
And she has reason to loose it,—
In truth this mad one was a man,
One built like a man,
Skilled among women as she was,
When this luckless one was yet a girl,
Blossoming like a maral doe,

Her hair winding about her head,
Blossoming like a deer,
Her hair winding about her feet,
Stretching like a gray maral,
Her talk sweet, her words honey,
The most skilled of women she proved,
The fairest girl to come from Bukar,
To the gray wolf, Kankor Manas,*
Dust rose from the news of her,
Embers flew from the hearthstone,
In this Bukar standing here
From women she rose mad and great,
A playful child, a tender thing,

On dördüne yaşı ermemişken.
Evliya ihtiyar er Bakay,
Gözü açık, o kartal görünce,
Yatırmaya vardığında,
Hazine yığmış sayısız kara malın
Gözüne bakmadan,
Yetmiş deveye altın yükleyip,
Koynuna yatmayıp,
Göçüp Kırgız Talas'tan.
Kara yağızın güzelini,
Müslümanın soylusunu,
O zaman dünür olmuş Manas'a.
Bileğini yumrukla yarıp,
El yaylaya çekilirken,

Atın dili karardığı çağda,

Yetmiş deveye altın yükleyip,
Bileğimi yarıp deldi»,— deyip,
Yedi bin kısır kısrağı boş sürüp,

Eğlencelik kavgayı buluverdi,
Güvey olup Manas geldiğinde,
Babası Temir kana verdiğinde, Manas
kan altı kez akın edip aldı.
Babası Temir kan
Hazine tutup bay olup.
Gönlü taşıp huzura erip,
Başlık alıp Temir kan
Kalabalık halktan bay olup.
Ölesiye düşünceye dalıp,
Toplayıp bütün halkı,
Sevincinden Temir kan
Gündüzün seksen toy edip,
Kızken bu kadın
Dertli insan sevinip,
Kan Manas'ın töresi,

Kapısı demir Bukar'ın

Ere her years had reached fourteen.
The saintly old man, the batyr Bakay,
Keen-eyed — when that eagle saw her,
When he came to settle the match,
Of countless dark herds piled in treasure
Without a glance at their worth,
Loading gold on seventy camels,
Not lying in her bosom,
Migrating from Kırgız Talas.
The beauty of the dark-browed race,
The noble one of the Muslims,
Then he became a match-kin to Manas.
Splitting his wrist with her fist,
When the people drew to the summer pastures,
In the season when horses' tongues turn dark,
Loading gold on seventy camels,
She split and pierced my wrist»,— saying,
Driving seven thousand barren mares unladen,
He found himself a quarrel for sport,
When Manas came as bridegroom,
When her father Temir kan gave her,
Manas kan raided six times and took her.
Her father Temir kan
Holding treasure, grew rich.
His heart overflowed, he found peace,
Taking bride-price, Temir kan
Grew rich from the thronging people.
Sunk deathly deep in thought,
Gathering all the people,
In his joy Temir kan
Held eighty feasts by day,
While yet a girl, this woman —
The sorrowful rejoiced,
Such was Khan Manas's custom,

Of iron-gated Bukar

O zaman eşiğine çizilip,
Ala kaftanlı hocanın
Altmışını topladığında,
Ders okuyan mollanın
Nicesini toplayıp gönderip,
Sıkı sıkıya halkı topladığında,

Atkısı ipek gerdek perdesi
Beri yanına çekilirken,
Batman batman altın, kızıl ziynet
Yenge payı diye alındığında,
Yetmiş gelin, doksan kız,
Araya girip onlar,
Boynuna cazayıl asıp,
Kızken Manas'a —
Gördük bahtsızın oyununu —
Hançeri çekip çıkarıp,
Daha yatmadan Manas'ın —
«Acımasız zulmetti, — deyip,—
Daha yatmadan bu kızı —
Bukar'ı yıkıp dökerek,
Bu Bukar'ın halkına,
Uğursuz bahtsız yüzünden
Geniş dünya dar oldu.
Şu duran Bukar halkı,
Eşeğin doğurduğu sıpanın
O zaman nalına muhtaç kaldı.
Kadınlar içinde bu deli
Töreyi sarsıp yurt bozdu,
Çağı sarsıp el bozdu.
Manas'ı hançerleyen edepsiz,

Bizi hançerlemeden durur mu?
Manas'a onu eden kurnaz bahtsız,

Bizi hiç esirger mi?
Olsun deli — bahadır, — deyip,—
Kara-Deñiz ırmağına
Ulaştırıp sürüp vermezsek,

Then drawn up at its threshold,
Of the motley-kaftaned hodjas
When sixty had been gathered,
Of the lesson-reading mullahs
Gathering and sending many,
When the people were gathered close-pressed,
The bridal curtain with its silken weft
As it was drawn to the near side,
Gold by the batman, red adornments
When taken as the yenge's share,
Seventy brides, ninety girls,
They stepping in between,
Hanging a cazayıl at her neck,
While yet a girl, at Manas —
We saw the luckless one's game —
Drawing out the dagger,
Before Manas had even lain down —
«She wrought pitiless cruelty, — saying,—
Before he had even lain with this girl —
Wrecking and ruining Bukar,
For the people of this Bukar,
Because of the ill-omened luckless one
The wide world grew narrow.
The people of this Bukar standing here,
Of the foal born of the donkey
Were then left needing even its shoe.
Among women this mad one
Shook the law and broke the land,
Shook the age and broke the people.
The shameless one who daggered Manas,

Will she hold back from daggering us?
The cunning luckless one who did that to Manas,
Will she ever spare us?
Be she mad — a bahadır, — saying,—
To the river of Kara-Deñiz
If we drive them not all the way,

Yedi atamız kâfir olsun, — deyip,—

At bağlanan urgan gibi
Sıra sıra dizilip geçelim,
Dediğine ulaştırıp,
Atını sürüp varmazsak,
Sizin sözünüzü tutmazsak,
Kâfir olarak göçelim.
Ölümlük zehir yalayıp,
Ölümüne ant içip,
Ak buğday ununu çiğnedi,
Kelam-ı şerifi tuttu,
Vaadi pek kıldı,
O zaman, ancak ölümlük bir şart

kıldı. Yaslı gezen bu deli

Vaadi pek kılıp,
Atları Eşen ihtiyar sürüp gitti işte.
Bu sızlayan kemik kimin?
Atlar yerine sürülüp,
Çoktan varıp ulaştı işte.
Fal diye koşturdu Taytoru'yu
Beyin eşi Kanıkey,
Bunu böylece bırakalım,
Bukar'ın hanı Ismayıl,
Kanıkey ile bir yuvadan,
Şimdi sözü bundan başlayalım.
O sözü edilen Ismayıl,
Kanıkey ile bir yuvadan,
Bir yuvadan da öte, ardıl kardeş.

Bir babanın evladı,
Bir ananın yavrusu.
Hışımlı Ismayıl
Bukar'da yatarken söz duydu:
«Bozulmuş meğer Kanıkey,
Bukar'da yatıp azıtıp,

May our seven forefathers turn infidel, — saying,—
Like the rope where horses are tethered
Let us pass strung out rank on rank,
Bringing them where she said,
If we drive not her horse there,
If we keep not your word,
Let us pass on as infidels.
Licking deadly poison,
Swearing an oath unto death,
He chewed the flour of white wheat,
He held the Holy Word,
He made the vow fast,
Then a pact deathly binding, and that alone,
he made. This mad one who walks in mourning
Making the vow fast,
Old Eşen drove the horses off indeed.
Whose is this aching bone?
The horses driven to their place,
Long since they arrived indeed.
As an omen she raced Taytoru,
Kanıkey, the bey's wife,
Let us leave this as it is,
Ismayıl, khan of Bukar,
Of one nest with Kanıkey,
Now let us begin the tale from him.
That Ismayıl of whom we spoke,
Of one nest with Kanıkey,
More than one nest — her own next-born brother.
Child of one father,
Offspring of one mother.
Wrathful Ismayıl
Heard word as he lay in Bukar:
«Kanıkey has gone astray, it seems,
Lying in Bukar and running wild,

Atını koşturdu»,— diye duydu,—
Dul gezerken kudurup,—
Yerin dibine girsin,
At koşturayım, — diye azıtıp,—

Içke-Col'dan kestirip,
Altmış asıylık tek atını,
Kâfir, koşturacağım diye yedeğine alıp.

Arsızı Tanrı çarpmış ya,
At koşturacağım — deyip durmasına bak,
Ahmağı Tanrı çarpmış ya,
Böyle giderse deli, iyilik etmez,

Asla bizi sağ komaz.
Kâfir, dul gezerken kuduran,

At koşturayım diye azıtan,
Arsız bu denli olur mu?
Yaslı gezerken kudurup,
Kâfir böyle olur mu?
At koşturacağım — diye yutkunup,

Bozulmuş yolundan kestirip,
Taytoru'sunu yedeğine alıp.
Kırılan namus kimin?
Giden namus kimin?
Gelen namus kimin?
Kâfir, dul gezerken kudurup,

At koşturayım diye azıtıp.
Erkek giyimini giyinip,
Şaşkın böyle olur mu,
Eri öldü diye sevinip,
Eğri yolunu kestirip,
Ağır bir müşkül açtı ya,
Koşturacağım — diye azıtıp,
Taytoru'sunu yedeğine alıp,

She has raced her horse»,— so he heard,—
Gone rabid while walking widowed,—
May she sink beneath the earth,
Let me race my horse, — saying, running wild,—
Cutting across from Içke-Col,
Her single horse worth sixty asıy,
The infidel, taking it on a lead, saying she will race it.
God has struck the shameless one,
Look at her insisting — I will race my horse,

God has struck the fool,
If she goes on so, the mad one will do no good,
She will never leave us alive.
The infidel, gone rabid while walking widowed,
Running wild, saying, let me race my horse,
Can shamelessness go this far?
Gone rabid while walking in mourning,
Can an infidel be like this?
I will race my horse — gulping down the words,
Cutting across from her ruined road,
Taking her Taytoru on a lead.
Whose is the honor broken?
Whose is the honor gone?
Whose is the honor come?
The infidel, gone rabid while walking widowed,
Running wild, saying, let me race my horse.
Putting on the garb of a man,
Can folly go this far,
Rejoicing that her man is dead,
Cutting her crooked road short,
She has opened a heavy trouble,
I will race him — running wild,
Taking her Taytoru on a lead,

Yoksa kancık bu delinin
Sekiz handan er arayıp,
Azıttığı çağı mı?
Ere gönlü dönüp,
Kancığın onmaz olduğu çağı mı?

Bey enişte Manas'ın
Döşeğini çiğneyen onar mı?
Bu, beyi hor görüp oturan,
Bu suratlı kara yüzlü,
Böylesi asla iki olur mu?
Hor görüp gezerse Manas'ı,
Böyle eden kancık onar mı?
Talihli Manas aslandı,
Nice yerin hepsini
Azat eden bir erdi.
Ruhunu hor görüp oturan
Bu suratlı dişinin
Eşi asla bir daha olur mu?!
Dayandığı Temir gibiyken,
Ismayıl'ın ablası
Atını koşturup, ardında
Kaldı geride dedirtmeden,
Bu kara yüzlü bu yüzden
Halka maskara olmadan,
Semetey'i kışkırtıp,
Yolundan yakalatmazsam,
Yol üstünde sürükletip,
Belalı kancığı
Yolda tutup parçalatmazsam!»

Böyle deyip Ismayıl,
Ismayıl'ın ak sarayı,
Kapısı demir, som kalay,
Töresi halktan pek çetin,
Han değil mi, hem de nasıl.
Ismayıl'ın karaltısını gören
ürkmüş. Beri gel deyip o zaman
Bekçisinden yedisi var,

Or is it, for this mad bitch,
Seeking a husband among the eight khans,
The season of her running wild?
Her heart turning toward a man,
The season when the bitch is past all cure?

Of my bey brother-in-law Manas
Can she who tramples his bed ever prosper?
This one who sits scorning her bey,
This grim-visaged, black-faced one,
Could there ever be two such?
If she goes about scorning Manas,
Can a bitch who does so prosper?
Fortunate Manas was a lion,
All of many lands
He was a man who set them free.
She who sits scorning his spirit,
Of this grim-visaged female
Could there ever be her like again?!
Though her stay was like Temir,
Ismayıl's elder sister
Racing her horse — before, behind it,
They can say: it has fallen behind,
Before this black-faced one thereby
Becomes a mockery to the people,
If I do not spur on Semetey,
Have her seized upon her road,
Have her dragged along the road,
That calamitous bitch
Have her caught and torn apart on the way!»
So saying, Ismayıl,
Ismayıl's white palace,
Its gate of iron, of solid tin,
His law harsher than the people's,
Is he not a khan — and what a khan.
Whoever saw Ismayıl's dark shape
took fright. Come hither, saying then
Of his watchmen there are seven,

İnsanın burnunu, kulağını
Muska edip takınan
Cellatlardan yetmişi,
Kılıçlılardan kırk bekçi,
Yanına insan yaklaşamayan,
Zerre dermanı kalmayan.
Han değil mi Ismayıl,

Men's noses and men's ears
Who wear them strung as amulets,
Of executioners, seventy,
Of swordsmen, forty guards,
Whom no man dares approach,
Left without a grain of strength.
Is he not a khan, Ismayıl,

Töresi var hem de nasıl.
Dizi yere bükülüp,
Çevresi çınar bağı,
Ortasında altın taht,
Koşup çıkıp tahtına,
Haber saldı Ismayıl,
Semetey'i baş edip,
O zaman cellatlarının hepsine,
Davulu çaldırmıştı,
Zurnasını beş kez
Var gücüyle öttürmüştü.
Savaş davulunu güm güm vurup,
Gümbürtüsünü çaldırmıştı.
Ismayıl haber verince,
Bu haberi duyunca,
Dizleri bükülüp,
Pehlivanları koşuşup,
Onbaşıları dönenip,
Ellibaşısı telaşlanıp:
«Nasıl çıkmış dava var, — deyip,—
Nerde gezen düşman var, — deyip,—

He has his law — and what a law.
Knees bent to the ground,
Around it a grove of plane trees,
In its midst a golden throne,
Running up onto his throne,
Ismayıl sent out word,
Setting Semetey at the head,
Then to all his executioners,
He had the drum beaten,
His zurna five times
He had blown with all its might.
Beating the war drum boom on boom,
He had its thunder sounded.
When Ismayıl gave the word,
When they heard this news,
Their knees bending,
His pehlivans came running,
His decurions wheeling about,
His fifty-captains in a flurry:
«What quarrel has arisen, — saying,—
What foe is abroad, and where, — saying,
—

Mızrakçıdan en ustası,
Şaşmaz atan nişancısı,
Yanılmaz duran hatibi,
Bilgilisi, yaşlısı,
Düşman gelmiş gibi üşüşüp,
Pehlivanlarının hepsi,
Yürüyüp varıp durmuştu.
Bukar'ın hanı Ismayıl
Öfkelenip bağırdı,

The most skilled of the lancers,
The marksman who never misses,
The orator who never errs,
The learned and the aged,
Swarming as if the foe had come,
All of his pehlivans
Marched up and stood before him.
Ismayıl, khan of Bukar,
Shouted in his fury,

Semetey'i çağırdı.
Semetey yetişip gelince,
Saldı ağzını, kahrolası,
Ablası Kanıkey'i kötüleyip.
O çağda Semetey
Sırtına daha kaftan giymemiş,
Öte dünyaya giden Manas'ın
Babası olduğunu bilmez daha.

Uzayıp yatan Kara-Kır'ın
Kısrak bağı olduğunu bilmez daha.

Dertli kadın Kanıkey'in
Anası olduğunu bilmez daha.
Altmış asıylık tek atını
Anası Kanıkey'in,
Tazı it gibi büzülüp,
Koşup geldiğini bilmez daha.
Talas'tan kaçıp, yaya sürtüp
Geldiğini bilmez daha,
Beş-arkar yıldızı batana dek,
İğ gibi olan ak memeyi
Emdiğini bilmez daha.
Dün yaslı gelen Kanıkey, Serseri kadın dedirtip,
Bukar'a kaçıp gelen Semetey. Herkese maskara olacağına,
Varını derleyip onulmuş,
Çocuk Bukar'a girip büyümüş.
Ey Semetey, kulunum,
Serpilip yetişip er olmuş,
Er oğluyla denk olmuş.
Ak çelikten çentilmiş,
Besleyip büyütüp Ismayıl,
Bukar'a gelip yetişmiş.
Başka yerdedir düşüncesi,
O çağda Semetey
Ismayıl hanın oğludur,
Temir hanın yavrusudur,

He summoned Semetey.
When Semetey came hastening,
He loosed his tongue, the accursed one,
Reviling his elder sister Kanıkey.
In that season Semetey
Had not yet worn a kaftan on his back,
That Manas, gone to the other world,
Was his father — he knows not yet.

That long-stretching Kara-Kır
Was his mares' tether-ground — he knows not yet.
That the sorrowful woman Kanıkey
Is his mother — he knows not yet.
That her single horse worth sixty asıy
His mother Kanıkey's,
Crouched low like a tazı hound,
Came running — he knows not yet.
That fleeing Talas, trudging on foot,
She came — he knows not yet,
Till the Beş-arkar stars had set,
The white breast worn thin as a spindle
That he sucked — he knows not yet.
Kanıkey, come yesterday in mourning,
Letting them call her a wanton woman,
Semetey, come fleeing to Bukar. Rather than be a mockery to all,
Gathering what she had, she was healed,
The child entered Bukar and grew.
O Semetey, my foal,
He blossomed, grew, became a man,
Became the equal of men's sons.
Notched from white steel,
Ismayıl fed and reared him,
He came to Bukar and grew up.
His thoughts are elsewhere,
In that season Semetey
Is Ismayıl khan's son,
Is Temir khan's offspring,

Yanıp duran kor çıkmış,
Görkemli Bukar şehrinde,
Böyle bir yaman görülmemiş.
Bukar'daki Ismayıl
Çizip durdu çizgiyi,
Kanıkey'i kötüleyip,
O anda söyleyip durdu tuhaf sözü:

Baban Ismayıl'a getir onu.
«Ey Semetey, kulunum,
Gelenlerden söz duydum,
Hışımlı ablan,
Dul gezerken kudurup,
At koşturayım diye azıtıp,
Yerin dibine girdi diye duydum!
Enişten Manas bir erdi,
Eri öldü diye sevinip,

Ezelden deli o bahtsız,
Erkek giyimini giyinip,
Bozulmuş yoldan kestirip,
Koşturacağım diye yedeğine alıp.

Yolunu bulup gömlek giyemeden,
Bir türlü ere varamadan,
Er dolaşıp kavga başlatıp,
Hesapsız bir utanç etti,
Ablası dul dedirtip,
Yavrum, hepimize kavga açtı.
Böyle gidişi nasıl görelim,
Sağ durmayıp ölelim.
Vadili ırmağım — pınarım,
Ölürken gördüğüm yavrucuğum.
Boz ala doğanım, körpeciğim,
Boz atmacam, çolpan yıldızım,
Ey Semetey, varıp gel,
Öne gelirse Taytoru,
«Manas», «Manas!» diye bağırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp,

He proved a burning ember,
In the splendid city of Bukar,
No such fierce one had been seen.
Ismayıl there in Bukar
Kept drawing out his line,
Reviling Kanıkey,
In that moment kept speaking strange words:
Bring her to your father Ismayıl.
«O Semetey, my foal,
I heard word from those who came,
Your wrathful elder sister,
Gone rabid while walking widowed,
Running wild, saying, let me race my horse,
Has sunk beneath the earth, so I heard!
Your brother-in-law Manas was a man,
Rejoicing that her man is dead,

Mad from of old, that luckless one,
Putting on the garb of a man,
Cutting across from the ruined road,
Taking him on a lead, saying, I will race him.
Unable to find her way and put on a shift,
Unable ever to go to a husband,
Roaming among men, starting strife,
She has wrought shame beyond reckoning,
Letting them say: his sister is widowed,
My child, she has opened strife on us all.
How shall we watch her go on so,
Rather than stand alive, let us die.
My valleyed river — my spring,
My little one seen as I lay dying.
My gray-pied falcon, my tender one,
My gray sparrowhawk, my morning star,
O Semetey, go and return,
If Taytoru comes in front,
Shouting «Manas», «Manas!»,
Calling the battle-cry «Manas!»,

Beriye destekleyip alıp gel.
Arkada kalırsa Taytoru,
Yakalayıp kancığı,
Kurban edip gel.
Yol üstünde sürükleyip,
Azgın itlere yarıp gel.
Başını kesip bağlayıp,
O suratlı, azıtıp gezen

kâfiri,
Yaklaştırma yavrum, bana,
Sakın gösterme bana.
Ablanın halini anlatayım,
Ay-âlemden yaratılıp,

Çıkıvermiş bir aslandı.
Dün, kâfirin malını saçtığında, Altmış türlü dil bilen,
Din-i İslam yolunu açtığında,

Kararmış yatan Çoñ-Beecin'e
Dosdoğru girip mızrak uzattığında,

Suratı soğuk Kıtay'ı, nice Mançu'yu
Hiç komadan hepsini kırdığında,
Kakan'a gaza için atlanıp,
Çetin savaş kıldığında,
On iki hanın eli varıp,
On iki tümen ordu varıp,
Benim babam Temir kan,
Ordunun başında o varıp.
Egizey, Şooruk iki han,
Gazaya çıkıp bunlar varıp,
Altın taçlım Muzburçak,
Kazaklardan han Kökçö,
Eştekler'den Camgırçı,
Eleman'ın er Töştük'ü,
Katagan'ın hanı Koşoy,
Cediger'den er Şıgay,

Bring him hither with your support.
If Taytoru falls behind,
Seize the bitch,
Make her a sacrifice and return.
Dragging her along the road,
Rip her for the ravening dogs and return.
Cut off her head and bind it,
That grim-faced one who roams running wild,
the infidel,
Let her not near me, my child,
Never show her to me.
Let me tell you your sister's state,
Created from the moonlit world,

He was a lion sprung forth.
Yesterday, when he scattered the infidel's wealth, Knowing sixty kinds of tongue,
When he opened the road of the Faith of Islam,
Into Çoñ-Beecin lying darkened
When he rode straight in with lance outstretched,
The cold-faced Kıtay, many a Mançu,
When he cut them all down, sparing none,
Mounting for holy war on Kakan,
When he made grim war,
The hosts of twelve khans went forth,
An army of twelve tümen went forth,
My father Temir kan,
He went at the army's head.
Egizey and Şooruk, the two khans,
These went forth on the holy war,
My gold-crowned Muzburçak,
From the Kazaks, khan Kökçö,
From the Eştekler, Camgırçı,
Eleman's batyr Töştük,
Katagan's khan Koşoy,
From Cediger, batyr Şıgay,

Eybit hanın er Ürbü'sü,
Kökötöy'ün Bokmurun'u,
Bozkurdu var, yaşlısı var,
Görmeden insan kim kalmış,
Dört hanın eli Sartların,
O çağda hepsi var.
Topuz kuşanmış ulusu var,
Nice alplar bir arada var,
Namlı Koşoy ihtiyar var,
On iki alpin hepsi var.
Ereni var, ustası var,
Nice alpten yeğ olanı var.
Dün enişten Manas kan,
Talas'ta durup yeri yurt edip,

Avuç içi kadar Din-i İslam'ı,
Kakançın'ın Beecin'ine
Az bir güçle sürüp varmış.
Öne katsa uğuru ak,

Tedbirli Bakay ihtiyar var.
Dünyanın hatibi,
Argın han oğlu Acıbay,
Ak uğurlu eri dahi var.
Hızır'ın dokunduğu enistende
Yamanların hepsi var.
Şeref veren Yaradan'dan,
İşte böyle enistenin
Tanrı vermiş bahtı var.
Kılıç çalan ustası var,
Niceyi bozan büyük gaza,
İşte bunca yeğ eri var.
Sefere binilir burağı var,
Manas'tan kıl kadar eksik değil,
Akbaltay hanın Çubak'ı var.
Söz bilenden aktardım,
Bilgiçlerden sordum,
Kaşkar'ın öte sırtı,
Alay denen yermiş,

Eybit khan's batyr Ürbü,
Kökötöy's Bokmurun,
There were gray wolves, there were elders,
Who was left who did not see it,
The hosts of the Sarts' four khans,
In that season all were there.
There were grandees girt with maces,
Many alps together there,
Renowned old Koşoy was there,
All twelve alps were there.
There were champions, there were masters,
There were those better than many an alp.
Yesterday your brother-in-law Manas kan,
Dwelling at Talas, making the land his home,
The Faith of Islam, no bigger than a palm,
Against Kakançın's Beecin
He drove with but a little force.
Driven before him, his fortune is white,

Prudent old Bakay is there.
The orator of the world,
Argın khan's son Acıbay,
The man of white fortune is there too.
In your brother-in-law, touched by Hızır,
All the fierce ones are there.
From the Creator who gives honor,
Such a brother-in-law as this
Has fortune given by God.
He has masters who strike with the sword,
The great holy war that broke so many,
He has all these peerless men.
He has his burak to ride on campaign,
Not a hair's breadth less than Manas,
There is Akbaltay khan's Çubak.
I have passed on what the word-wise told,
I asked it of the learned,
The far ridge beyond Kaşkar
Is a place called Alay,

	Alay'ı yurt edinip oturan,	*Those who dwell making Alay their home*
	Adı Oygut olan elmiş.	*Are a people named Oygut.*
	Kırk boy Kırgız, aziz el,	*The forty tribes of Kırgız, a hallowed people,*
15330	Değerlilerinden biriymiş.	*They were among their worthiest.*
	Oygut'un hanı Akbaltay,	*Akbaltay, khan of the Oygut,*
	Kutlu bir hanmış,	*Was a blessed khan,*
	Akbaltay'ın elinde,	*In Akbaltay's keeping,*
	Bir evlat yüzünden	*For the sake of one child*
	Altmış kadın varmış.	*There were sixty wives.*
	Baba Akbaltay	*Father Akbaltay*
	Altmış kadın almış,	*Had taken sixty wives,*
	Bir evlada hasret kalıp,	*Left longing for one child,*
	Soy görmeden kalmış.	*He remained without seeing issue.*
15340	Kocayınca Akbaltay,	*When Akbaltay grew old,*
	Bir evlat uğruna,	*For the sake of one child,*
	At sırtından hiç inmeden,	*Never once dismounting,*
	Yeryüzündeki mazarın	*Of the shrines upon the earth*
	Birini komadan dolaşıp,	*He went round leaving out not one,*
	Yetişemeyene at verip,	*Giving a horse to him who could not reach them,*
	Malın gözüne bakmadan,	*Without a glance at his wealth,*
	O çağda Akbaltay,	*In that season Akbaltay,*
	El sadakasını tez verip,	*Quick to give alms to the people,*
	Evlat için çırpınıp,	*Struggling for a child,*
15350	Bir Tanrı'ya yalvarıp.	*Pleading to the one God.*
	Dileğini Tanrı verince,	*When God granted his wish,*
	Baba Akbaltay	*Father Akbaltay*
	Yetmiş yaşına geldiğinde,	*When he had come to seventy years,*
	El yaylaya çekilirken,	*When the people drew to the summer pastures,*
	Atın dili karardığı çağda,	*In the season when horses' tongues turn dark,*
	Maseyil'in belinden,	*From the pass of Maseyil,*
	Bukar'ın beri kıyısından,	*From the near shore of Bukar,*
	Altmış ayman* ihtiyarmış,	*He was an old man of sixty ayman*,*
	Ak keçeye sarılı,	*Wrapped in white felt,*
15360	Çubak'ı bulup almış bir çocukmuş.	*Çubak was a child he found and took.*

Toyuna doksan kesmiş,
Bulup alıp Akbaltay,
Adını Çubak koymuş.
«Falanca eşim doğurdu» — deyip,—

Altında bindiği Kökala,
Gönüldeki kaygının hepsini
gidermiş. O çağda Kökala,
Altısına Çubak gelene dek,
Dört tülük malını saçmış,
Yüce Allah'tan, Tek olandan,
Ömrünü sağlam dilemiş.
Yedisine yaşı çıkınca,
Aslan olduğunu görmüş,
Kelem moldo* okutup,
Mısır ile Bağdat'a,
Mollaya teslim etmiş.
On birine yaşı çıkana dek,
Âlim* okuyup molladan,
Kankoco'dan icazet almış.
Yaşı on ikiye gelince,
Halifeden dua alıp,
İşte böylece er Çubak,
Zayıpburuş diye anılıp.
Arslan gibi koşmuş,
Babası Baltay'ın obasına

On ikisinde ancak gelmiş.
Babasının sayısız kara malını,
Kıl kuyruklu yılkıyı,
Geçit için sıraya koymuş,
Bey Çubak bozkurda,
Yuvarlak tırnaklı yılkıdan,
Biri bile yaramamış.
O çağda Çubak'ın,
Uyurken bir iş görmüş,
Acayip güzel bir düş görmüş.
Uykudan irkilip uyanıp,
Arslan gibi kıvranıp,

He slaughtered ninety for his feast,
Finding and taking him, Akbaltay
Named him Çubak.
«Such-and-such wife of mine bore him» —
saying,—
Kökala whom he rode beneath him,
All the sorrow in his heart
he dispelled. In that season Kökala,
Till Çubak came to his sixth year,
He scattered his four kinds of herds,
From Allah most high, from the One,
He begged his life be kept sound.
When his years reached seven,
He saw he was a lion,
Having a kelem moldo teach him,*
To Mısır and to Bağdat,
He gave him over to the mullah.
Till his years reached eleven,
Studying as an âlim under the mullah,*
He took his license from Kankoco.
When his years came to twelve,
Taking a blessing from the caliph,
Thus indeed batyr Çubak
Came to be called Zayıpburuş.
He ran like a lion,
To his father Baltay's camp

Only at twelve did he come.
His father's countless dark herds,
The coarse-tailed horse herds,
He set in line for the crossing,
For Bey Çubak the gray wolf,
Of the round-hoofed horse herds,
Not even one would serve.
In that season Çubak,
Saw a thing while he slept,
He saw a wondrous beautiful dream.
Starting awake from sleep,
Twisting like a lion,

Gece yarısı vaktinde,
Coşkuyla yürüyüp gitmiş.
Tan ağarıp söktüğünde,
Mediyan'ın çölünde,
Mızrak boyu Kara-Kum'da,
Yorgun yattığı yerde,
Asıy çağına girmiş bir canmış,
Tam asıy bir malmış.
Kulan boz kısraktan doğmuş,
Yetkin bir tulparmış.
Kızıl sakallı Kayıp ihtiyar,
Mediyan'ın çölünden,
Yedeğinde getirdiği çağmış.
Yiğidin Çubak'ın önüne,
Yedeğinde getirdiği malmış.
Gök ipek ton giydiğinde,
Çubak'ın Kökala'ya bindiğinde,
Ününü işitip aldığında,
Uzaktaki düşman yerinmiş.
«Bir avuç Müslüman,
İsterse besleyip büyütür»,— deyip,

Babası Baltay sevinmiş.
Yaşı on ikiye gelince,
Nice yere kavga salmış,
Arslanı Çubak, o seçkin,

Dahası, Kaşkar'ı kuşatıp
altı kez almış. Ak sakal Hızır derviş.

On üçüne yaşı gelince,
Oogan'ı kuşatıp on kez almış,
Kan içinde yürüyüp pişmiş,
Kaplan Çubak diye ünlenmiş,
On altısına geldiğinde,
Yaman Çubak diye ünlenmiş.
Kızıl çelik eğilip bükülmüş,
Hızırlı enişten o erle,

At the hour of midnight,
He strode off in exultation.
When dawn whitened and broke,
In the desert of Mediyan,
In Kara-Kum deep as a lance,
Where he lay weary,
It was a creature come to asıy age,
A beast of full asıy.
Born of a kulan-gray mare,
It was a tulpar full grown.
Red-bearded old Kayıp,
From the desert of Mediyan,
It was the season he led it there.
Before the brave Çubak,
It was the beast he brought on a lead.
When he donned his robe of sky-blue silk,
When Çubak mounted Kökala,
When his fame was heard abroad,
The distant foe was grieved.
«A handful of Muslims,
If they will, can rear and raise him»,— saying,
His father Baltay rejoiced.
When his years came to twelve,
He loosed strife on many lands,
The lion Çubak, that choice one,

Moreover, besieging Kaşkar,
he took it six times. The white-bearded dervish Hızır.

When his years came to thirteen,
He besieged Oogan and took it ten times,
He walked in blood and was tempered,
He grew famed as Tiger Çubak,
When he came to sixteen,
He grew famed as Fierce Çubak.
Red steel was bent and bowed,
Your Hızır-blessed brother-in-law with that man

Kırk sekiz gün mızraklaşmış.
Talihini görüp aldığında,
Gökten yıldız kımıldayıp,
Öte dünyalık dost olup,
Mekân kıldığı Talas'a,
Çora olmuş Manas'a.
Talihli Manas bahadıra,
Kendisiyle denk gelen,
Kırk iki bahadır, kırk çora,
Hepsi halktan bir başka,
Âlemi bozacak seçkinler,
Kırk iki aslan birden gelmiş,
Çubak'ın hali işte bu.
Bunu böylece bırakayım,
Azız hanın Almambet'i,
Ondan haber başlatayım.
Altın perçemli, kor kuşaklı,
Azız hanın biriciği,
Kakan'da yeğin bir hanmış,
O da kutlu bir canmış.
Huriden olma Alake'n,
Kendisi hurinin oğluymuş,
Almambet kutlu bir canmış.
Babası Kıtay Azız han:
«Almambet'i gördüm»,— deyip,—
Gönlünden kirini gidermiş.
Kırk boy Kıtay-Kakan halkı,
Zorlanıp adını koyamayıp,
Epeyce avare olmuş meğer.

Fought lance to lance for forty-eight days.
When he saw and took his fortune,
A star stirred in the sky,
Becoming friends for the world beyond,
To Talas where he made his dwelling,
He became a çora to Manas.
To the fortunate bahadır Manas,
Matched even with himself,
Forty-two bahadırs, forty çoras,
Each one apart from the common folk,
Choice ones fit to break the world,
Forty-two lions came as one,
Such is the tale of Çubak.
Let me leave this as it is,
Azız khan's Almambet,
Let me begin the tidings from him.
Gold-forelocked, ember-belted,
Azız khan's only one,
He was a mighty khan in Kakan,
He too was a blessed soul.
Your Alake born of a houri,
He himself was a houri's son,
Almambet was a blessed soul.
His father, the Kıtay Azız han:
«I have seen Almambet»,— saying,—
Cleansed the stain from his heart.
The forty tribes of the Kıtay-Kakan people,
Hard-pressed, could not give him a name,
They were long at a loss, it seems.

Öğle vakti yetişip gelen,
Kaygının hepsini gidermiş,
Adını han Almambet koymuş.
Ak sakaldan dua alıp,
Adı Almambet olup anılıp,
Doğduğunda o bozkurt,
Kulağının ucu delikmiş,
Düşmüş meğer karından
Aşağı sünneti kesilmiş halde.

One who arrived at noonday
Dispelled all the sorrow,
And named him khan Almambet.
Taking a blessing from the white-beard,
His name was known as Almambet,
When that gray wolf was born,
The tip of his ear was pierced,
He fell, it seems, from the womb
Already circumcised below.

Alnı yere değmiş,
Seksen gün sular yürüyüp,
Zelzele yürüyüp geçmiş.
Kıtayların sınçısı,
Zorlayıp yakalayacakken,

Kırk arşın hendeğe atacakken,

Boynuna muska taktırıp,
Dedesi Sooronduk hana baktırıp,

Sooronduk yanında büyüyüp,
Düşünde görmüş evliyayı.
Cenneti cehennemi bir görmüş.
Yiğitliğinden er Alma'n,
Acayip okuyup coşmuş,
Genç çağında Sarala,
Kulandan doğup karşısına çıkmış.
Yaşı on ikiye geldiğinde,
Alöökö'nün Koñurbay'ı —
Koñurbay'ı kuşattı,
Karıkan'dan gayrısını,
Paramparça edip,
Tümden Alma'n dövmüş.
Er Esen hanı, Mançu'yu,
Yirmi dört gün kuşatmış.
Çaresi tükenip Çoñ-Beecin,
Altın tacını giydirmiş,
Karıkan'ın altın tahtına,
Çekinmeden oturtmuş.
O da Kakan'ın Beecin'ine,
Kutlu bir can olmuş.

Bu da gerçekten Kakan Beecin'e,
Yirmi dört ay han olmuş,
O kendisi Kakan handa dururken,

Tanrı'nın kulluğunu kılarken,
Kakan'a kalmış yığdığı,

His brow touched the earth,
For eighty days the waters rose,
An earthquake passed through the land.
The seer of the Kıtay,
When they would have forced and seized him,
When they would have cast him in a forty-arşın trench,
They hung an amulet at his neck,
Gave him to his grandsire Sooronduk khan's care,
He grew at Sooronduk's side,
In his dream he saw the saints.
He saw heaven and hell at once.
In his valor your batyr Alma
Studied wondrously and blazed,
In his youth Sarala,
Born of a kulan, came before him.
When his years came to twelve,
Alöökö's Koñurbay —
He besieged Koñurbay,
All but Karıkan,
Smashing them to pieces,
Your Alma beat them all.
Batyr Esen khan and the Mançu
He besieged for twenty-four days.
Its remedies spent, Çoñ-Beecin
Set its golden crown upon him,
On Karıkan's golden throne,
They seated him without demur.
He too, for Kakan's Beecin,
Became a blessed soul.

He truly, over Kakan Beecin,
Was khan for twenty-four months,
While he himself dwelt with the Kakan khan,
While he did his service to God,
What he heaped up stayed with Kakan,

Dilediği imanı.
Beecin'e kalmış yığdığı.
Gözettiği imanı.
Altın tahtını ezip geçip,
«İslam dinine girmez»,— diye,

Babası Azız hanı yere serip.
Kara dinden ak olup,
Kâfirden kaçıp yad olup,
Gelip konmuş Talas'a,
O da çora olmuş Manas'a.
Kakan'a gaza varıldığında,
Kıyamet koparıldığında,
Almambet, Çubak aslanlar ölmüş,
Egizey, Şooruk birlikte ölmüş,
Muzburçak, Kökçö han ölmüş,
Beecin'de rastlanan canların hepsi
ölmüş. Tam yerinden yoldaş al,
Kırk günlük Beecin'i,
Sırt yanından gözletmiş,
Yamanların hepsini,
Kıtay'a armağan ettirmiş,
Ezilip enişte dahi ölmüş.
Soyundan erkek çocuk yok,
Ezilip kaçıp Talas'tan,
Dul kalıp Manas'tan,
Ablam sürtüp de gelmiş.
Dul kalmış, çare yok,
Enişteden erkek çocuk yok.
Vadi boyunca konar diye,
Eri ölünce kadına,
Baba evi yakın olur diye,
Kepenek giyip salpı salpı,
Dertlenip ağlayıp, çırpınıp,
Dul kalıp koşup gelmişti,

Bukar'a sürtüp gelmişti,
Görülecek çileyi görmüştü.
Dul gezerken kudurdu,

The faith that he desired.
What he heaped up stayed with Beecin.
The faith that he watched over.
Trampling over the golden throne,
«He will not enter the faith of Islam»,— saying,
He laid his father Azız han low.
From the black faith he became white,
Fleeing the infidel, becoming a stranger,
He came and settled at Talas,
He too became a çora to Manas.
When the holy war went against Kakan,
When doomsday was let loose,
The lions Almambet and Çubak died,
Egizey and Şooruk died together,
Muzburçak and khan Kökçö died,
All the souls met with in Beecin died. Take a comrade from the true place,
Beecin forty days across,
He had watched from its ridge side,
All the fierce ones
He let be made gifts to the Kıtay,
Crushed, even my brother-in-law died.
Of his line there is no male child,
Crushed, fleeing from Talas,
Left widowed of Manas,
My sister came trudging here.
Widowed she is, there is no help,
From my brother-in-law no male child.
Thinking to camp along the valley,
Since when her man dies, for a woman
Her father's house is nearest, so they say,
Wearing a felt cloak, all drooping,
Grieving, weeping, writhing,
Widowed, she came running,

She came trudging to Bukar,
She saw all the suffering there was to see.
While walking widowed she went rabid,

Yerin dibine girsin, o kadın,

At koşturacağım — diye azıttı.
Enişteden ablanın kaldığı,

Yıl hesabı tutulduğunda,
On iki yıla dolmuştu,
İşte bu yıl ablanın,
Bukar'a sürtüp geleli,
Tam on iki yıl olmuştu.
Dul gezerken yutkunup,

At koşturacağım — diye kudurup,
Arsız bu denli olur mu.
Ay-âleme bozgunu,
Arsız ablan salmasın,
Mundar ölesi deliye,
Pehlivandan üstün cariyeydi,
Kurban olayım kulunum,
Semetey, gücün yetmez kalmasın.
Tan için cayık* sözleşip al,

Kara tüfek çat etse,
Kaçmadan duran yeğidi al.
Haşin tüfek çat diye ötse,
Ürkmeden duran ustayı al.
Yüz yüze gelen düşman olsa,
Sıkı tutup mızrak uzatanı al.

Sıkıntılı müşkül iş olsa,
Atını tutup duranı al!»
Burma burma tunç perçemliyi,
Köşesinden tutup çevirdi,
Kışkırtıp durup oğlunu:
«Ablanı yakala, kes»,— deyip,—

Anasına gönderdi.
Buyruk verip Ismayıl,
Davulu çaldırmıştı.

May she sink beneath the earth, that woman,
I will race my horse — she ran wild.
Since your sister was widowed of your brother-in-law,
When the count of years is kept,
It had come to twelve full years,
This very year, since your sister
Came trudging to Bukar,
Full twelve years had passed.
While walking widowed, gulping down her words,
I will race my horse — going rabid,
Can shamelessness go this far.
Ruin upon the moonlit world
Let your shameless sister not loose,
To that foul death-worthy mad one,
She was a slave-woman above any pehlivan,
Let me be your sacrifice, my foal,
Semetey, let your strength not fall short.
For the dawn make a cayık pact and take it,*
If the black musket cracks,
Take the brave one who stands unfleeing.
If the harsh musket sings out crack,
Take the master who stands unstartled.
If a foe comes face to face,
Take him who grips fast and thrusts the lance.
If there be hard and grievous work,
Take him who stands holding your horse!»
The one with twisted locks of bronze
He took by the corner and turned about,
Goading on his son:
«Seize your sister, cut her down»,— saying,—
He sent him to his mother.
Giving the command, Ismayıl
Had the drum beaten.

Ardı kucak dolusu büyük kopuz,
Dombırayı çaldırmıştı.

Altmış kadar pehlivanı,
Sart atasının âdetince,
«Akuş» deyip durdu işte.
Yetmiş kadar pehlivanı,
Yetim, zavallı çocuğa,
Yoldaş oluverdi.
O çağda Semetey —
Dileğini Tanrı'nın verdiği çağ,
Yaşının on ikiye geldiği çağ.
Evliyanın verdiği on yârin,
Dua olduğunu bilmez daha.
Öte dünyaya giden Manas'ın,
Babası olduğunu bilmez daha.
Ismayıl'dan söz duyup,
Kaçıp gezen Kanıkey'in,
Atını koşturdu diye duyup.
Kör edip gözünü oymaya,
Yakalayıp kesmeye.
Arsız kadın deliyi,
Yoldan yakalamaya,
Çocuğun gönlü bozuldu,
Kurban etmeye,
Gücü yeterse böylece,
Başını kesip almaya.
Bahadır, dul gezip bu ablam, Yetmiş pehlivan yanında,
Kudurmak dedikleri nedir?
Erkek giyimini giyinip,
Azıtmak dedikleri nedir?
Duyup da içi daralıp,
Böylece çocuk hırslanıp.
Kapılı demir Bukar'dan,
Geri dönmeden bu çocuk.
Altındaki bindiği,
Temir hanın tulparı,
Elindeki kılıcı,

Behind, great kopuzes by the armful,
He had the dombıra played.

Some sixty pehlivans,
After the custom of their Sart fathers,
Kept crying «Akuş» indeed.
Some seventy pehlivans
To the orphaned, hapless child
Became companions.
In that season Semetey —
The season when God granted his wish,
The season his years came to twelve.
That the ten companions the saints gave
Were a blessing — he knows not yet.
That Manas, gone to the other world,
Was his father — he knows not yet.
Hearing word from Ismayıl,
That Kanıkey who roams in flight
Has raced her horse — so he heard.
To gouge her eyes and blind her,
To seize her and cut her down.
The shameless mad woman
To seize upon the road,
The child's heart was spoiled,
To make her a sacrifice,
Thus, if his strength suffices,
To cut off and take her head.
Bahadır — this sister of mine, walking widowed, Seventy pehlivans at his side,
What is this they call going rabid?
Putting on the garb of a man,
What is this they call running wild?
Hearing it, his breast tightened,
Thus the child grew fierce.
From iron-gated Bukar,
This child without turning back.
What he rode beneath him,
Temir khan's tulpar,
The sword in his hand,

Ismayıl'ın çeliği.
Öfkelenip Semetey,
Ağzından alev fışkırıp,
Kapı kanadı gibi mübarek dişi,

Darı gibi ufalanıp.
Kanıkey'in hasreti bu,
Yetmiş kadar seçkin er,
Pehlivanlarının hepsi,
Yoldaş oluverdi.
Pehlivanların içinde,
Çare bulur ustası var.
Yoğun düşman gelse kaçmayan,
Geniş göğüslü yeğidi var,
Şaşmaz atan nişancısı var,
Pehlivanlarının hepsi,
Yoldaş olup çocuğa,
Sapmadan yol yürüyüp,
At koşturulacak ovaya,
Pehlivanların hepsi,
Onbaşıları dönenip,
Mızrakları takırdayıp,
Cellatları coşup,
Yedi binin yanında,
Gidiyorlar coşarak,
Deli gibi azıtıp,
Atı esirgemeden yol yürüyüp,

Sakınmadan bol yürüyüp,
Yürüyüp çıktı Semetey.
Eyer beli gibi kum belden,
Yanarak çıktı Semetey.
Kılıcını alıp derli toplu,
Ejderha gibi süzülüp,
Çevresine bakmadan,
Ismayıl'dan söz duyup,
Hiç canını esirgemeden.
Davulu çala çala,
Dar yolu kesmeye vara vara,

Ismayıl's steel.
In his fury Semetey,
Flame spurting from his mouth,
His blessed teeth like a door's leaf,

Ground fine as millet.
This is Kanıkey's longed-for one,
Some seventy chosen men,
All of his pehlivans,
Became companions.
Among the pehlivans
There is a master who finds the way.
Who flees not though the foe come thick,
There is the broad-chested brave,
There is the marksman who never misses,
All of his pehlivans,
Becoming companions to the child,
Marching the road without swerving,
To the plain where the horses would race,
All of the pehlivans,
Their decurions wheeling about,
Their lances clattering,
Their executioners exulting,
Beside the seven thousand,
On they go exulting,
Running wild like madmen,
Marching the road without sparing the horse,

Marching hard without caution,
Semetey marched forth.
Over the sand pass like a saddle's seat,
Burning, Semetey came forth.
Taking his sword, all in order,
Gliding like a dragon,
Without a glance around him,
Having heard word from Ismayıl,
Sparing his life not at all.
Beating the drum as they went,
Coming on to cut the narrow road,

İşte böylece ananı,
Yetimi yolda bekler oldu işte.

Yetmiş pehlivan ardında,
Yanıp gelen Semetey.
Bunu böylece bırakalım,

Eyer beli gibi yamaçta
Aklını toparlayamaz olmuştu,
Ananız Kanıkey —
Şimdi ondan haber verelim.
Zavallı anan Kanıkey
Kutlu, keramet ehli bir candı,
Sesi duyulur, kendisi görünmez,
Yengenizin omzunda
Çıplak bir çocuk vardı,
Cehennem azabını, yürek yangısını

Ona duyuran işte oydu.
Kulağından tutup kıpırdayarak,
Akraban oldu düşmanın,
O anda o çocuk
Fısıldayarak söyleyiverdi:
«Ey Kanıkey, zavallım,
Elini suya daldırıver,
El abdestini alıver,
Ayağını suya sokuver,
Ayak abdestini alıver.
Kazgaldak denen zavallı kuş, Dökmeye gelir kanını.
Dönüşü olmayan bozkırdan,
At koşturacağım diye coşup,
Ecelinden önce ölürsün
Karnından çıkan çocuğun elinden.
Başına salar kızgın koru,
Öne geçerse Taytoru,
Yetimini görürsün demektir.
Geride kalırsa Taytoru,

Thus indeed, for your mother,
The orphan came to lie in wait upon the road.
Seventy pehlivans behind him,
Semetey coming ablaze.
Let us leave this as it is,

On the slope like a saddle's spine
She could not gather her wits,
Your mother Kanıkey —
Now let us give news of her.
Your poor mother Kanıkey
Was a blessed soul, versed in wonders,
Her voice is heard, herself unseen,
Upon your aunt's shoulder
There sat a naked child,
The torment of hell, the burning of the heart —
It was he who made her hear it.
Holding her by the ear and stirring,
Your kinsman has become your foe,
At that moment that child
Spoke in a whisper:
«O Kanıkey, my poor one,
Dip your hand into the water,
Take the ablution of the hand,
Put your foot into the water,
Take the ablution of the foot.
The poor bird called Kazgaldak, Comes to spill your blood.
From the steppe that has no returning,
Raging, saying you would race a horse,
You will die before your appointed hour
At the hand of the child born of your womb.
He will heap burning coals upon your head;
If Taytoru comes in first,
It means you will see your orphan.
If Taytoru falls behind,

Ecelinden önce ölürsün demektir.

Çile çekmeden, korunmadan
Kıyametin yüzünü görürsün demektir.

Öne geçerse Taytoru,
Dileğini Kuday vermiş demektir.
Geride kalırsa bu atın,
Küzgün şehrine göz gezdiriver,
Özlediği yurdu burada yok,
Umudunu candan kesiver.
Bel bağladığı kimsesi yok,
Yetmiş pehlivan yanında,
Yetimin gelir coşarak,
Kılıçları parıl parıl,
Başını kesip almaya,

Pehlivanı gelir kudurarak.
Han buyruğu müşkül iş,
Başına geldi işte zor.
Geride kalırsa bu Toru'n,
Ardındaki saçını örersin,
Buyruk almış pehlivanın elinden
Ecelinden önce ölürsün.
Yedi kurt bir koyunu
Paylaşırsa leşini bırakır mı,
Yetmiş pehlivan, Semetey
Seni döverse leşini bırakır mı?
İçinde kaldı kaygın-kederin.
Mızrağını seçip çevirdi,
Öz kardeşin Ismayıl
Kendi eliyle bozuverdi.
Sinek gibi keser canını,
Tüketir senin dermanını,
Hanın Manas'tan kalan Semetey —
Bugün dilersen var, yarın yok,
İşte böyledir şu boktan dünya.
Bahadırdan kalan yetimini

It means you die before your appointed hour.
Without trial, without shelter,
It means you will look on the face of Doomsday.
If Taytoru comes in first,
It means Kuday has granted your wish.
If this horse falls behind,
Cast your eye over the city of Küzgün —
The homeland it longs for is not here,
Cut off your hope from life.
There is no one for her to lean on,
With seventy pehlivans beside him,
Your orphan comes raging,
Their swords flashing bright,
To cut off your head and take it,

His pehlivan comes in fury.
A khan's command is a hard affair,
Now hardship has come upon your head.
If this Toru of yours falls behind,
You will braid the hair down your back,
At the hand of the pehlivan under orders
You will die before your appointed hour.
If seven wolves share one sheep,
Do they leave the carcass behind?
If seventy pehlivans and Semetey
Beat you, will they leave your corpse?
Your grief and sorrow stayed within.
He chose his lance and turned it,
Your own brother Ismayıl
Undid it with his own hand.
He will cut your life short like a fly's,
He will drain away your strength,
Semetey, left from Khan Manas —
Today, if you wish, he is; tomorrow he is not,
Such is this filthy world.
The orphan left from the bahadır —

Elinden çekip kurtaracak,

Baksana, Kırgız yurdun yok.
Bel bağladığın dayanağın yok,
Saklanıp yatacak yerin yok.
Habersiz yerde at koşturup,
İşte böyle oldun, artık yoksun»,–

Bu haberi duyduğunda
İçi tutuşup kor oldu.

Kutlu delişmen kadın
Pek kederlendi o sefer,
Ünlü Argın yurdu yok.
Kaburga kemiği söküldü,
Gözünün yaşı döküldü,

Gönlü, çaresiz, parçalandı,
Kendinden çıkan oğlundan
Ölecek gibi göründü.
Üstüne kara gün düştü,
Yengenizin başına
Yetmiş müşkül birden düştü.
Özümden çıkan oğlumu
Yaradan tek bir Kuday
Ismayıl'a vermiştim.
Kendisi kollamazsa,
Yengenizin başına
Ağır müşkül iş düştü.
Aklı gitmiş ben deli kadın,
Feryat edip ağlayıp duramadan,
Öz canından umudunu kesti.
Sinek kadar çare bulamadan,
Gönlü fena parçalandı,
Gözünün yaşı döküldü.
Gönlü fena parçalandı,
Kendinden çıkan oğlundan
Ölecek gibi göründü.
Dönemeçli bozkırdan,

Who will pull him from their hands and save him?
Look — you have no Kırgız homeland.
You have no support to lean upon,
You have no place to hide and lie low.
Racing a horse in an unknowing land,
So you have become — now you are no more»,–
When she heard this news
Her inside caught fire and turned to embers.
The blessed, wild-hearted woman
Grieved sorely that time,
The famed Argın homeland is no more.
Her rib-bone was torn loose,
The tears of her eyes were spilled,

Her heart, helpless, was torn apart,
By the son sprung from herself
It seemed she was going to die.
The black day fell upon her,
Upon your aunt's head
Seventy hardships fell at once.
The son sprung from my own self —
The one Creator, Kuday alone —
I had given him to Ismayıl.
If He Himself does not guard,
Upon your aunt's head
A heavy, hard task has fallen.
I, a mad woman whose wits have fled,
Unable to cease wailing and weeping,
She cut off hope of her own life.
Finding no remedy even the size of a fly,
Her heart was sorely torn apart,
The tears of her eyes were spilled.
Her heart was sorely torn apart,
By the son sprung from herself
It seemed she was going to die.
From the winding steppe,

Şiddetle korkup çığrışarak,
Karnından çıkan çocuktan.
Hanımdan kalan yumurcağın elinden
Akborçuk'un ağzını çeviremeden, Ölüp gidecek oldum, ah!
Gözünün yaşını dindiremeden,
Kuday'ın saldığı buyruğu
Bıldırcın gibi kara bahtlı gözden,
Kendin gördüğün anandan,
Bölük bölük yaş akıp,
Kara üzüm tanesi gibi zavallı gözden
Kamçı boyu yaş akıp.
Kazgaldak denen zavallı kuş, At koşturacağım – diye kudurup,
Dönüşü olmayan bozkırdan,
At koşturacağım – diye coşup,
Ecelimden önce ölür müyüm
Karnımdan çıkan çocuğun elinden?
Yumurcak can kaçamaz yazgının kaleminden.
Bezbeldek denen zavallı kuş, Kimler kaçıp kurtulmuş,
Ürküp uçtuğu bozkırdan,
At koşturacağım – diye coşup,
Murdar ölecek oldum, ah,
Beyimden doğan çocuğun elinden.
Herkesi koynuna alan kara yer.

Tazı gibi koşup gelmiştim,

Darlık düşüp başıma,
Talas'tan kaçıp gelmiştim.
Darlık düşmüş dünya,
Kesip atıp çubuğunu,
Yerine getirip yol-yordamını,
Rahmetlimden kalan can kuzum,

Doğru dürüst gömlek giymedi daha,
Anası olduğumu bilmiyor daha.

Crying out in violent terror,
From the child born of her womb.
At the hand of the brat left from her lord,
Unable to turn Akborçuk's mouth, I was about to die and be gone, ah!
Unable to stem the tears of her eyes,
The command that Kuday sent down —
From the black-fated eye like a quail's,
From the mother you yourself have seen,
Tears flowing troop by troop,
From the poor eye like a black grape,
Tears flowing a whip-length long.
The poor bird called Kazgaldak, Raging – saying – I will race a horse,
From the steppe that has no returning,
Exulting – saying – I will race a horse,
Shall I die before my appointed hour
At the hand of the child born of my womb?
The poor brat-soul cannot flee the pen of fate.
The poor bird called Bezbeldek, Who has ever fled and escaped,
From the steppe where it startled and flew,
Exulting – saying – I will race a horse,
I was about to die a foul death, ah,
At the hand of the child born of my bey.
The black earth that takes everyone to its bosom.
Like a hound I had come running,

Hardship falling on my head,
I had come fleeing from Talas.
A world on which hardship has fallen,
Cutting off and casting away its rod,
Fulfilling the way and the custom,
My darling lamb left from my departed one,
He has not yet properly worn a shirt,
He does not yet know I am his mother.

Başka yerlerde gezer düşüncesi,
Semetey kendini başka bir Sart'ın oğlu sanır.
Yolumdan yakalar beni, ah,
Yalvarsam da canımı hiç bırakmaz,

Belalı canımı
Kurban diye keser, ah!
Sırtımda biten gür saçı
Örüp koyacak oldum, ah,
At koşturacağım – diye coşup,
Görüp alacak oldum, ah,
Öz çoban yıldızım düşman çıkıp,
Ölüp gidecek oldum, ah!
Kurtulamadım, ah, Kuday,
Gönüldeki kederden, kaygıdan,
Nasıl gider olacağım
Bağrımdan çıkan çocuğumdan?!
Sabahtan akşama bozlasam da,
Alacaklısı gelince
Şu on sekiz bin âlemden
İçine koyacak kazılmış mezar,
Yürek pekiştirip duramadan,

Olsun; ecelim yetince ölürüm zaten,
Kuday'ın çizdiği çizgi
Tepeme geldi, görürüm!
Ben değil, türlü türlü halk göçmüş,
Hesabı fena bulduklarında,

Meşayihler topluca göçmüş.
Ben değil, nice er göçmüş,

Türlü türlü arslan göçmüş,
On iki asır da geçmiş,
Evliyanın çoğu göçmüş.
Sıçrayıp aşacağım yamacım yok,
Kaygımı bölüşmenin yolu yok:
«Ey yenge, ağlama»,– deyip,

His thoughts wander in other places,
Semetey thinks himself the son of some other Sart.
He will seize me on my road, ah,
Though I beg, he will not spare my life at all,
This afflicted life of mine
He will slaughter as a sacrifice, ah!
The thick hair grown down my back
I was going to braid and bind, ah,
Exulting – saying – I will race a horse,
I was going to see him and take him, ah,
My own morning star turned enemy,
I was about to die and be gone, ah!
I could not escape, ah, Kuday,
From the grief and sorrow in my heart —
How shall I be made to go
By the child sprung from my own breast?!
Though I moan from morning to evening,
When the creditor comes
From these eighteen thousand worlds —
A dug grave to lay me in,
Unable to keep steeling my heart,

So be it; when my hour comes I die anyway,
The line that Kuday has drawn
Has come upon my crown — I shall see it!
Not I alone — peoples of every kind have passed on, When they found the reckoning grim,
The sheikhs have passed on all together.
Not I alone — how many men have passed on,
Lions of every kind have passed on,
Twelve centuries too have gone by,
Most of the saints have passed on.
I have no slope to leap across,
There is no way to share my sorrow:
«O aunt, do not weep»,– saying,

	Vasiyetimi dinleyiverecek	*One who would hear out my last testament*
		—
	Zavallı halkım burada yok».	*My poor people are not here».*
	Deyip, böylece, bel bağlayıp,	*Saying so, thus binding up her hope,*
15820	Yüreklendi işte şimdi,	*She took heart now at last,*
	Ecele ve cehenneme karşı	*Against death and against hell*
	Anan belini bağlayıp durdu şimdi.	*Your mother stood girding her loins now.*
	Hani dün, yiğidi bozkurt öldüğünde,	*Why, yesterday, when her brave one, the grey wolf, died,*
	Yengen o çileyi gördüğünde,	*When your aunt beheld that ordeal,*
	Abıke, Köböş — altı haram —	*Abıke, Köböş — six villains —*
	Kan içiciden kalan sayısız malı	*The countless herds left from the blood-drinker —*
	Hani dün, kamçıyla ölçüp bölüştüğünde,	*Why, yesterday, when they measured and shared them out with the whip,*
	Yaslı yengen Kanıkey	*Your mourning aunt Kanıkey*
	Ağır azap gördüğünde,	*When she suffered heavy torment,*
15830	On hazinelik malı	*The wealth of ten treasuries —*
	Abıke, Köböş — iki haram,	*Abıke, Köböş — two villains,*
	Çıybıt, Koçkor — dört haram,	*Çıybıt, Koçkor — four villains,*
	Adıbay, Kölbay — altı haram —	*Adıbay, Kölbay — six villains —*
	Kamçıyla ölçüp bölüştüğünde,	*When they measured and shared it out with the whip,*
	Başında kalakalmıştı,	*She had been left standing at its head,*
	Zavallı yengen Kanıkey	*Your poor aunt Kanıkey,*
	Kan içicisinden ayrılıp,	*Parted from her blood-drinker,*
	Otuz iki yaşında,	*At thirty-two years of age,*
	Padişah Manas öldüğünde,	*When the padishah Manas died,*
15840	Belayı yengen gördüğünde,	*When your aunt beheld calamity,*
	Bütün hazineyi, sayısız malı	*All the treasure, the countless herds —*
	Manas'tan kalan kırk çoro	*When the forty choro left from Manas*
	Basıp girip yokladığında,	*Burst in and ransacked them,*
	Küheylanın ağzını çevirdiğinde,	*When they turned the courser's mouth about,*
	Ocak başında oturan kadını	*When the woman sitting by the hearth*
	Çırpındırıp döve döve vurduğunda,	*They battered, beating her till she writhed,*
	Memeyi yara yara çaldığında,	*When they struck the breast, wounding it through,*

Gökbörü oynar gibi sürükleyip,
Yasta duran kadını
Talas boyunca aşağı çektiğinde,
Fırsatı iyice bulduğunda,
Kara kalçanın kalın etini,
Zırvalayan sıra sıra it,
Hani dün, dilim dilim doğradığında.

Ruhtan korkmadan kırk çoro,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi okunu attığında,
Zavallı yengen Kanıkey
Ağır hakaret çektiğinde.
Kaplan kadın Kanıkey,
Kahırlanıp ağlayıp duramadan,
Kimsenin görmediği zulmü
Başında taşıyagelmişti ya,
Alaş'tan kalma ak heybeyi
Hasretli yengen kaldıramadan,
Kırlarda yılkısı ala başlı,
Argımak ile yürük karışık,
Kuday'a bir sitemi mi var —
Ardında erkek çocuğu küçük,
Öz akrabanın hepsi hasım,
Ölmedikleri için sağ kalıp,
Abıke, Köböş — altı haram,
Kırk çoro ile yengen
Tek başına karşı koyup,
Amansız kavgayı
Asil yengen Kanıkey
Göğüsleyegelmişti ya.
Yiğidinin büyük dürbünü —
Armağan diye tutup onu,
Bel önlüğünün kıvrımına
Sıkıca saklayıp kavuşturup,

Yiğidi Semetey'e emanet edip, Kara-Buura'da, Çatkal'da.
Tek Kuday'a zâr zâr ağlayıp,

Dragging her as if playing gökbörü,
When the woman who sat in mourning
They hauled down along the Talas,
When they found their chance in full,
The thick flesh of her dark haunch —
The raving dogs, rank upon rank —
Why, yesterday, when they carved it slice by slice.
Unafraid of the spirit, the forty choro,
Drawing bows like rain,
When they loosed their arrows like hail,
Your poor aunt Kanıkey —
When she endured heavy insult.
The tigress woman Kanıkey,
Unable to cease weeping in anguish,
The oppression that no one had ever seen
She had gone on bearing upon her head;
The white saddlebag left from Alaş
Your yearning aunt could not lift,
On the uplands her herds pied-headed,
Argımak and racer mingled together,
Has she some reproach against Kuday? —
Behind her, her boy-child small,
All her own kin turned foes,
Alive because they had not died,
Abıke, Köböş — six villains —
With the forty choro your aunt
Stood against them all alone,
The merciless struggle
Your noble aunt Kanıkey
Had gone on breasting it.
Her brave one's great spyglass —
Holding it as a keepsake,
Into the fold of her waist-apron
Tucking it fast and clasping it,

Entrusting it to her brave Semetey, In Kara-Buura, in Çatkal.
Weeping bitterly to the one Kuday,

Babasının dürbününü
Demin dediğim Semetey'e adayıp,

Kuru çınarın yanı başında,
Yeniden bağlayıp sıkıştırıp,
Bel önlüğünün kıvrımına
Yiğit anan Kanıkey
Sıkıca saklayıp emanet edip,
Getirdiği dürbünü
Bel önlüğünün kıvrımından,
Sızlanıp ağlayıp çığrışarak,
Talihli, üstün arslan olup,
Yiğidinin dürbününü
Alıverdi hıçkıra hıçkıra,
Taytoru'yu görmek için.
Elini ayağını toparlayamaz;
Geride kalırsa Taytoru,
Ecelinden önce ölecek demek.
Çapa ağızlı geniş dürbün,
Bir kulaç boyu büyük dürbün,
Altından yapılma sapı var,
Dayanak bildiğim ağam,
Boyun muskası gibi kılıfı var.
Ceti-Suu gibi güzelim yer —
İçini altınla kaplamış,
Camını cevherden yapmış,
Yakut taştan yontturmuş,
Üstün usta Bölökbay
Camına koydurmuş.
Bakıldığında insanın
Gören gözünü doyurmuş,
Düşmana doğru çevirtmiş,
Düşmandan haber aldırmış.
Kaplanının büyük dürbünü,
Sapına altın gerdirilmiş.
Kırk kısrak, bin baytal —
Koşoy ile alpları,
Topal usta Bölökbay'a
Bunun emeği karşılığı verdirilmiş.

His father's spyglass
Dedicating it to Semetey, of whom I just spoke,
Beside the withered plane tree,
Binding it anew and pressing it tight,
Into the fold of her waist-apron —
Your valiant mother Kanıkey —
Tucking it fast and giving it in trust,
The spyglass she had brought,
From the fold of her waist-apron,
Moaning, weeping, crying aloud,
Being a fortunate, surpassing lioness,
Her brave one's spyglass
She took up, sobbing and sobbing,
To look upon Taytoru.
She cannot gather hand or foot;
If Taytoru falls behind,
It means she dies before her appointed hour.
The wide spyglass with a hoe-shaped mouth,
The great spyglass a fathom long,
It has a handle wrought of gold,
My elder brother whom I held my stay,
It has a case like a neck-amulet.
A lovely place like Ceti-Suu —
Its inside he had plated with gold,
Its glass he had made of jewels,
Had it carved from ruby stone,
The surpassing master Bölökbay
Had set it into its glass.
When one gazed through it,
It sated the seeing eye of man,
He had it turned toward the foe,
Had it bring word of the foe.
Her tiger's great spyglass,
Its handle stretched with gold.
Forty mares, a thousand fillies —
Koşoy and his alps
To the lame master Bölökbay
Had these given as the price of his labor.

Avuç içi kadar din ehlinden,
Dürbünün aslını anlatayım:
Geçip gitmiş bir güzünde,
Geniş Talas'ın koyağında,
Ilgınlı Keñ-Kol boyunda, Vergi salıp haracını

Of the faith-folk no bigger than a palm,
Let me tell the origin of the spyglass:
In an autumn long gone by,
In the hollow of wide Talas,
Along tamarisk-grown Keñ-Kol, Laying tax and tribute on them

Kalabalık Kırgız yatarken,
Kötörmö'nün koyağında,
Talas gibi yeri bulup,
On ikisinde Manas Han,
Kırgız gibi eli bulup,
Altay'dan gelip serpilip,
Namlı yurda ulu olup,
Ilgınlı Keñ-Kol yurt olup,
Yiğitliğinden coşup,
Nice kez Kızır'a kavuşup,
Yılkıdan yakalayıp binip
Toruçaar küheylanı,
Kıtay elinden azap çekip,
Kırgız soydaşını bulup.
Danışmanı ulu Koşoy
Kutlu bir han imiş.
Ustalıkla yurt edinip,
Ceti-Suu'nun Kırgızını
Uğraşa uğraşa el eylemiş.
Halifeden mektup almış,
İhtiyar Koşoy diye anılmış,
Koşoy hüküm sürerken
Zulüm görüp bıkmıştı;
Koñurbay'ın babası
Alooke denen bir han çıkmış,
Adı duyulunca canlar çıkmış.
Din ehli Müslüman bıkmıştı,
Bırakmadan hepsini dövmüştü,
Buna denk er doğmadan,
Hakça pay göremeden ezilmişti,
O zaman iyice bıkmıştı.

While the teeming Kırgız lay encamped,
In the hollow of Kötörmö,
Finding a land like Talas,
At twelve years old, Manas Han,
Finding a people like the Kırgız,
Coming from Altay and spreading forth,
Becoming great over the famed homeland,
Tamarisk-grown Keñ-Kol becoming home,
Exulting in his young valor,
Meeting Kızır many a time,
Catching from the herd and mounting
The courser Toruçaar,
Suffering torment from the Kıtay people,
Finding his Kırgız kin.
His counselor, great Koşoy,
Was a blessed khan, they say.
Making a homeland with mastery,
The Kırgız of Ceti-Suu
He welded, striving on, into a people.
He received a letter from the Caliph,
He was called old Koşoy;
While Koşoy held sway
He had wearied of suffering oppression;
Koñurbay's father —
A khan called Alooke had arisen,
At the sound of his name souls fled the body.
The Muslim faith-folk had grown weary,
He had beaten them all without respite,
No man born who was his match,
They were crushed, seeing no rightful share,
By then they had wearied utterly.

Toplayıp durduğu çağ imiş,
Avuç içi kadar Müslümana
Vergiyi, salgını çok salıp,
Beecin'den gelen Alöökö
Kıvrandırıp durduğu çağ imiş,
Samarkan şehrine
Ak otağ kurup konmuş Alöökö,

Hüküm sürüp durduğu çağ imiş.
Samarkan şehrine
Acayipliklerini kurmuş;
Alöökö'nün acayibi şu:
Kaplanı on beş kez yavrulamış,
Yanına yaklaşan insan olmamış.
Ejderhası altmış tane,
Onun öte yanında,
Sihir ile koydurulmuş,
Kılıç hortumlu fili var.

Altay'da doğup büyüyüp,
Ünlü yurda ulu olup,
Talas'ı alıp yurt edinip,
Argın'ı, Kırgız'ı — o halkı —
Bile isteye sahiplenip el eyleyip,

Ünlü Manas er olup,
At taşıyamayıp yaya kalıp,
Kan içe içe katılaşıp,
Kendisi kaplan Manas diye ün salıp,
Hani dün, el yaylaya göçerken,

Atın dili karardığı mevsimde,

Ulemadan söz işitip,
Ak evli gelen Alöökö,
Bir avuççık Müslümanı
Bu domuz hırpalayıp eziyor diye işitip.
Geniş Kaşkar'ı aşmış,
Coşup Manas duramadan:

It was the age when he kept gathering,
On the Muslims no bigger than a palm
Laying tax and levy heavily,
Alöökö come from Beecin —
It was the age when he kept them writhing,
In the city of Samarkan
Alöökö had pitched his white pavilion and settled,
It was the age when he held sway.
In the city of Samarkan
He had set up his marvels;
Alöökö's marvel was this:
His tiger had whelped fifteen times,
No man had ever come near it.
His dragons were sixty in number,
On the far side of them,
Set in place by sorcery,
He has an elephant with a sword-blade trunk.
Born and raised in Altay,
Becoming great over the famed homeland,
Taking Talas and making it home,
The Argın and the Kırgız — that people —
Claiming them knowingly, making them a nation,
Famed Manas becoming a man,
No horse able to bear him, going afoot,
Hardening as he drank blood upon blood,
Winning fame himself as tiger Manas,
Why, yesterday, when the people moved to summer pasture,
In the season when the horse's tongue turns black,
Hearing word from the ulema,
That Alöökö come with his white tents —
A handful of Muslims —
Hearing that this swine was mauling and crushing them. He crossed wide Kaşkar,
Manas, raging, could not hold back:

«Onu yakalayıp keserim,– deyip,–

Kanına iyice doyarım,– deyip,
El ucundaki karakol hanı,
Samarkan'daki Alöökö'yü
Onu tutup yakalamaya,
Kurbanlık diye kesmeye,

Elinden gelirse Müslümanı
Azat edip kurtarmaya,
Samarkan'daki Alöökö'ye
Bir temaşa koparmaya.
O zaman Manas henüz han olmamıştı,
Manas'ın başına Kızır daha konmamıştı.

Dileğini Kuday daha vermemişti,
O zaman Acıbay, Bakay daha
gelmemişti.
Tek doğma üstün arslan,
Samarkan şehrine
Yalnız gitmiş bozkurt er;
Seçtiği atı Toruçaar,
Yedeğine aldığı Arkürön.
Samarkan'daki Alöökö —
O da acayip ilimler okumuştu;
Üç gece önceden o,
Kaplan Manas'ın geleceğini,
Kale kapısının ağzını kana bulayıp,

Nöbetçileri yere serip,
Beni tutup yakalar diye
Bilmiş imiş Alöökö;
Direğini söküp alacağını,
Başına dert saracağını
Bilmiş imiş Alöökö.
Çaresini bulamayıp o zaman,
Şaşırıp kaldığı çağ imiş;
Altı yüz kadar katıra
Altınını yükleyip

«I will seize him and cut him down,– saying,–
I will drink my fill of his blood,– saying,
The watch-post khan at the people's edge,
Alöökö in Samarkan —
To catch and seize him,
To slaughter him as a sacrifice,

If it lay in his power, the Muslims
To set free and deliver,
Upon Alöökö in Samarkan
To burst a spectacle.
At that time Manas was not yet khan,
Kızır had not yet alighted on Manas's head.
Kuday had not yet granted his wish,
At that time Acıbay and Bakay had not yet come.
The only-born surpassing lion
To the city of Samarkan
Went alone, the grey-wolf man;
His chosen horse Toruçaar,
Led at his side, Arkürön.
Alöökö in Samarkan —
He too had studied strange sciences;
Three nights beforehand he —
That tiger Manas would come,
That he would drench the fortress gate's mouth in blood,
That he would lay the sentries low,
That he would catch and seize me —
Alöökö had known it, they say;
That he would tear out his tent-pole,
That he would heap trouble on his head —
Alöökö had known it, they say.
Finding no remedy then,
It was the hour when he stood bewildered;
On some six hundred mules
Loading up his gold,

Kaçmış imiş Alöökö,
Kaldaylarını hep alıp,
Beecin'e doğru hız alıp,
Büyük Turpan'ı geçmiş.
Aksı'nın Ak-Çiy'inde,
Dağın bittiği çıkıntıda,
Kütük gibi çıkık burunda,
Akan suyun boyunda,
Kum-Arık'ın koyağında
Altın çadır kurduğunda,

Alöökö had fled, they say,
Taking all his kaldays,
Making speed toward Beecin,
He had crossed great Turpan.
At Ak-Çiy of Aksı,
On the spur where the mountain ends,
On the jutting nose like a stump,
Along the flowing water,
In the hollow of Kum-Arık,
When he pitched his golden tent,

Seyre dalıp yattığında,
Mercan düğmeli, inci taşlı
Luñtuñ'u karakol beklerken,
Kara heybetiyle dikilen
Kalday'ını bekçi kıldığında,
Cellatların yedisi —
Yedi pehlivan dururken.
Samarkan'a girince Manas Han,
Alöökö gibi hanı yerinde yok,
Kıtay'ın kalıntılarını kırmış,
Haraçtan toplanmış sayısız davarı,

When he lay lost in idle gazing,
With coral buttons and pearl stones,
While his Luñtuñ kept the watch-post,
The one looming in black grandeur —
When he set his Kalday as warden,
Of the executioners, seven —
While seven pehlivans stood by.
When Manas Han entered Samarkan,
A khan like Alöökö was not in his place;
He crushed the remnants of the Kıtay,
The countless cattle gathered from tribute —

Manas Han sert buyruk buyurmuş.
Hazinede toplanmış sayısız altını
Korkusundan o zaman
Bendeler boyun eğip dönmüş.

Manas Han gave a stern command. The countless gold heaped in the treasury —
In their terror at that time
The bondsmen bowed their necks and turned.

Samarkan'ın Aykoco'su:
«İzi şöyle gitti»,– deyip,
Aslını şöyle anlatmış.
İzine düşüp kovalayıp,
Geniş Kaşkar'ı aşmış,
Bildik Turpan'ı, Caman-Suu'yu
Bahadırın gece gündüz aşmış.
Ak-Talaa'nın belinden,
Sarı izine ot koyup,
Sarara sarara kovalamış.
Kuru izine ot koyup,

Samarkan's Aykoco:
«His trail went this way»,– saying,
He recounted the truth of it.
Falling on his trail in pursuit,
He crossed wide Kaşkar,
Familiar Turpan and Caman-Suu
The bahadır crossed by night and day.
From the pass of Ak-Talaa,
Laying grass on his fresh yellow trail,
He chased him, growing sallow and sallow.
Laying grass on his dried trail,

Solara solara kovalamış.
Kum-Arık'ın koyağında,
Irmağın boyunda,
Alöökö ile er Manas
Amansız bir savaş koparmış.
Altı gün ok atışıp,
Birbirini alt edememişler.
Yine altı gün kaplan,
Mızraklaşıp durup,
Mızrak ile saplaşıp,
Mızrağın ucu eğilip,
Irgaytı'nın yamacından
Sarsılışıp durup,
Sahiden, gerçekten vuruşup,
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere ışık değdiğinde,

He chased him, growing wan and wan.
In the hollow of Kum-Arık,
Along the river's course,
Alöökö and the man Manas
Burst forth in merciless battle.
Six days they traded arrows,
Neither could best the other.
Six days more the tiger,
Standing to the lance,
Thrusting lance on lance,
The lance's point bending,
From the slope of Irgaytı
Shaking each other to and fro,
Striking in truth, in earnest,
When dawn broke and whitened,
When light touched the earth,

Talihli Manas, genç arslan,
Kasılan Kıtay-Mançu'yu
Yere sermiş o güzelim er;
Ganimetini talan edip almış,
Kargaşayı iyice salmış.
Altı yüz kadar pehlivanını,
Alöökö'sünü baş edip,
Arslan Manas bozkurdun
Tümünü kırıp geçirmiş.
Geri dönüp gelmiş.
Yoksul düşmüş İslam ehline
Altısını bölüştürüp vermiş.
O çağda Müslüman,
Manas'ın sayesine sığınıp,
Böylece gün yüzü görmüş.
Mediyan çölünden,
Ancıyan'ın öte yanında,
Bir bölük evliya toplanıp
Toplandıkları yerinden,
Bir kişi karşısına çıkmış;
Bir kişi dersen bin kişi:
Gök vaşak börkü giymiş,

Fortunate Manas, the young lion,
The strutting Kıtay-Mançu
That splendid man laid low upon the earth;
He plundered and took the spoils,
He loosed havoc in full.
Some six hundred of his pehlivans,
Overcoming his Alöökö,
The lion Manas, the grey wolf,
Cut down and finished the whole of them.
He turned back and came home.
To the people of Islam fallen destitute
He shared out six parts and gave them.
In that age the Muslims,
Sheltering in Manas's shadow,
Thus saw the face of day.
From the desert of Mediyan,
On the far side of Ancıyan,
Where a band of saints had gathered,
From their gathering-place,
One man came out to meet him;
Say one man — a thousand men:
He wore a börk of grey lynx,

Gökala kalkan oynatmış,
Başını halis altına bürümüş,
Ayağını ak gümüşe dayamış;
Meğer Bakay arslan imiş,
Evliya soyunun biriciği,
Manas'a rastladığı çağ imiş.
«Gökten yıldız gibi boz olayım,
Seninle, Manas Han,
Ahiretlik dost olayım.
Derdini bize salarsın,
Söylediğim sözü tutarsın,
Seni dikip büyüte büyüte bağ ederim,

Kura kura ev ederim,
Uğursuzluğu, kazası olmasın,

On sekiz bin âleme
Seni peşime takıp han ederim. Eşyası gezer, kendisi yok,
Öte yaka ile tutuşursak,
Atışacak olursak zorlusu var;
Çekip alsa bulunmaz,
Bahadır, ele geçmez bir eşya var.
Göze tutulan ağzından,
Ancıyan'ın öte yanı,
Amangen'in beri yanı,
Ay gibi Sarı-Talaa'da,
Altmış Orus yer ölçücü
Şakırdayıp çıkagelmiş;
Kızırlı Bakay, değerli arslan,
Yağmalayıp almış imiş.
Başında düğme misali topuzu,
Kendisi, kaplanım, Orus yapısı.
Kurumlu, ulu Bakay
Gelip konmuş Talas'a,
Kıyametlik dost olup,
İşte o duran dürbünü
Manas'a armağan etmiş.
Yedi kez çevirip burmuş,

He flourished a grey-pied shield,
He had wrapped his head in pure gold,
He had braced his feet on white silver;
It was Bakay the lion, it turned out,
The only one of the line of saints —
It was the hour he chanced on Manas.
«Let me be grey like a star from the sky,
With you, Manas Han,
Let me be a friend unto the next world.
You will lay your troubles upon us,
You will keep the word I speak,
I will plant you and rear you, make you a garden,
I will build you up, make you a house,
That no ill-luck, no mishap befall you,

Over the eighteen thousand worlds
I will draw you behind me and make you khan. Its gear wanders, itself is gone,
If we grapple with the far side,
Should we come to a duel, it has a hard one;
If seized and drawn it cannot be found —
Bahadır, there is a thing no hand can catch.
From the mouth held to the eye,
On the far side of Ancıyan,
On the near side of Amangen,
On Sarı-Talaa like the moon,
Sixty Orus land-surveyors
Came clattering forth;
Kızır-blessed Bakay, the precious lion,
Had plundered and taken it, they say.
On its head a knob like a button,
Itself, my tiger, of Orus make.
Proud, great Bakay
Came and settled in Talas,
Becoming a friend unto Doomsday,
That very spyglass standing there
He gave to Manas as a gift.
Seven times he turned and twisted it,

Eksiksiz usta Bölökbay
Yedi yıl onarmış.
Onarmasının sebebi şu:
Senin bildiğin Bölökbay,
Sıradan insanla söyleşir gibi söyleşip,

Döört ile dost olmuş.
Mahirden de mahir,
Burgusunu yiv yiv işleyip,
Tastamam denk getirip yapmış.
«Hani dün beyim, sultanım
Kakan'a doğru vardığında,
Talas'taki yerde yurt tutup,
On iki âlim, din-i İslam,
İşte oradaki din-i İslam ehlini
Yoksul düşmüş halde sürüp getirmiş.
Beecin'e sefere yürüdü,– deyip,–

Çoñküröñ gibi bir mal imiş.
Nice göze değdi,– deyip,–
Kaplanın elinde

Nice yıl gezdi,– deyip,–
Küheylanımın gözü artık yok,
Bugün görülen yarın yok,
Böyle miydin, boktan dünya».
Kur-kur-kur diye koklayıp,
Yaşıtı Manas'ı görmüş gibi,
Kucaklayıp sıkıca koklayıp,
Kaplanın dürbünüyle
Akborçuk'un ağzını çevirmişti,
Asil kadın Kanıkey
Dürbün tutup durmuştu.
Makarasını çevirip,
Tam gözüne getirip,
Burgusunu döndürüp,
Çekip göze yerleştirip.
Kanadını çekip yaymıştı,
Atlara dürbün tutmuştu,

The faultless master Bölökbay
Repaired it seven years.
The reason for his repairing is this:
The Bölökbay whom you know,
Conversing as one converses with common men,
Had become a friend of Döört.
Deft beyond the deftest,
Working its screw groove by groove,
He made it fit exact and entire.
«Why, yesterday my bey, my sultan,
When he went forth toward Kakan,
Making his home in the land at Talas,
Twelve scholars, the faith of Islam —
The faith-folk of Islam who were there
He drove home to us fallen destitute.
He marched on campaign to Beecin,– saying,–
It was a treasure like Çoñküröñ.
How many eyes it caught,– saying,–
In the tiger's hand

How many years it roamed,– saying,–
My courser's eye is now no more,
What is seen today, tomorrow is not,
Were you always so, you filthy world».
Sniffing it with a kur-kur-kur,
As if she had seen Manas her agemate,
Embracing it, breathing it in deeply,
With the tiger's spyglass
She had turned Akborçuk's mouth about,
The noble woman Kanıkey
Had stood holding the spyglass.
Turning its reel,
Bringing it just to her eye,
Twisting its screw,
Drawing it and setting it to the eye.
She had drawn its wing and spread it,
She had trained the spyglass on the horses,

Atların haberini almıştı.
Kıpırdatmadan sıkı tutup,
Ustaca göze denk tutup,
İyice dürbün tuttu şimdi:
Keñ-Kepe'nin kıyısında,
Beriki Kırım yamacında,
Buram buram toz çıkar;
Yükselen tozu görünce
Yengenin canı çıkar.
Yükselen toza bakınca:
Babasının Aktulpar'ı
Uzaklaşıp koşup gitmiş,
Babasının Aktulpar'ı
En öne geçmiş.
Onun ardına bakınca —
Büyük akıtmalının tozu imiş;
Bunun ardına bakınca,
Üçün ardına bakınca —
Kölöykan'ın Karakaşka argımağı

She had taken news of the horses.
Holding it fast without a tremor,
Leveling it deftly to the eye,
She held the spyglass well and truly now:
At the edge of Keñ-Kepe,
On the near slope of Kırım,
Dust rises in coiling billows;
Seeing the rising dust,
Your aunt's very soul goes out.
Gazing at the rising dust:
His father's Aktulpar
Has run far ahead and away,
His father's Aktulpar
Has taken the very front.
Looking behind it —
It was the dust of the great blazed one;
Looking behind that one,
Looking behind the third —
Kölöykan's Karakaşka argımak

Baksa da göze ilişmez;
Temir Han'ın dört küheylanı
Arayı açıp koşup gitmiş,
Onlardan başka tek bir at
Nerededir, bilinmez.
«Ay karanlık olunca
Gece nice olur,– diye?
Geride kalırsa Taytoru,
Çarem şimdi bitti mi,
Gün nice olur,– diye?
Önüme gerilmiş demir ağ,
Alnıma yazılmış koyu kara baht.
Ah çaresiz, benim alın kemiğim
çukurmuş meğer, Eli ayağı tükenip,

Padişahımın gözü kapandığında
Benim gün görmem kıtmış meğer.
Kazı kuşa yedirtme;
Dileyip Kuday, yarattınsa,

Though she looks, meets no eye;
Temir Han's four coursers
Have run on, opening the gap,
Besides them not a single horse —
Where it may be, none can tell.
«When the moon is dark,
What will the night be like,– saying?
If Taytoru falls behind,
Is my remedy now spent,
What will the day be like,– saying?
An iron net stretched before me,
Deep black fate written on my brow.
Ah, helpless — the bone of my brow
was hollow, it seems, Hand and foot giving out,

When my padishah's eyes were closed
My seeing of days was scant, it seems.
Do not let the goose be fed to the birds;
If You willed and created me, Kuday,

Bana kaçak kadın dedirtme.
Kuğuyu kuşa yedirtme;
Karnımdan çıkan oğlum yüzünden,
Arsız kadın böyle böyle
Ölüp gitti, dedirtme.
Kazılı gösterme mezarımı;
Dileyip Kuday, yarattınsa,
Kaynatıp durma kara bahtımı,
Karnımdan çıkan biriciğim yüzünden,
Kuday, kaynatıp durma kara bahtımı.
Ay karanlık gece miydin;
Geride kalıp Taytoru,
Ecelimin yeteceği gün müydün?
Oloñ otu gibi gür, güzelim saçı
Göğsüme yayıp
Örüp alır mıyım acep;
Özümden çıkan çırağımın elinden,

Onu kendi doğurmuş ben kadın,
Ölüp gider miyim acep?!»
Eyer beli gibi yamaçtan,
Güzelim yengen Kanıkey

Do not let them call me a runaway woman.
Do not let the swan be fed to the birds;
Because of the son born of my womb,
The shameless woman, thus and thus,
Died and was gone — do not let them say it.
Do not show me my grave already dug;
If You willed and created me, Kuday,
Do not keep my black fate seething,
Because of my only one born of my womb,
Kuday, do not keep my black fate seething.
Were you the moon-dark night;
Taytoru falling behind,
Were you the day my hour would come?
His lovely hair, thick as oloñ grass,
Spreading it over my breast
Shall I ever braid it, I wonder;
At the hand of the light of my eyes sprung from myself,
I the woman who bore him herself,
Shall I die and be gone, I wonder?!»
From the slope like a saddle's spine,
Your lovely aunt Kanıkey

Çığrışıp ağlayıp dinemeden,
Sinek kadar çare bulamadan,
Atın ağzını çeviremeden,
Feryat edip ağlayıp duramadan,
Kaplanın büyük dürbününü
Yeniden göze çevirip,
Yeniden tutup bakıp,
Yeniden dürbün uzatmıştı;
Buyruğu güçlü Kuday'a
Münacat edip durmuştu.
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp,
Senin bildiğin dürbünü
Sağlamca göze uzatmıştı.
Ağlayıp durdu hıçkırarak,
Bozlayıp durdu çığrışarak;
Dürbün tutup bakınca:

Crying out, weeping without rest,
Finding no remedy even the size of a fly,
Unable to turn the horse's mouth,
Unable to cease wailing and weeping,
The tiger's great spyglass
Turning again to her eye,
Taking it up again and gazing,
She had held out the spyglass again;
To Kuday whose command is mighty
She had kept offering supplication.
Weeping, sobbing and sobbing,
The spyglass that you know
She had held firm to her eye.
She kept on weeping, sobbing,
She kept on moaning, crying aloud;
When she gazed through the spyglass:

Keñ-Moynok'un sırtında
Geliyor küheylanı,
Geniş Kırım'ın sırtında,
Başını yere salamadan,
Dağ koyunu gibi adım alamadan,
Geliyor küheylanı;
Sayıp baksa o anda —
Üç yüz atın ardında.
Fal diye koşturulan Taytoru
Üç yüz atın ardında;
Şimdi nereden koşup yetişsin,

Feryat edip ağlayıp, kahrolası,
Şimdi sinek kadar canından umut kesti.
Burnunun suyunu çekemeden,
Gözünün yaşını silemeden,
Gönlü, çaresiz, parçalanıp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Kaburgası sökülüp,
Kan karışıp çıkan yaş,
Senin bildiğin Akborçuk'un
Yelesinden aşağı dökülüp.
Bağra sığmaz kaygıdan

Korkup durur, kahrolası,
Bağrından çıkan çocuğundan.
«Ah çaresiz, kahpe dünya,
Alın kemiğim çukurmuş meğer,
Gün görmem kıtmış meğer.
Ay karanlık gece imiş,
Bugün ecelimin yeteceği gün imiş!
Körpe enik gibi inleyip,
Ben kara bahtlı, murdar ölecekmişim;

Cenaze namazı yok, iman telkini yok,
Ben kara bahtlı, murdar ölecekmişim.

Gak diyecek kargası yok
Bozkırda ölecekmişim;

On the ridge of Keñ-Moynok
Her courser is coming,
On the ridge of wide Kırım,
Unable to lower his head to the ground,
Unable to step like a mountain sheep,
Her courser is coming;
Counting them over at that moment —
Behind three hundred horses.
Taytoru, raced as an augury,
Is behind three hundred horses;
From where should he now run up and overtake?
Wailing and weeping, the wretched one,
Now she cut off hope of her fly-small life.
Unable to draw back the water of her nose,
Unable to wipe the tears of her eyes,
Her heart, helpless, torn apart,
The tears of her eyes spilling down,
Her ribs torn loose,
The tears that flowed mingled with blood
Down the mane of Akborçuk
Whom you know, spilling down.
From grief the breast cannot hold

She stands in terror, the wretched one,
Of the child sprung from her own breast.
«Ah, helpless — you harlot world,
The bone of my brow was hollow, it seems,
My seeing of days was scant, it seems.
It was a moon-dark night,
Today is the day my hour comes!
Whimpering like a newborn pup,
I the black-fated one shall die a foul death, it seems;
No funeral prayer, no whispered creed,
I the black-fated one shall die a foul death, it seems.
With no crow even to cry gak,
I shall die upon the steppe, it seems;

Kazam yetip böylece,
Çocuğumun elinden ölecekmişim!
Vadili ırmağım — pınarım,
Ölürken kavuştuğum yumurcağım,
Boz ala doğanım, tombulum,
Boz atmacam, çoban yıldızım.
Doğru dürüst gömlek giymedi daha,
Ben kara bahtlının anası olduğumu
bilmiyor daha. Çığlık çığlığa beni,

Kılıçtan kalan keskinim,
Kıymetlimden kalan çırağım.
Küheylandan kalan tırnağım,
Doğandan kalan çırağım.
Mızrağa takılan flamam,
Ayköl'den kalan armağanım.
Öbür dünyaya gitmiş on yârenin

Duası olduğunu bilmiyor daha,
Evliya soylu bozkurdun
Atası olduğunu bilmiyor daha.
Tazı gibi ben kara bahtlının
Koşup geldiğimi bilmiyor daha,
Talas'tan çocuk için kaçıp
Geldiğimi bilmiyor daha.
Beş-Arkar yıldızı batıncaya dek,
Beş kez dönüp mememi
Emdiğini bilmiyor daha.
Küyüktün-Bel'ini çığrışarak

Aştığımı bilmiyor daha,
Sırtımda taşıyıp Talas'tan
Kaçtığımı bilmiyor daha.
«Cin çarpmış kâfir,– diye,
Azıp gezen kadın,– diye,
Erkek giysisi giyinmiş,
Issız kalmış kâfir,– diye —
Anan benim diyen zavallı can.
Mememi göstersem de,

My doom thus overtaking me,
I shall die at the hand of my own child!
My valleyed river — my wellspring,
My little brat found again as I die,
My grey-pied falcon, my plump one,
My grey sparrowhawk, my morning star.
He has not yet properly worn a shirt,
He does not yet know I, the black-fated one,
am his mother. Screaming and screaming,
me,
My keen blade left from the sword,
My lamp left from my precious one.
My hoof left from the courser,
My lamp left from the falcon.
My banner fixed upon the lance,
My keepsake left from Ayköl.
Of the ten companions gone to the other
world
He does not yet know he is the prayer,
Of the grey wolf of the line of saints
He does not yet know he is the scion.
That I, black-fated, like a hound
Came running — he does not yet know,
That I fled from Talas for the child's sake
And came — he does not yet know.
Till the Beş-Arkar stars had set,
That five times over at my breast
He suckled — he does not yet know.
That over Küyüktün-Bel, crying aloud,

I crossed — he does not yet know,
That carrying him on my back from Talas
I fled — he does not yet know.
«A demon-struck infidel,– saying,
A woman roaming astray,– saying,
Dressed in a man's clothing,
An infidel left desolate,– saying —
The poor soul who says: I am your mother.
Though I bare my breast to him,

Ezelden yumurcak onmaz, ah,
İşte bugün kahrolası canı
sağ komaz, ah.
«Azgın gezen kâfir,– diye,
Yolumdan yakalar beni, ah;
Oyar, ah, bugün gözümü,
Yalvarsam da dinlemez sözümü.
Yolumdan yakalar beni, ah,
«Belalı kadın,– diye,
Yol üstünde sürükleyip,
Bugün kurban diye keser, ah;
Oyup çıkarıp gözümü,
Yol üstünde sürükleyip,
Azgın itlere yem eder, ah;
Bozkırda kemiğim apaçık serilip,
Gömüsüz kalakalır, ah.
Dal ipek gibi güzelim saçı
Gurklayan kuzgun didikler, ah;
Deve yavrusu gibi güzelim gözü
Kararmış karga oyar, ah.
Kapı kanadı gibi güzelim dişe
Bugün inatçı saksağan pisler, ah.
Elma gibi iki memeyi
Kara akbaba oyar, ah.
At koşturacağım diye coşup,
Kara basmış ben deli kadın,
Bugün akbabanın boku olurum, ah.
Bıngıldayan böbreğimi
Tilkiler, inatçılar, oyar, ah;

Böğür yanı etimi
Kurtlar kapışıp doyar, ah.
Karnımı karga didikler, ah;
Omurga kemiğimi kemirdikçe
Kargalar, kâfirler, pisler, ah.
Meydan okuyup nice ödülü
Bulmadan edemeyip ne ettim;

Cehenneme doğmuş ben kadın,

From of old the brat will not relent, ah,
This very day this wretched life of mine
he will not leave alive, ah.
«An infidel roaming wild,– saying,
He will seize me on my road, ah;
He will gouge out my eye today, ah,
Though I plead, he will not heed my word.
He will seize me on my road, ah,
«A woman of affliction,– saying,
Dragging me along the road,
Today he slaughters me as a sacrifice, ah;
Gouging out my eyes,
Dragging me along the road,
He makes me food for rabid dogs, ah;
My bones sprawled bare on the steppe,
They lie there without burial, ah.
Her lovely hair like drooping silk
The croaking raven will pluck, ah;
Her lovely eye like a camel foal's
The blackened crow will gouge, ah.
On the lovely teeth like a door-leaf
The stubborn magpie will foul today, ah.
The two breasts like apples
The black vulture will gouge, ah.
Exulting, saying I will race a horse,
I the mad woman, ridden by darkness,
Today I become the vulture's dung, ah.
My quivering kidney
The foxes, the stubborn ones, will gouge, ah;

The flesh of my flank
The wolves will snatch and eat their fill, ah.
The crow will pluck at my belly, ah;
As they gnaw my backbone,
The crows, the infidels, will foul it, ah.
Flinging challenges, prize after prize
I could not help but seek — what have I done;

I the woman born for hell,

Dağ gibi olan Taytoru'yu
Koşturmadan edemeyip ne ettim!?

Çaresiz, alın kemiğim çukur imiş, Ne
bel bağladığım dayanağım var,
Padişahımın gözü kapandıktan sonra
Gün görmem kıt imiş.
Geniş Talas'ın dar koyağında,
Sultanım ağır yatarken,
Hakk'a boynumu büktüğümde,
Tarsa tarsa öksürüp,
16360 Bozkurdum yastıktan başını
kaldırıp, Kahırlanmamanın yolu yok.

Kötü olup dururken,
Kurban olup, ben kuru kadın,

Ölüp gitmeyip ne ettim;
Kıl bıyığı sarkıp,
Bozkurdum kıyamete doğru can
çekişirken, Böyleymiş, göreyim
bakalım,
Ağır yatarken,
Sultana kurban olup
16370 Ölüp gitmeyip ne ettim!
Çığrışıp ağlayıp duramadan,
Ular kuşu olmayıp ne oldum.
Çekinmeden bir ölüp gidip,
Öbür dünyaya giden sultana
Kurban olmayıp ne oldum!
Çakmak-Bel'ini aşamadan,
Yorulup ağlayıp yürüyemeden,
Baldırımdan kan gidip,
Kara bahtlı candan derman gidip,
16380 Yaradan'ın çizdiğini
Görüp durmayıp ne ettim;

Bozkurttan sonra sağ kalmayıp
Ölüp gitmeyip ne ettim.

Taytoru who was like a mountain —
I could not help but race him — what have I done!?
Helpless — the bone of my brow was hollow,
it seems, I have no support to lean upon,
After my padishah's eyes were closed
My seeing of days was scant, it seems.
In the narrow hollow of wide Talas,
While my sultan lay grievous ill,
When I bowed my neck to the Truth,
Coughing rasp upon rasp,
My grey wolf lifting his head
from the pillow, There is no way not to grieve.
While he lay stricken,
Becoming the sacrifice, I the withered woman —
Why did I not die and be gone;
His wiry mustache drooping,
While my grey wolf toward Doomsday
lay in death-throes, So it is — let me look and see,
While he lay grievous ill,
Becoming a sacrifice for the sultan
Why did I not die and be gone!
Unable to cease crying and weeping,
Why did I not become the ular bird.
Dying once without flinching,
For the sultan gone to the other world
Why did I not become the sacrifice!
Unable to cross Çakmak-Bel,
Too worn to weep and walk on,
Blood running from my calves,
Strength running from this black-fated life,
What the Creator has drawn —
Why did I not simply behold it;

Not staying alive after my grey wolf,
Why did I not die and be gone.

Beşiğimi sırtıma
Yüklenmeden edemeyip ne ettim;

Çileni bu kadar,
Beş günlük dünyaya imrenip,
Çekmeden edemeyip ne ettim!

Parça parça olan kaygımdan,
Arsız can, ölecek oldum, ah,
Kendi doğurduğum çocuğumun elinden.
Saklanıp yatacak yerim yok.
Bunca ağır azap çekerken:
«Yiğidim yengem, ağlama»,–
Deyip avutuverecek
Yiğit Kırgız burada yok.
Kazın dönüp dolaşmadığı sarp kayam da yok,
Bende sığınılır kara dağ da yok;
Ulu muydum ki hani:
«Asilim yengem, bırak»,– deyip,
Vasiyetimi dinleyiverecek

Argın, Kırgız burada mı ki.
Alda'nın yazdığı çizgidir;
Altı sefer dürbünü
İyice tutup uzatayım.
Altısında da Toru'm gelmezse,
Kuday açıkça vermezse,
Altı dana, kırk tay verip
Satın alınmış Aktinte'yi
Kınından sıyırıp alayım,
Eğri kaburgama saplayayım,
Kendimi kendim yarayım;
Oğlumun elinden ölüm gelene dek,
Ben kendim ölüp gideyim!
Altı seferde gelmezse,
Dilediğimi vermezse,
Ahiret yüzünü göreyim,

My cradle upon my back —
I could not help but shoulder it — what have I done;
Your ordeal, all this much,
Coveting this five-day world,
I could not help but suffer it — what have I done!
From my sorrow torn to pieces,
Shameless soul, I was about to die, ah,
At the hand of the child I bore myself.
I have no place to hide and lie low.
While I suffer torment so heavy:
«My valiant one, my aunt, do not weep»,–
One who would say it and console me —
No valiant Kırgız is here.
I have no steep crag where the goose wheels and circles,
Nor have I a black mountain for refuge;
Was I ever so great, then:
«My noble one, my aunt, let be»,– saying,
One who would hear out my last testament —
Are Argın or Kırgız even here.
It is the line that Alda has written;
Six times the spyglass
Let me hold fast and stretch it forth.
If in all six my Toru does not come,
If Kuday does not grant it plainly,
Bought for six heifers and forty foals —
The purchased Aktinte —
Let me draw it bare from its sheath,
Let me plunge it into my crooked rib,
Let me split myself by my own hand;
Before death comes at my son's hand,
Let me die and be gone myself!
If in six turns he does not come,
If He does not grant what I wish,
Let me look upon the face of the hereafter,

Can alacak gün bu, kanımı dökeyim.

Altı sefer dürbünü,
Aceleye kapılmadan ben deli kadın,
Nişanlayıp durup bakayım.
Altı seferde gelmezse,
Dileğimi vermezse,
Ondan sonra öleyim.»
O zaman er yapılı anan
Akborçuk'un ağzını çevirdi şimdi,
Münacat edip hıçkırarak,
Buyruğu güçlü Kuday'a
Tövbe edip çığrışarak.
Makarasını çevirip,
Manas'tan kalan dürbünü
Tam gözüne getirip,
Burgusunu döndürüp,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp,
Küheylanın ağzını çevirmişti;
Er yapılı o çilekeş,
Asil yengen Kanıkey,
Dürbün tutup durmuştu.
Şaşıp kalıp bu bahtsız,
Emanet candan umut kesip,
Elini ayağını toparlayamadan,
Büsbütün fena yanıp yakılıp.
It-Torpu'nun sırtını
Görüverince yengen,
Görünce pek sevinip:
«Kederli olan bu başa
Kadir gecesi değecek gün var ya;

Kaygılanan kara bahtlı baş,
Bugün biriciğini görecek gün var ya!
Araan gibi ağzı açılıp,
Dileğimi Kuday verir ya;
Ey kudret, ey Baabedin,
Bugün Taytoru'm çıkıp gelir ya?!
Kara çelik gemi

This is the day of the taking of souls — let me spill my blood.
Six times the spyglass,
Without haste, I the mad woman,
Let me aim it steadily and gaze.
If in six turns he does not come,
If He does not grant my wish,
After that let me die.»
Then your mother of manly build
Turned Akborçuk's mouth about now,
Offering supplication, sobbing,
To Kuday whose command is mighty
Repenting, crying aloud.
Turning its reel,
The spyglass left from Manas
Bringing it just to her eye,
Twisting its screw,
Weeping, sobbing and sobbing,
She had turned the courser's mouth about;
That sufferer of manly build,
Your noble aunt Kanıkey,
Had stood holding the spyglass.
Left bewildered, this luckless one,
Cutting off hope of the life held in trust,
Unable to gather hand or foot,
Burning and mourning altogether sorely.
The ridge of It-Torpu —
When your aunt caught sight of it,
Seeing it she rejoiced greatly:
«For this sorrowful head
There is yet a day the Night of Power will touch it;
This grieving black-fated head —
Today there is yet a day it sees its only one!
Its mouth gaping like an araan,
Kuday will surely grant my wish;
O Power, o Baabedin,
Today my Taytoru will surely come forth?!
The black steel bit —

Gün değmeyen bu başa	*For this head untouched by sun*
Gün vakti gelir ya;	*The hour of day surely comes;*
Talihi yok bu başa	*For this head without fortune*
Tan ağarıp söker ya?!	*Dawn surely breaks and whitens?!*
Yangınımı Kuday bastırır ya,	*Kuday will surely quench my burning,*
Kaşımı gözümü Kuday açar ya.	*Kuday will surely open my brow and my eyes.*
Ense saçımı bağlar ya,	*He will surely bind up the hair of my nape,*
Kurbanın olayım Taytoru'm,	*Let me be your sacrifice, my Taytoru,*
Dulluk adımı yıkar ya?»	*He will surely wash away my widow's name?»*
Sevincinden çığrışıp,	*Crying aloud in her joy,*
Ağlayıverip hıçkırarak,	*Bursting into sobbing tears,*
Dürbün tutup bakınca:	*When she gazed through the spyglass:*
It-Torpu'nun sırtında,	*On the ridge of It-Torpu,*
Kezeñ-Kır'ın boyunda,	*Along Kezeñ-Kır,*
Sayıp baksam, Taytoru —	*Counting over — Taytoru —*
Geliyor küheylanım,	*My courser is coming,*
Altmış atın ardında.	*Behind sixty horses.*
Başını yere salmış,	*He has lowered his head to the ground,*
Kurbanın olayım küheylanım,	*Let me be your sacrifice, my courser,*
Dağ koyunu gibi adım almış,	*He has taken stride like a mountain sheep,*
Boynunu yere uzatmış,	*He has stretched his neck toward the ground,*
Ölçüsüz adım almış.	*He has taken stride beyond all measure.*
Yeliğine yel yetişmez,	*The wind cannot overtake his gallop,*
Eksiksiz koşup gelmiş;	*He has come running flawlessly;*
Yürüyüşüne mal yetişmez,	*No beast can match his gait,*
Bambaşka koşup gitmiş.	*He has run on like no other.*
İnişi tuttuğunda,	*When he took the downslope,*
Kurbanın olayım küheylanım,	*Let me be your sacrifice, my courser,*
Karaca gibi ön ayağı saplanıp,	*His forelegs planting like a roe deer's,*
Yokuşa asıldığında	*When he leaned into the climb,*
Yelesi kuyruğu yayılıp.	*His mane and tail streaming wide.*
Düzlüğe geldiğinde	*When he came onto the flat,*
Tabanı yere tak tak vurup,	*His hooves striking the ground tak-tak,*
Kara çelik gem,	*The black steel bit*
Hayvancağızın damağında şakırdayıp.	*Rattling on the poor beast's palate.*

Kan karışık ak köpük
Göğsüne saçılıp.
Damağına vura vura,
Dal ipek gibi kuyruğunu
Apış arasına çırpa çırpa.
Böylece koşup dayanıp,

White foam mingled with blood
Spattering across his chest.
Beating against his palate,
His tail like drooping silk
Lashing between his thighs.
Running on so, enduring,

Maral gibi olan güzelim baş
Canım hayvan, altmış asıylık maldın.

Kapkara toza bürünüp.
«Kadir gecesi gibi gece var ya,

Azmış kadın dedirtip,

Kaşımı gözümü açacak gün var ya!

Derdimi Kuday dağıtır ya,
İnleyen sesimi dindirir ya!
Kaygının hepsi saçılıp,
Kaşım gözüm aydınlığa açılıp,
Yılkıda küheylan ala baş,
Almambet, Çubak adı uyaklı,

Gerine gerine bunu söyleyip,
İyice gözünü diker ya;
Öbür dünyaya giden kartallar
Dulu kollayıp alır ya!

Benim gibi garibe
Kudret gözünü diker ya.
Kırk çilten, Kızır-İliyaslar, Kaygısı dilim dilim bölünüp,
Gönlü olursa Toru'yu
Hep birlikte destekleyip alır ya!»,

Deyip, o zaman bunu söyleyip,
Yürekli yengen Kanıkey,
Kara üzüm tanesi gibi güzelim gözü

His lovely head like a maral's —
Dear beast of mine, you were a treasure worth sixty of noble blood.
Shrouded in pitch-black dust.
«There is yet a night like the Night of Power,
Though they called me a woman gone astray,
There is yet a day to open my brow and my eyes!
Kuday will surely scatter my sorrow,
He will surely still my moaning voice!
All the sorrow scattering away,
My brow and eyes opening to the light,
In the herd the courser pied of head,
Rhymed with the names Almambet and Çubak,
Saying this, stretching tall and taller,
He will surely fix his gaze full upon me;
The eagles gone to the other world
Will surely watch over and take up the widow!
Upon a forlorn one like me
The Power will surely fix its eye.
The forty çilten, the Kızır-İliyas, Her sorrow split slice by slice,
If their heart so wills, Toru
All together they will surely bear up and take!»,
Saying, then, speaking this,
Your stout-hearted aunt Kanıkey
Her lovely eyes like black grapes

Dönüp siliverdi şimdi.
Baabedin deyip çığrışıp,
Bir Kuday deyip hıçkırıp,
Padişahın büyük dürbününü
Rahatça ele aldı şimdi,
O zaman göze tuttu şimdi.
Yeniden bakıp yengen,
Atların haberini aldı şimdi:
Sarı kırlık çıkıntıda,
Uzanan dağın burnunda,
Körüüçü'nün sırtında,
Kara bozkır boyunda,
Geliyor Taytoru —
İyice dürbün bir tutsa,
Otuz küheylanın ardında.
«Ey canım hayvan küheylanım,
Belli, namlı yürüktün sen,
Derdimi söylerim Kuday'a!

Turned and wiped them now.
Crying out, saying Baabedin,
Sobbing, saying One Kuday,
The padishah's great spyglass
She took calmly in hand now,
Then she set it to her eye now.
Gazing anew, your aunt
Took news of the horses now:
On the yellow upland spur,
On the nose of the stretching mountain,
On the ridge of Körüüçü,
Along the black steppe,
Taytoru is coming —
Were she to hold the spyglass true,
Behind thirty coursers.
«O dear beast, my courser,
You were a known and famed racer,
I tell my sorrow to Kuday!

Boşa savurtma sözümü,
Rezil etme beni.
Bundan böyle bozlatıp,
Ey bir Yaradan kudret,
Ağlatma sakın gözümü.
Toz edip ufalatma sözümü,
Utandırma beni.»
Eyer beli gibi yamaçtan,
Nasipsiz yengen,
Dertlenip ağlayıp duramadan,
Öleyim deyip ölemeden,
Ölmeyen cana kıyamadan,
Sarı hastalığa tutulmuş gibi,
Ananın gözünün yaşı dökülüp.
Gönlü, çaresiz, durulmadan,
Kim bilir kaç kez bölünüp,
Sızlanıp durur, kahrolası,
Karganın uçmadığı bozkırda.
Kaygılanıp korktuğu —
Karnından çıkan çocuğundan;

Do not scatter my word to the wind,
Do not put me to disgrace.
Making me moan from this day on,
O One Creator, o Power,
Do not, I beg, make my eyes weep.
Do not grind my word to dust,
Do not put me to shame.»
From the slope like a saddle's spine,
Your luckless aunt,
Unable to cease grieving and weeping,
Saying let me die, yet unable to die,
Unable to slay the life that would not die,
As if seized by the yellow sickness,
The mother's tears spilling down.
Her heart, helpless, finding no calm,
Split who knows how many times,
She keeps moaning, the wretched one,
On the steppe where the crow does not fly.
What she grieves and fears —
Is the child born of her womb;

Vadili ırmaktan, pınardan öte,
En çok korkar, kahrolası,
Deminki, kendinden çıkan
yumurcağından.
Yine yengen, o bahtsız,
Er yapılı, kahrolası,
Aklını başına topladı şimdi;
Yeniden çırpınıp dönerek,
Tek Kuday'a yalvarıp,
Yine dürbün tuttu şimdi,
Yine gözleyip Toru'nun
Yine halini öğrendi.
Pusa bürünmüş çıkıntıda,
Boz kırlık burunda,
Kezençe'nin sırtında,
Geliyor Taytoru,

Geniş Ak-Çiy boyunda;
Yine geliyor küheylanım,
O anda on iki küheylanın ardında.
Topladığını saçıp savuran,

Gönlü gidip bölünür,
Görüp bakıp duramadan,
Ananın gözünün yaşı dökülür. Han
babası Azız Han,
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,

Azız Han'ın biriciği,
Taytoru gibi küheylanı
Ay-sarala at ile
Alakeñ sürüp almış görünür.
Atası Azız Han,
Sarı meşin şalvar giyip,
Tuğsuz mızrak alıp,
Beline yalın kılıç kuşanıp,
Babası Kün cañ-cuñ'u yere sermiş.
Yetkin belini kuşanmış;
Yedi tümen ordu görse,

Beyond the valleyed river, the wellspring,
She fears most, the wretched one,
That same brat sprung from herself.

Again your aunt, that luckless one,
Of manly build, the wretched one,
Gathered her wits about her now;
Writhing and turning anew,
Pleading with the one Kuday,
She held the spyglass again now,
Watching Toru again,
Again she learned his state.
On the mist-shrouded spur,
On the grey upland nose,
On the ridge of Kezençe,
Taytoru is coming,

Along wide Ak-Çiy;
Again my courser is coming,
At that moment behind twelve coursers.
One who scatters and squanders what he gathered,
Her heart goes out and breaks,
Unable to keep watching and gazing,
The mother's tears spill down. His khan father Azız Han,
With golden forelock-plume and tasseled sash,
The only one of Azız Han,
A courser like Taytoru
Together with the horse Ay-sarala
Alakeñ, it seems, drove off and took.
His father Azız Han,
Wearing breeches of yellow leather,
Taking a lance without pennon,
Girding a naked sword at his waist,
His father laid low the Kün cañ-cuñ.
He girded his able waist;
Though he saw an army of seven tümen,

Yeleği savrularak dalıp saldırmış,
Ecelden kıl kadar dönmemiş,
Ölümden geri durmamış.
Şay'ın kolladığı eren,
Ur'un oğlu yiğidim,
Han hocadan mektup almış,
Halifeden dua almış.
Üstün doğmuş güzelim arslan,
O da zayıpburuş diye anılmış.
Kakan'da kalmış topladığı,
En çok dilediği — dini, imanı.
Kımıldamadan tutup uzatmışlar.
Beecin'de kalmış topladığı,
Gözettiği — imanı.
Dileyip bildiği dinleri,
Halifeyi, sultanı, pirleri,
Gözetip bildiği dinleri,
Meke'deki sultan pirleri.
Helal din girmiş düşüne,
Helallik girmiş içine.
Kıyametin yüzünden,
Kahrolası cehennem var diye,
Öbür dünyanın yüzünden,
Azaplı cehennem var diye,

He charged in, his plume streaming,
He turned not a hair's breadth from death,
He never held back from dying.
The saint whom Şay watched over,
Ur's son, my valiant one,
He received a letter from the khan hoca,
He received a blessing from the Caliph.
The lovely lion born surpassing,
He too was called zayıpburuş.
What he gathered stayed in Kakan,
What he most desired — faith and creed.
They held it out without a tremor.
What he gathered stayed in Beecin,
What he watched over — his creed.
The faiths he came to know by seeking,
The Caliph, the sultan, the pirs,
The faiths he came to know by keeping,
The sultan pirs at Meke.
The lawful faith entered his dream,
Lawfulness entered his inward self.
Because of the face of Doomsday,
Saying there is a cursed hell,
Because of the face of the other world,
Saying there is a hell of torment,

Kara dinden ak olmuş,
Kâfirden kaçıp yad olmuş;
Dilediği yalnız imandı.
Karanlık güne bürünüp,
Müslüman ol – diye yalvarıp.
Çağırınca dine girmezse,
Söylenen söze uymazsa,
Altın tahtını ezip yağ etmiş,
Çoñ-Beecin'i yerle bir etmiş.
Gümüş tahtını kana bulamış;
Uykuda gören evliya,
Cennet-cehennem düşü görmüş,
Bu çileli kuru cana
Pek acayip iş görünmüş.

From the black faith he became white,
Fleeing the infidel he became a stranger;
His only desire was the creed.
Shrouded in the darkened day,
Pleading – saying – become a Muslim.
If, when called, one entered not the faith,
If one heeded not the spoken word,
He crushed his golden throne to tallow,
He razed Çoñ-Beecin to the ground.
He drenched his silver throne in blood;
The saint who saw it in his sleep
Dreamed a dream of heaven and hell,
To this toil-worn withered soul
A most strange affair appeared.

Ölmediklerinden sağ kalmışlar;
Yeni Müslüman olup dururken,
Peşine taktığı — er Macik,

Yoldaş edindiği — Altınay,
Zamanı gidip sıkışmış.
Kırk hırsız Kıtay kâfirinden,
Sonunda kırk çoro toplamış Müslüman.
Elinde çelik mızrağı,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı Koñurbay
Durmadan altı ay vuruşmuş.
«Tunçtan yapılma koca put —
Buna Kuday'mış,– deyip,
Zangırdayıp nasıl dururum,– deyip,–
Kargaşalı cehennemden
Canımı azat ederim,– deyip,–
Gözettiğimde dinim ak,
Meke'ye varıp konarım,– deyip,–
Tunçtan yapılma koca put —
Buna Kuday'mış,– deyip,–

Nasıl kâfir olurum,–deyip,–
Kızgın altı ay çarpışıp,
Ters yandan vurdurmuş,
Kendisi öfkeye kapılmış yumurcağın.
Anacığı Altınay,
Kırk çoro ile ganimetlerini
Kıtay'a armağan diye yollatmış.
Kanlı hanla kana kan gelmişler,

Kaçmadan tek başına çarpışmış;
Kara dinden ak olup,
Kâfirden kaçıp yad olup,
Gelip konmuş Talas'a,
Kıyametlik dost olup,
Bu da çoro olmuş Manas'a.
Bey Baltay'ın Çubak'ı,
Mızrak tutup saf bozmuş,

They stayed alive because they did not die;
While he stood newly Muslim,
The one he drew behind him — the man Macik,
The one he took as companion — Altınay,
His time ran on and pressed him hard.
From the forty thieving Kıtay infidels,
In the end the Muslim gathered forty choro.
In his hand his lance of steel,
Cotton-sashed, wide-booted,
Koñurbay, khan of Keçil,
Fought on six months without cease.
«A great idol wrought of bronze —
That this should be Kuday,– saying,
How shall I stand here rattling,– saying,–
From the hell of tumult
I shall set my soul free,– saying,–
If I keep watch, my faith is white,
I shall go and settle at Meke,– saying,–
A great idol wrought of bronze —
That this should be Kuday,– saying,–

How shall I be an infidel,– saying,–
Clashing six blazing months,
He had them strike from the wrong side,
The brat himself was seized with fury.
His dear mother Altınay,
With the forty choro, their spoils
He had sent to the Kıtay as a gift.
With the bloody khan they came blood for blood,
Without fleeing he fought alone;
From the black faith becoming white,
Fleeing the infidel, becoming a stranger,
He came and settled in Talas,
Becoming a friend unto Doomsday,
He too became a choro to Manas.
Bey Baltay's Çubak,
Holding the lance, he broke the ranks,

Kakan'a dalıp oka uçmuş.
Ay-sarala at ile
Taytoru gibi küheylanı,
«Ayaşımın atı»,– deyip,–
Alakem destekleyip almış;
Onun beri yanında,
Çoğu yalan, çoğu gerçek.
Zayıpburuş bu arslanı
Görüp gelen kimse yok;

Yarısı yalan, yarısı gerçek,
Yanından gelen adam yok.
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Mızrakçıların en ustası,
Sarı benizlilerin en yamanı,
Yiğitlerin en üstünü,
Kırk çoronun en yamanı,
Mızrakçılardan, Manas'ın
Âlemi bozan en ustası.
Han Baltay'ın Çubak'ı —
Aç narası, kuru gulgulesi,
Tutuşsa insanın gücü yetmeyen, Üstün
diye destekleyip almış.

Arslanın dişi işlemeyen.
Gök çuhadan kaftan giymiş,
Kökala gibi at binmiş,
Kayıp oğlu Çubak'ın,

Gam nedir bilmez yavuzun.
Nice diyarı viran eylemiş,
Heybeti dağlar dengince,
Kim görünse yutacakmış gibi.
Elde sancağı görünen,
Ağzından zehri dökülen.
Haykırıp mızrak uzattığında
Kırk bin ordu gibi görünen.
Nara atıp mızrak saldığında,
Nice adam helâk olup,

Charging into Kakan he fell to the arrow.
Together with the horse Ay-sarala,
A courser like Taytoru,
«My ayaş's horse»,– saying,–
My Alake bore it up and took it;
On the near side of that,
Much of it lies, much of it truth.
Zayıpburuş, this lion —
There is no one who has seen him and returned;
Half of it lies, half of it truth,
No man has come from his side.
Tall of stature, broad of shoulder,
Most masterly of lancers,
Fiercest of the sallow-faced,
Most surpassing of valiant men,
Fiercest of the forty choro,
Of the lancers, Manas's
Most masterly, confounder of the world.
Khan Baltay's Çubak —
His hungry war-cry, his dry clamor,
Whom no man's strength avails to grapple, Saying he is surpassing, he bore it up and took it.
On whom the lion's tooth does not bite.
He wore a kaftan of grey broadcloth,
He rode a horse like Kökala,
Of Kayıp's son Çubak,

The fierce one knows not what sorrow is.
Many a land he laid to waste,
His majesty a match for mountains,
As if he'd swallow whoever appeared.
The banner visible in his hand,
Venom spilling from his mouth.
When he cried out and thrust his lance
He seemed an army forty thousand strong.
When he roared and hurled his lance,
Many a man was destroyed,

Dört bir yana dağılırdı.
Yiğidin Manas kahraman,
O çağda Çubak arslan
Beecin'de öldüğü demdi,
Beline destek kıldığı
Yiğit Manas kahramandı.
Almambet ile Çubak er idi,
On iki uzvu denk idi,
Âlemi sarsan er idi,
Han Manas'ın Akkula'sı,
Han Çubak'ın Kökala'sı,
Almambet'in Sarala'sı,
Bakay Han'ın Köktulpar'ı,
Er Sırgak'ın Kökçebiç'i —
Bu küheylânların basmadığı,
Yeryüzünde yer kalmamıştı,
Naralarını işitmedik,
Elde oba kalmamıştı.
Almambet, Çubak ikiz er
Haykırışı salıvermişti,
Şehit geçen kahramanlar
«Ayaşımın atıdır» deyip,
Alt yanına bakarsan,
Kara çelikten kenarı,
Haberin var mıdır bilmem,
Han Manas'ın Sırgak'ı.

Scattered to the four winds.
Your batyr, Manas the hero —
In that age Çubak the lion,
It was the hour he died in Beecin,
And he whom he made the prop of his back
Was the batyr Manas the hero.
Almambet and Çubak were warriors,
Their twelve limbs matched alike,
Warriors who shook the world,
Khan Manas's Akkula,
Khan Çubak's Kökala,
Almambet's Sarala,
Bakay Khan's Köktulpar,
Er Sırgak's Kökçebiç —
No place these coursers had not trodden
Remained upon the earth,
That had not heard their thunderous roars,
No camp remained in all the land.
Almambet, Çubak, the twin warriors,
Had loosed their battle-cry,
The heroes passed as martyrs,
«It is my ayaş's horse,» saying,
Look upon its underside —
Its rim of blackened steel,
I know not whether you have heard
Of Khan Manas's Sırgak.

Dirsek koyup yatmamış,
Bir kestirip uyku almamış,
Ata hafif, yola sak,
Uykusu yok er Sırgak,
Gücü âleme yeterdi,
Manas ile bu Sırgak
İki kardeşin oğullarıydı.
Kılıcını kına dayamış,
Kızıştığı düşmana el atsa
Bu da al kana boyardı. Kendisi
kovalayıp yetmişti.
Fitne söze uymamış,

He never lay upon his elbow,
Never dozed nor took his sleep,
Light on the horse, wary on the road,
Sleepless warrior Sırgak,
His strength sufficed against the world,
Manas and this Sırgak
Were the sons of two brothers.
His sword he braced within its sheath,
If he laid hands on the foe that roused him
He too would dye them scarlet red. He
himself gave chase and caught them.
He heeded no seditious word,

Dönüp düşmandan kaçmamış.
Teke soylu cömert at binen,
Gök demirden zırh giyen,
Altmışın en seçkini,
Kırk çoranın kıymetlisi,
Cümlesinin pahası,
Genç Sırgak, namlı yiğit,
Aç nara, kuru avaz ile
Var gücüyle ün salmıştı,
Şehit geçen aziz arslan,
Kara günde dökülüp giden,
Yürek yangını Sırgak kuzum,
Kendisi sürüp destek olmuştu.
Sımsıkı düğümlü koca yuları,
Elinden çekip alıp Sırgak can
Bağrına basmıştı,
Sırgak can sürüp almıştı.
Onun ardına bakarsan,
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık duman gözlü,
Kara benekli kaplan,
Yanı sıra atılıp,
Çolok bozkurt Arıslan
Yanına yanaşıp davranıp,
Talihi üstün kaplan,
Şu çileli başa darlık salıp,
Öbür dünyaya göçen evliyam,
Geniş dünyayı dar eyleyen,

Never turned and fled the foe.
Riding a generous steed of Teke stock,
Clad in armor of blue iron,
The choicest of the sixty,
The treasure of the forty companions,
Worth the price of all together,
Young Sırgak, batyr of renown,
With famished roar and rasping cry
He had spread his fame with all his might,
The blessed lion passed as martyr,
Who fell and went upon the black day,
Sırgak my lamb, the heart's own burning,
He himself rode up in support.
The great halter knotted tight,
Dear Sırgak pulled it from his hand
And pressed it to his breast,
Dear Sırgak rode and took it up.
If you look behind him then,
With sleek wheat-golden face,
With eyes of twilight smoke,
The black-spotted tiger
Sprang forward at his side,
The crop-limbed gray wolf Arıslan
Drew near his flank and made his move,
The tiger of surpassing fortune,
Casting hardship on this suffering head,
My saint who passed to the other world,
Who made the wide world narrow,

Bir görmeye hasret koyan.
Kakan'a sefer açtığında,
Din-i İslam ordusunu güden.
Otuz iki yaşında
Bahtsızını yalnız koyup giden,
Küçücükken birleşip,
Parmak kadarken baş göz olan
Padişahı Manas Han,
«Zavallımın atıdır» deyip,
Acıbay ile Bakay iki han:

Who left us yearning for one glimpse.
When he opened the campaign on Kakan,
Who led the army of the faith of Islam.
At thirty-two years of age
Who left his luckless one alone and went,
Joined together when they were little,
Wed when they were but finger-high,
Her sovereign Manas Khan,
«It is my poor one's horse,» saying,
Acıbay and Bakay, the two khans:

«Zavallı ayaşımın atı» deyip,
Onlar da ardından sürmüştü.
Asil anan Kanıkey
Arkadaki saçını ona bölüp,
Örmeden kalmış değil mi,
Ahdettiği Manas'ı,
Bir görmeye hasret olup,
On iki yıl doluncaya dek,
Anacığın görmeden kalmış değil mi.
Dağ başında inleyen,
Anacığın ular kuşu olmuş değil mi.

Dağ gibisi Manas kaplan,
Âleme dikip bıraktığı
Bir çınar olmuş değil mi.
Öz beyini görmeye,
Aziz anan Kanıkey
Müptelâ olmuş değil mi.
Akborçuk'un başını çeviremeden,
Asil yengen Kanıkey
Gerçek ruhunu gördüğünde
Çığlık atıp ağlayıp duramadan,
İnleyip ağlayıp hıçkırarak:
«Ahdettiğim beyim, bozkurdum,
Al götür beni!» diye feryat edip,
«Sultanım, ay karanlığa gömülünce,

Gece böyle mi olur?
İnsan ahdettiğinden ayrılınca,

Gün böyle mi olur?

Gözümden akar kanlı yaş,
«Al götür!» diye feryat edip,
Sel böyle mi olur,
Kaplandan ayrı düşüp,
Kadın kederle sürgün düşerse
Hâli böyle mi olur?
Başına kara gün çöküp,

«The horse of our poor ayaş,» saying,
They too rode on behind.
Your noble mother Kanıkey —
Parting her back hair into ten,
Has she not left it all unbraided,
For Manas to whom she pledged her vow,
Yearning for a single glimpse,
Until twelve years had run their course,
Has your dear mother not gone unseeing.
Moaning on the mountaintop,
Has your dear mother not become the ular bird.
Mountain-like Manas the tiger —
What he planted and left to the world,
Has it not become a plane tree.
To see her own dear lord,
Your blessed mother Kanıkey —
Has she not been stricken with longing.
Before she could turn Akborçuk's head,
Your noble aunt Kanıkey,
When she beheld his very spirit,
Screaming, weeping without cease,
Moaning, weeping, sobbing:
«My lord of my vow, my gray wolf,
Take me away!» she cried aloud,
«My sultan, when the moon sinks into darkness,
Is this what night is like?
When one is parted from the one they vowed to,
Is this what day is like?

Bloody tears flow from my eyes,
Crying out «Take me away!» —
Is this what a flood is like,
Fallen apart from the tiger,
If a woman falls to exile in her grief,
Is this what her state is like?
The black day settling on her head,

Oğlunu alıp kaçarak,
Babasının şehrine
Kaçan, benim gibi mi olur?
Vah, sultanım kaplan,
Öbür dünyaya göçen evliyam,
Terkine bağlayıp götür,
Kederde koyup inletmeden,
Dert ortağını, beni de al git!
Her çeşitten gömleğim var,
Yüklesem boynuma yetmez,
Bekletmeden sultanım,
Çek götür beni koynuna.
Gök karışık gömleğim,
Çok giysem boynuma yetmez,
Akborçuk'un başını çevirdi,
Sürgün gezen çılgını,
Kaplanım, al gönlüne beni!
Yolunca kara kan boşanıp,
Geniş dünyamı dar etme,
Dertlenip duran bahtsızı
Feryat ettirip zâr eyleme!» —
Böyle deyip anacığın,
Bıldırcın misali aziz gözden
Bölük bölük yaş dökülüp,
Ne edeceğini bilemeden,
Dönenip ağlayıp feryat ederek,
İnleyip hıçkıra hıçkıra.
Zavallı gönlü bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Bakıp durduğu beyi,
Bozkurdu Manas, zavallının,
O demki diriymiş gibi görünüp. Öbür
dünyaya göçen Manas'ın
Çınar bağını görünce
Arkadaki saçını altıya
Örmeden yengen durabilir mi?

Fleeing with her son in arms,
To her own father's city —
Is she who flees like me?
Alas, my sultan, my tiger,
My saint who passed to the other world,
Bind me behind your saddle, take me,
Leave me not moaning in my grief,
Take your partner in sorrow, take me too!
I have shirts of every kind,
Piled on, they'd not suffice my neck,
Without delay, my sultan,
Draw me away into your bosom.
My shirt shot through with blue,
Worn all at once, they'd not suffice my neck, She turned Akborçuk's head,
Your frenzied one wandering in exile —
My tiger, take me into your heart!
Black blood gushing as she tears,
Make not my wide world narrow,
The luckless one steeped in sorrow —
Make her not wail and weep!» —
So saying, your dear mother,
From blessed eyes like a quail's,
Tears spilling stream on stream,
Not knowing what to do,
Circling round, weeping, wailing,
Moaning, sobbing on and on.
Her poor heart breaking,
The tears spilling from her eyes,
The lord she gazed upon,
Her gray wolf Manas — to the poor one
Seemed at that moment as if alive. Of
Manas passed to the other world —
When she saw the plane-tree grove,
Her back hair into six —
Could your aunt keep from braiding it?

Asil anan Kanıkey
İnim inim inleyip hıçkırıp,

Your noble mother Kanıkey,
Moaning, groaning, sobbing hard,

Çığlık koparıp ses saldı işte,
Çınar bağını gördüğünde,
Çini misali ak yüzünü,
«Öz beyim, al götür beni!» deyip,
Yolup yolup aldı işte.
Yolunca kara kan gitti,
Anacığından derman gitti.
Akborçuk rahvan yürüyüp durdu,
Akborçuk'un yelesinden,
Altüst olmuş kahpe dünya,
Kan karışık kanlı yaş
Şıpır şıpır süzülüp aktı,
Manas'ın gerçek ruhunu
Az kalsın görüverecekti,
Feryat edip ağlayıp Kanıkey
Az kalsın ölüverecekti.
İki elle yüzünü yoldu,
Yengeciğinden derman gidip.
Kara saz gibi gür aziz saçı
Göğsüne indirip,
Az kalsın örüverecekti.
İki yanaktan kan gidip,
Yengeciğinden derman gidip,
Ölüp gidivereyazdı işte.
Akborçuk rahvan yürüyüp durdu,
Akborçuk'un yelesinden,
Kan karışık kanlı yaş
Şıpır şıpır süzülüp durdu.
Ne edeceğini bilemeden,
Yanıp yakılıp feryat ederek,
Ruhuna yalvarıp,
İnleyip durur hıçkırarak.
O demki eyer beli gibi yamaçtan,

She loosed a scream, she raised her voice,
When she beheld the plane-tree grove,
Her white face like porcelain —
«My own lord, take me away!» she cried,
And tore and tore at it.
As she tore, black blood ran,
The strength ran from your dear mother.
Akborçuk paced on at his amble,
Down from Akborçuk's mane,
The treacherous world turned upside down,
Bloody tears all mixed with blood
Trickled dripping, dripping down,
Manas's very spirit
She very nearly glimpsed,
Wailing and weeping, Kanıkey
Very nearly died away.
With both hands she tore her face,
The strength going from your dear aunt.
Her blessed hair thick as black reeds
She brought down upon her breast,
She very nearly braided it.
Blood running from both cheeks,
The strength going from your dear aunt,
She all but died away there.
Akborçuk paced on at his amble,
Down from Akborçuk's mane,
Bloody tears all mixed with blood
Kept trickling, dripping down.
Not knowing what to do,
Burning with grief and wailing,
Pleading unto his spirit,
She moans and moans there, sobbing.
From the slope like a saddle's waist at that moment,

Hiçbir çare bulamadan,
Halkasını döndürüp,
Öz Manas'ın dürbününü
Sahiden göze tutup,

Finding no remedy at all,
Turning its ring about,
Her own Manas's spyglass
She truly held up to her eye,

Karadut misali aziz gözü,
Dönüp silip aldı işte.
Sığınılacak Kırgız yok,
O anda anan Kanıkey
Yüreklenip toparlandı işte.
Dürbünü yine çekip
Aziz gözüne tuttu işte.
Küheylânın başını çevirdi işte,
Ağlamadan duramadan yengeciğin,
Ata doğru dürbünü tuttu işte,
Adamakıllı görüp aldı işte.
Geniş burunlu dağın ağzında,
Geniş boyun geçidin sırtında,
Geliyor işte Taytoru,
Altı küheylânın ardında.
Yelişine yel yetişmez,
Yaman koşup almıştı.
Yürüyüşüne mal erişmez,
Bambaşka koşar olmuştu.
Taytoru'yu görünce,
Darlık görmüş zavallın,
Yaslı yengen Kanıkey,
Kederinden duramayıp
Tevekkül edip göze aldı işte.
Tamuya sağlam bel bağlayıp,

Kendini tutamaz oldu işte.
Allah'ın saldığı buyruk
Böyleymiş, göreyim bari,
Şu gerçek gaipler küheylânını
Var gücümle sürüp göreyim.

Atam Temir Han'ın Aktulpar'ı, Hani,
yiğit Manas öldüğünde
Aslından yürük bir maldı.
Kara soylu asil küheylân,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli,
Kanadı olan bir candı.

Her blessed eyes like black mulberries
She turned and wiped them clear.
No Kırgız there to shelter with,
At that moment your mother Kanıkey
Took heart and gathered herself.
Drawing the spyglass out again
She held it to her blessed eye.
She turned the courser's head about,
Your dear aunt, unable to cease her weeping,
Held the spyglass toward the horse,
And saw him good and clear.
At the mouth of the broad-nosed mountain,
On the ridge of the broad-necked pass,
Here he comes — Taytoru,
Behind six coursers running.
No wind can catch his gallop,
He had run a fearsome pace.
No beast can match his stride,
He had come to run like nothing else.
When she saw Taytoru,
Your poor one who had known hardship,
Your mourning aunt Kanıkey,
Unable to bear her grief,
Trusted in God and dared it.
Binding her hopes fast, though hell should come,
She could hold herself no more.
The command that Allah sent
Is so; then let me see it out —
This true courser of the unseen ones,
Let me drive him with all my strength and see.
My father Temir Han's Aktulpar, For when batyr Manas died,
Was by his stock a racing beast.
A noble courser of black lineage,
Sieve-lunged and bronze-wristed,
A creature that had wings.

Şu kurulan yarış ödülüne
Kimseye yetirmeden koşup varır mı?

Şu duran Bukar'ın
Baş ödülünü alır mı?
Yoksa Taytoru murdar düşüp
Herkesin ardında mı kalır?
«Kadın başıyla halk azdıran
Kara yüzlünün atı» deyip,
Ahali toplanıp,
Beni rüsva mı ederler?
Tanrı çukurumu mu kazar,
Kaynatır mı ki bir Kuday
Nerelere gitmiş çilemi,
Gösterir mi ki bir Kuday
Bana nasip olmamış o güzel demi.
O demki eyer beli gibi yamaçtan,

Eğilip inip geldiğinde,
Taytoru gibi küheylâna
Bir salayım destek narasını.
Feryat ederek yular alayım,
Ağzımı ejder gibi açayım,
Ak göğsümün tokmak etine
Getirip bastırayım.
Taytoru'mu sürüp göreyim,
Burda Toru öne çıkmazsa,
Ecelden önce öleyim.
Değerli emanet Aktinte'yi
Kınından sıyırıp alayım,
«Uğursuz karı!» dedirtmeden,
Padişahlı ele söz olmadan,

Şu duran canımı
Kurban edip keseyim!» —
Deyip, böylece, yengeciğin
Yüreklenip toparlandı işte.
Anan bunca cefayı gördüğünde,
Huyu bozulmuş sıra itler

To the prize of this appointed race
Will he run and reach it, letting none draw near?
Of this Bukar standing here
Will he take the highest prize?
Or will Taytoru fall disgraced
And trail behind them all?
«A mere woman leading folk astray —
The black-faced creature's horse,» saying,
Will the people gather round
And put me to open shame?
Will God dig deep my pit,
Or will the one Kuday stir to life
My ordeal, wherever it has gone —
Will the one Kuday show me
That sweet hour never granted me.
From the slope like a saddle's waist at that moment,
When he comes bending down the grade,
To a courser like Taytoru
Let me loose one roar of support.
Crying out, let me seize the halter,
Let me open my mouth like a dragon,
To the mallet-flesh of my white breast
Let me bring it and press it close.
Let me drive my Taytoru and see —
If Toru does not take the lead here,
Let me die before my hour.
The precious trust Aktinte —
Let me draw it from its sheath,
Before they say «Accursed woman!»,
Before I am a byword in the sovereign's land,
This life of mine standing here —
Let me cut it as a sacrifice!» —
So saying, thus, your dear aunt
Took heart and gathered herself.
When your mother saw such torment —
The base dogs of corrupted nature,

Yiğitten kalan sayısız malı
Her bir yandan bölüşünce,

Yiğit anan Kanıkey
Bunca cefayı gördüğünde,
Kaplanı öldüğünde,
Lanet değmiş akılsızlar
Yağmur misali yay çekip,
Dolu misali ok atıp,
Arslandan kalan sayısız malı
Akılsız itler bölüştüğünde.
Hesapsız horluğu
Zavallı anacığın gördüğünde,
Hesabı iyice bulduğunda,
«El sürme!» deyip sürükleyip,

Memesini yarıp vurduklarında,
Asil anan Kanıkey
Görülmedik kavgayı
Salıp gelmiş değil mi,
Manas'ın Akkelte'sini bulamayıp,
Atışa girince coşan,
Almambet'in Sırbarañ'ını
Değnek edip dayanıp,
Asil anan Kanıkey
Alıp gelmiş değil mi!
Başta öksüz kala kala,
Hunhar beyinden ayrı düşüp,
Otuz iki yaşında,
Karşısına çıkan beşini
Tepeleyip gelmiş değil mi.
Mihnetli kadın Kanıkey,
«Yadigâr diye saklarım» deyip, Zar zor ele aldığında,
Almambet'in Sırbarañ'ını
Bile isteye yengeciğin
Alıp gelmiş değil mi!
Kuşanınca Sırbarañ —
Omuz başının aynası.

The countless herds the batyr left,
When they carved them up from every side,

Your valiant mother Kanıkey,
When she saw such torment,
When her tiger died,
The curse-struck fools,
Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail,
The countless herds the lion left —
When the witless dogs divided them.
Contempt beyond all reckoning
When your poor dear mother saw it,
When she had known its full account,
When they dragged her — «Lay no hand!» they cried —
When they struck and split her breast,
Your noble mother Kanıkey,
A fight the like unseen —
Did she not loose it and come away,
Unable to find Manas's Akkelte,
That surges when the shooting starts —
Almambet's Sırbarañ,
Leaning on it like a staff,
Your noble mother Kanıkey —
Did she not carry it away!
Left orphaned from the very first,
Parted from her ferocious lord,
At thirty-two years old,
The five who rose against her —
Did she not trample them and come.
Kanıkey, woman of afflictions,
«I keep it as a keepsake,» saying, When she barely got it into hand,
Almambet's Sırbarañ —
Your dear aunt, knowing full well,
Did she not carry it away!
When Sırbarañ is girded on —
The mirror of the shoulder's crest.

Düşmanla atışa çıkınca
Emanet canın eğlencesi.
Ağzı kalın Almabaş —
Irak yakın seçmez,
Attıkça coşan,
Üşüşen düşman tabana kuvvet kaçıp,

When one goes out to trade fire with the foe,
The delight of the life held in trust.
Thick-mouthed Almabaş —
It marks not far from near,
Surging more with every shot,
The swarming foe fled at full sprint,

Bir daha sataşmaz olurdu.
Irak yakın seçmezdi,
Sahiden atışa gelince
Düşman kaçmadan duramazdı.
Sağa yatıp bir atardı,
Baktığını yere sererdi.
Mercan kakma, sedef taş,
Luñtuñ'un kanı karışık,
Altın tahtını yağ edip,
Babasını başta, Alakeñ
Altı yüzünü yere serip,
Alakeñ Beecin'den kaçarken,
Yığın hazine, sayısız altını
Saçıp Almañ kaçtığında,
Doksan gün durmadan vuruşup,
Almañ kaçıp çıktığında,
Almambet'in Sırbarañ'ı
Emanet canın kilidiydi,
Beecin'e adamakıllı Alakeñ,
Kişi görmedik kavgayı,
İşte o zaman salıp gelmiş değil mi.
Acayibin duasını
Almañ okuyup durduğunda,
Kakan hanı Karıkan
Ürküp gelip durduğunda,
İki dizgin, bir yular,
«Ben de han oğluyum» deyip,
Kakan hanın Beecin'ine
Ağır kırgın saldığında,
Hanlık dâvası güttüğünde,
Taş kuşanmış Kıtay'ın

And never dared molest again.
It marked not far from near,
When it came to shooting in earnest
The foe could not but flee.
Leaning right, he'd loose one shot,
Laying low whatever he sighted.
Inlaid with coral, mother-of-pearl,
Mixed with the blood of Luñtuñ,
His golden throne turned all to grease,
His father foremost — Alakeñ
Laid their six hundred on the ground,
When Alakeñ fled from Beecin,
Heaps of treasure, countless gold
Scattering, when Almañ fled,
Fighting ninety days without a pause,
When Almañ broke away in flight,
Almambet's Sırbarañ
Was the lock upon his mortal soul,
Upon Beecin, in earnest, Alakeñ —
A fight no man had ever seen —
Did he not loose it then and come away.
The prayer of wonders —
When Almañ kept reciting it,
Karıkan, khan of Kakan,
When he shrank in dread before him,
Two reins and but one halter,
«I too am a khan's son,» saying,
Upon the Kakan khan's Beecin
When he loosed a heavy slaughter,
When he pressed his claim to khanship,
Of the stone-girded Kıtay

Hâlisini boğazlayıp kırdığında,
When he slaughtered and cut down their purest,

Cepken giymiş Kıtay'ın
Of the jerkin-clad Kıtay
Güçlüsüyle vuruşup,
Battling with their strongest,
Alakeñ Beecin'de durduğunda,
When Alakeñ stood in Beecin,
Orgo-Beecin ovasında,
On the plain of Orgo-Beecin,
Beri yandaki kalede
In the fortress on the nearer side,

Ak cazayıl tüfekli, kızıl püsküllü,
With white cazayıl gun, red-tasseled,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Alööke's Koñurbay
Namlı eriydi.
Was their famed warrior.
Beecin'deki hisarda,
In the citadel at Beecin,
Azâzil misali Almambet'in
Almambet, like Azâzil himself —
Yaşı on ikiye dolduğunda,
When his years had reached twelve,
Mızrağın ucu eğilip,
The point of the lance bending down,
Alööke'nin Koñurbay'ı,
Alööke's Koñurbay —
Altı bin Kıtay, sayısız kalday,
Six thousand Kıtay, countless kalday,
En üstün erini sorarsan,
If you ask their foremost warrior:
Algara'ya binip kudurmuş,
Gone berserk astride Algara,
Alööke'nin Koñurbay'ı.
Alööke's Koñurbay.
Tanrı dileğini verdiğinde,
When God granted his desire,
Almambet'in yaşı on ikiye
When Almambet's years to twelve
erdiğinde, «Kurbanın olayım Sırbarañ,
had come, «Let me be your offering, Sırbarañ,

Kan-Caylak yüzünden,
For the sake of Kan-Caylak,
Altın madeni yüzünden,
For the sake of the mine of gold,
Ölümün eşiğinden döndüler,
They turned back from death's threshold,
Koñurbay ile Almambet
Koñurbay and Almambet
On iki gün mızraklaştılar.
Dueled twelve days with lances.
Görülmedik azabı
Torment the like unseen —
Alakeñ beyin Beecin'e
Upon Beecin, the bey Alakeñ —
Salan Almañ değil mi.
Was it not Almañ who loosed it there.
Alööke'nin Koñurbay'ını
Alööke's Koñurbay —
Altı sefer atından,
Six times from off his horse,
Aziz Han'ın Almambet'i,
Aziz Han's Almambet,
Issız ovada altı yol,
Six times on the desolate plain,
Deviren Almañ değil mi.
Was it not Almañ who threw him down.
Er Koñurbay, koca kalça,
Er Koñurbay, the great-haunched,
Bezip usandığı demde,
In the hour he was weary, sick of it,

Esenkan'ın kapısına,
Er Almambet bozkurdun,
Koñurbay gibi kalçayı
Kıstırıp kuşattığı demde,
Sarala'nın başını çevirdiğinde,
Kırk boy Kıtay Beecin'in
«Bir hanlığını ver!» deyip,
Kuşatıp vardığı demde,
Almañ'ın er olduğunu

To Esenkan's very gate,
Er Almambet the gray wolf —
That haunch of a Koñurbay,
When he pinned and hemmed him in,
When he turned Sarala's head,
Of the forty-tribe Kıtay's Beecin,
«Yield up one of its khanates!» saying,
When he came and laid the siege,
That Almañ was a warrior true —

Görmüş oldu değil mi.
O zaman tahtı bekleyen Sırbarañ,

Hazineye lâyık koca tüfek.
Esenkan armağan edip,
Alakeñ'in kendisine
Verivermiş değil mi.
Omzundan alıp baksa,
Horozunun ucu çekilmeden,
On iki yıldır atılmadan,
İçi it gibi kir olup,
İçindeki pasları
İçiyle bir olup,
Kalmış meğer Sırbarañ.
İşte o zaman Kanıkey:
«Sahibinden kalan sen dulsun,
Erinden kalan ben dulum» —
Deyip, o dem bunu söyleyip,
Kendi, işinin hası kadın,
Sırbarañ'ın ağzına
Koca eğeyi soktu işte.
Eğeyle eğeleyip,
Zorlayıp içini dövüp,
Cendereyle çekip sıkıp,
İçini temizleyip kazıyıp.
Perdahla perdahlayıp,
Kaplan yengen Kanıkey,
Almambet'in Sırbarañ'ını
Var gücüyle yumruklayıp,

Did they not come to see it plain.
Sırbarañ then, that kept watch by the throne,
A mighty gun worthy of the treasury —
Esenkan made a gift of it,
To Alakeñ himself
Did he not hand it over.
She took it from her shoulder, looked —
Its hammer's tip undrawn,
Unfired now for twelve long years,
Its bore gone foul as a dog with filth,
The rust that lay inside it
Grown one with all its bore —
So had Sırbarañ remained.
Then it was that Kanıkey spoke:
«You are a widow left by your master,
I am a widow left by my man» —
Saying, speaking this that moment,
Herself a woman deft at her craft,
Into Sırbarañ's muzzle
She thrust the great file in.
Filing with the file,
Forcing, pounding out its bore,
Drawing it tight in the vise-press,
Scouring, scraping out its bore.
Burnishing it with polish,
Your tiger aunt Kanıkey,
Almambet's Sırbarañ —
Pounding it with all her strength,

Temizlemesinin sebebi:
Arka saçını ona bölüp,
Ören yengen değil mi,
Ayköl Manas sağken
Akkelte'yi temizleyip,
Tüfeğe usta kesilip
Alışmış yengen değil mi.
Nice eşyanın hepsini
Çokça tamamlayıp Manas'a

Veren yengen değil mi.

(Kopanını çokça ulayıp,
Saçılanını çokça toplayıp,
Boş durup bakıp yatmayan,
Er Manas'ı koruyandı).
Sırbarañ'ın içini temizleyip,
Bahtı kurumuş zavallı yengeciğin,
Kutudaki barutu
Şarıl diye boşaltıp,
Ağzına doğru kapatıp,
Borçuk'un dizginini derledi,
Kuru barutu mermi edip,
Kav barutu doldurdu.
Alışıldık koca harbiyi
Kavrayıp tutup yengeciğin,
Namlu ağzına vurdu işte.
Harbiyle döve döve,
Tez ateşleyen horozunu
Yukarı tutup çekiştirip,
Acele etmeden yengeciğin,
Harbiyle vura vura,
Koca kundağını tıklatıp,
Ak kaşlı eyerin kaşına
Tars tars vurup çarparak.
Geriye yaslanıp binip,
Kundaktan çıkan barutu
Tırnağıyla ufalayıp.
Kıtay çakmağı, bağır taşı

The reason for her cleaning it:
Parting her back hair into ten,
Is it not your aunt who braids it so,
While Ayköl Manas was alive,
Cleaning the Akkelte,
Grown a master of the gun —
Is it not your aunt well-practiced.
All the many kinds of gear,
Making them ready in plenty for Manas
—
Is it not your aunt who gave them.

(Splicing much of what was broken,
Gathering much of what was scattered,
Never idle, never lying by,
She was the guard of Er Manas).
Scouring out Sırbarañ's bore,
Your poor dear aunt of withered fortune,
The powder from the powder-box
She poured out streaming down,
Sealing it toward the muzzle's mouth,
She gathered up Borçuk's reins,
Making dry powder serve for shot,
She loaded tinder-powder in.
The old familiar great ramrod
Your dear aunt gripped and held,
And drove it down the muzzle's mouth.
Pounding, pounding with the ramrod,
Its quick-firing hammer
Holding up and hauling back,
Your dear aunt, in no haste,
Striking, striking with the ramrod,
Tapping on its mighty stock,
On the pommel of the white-bowed saddle
Knocking it crack on crack.
Riding leaned far back,
The powder come loose from the stock
Crumbling with her fingernail.
The Kıtay striker, the flintstone —

Çakıp kıvılcım salıp, kor koyup,
Fitiline ateş koyup,
Asil yengen Kanıkey,
«Ya Kuday!» diye feryat edip,
Akborçuk'un başını çevirdi,
Kuru barut fişeğiyle,
Bahtı kurumuş kadın Kanıkey,
Sırbarañ'ı doğrulttu,
Ölçüsüz pehlivan anacığın

Yerini ölçüp durdu.
Taytoru'ya göz atsa,
Ceti-Moynok sırtında,

Striking sparks, setting the ember,
Putting fire to the fuse,
Your noble aunt Kanıkey,
Crying out «O Kuday!»,
She turned Akborçuk's head,
With her cartridge of dry powder,
Kanıkey, woman of withered fortune,
She leveled Sırbarañ,
Your dear mother, champion beyond measure,
Kept measuring out her ground.
Casting her eye toward Taytoru —
On the ridge of Ceti-Moynok,

Geliyor işte küheylânın,
Temir Han'ın üç atının ardında.
Taytoru'yu görünce,
Ağlayıverip çırpınıp,
Bir Kuday'a yalvarıp,
Nara salıp ateş etmeye,
Taytoru'yu çekip öne almaya,
Boynuna kuşağını asıp,
İnleyip ağlayıp çilekeş,
Yaradan'a yalvarıp,
Kuru barut fişeğiyle,
Bahtı kurumuş kadın Kanıkey,
Taytoru için davranıp,
Davulbaza bir vurdu,
Yiğitliğini kat kat gösterip.
Kulağıyla perçeminin
İki parmak üstünden aşırtıp,
Kuru barut fişeğiyle,
Bahtı kurumuş anan Kanıkey,
Güm dedirtip bir vurdu.
Bambaşka yürük Taytoru
Başını yere saldı işte,
Kara yeri tokmaklayıp,
Sırbarañ'ın sesini duyunca,
Silkinip silkinip aldı işte.

Here comes your courser now,
Behind three of Temir Han's horses.
When she saw Taytoru,
Bursting into tears and flailing,
Pleading to the one Kuday,
To loose a roar and fire the gun,
To draw Taytoru to the fore,
Hanging her sash about her neck,
Moaning, weeping, the long-suffering one,
Pleading to the Creator,
With her cartridge of dry powder,
Kanıkey, woman of withered fortune,
Bestirring herself for Taytoru,
Struck the kettledrum a blow,
Showing her valor fold on fold.
Above his ear and forelock,
Sending it two fingers over,
With her cartridge of dry powder,
Your mother Kanıkey of withered fortune
Fired one crashing boom.
Taytoru, racer like no other,
He flung his head down low,
Hammering the black earth,
At the sound of Sırbarañ,
He shook and shook himself.

Dağ koyunu gibi adım açması,
Üstün at gibi seğirtmesi!
Aban Koşoy — ulu abam,
Hani, Beecin'e binip vardığında,
O zaman Manas daha yoktu,
Olmak şöyle dursun, Manas'ın
Yeryüzüne gelmemişti daha.
Yedi yıl boyu Han Koşoy
Mekke'ye girip durduğunda,
Avuç içi kadar Müslümana,
Kıtay hükmedip dururken,
Kendi bildiğini alabildiğine
Müslümana yaptığında,
Çam ağacından oluk yapıp,

His stride wide as the mountain sheep's,
His sprint like a horse supreme!
Aban Koşoy — my mighty elder —
For when he rode to Beecin,
There was no Manas yet in those days,
Far from being — Manas
Had not yet come upon the earth.
For seven years Han Koşoy,
When he went in and out of Mekke,
Over Muslims but a palm's breadth few,
While the Kıtay held their rule,
Working all their own will without stint
When they wrought it on the Muslims,
Making troughs of the pine tree,

Nice Kıtay toplanıp,
Mançu hanı Ezkara,
Kalmuk hanı er Coloy,
Kıtay devi Ilama,
Samarkand'ın üstüne
Saldırıp kırgın saldığında,
Aykoco'nun Bilerik'ini,
Müslümanın el üstünde biriciğini,
Çığlıkla ağlayıp duramadan,
Kıtay çekip aldığında,
Kırk urgan boyu derin koca zindana
Götürüp attıklarında,
Kâfiri Kuday çarptığında,
Altı bin külçe, bin kunduz
Baç isteyip durduklarında,
O çağda Taytoru,
Halk atası Han Koşoy'un
Gazaya bindiği at imiş,
Kâfirden horluk görüp,
Koşoy binip vardığında,
Kakançın'ın Beecin'ine
Teke tek savaş açtığında,
Zindanda yatan Bilerik'i
Koşoy geri çekip aldığında,

Many a Kıtay gathering —
Ezkara, khan of the Mançu,
Er Coloy, khan of the Kalmuk,
Ilama, the Kıtay giant —
Down upon Samarkand
When they attacked and loosed slaughter,
Aykoco's Bilerik,
The Muslims' one cherished darling,
Weeping with screams unceasing,
When the Kıtay dragged him off,
To the great dungeon forty rope-lengths deep
When they took and threw him down,
When Kuday struck the infidel,
Six thousand ingots, a thousand beaver-pelts
When they kept demanding tribute,
In that age Taytoru
Of Han Koşoy, father of the people,
Was the horse he rode to holy war —
Suffering scorn from the infidel,
When Koşoy rode there mounted,
To the Beecin of Kakançın
When he opened single combat,
Bilerik lying in the dungeon —
When Koşoy drew him back and out,

Mançu, kara Kalmuklar,
Pehlivanları bölük bölük olup,
Yağmur misali yay çekip,
O kopan kırgında
Görüp geçirmişti Taytoru,
Nice tüfek, nice yay,
Oçogor'un kurşununa
Alışıp kalmıştı Taytoru.
Tüfek sesi çıkınca,
Sağlam yürük Taytoru.
Başını yere saldı işte,
Kuru cana boş verip,
Dağ koyunu gibi adım aldı işte.
Karşısına geldiğinde,
Dikkat edip baksan, Taytoru,
Çoñkaşka'dan yolu ayrılıp,

The Mançu, the black Kalmuks,
Their champions in troop on troop,
Drawing bows like rain —
In that slaughter that broke loose
Taytoru had seen and lived it through,
Many a gun and many a bow,
To the bullets of the Oçogor
Taytoru had grown inured.
At the crack of gunfire,
Taytoru, racer staunch and sound.
He flung his head down low,
Heedless of his mere dry life,
He strode out like the mountain sheep.
When he came on before her,
Look close and mark it — Taytoru,
His path parted from Çoñkaşka,

Kalmış meğer Taytoru,
Çoñküröñ'e yanaşıp.
Sığmaz göğse bunca tasa,
Taytoru'yu görünce,
Bozkurt yengen çılgının
Gözyaşı on koldan akar!
Yular gibi saçı buramadan,
Çevresine bakmadan,
Özünden pehlivan çilekeşin,
Akçe kadar canını esirgemeden.
Sağa sola göz gezdirmeden,
Kendinden geçip çilekeş,
Şu kahrolası canı
Kıl kadar görüp esirgemeden,
«Ya Kuday!» deyip hıçkırıp,
O dem «Ayköl'üm!» diye çağırıp,
Asil yengen Kanıkey.
Sağlı sollu kamçı vurup,
Ters yüz mahmuzlayıp,
Er kişi gibi bağırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp,
O çağda yengeciğin

So had Taytoru remained,
Drawing close upon Çoñküröñ.
Such sorrow no breast can hold —
When she saw Taytoru,
Your gray-wolf aunt, the frenzied one —
Her tears run down in ten streams!
Her hair untwisted, loose as a halter,
Not looking round about her,
The long-suffering one, champion born,
Not sparing her life worth but a coin.
Casting no glance to right or left,
Beside herself, the long-suffering one,
This accursed life of hers
Counting it a hair, unsparing,
Sobbing out «O Kuday!»,
Calling that moment «My Ayköl!»,
Your noble aunt Kanıkey.
Whipping to the right and left,
Spurring with heels turned about,
Shouting like a man of war,
Calling the war-cry «Manas!»,
Then it was your dear aunt

Yaman bir uran saldı.
Yetiştiği yerde Toru'nun,
Sımsıkı düğümlü koca yuları,
Koparıp alıp anacığın,
Bağrına bastı işte.
Yengen yuları aldığında,
Zavallı gönlü bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Kâse kadar altın küpesi,
Kadınlığı kurusun,
Paçasında göründü.
Yengen yuları aldığında,
Çıplak Kızır, genç Aydar
Dizgininden, geminden tuttu,
Kırk çilten, Kızır, hocası
Birlikte sürüp destek oldu.

Loosed a fearsome battle-cry.
Where she caught up with Toru,
The great halter knotted tight,
Your dear mother tore it free
And pressed it to her breast.
When your aunt took up the halter,
Her poor heart breaking,
The tears spilling from her eyes,
Her golden earring big as a bowl —
Woe to her womanhood —
Showed there at her trouser-hem.
When your aunt took up the halter,
Bare Kızır and young Aydar
Took hold of rein and bit,
The forty çilten, Kızır the master,
Rode on together in support.

Kara benekli kaplan,
O dem yanı sıra atılıp,
Taytoru boyun farkıyla öne geçer.
Gizliden destek narası salmıştı.
Kızır'ın dokunduğu Manas'ın
Koruyup yürüyen erenleri
Birlikte sürüp almıştı.
(Çoğu yalan, çoğu gerçek,
Zayıpburuş denen erleri
Görüp gelen kişi yok,
Yarısı uydurma, yarısı gerçek,
Yaradan'ın kendisi bilmezse,
Yanından gelen kişi yok.)
Allah Taâlâ'ya, Bir'e
Dileyip yalvarıp geliyor,
Sinek kadar canını esirgemeden,
Gerçek Kuday'a yalvarıp,
Taytoru gibi küheylânı,
Anacığın sürüp çıkıp geliyor.
Taytoru gibi küheylânı,
Özü pehlivan zavallın,
Düz yerde koşturup,

The black-spotted tiger
Sprang alongside at that moment,
Taytoru leads by a neck's length.
He had loosed a secret roar of support.
Of Manas whom Kızır had touched,
His guardian saints who walk beside
Had ridden on together with her.
(Much is lie and much is true —
The warriors called Zayıpburuş,
No man has seen them and returned,
Half is invention, half is true,
If the Creator himself knows not,
No man has come back from their side.)
To Allah Most High, the One,
She comes wishing, pleading,
Not sparing her life worth but a fly,
Pleading to the true Kuday,
A courser like Taytoru —
Your dear mother comes driving him on.
A courser like Taytoru —
Your poor one, champion born,
Racing him on the level ground,

Aldığı yerde Toru'yu,
Yengeciğin börk gibi sürükleyip,
Altmış asıylık Toru'yu,
İnişte koşturup,
Eğildiği yerde Toru'yu,
Eşsiz pehlivan yengeciğin
Çör çöp gibi sürükleyip,
Ejder gibi ağzını açtı,
Sımsıkı düğümlü koca yuları,
Ak göğsün tokmak etine
Getirip bastırdı.
«Manas!» diye uran çağırıp,
Taytoru'yu sürüp aldığında,
Çoñküröñ'den ayrılıp,
Girip vardı Taytoru,
Aktulpar'a yanaşıp.
Eşsiz yürük Aktulpar,
O da yürük malmış.
İnişe girdiğinde
Aktulpar boyun farkıyla öne geçer,

Where she took Toru in hand,
Your dear aunt sweeping him on like a cap,
Toru worth sixty blood-steeds,
Racing him on the downslope,
Where Toru bent into the grade,
Your dear aunt, champion unmatched,
Sweeping him on like straw and chaff,
She opened her mouth like a dragon,
The great halter knotted tight,
To the mallet-flesh of her white breast
She brought it and pressed it close.
Calling the war-cry «Manas!»,
When she drove Taytoru on,
Parting from Çoñküröñ,
In went Taytoru then,
Drawing up on Aktulpar.
Aktulpar, racer unmatched,
He too was a running beast.
Entering the downslope
Aktulpar leads by a neck's length,

Yokuşa çıkıverince
Denk gelip, küheylân yürük atlar,
Eşsiz ikisi yarışıp,
İki üzengi tokuşup.
Yürekli anan Kanıkey
Öfkeyle kükreyip bağırıp,
Acıbay ile Bakay iki hanı,
İkisini birden çağırıp,
Aşık kemiği kadar yerde dağ yok,
Teyelti kadar çukur yok,
Saban çizmiş iz yok,
Dağ sıçanı kazmış in yok.
Kumlu çöle vardığında,
Kuzgun gibi gözünü kızartıp,
Aktulpar'ın önüne
Sürüp çıktı yengeciğin,
Altı ok atımı ileri geçirip.
Kum ovaya vardığında,

But coming up the rise
They drew even, courser and racing steeds,
The matchless two in contest,
Their two stirrups clashing.
Your stout-hearted mother Kanıkey,
Roaring, shouting in her fury,
Acıbay and Bakay, the two khans,
Calling on the two at once —
No hill there big as a knucklebone,
No hollow deep as a saddle-pad,
No furrow scored by any plow,
No burrow dug by marmot there.
When she reached the sandy waste,
Her eyes reddening like a raven's,
Out in front of Aktulpar
Your dear aunt drove ahead,
Putting him six bowshots to the fore.
When she reached the plain of sand,

Ceylan gibi gözünü kızartıp,
Alıp çıktı yengeciğin,
Yedi ok atımı ileri geçirip.
Arka saçını ona bölüp,
Yengeciğin bağlayıp çıkıp geliyor,
Asilden kalan zavallın,
Kuru barut fişeğiyle
Arada sırada bir atıp,
Taytoru gibi küheylânı
Kovalayıp çıkıp geliyor.
Er yapılı zavallın,
İki gözü yangın kesilip,
Alev saçıp çıkıp geliyor.
Kuru barut fişeğiyle,
Taytoru gibi küheylânı,
Anacığın çılgın Kanıkey,
Gümbürdetip ateşleyip,
Sürüp çıkıp geliyor.

Her eyes reddening like a gazelle's,
Your dear aunt drew him out ahead,
Putting him seven bowshots to the fore.
Parting her back hair into ten,
Your dear aunt comes on, binding it up,
Your poor one left by the noble lord,
With her cartridge of dry powder
Firing a shot from time to time,
A courser like Taytoru —
She comes on, driving him before her.
Your poor one built like a man of war,
Her two eyes turned to blazing fire,
She comes on, scattering flame.
With her cartridge of dry powder,
A courser like Taytoru —
Your dear mother, frenzied Kanıkey,
Firing thunderclap on thunderclap,
She comes on, driving him.

Dileğini Kuday verdikten sonra,
Taytoru öne çıkıp geldikten sonra,
Tasaların hepsi üşüşüp,
Düşünceye dalıp duramadan,
Gözünün yaşı dökülüp:
«Mızrağa taktığım flamam,
Ayköl'den kalan armağanım,
Küheylândan kalma toynağım,
Soylu küheylân yavuzum —
Aklını başkaya bölmemiş daha,
Ben kara bahtlının bile bile
Anası olduğumu görmemiş daha.
Mızrağa püskül asılsa,
Öbür dünyaya göçen Manas'ın
Atası olduğu bilinse!
Babasına çekerse kulunum,
Şay'ın koruduğu arslan olur.
Bir cana ezâ vermez,
Sade gönüllü er olur.

Now that Kuday had granted her wish,
Now that Taytoru had come to the fore,
All her sorrows swarming in,
Sinking in thought, unable to rest,
The tears spilling from her eyes:
«My pennant that I fixed to the lance,
My keepsake left me by Ayköl,
My hoof left of the courser's line,
My fierce one, courser nobly bred —
His mind not yet turned to another,
That I, the black-fated, knowingly
Am his own mother — he has not yet seen.
Were a tassel hung upon the lance,
Of Manas passed to the other world —
Were it but known he was his father!
If my colt takes after his father,
He'll be a lion guarded by Şay.
He'll give no living soul torment,
He'll be a warrior plain of heart.

Kulunumun sağ küreği geniş olur,
Oyrot'u bozan arslan olur.
Semetey yeni doğduğunda,
Orus toyunu yiyip gitmiş,
«Sağ yürürse kulunum,
Oyrot'u bozar» deyip gitmişti.
Kıtay toyunu yiyip gitmiş,
«Sağ yürürse bu oğlan,
Cihanı sarsar» deyip gitmişti.

Ya ansızın Semetey,
Dedikoducu elden söz duyup,
Babası Manas'tır diye duyup,
Kötü mü düşünüverir?
«Canım babam öldüğünde,
Anacığım, sen erkek giyimi giydin, —
Göğsüne yaydı işte.
deyip, — Dal ipek gibi aziz saçı

Akılsız anammışsın sen,
Ne arayıp gezdin?» deyip,
Gözümü oyar mı kör edip?
Yanıp tutuşup o oğlan,
Beni yakalayıp,
Gözümü oyuverip,
Babasına çekmiş yaman er,
Beni öldüründüverir mi?
Kuday bunca verdikten sonra,
Taytoru'm öne çıkıp geldikten sonra,
Erkek giyimi giymişken,
Hangi murada ereyim,
Bundan böyle, bir Kuday,
Ben yaslı başımla gideyim.
Ah çirkin dünya, kaplan bozkurt ölmeseydi,
Bu baş kaygı görmeseydi,
Bunun gibi kaygıyı,

My colt's right shoulder-blade will be broad,
He'll be a lion who routs the Oyrot.
When Semetey was newly born,
The Orus ate the feast and went —
«If my colt walks alive and well,
He'll rout the Oyrot,» he said and went.
The Kıtay ate the feast and went —
«If this boy walks alive and well,
He'll shake the whole world,» he said and went.
But what if suddenly Semetey,
Hearing talk from gossiping folk,
Hearing that Manas is his father,
Should fall to thinking ill?
«When my dear father died,
Dear mother, you put on men's clothing, —
She spread it on her breast.
saying, — Her blessed hair like drooping silk
A witless mother you have been —
What did you go roaming after?» saying,
Will he gouge my eyes out, blind me?
Burning and blazing, that boy,
Seizing hold of me,
Gouging out my very eyes,
A fierce warrior cast in his father's mold —
Will he kill me on the spot?
Now that Kuday has given so much,
Now that my Taytoru has come to the fore,
Since I have worn men's clothing,
What desire is left for me to reach —
Henceforth, O one Kuday,
Let me go my way with my mourning head.
Ah ugly world — had the tiger, the gray wolf, not died,
Had this head not seen such care —
Sorrow such as this,

Madem can diye yarattın Kuday,
Bundan sonra, bir Kuday,
Müslüman ele verme sakın!»
Kıvranıp ağlayıp, çilekeş,
Al benzini soldurup,
Uzun boyunu büküp,
«Semetey'im giyer» diye,
Özene bezene yaptığı zerdeva börkü,

O dem kaptı eline aldı işte,
Ak heybeye koydu işte.
Yakası altın, yeni tunç,
Koşa zırhlı, turgay gözlü,
İnce deve tüyü, geniş cepken,
O demki yakışıklı sof kaftanı,
Yeniden çözüp katlayıp,
Aziz anan Kanıkey,
Ak heybeye yerleştirip,
Onu da birlikte koydu.
Kara saz gibi gür aziz saçı,
Perişan anan Kanıkey,
Anacığın dağıtıp savurup,
Önüne doğru yaydı işte.
Kararmış saçı yayılı,
Kanlı yüzü yırtık,

Koynuna yaş doldu işte,
Vah, Manas beyi sanki
Yeni ölmüş gibi oldu işte.
Bozkurttan kalan oğuldan.
Akborçuk'u rahvan gidip,
Yüzünden akan kanlı yaş,
Feryat edip ağlar Kanıkey.
Bindiği küheylân boz yorga,
Bunu böylece bırakalım,
Dizinden aşağı süzülüp.
Hıçkıra ağlaya duramadan,
Vadi boyunca konmuştu,
Hâlini görsen o zaman,

Since you made us living souls, Kuday,
Hereafter, O one Kuday,
Give it never to Muslim folk!»
Writhing, weeping, the long-suffering one,
Her rosy color fading pale,
Bending her tall frame double,
Saying «My Semetey shall wear it,»
The marten cap she wrought with loving pains

She snatched it up into her hand
And put it in the white saddlebag.
Its collar gold, its sleeve of bronze,
Double-mailed and lark-eyed,
Of fine camel hair, a wide jerkin —
That handsome caftan of fine wool,
Unfolding it and folding it anew,
Your blessed mother Kanıkey,
Settling it in the white saddlebag,
Put that in there together too.
Her blessed hair thick as black reeds,
Your ruined mother Kanıkey,
Your dear mother loosed and scattered it
And spread it out before her.
Her darkened hair spread wide,
Her bloodied face all torn,

Tears filled her bosom's fold —
Alas, as if her lord Manas
Had died but yesterday.
From the son the gray wolf left behind.
Akborçuk going at his amble,
The bloody tears that streamed her face,
Kanıkey wails and weeps aloud.
The courser she rides a gray pacer,
Let us leave this as it stands,
Trickling down below her knee.
Sobbing, weeping without cease,
They had camped along the valley,
Had you seen her state just then —

Nur yüzlü Manas kaplan,
Yeni ölmüş gibi olmuştu.
Yas libasını giymişti,
Aziz anan Kanıkey,
Kadınca feryat ederek,
Taytoru'yu sürüp gitmişti.
O demki yengen Kanıkey,
Kişi görmedik azabı
Çekip çıkıp geliyor,
Kuru barut fişeğiyle,
Arada sırada o demde,
Taytoru gibi küheylânı
Ateşleyip çıkıp geliyor.
Kara saz gibi gür aziz saç, Yanıp
kavrulup yalınayak kaçıp,
Göğsüne dökülüp,
Perişan anan Kanıkey,
Tasaların hepsi üşüşüp,
Ananın taşkın çilesi
Kaynayıp çıkıp geliyor,
Toru'nun ardına düşüp,
Anan çileli Kanıkey,
Sürüp çıkıp geliyor.
Zavallı gönül bölünüp,
Coşup çıkıp geliyor.
«Gök yamacın çıkıntısı,
Burnu gibi beyim!» deyip, Dertten
ölmez yavuz can,
Söyleyip çıkıp geliyor.
(Dileğini Kuday'ın verdiği dem,
Ölmezmiş yavuz can.
Taytoru'nun öne çıktığı dem.
Sayısız hazine, tümen mülk,

Tasadan dayanamayıp,
Gerçek umut eder çilekeş,
Çıkıp gelir Taytoru,
O demki, Manas'tan kalan Semetey
Bahadırdan haber başlatalım.)

Manas the tiger, radiant-faced,
It was as if he had newly died.
She had donned the robe of mourning,
Your blessed mother Kanıkey,
Wailing as a woman wails,
Had driven Taytoru on her way.
Your aunt Kanıkey at that moment,
Torment no man had ever seen —
She comes on, bearing it,
With her cartridge of dry powder,
Now and then in that very hour,
A courser like Taytoru —
She comes on, firing him forward.
Blessed hair thick as black reeds, Scorched
and burning, fleeing barefoot,
Tumbling down upon her breast,
Your ruined mother Kanıkey,
All her sorrows swarming in,
Your mother's overflowing ordeal
Comes seething up and over,
Falling in behind Toru,
Your mother, long-suffering Kanıkey,
She comes on, driving him.
Her poor heart breaking,
She comes on, surging over.
«The jutting spur of the gray-blue slope,
Like its headland — my lord!» saying,
The fierce soul dies not of grief,
She comes on, speaking so.
(The hour Kuday granted her wish, The
fierce soul, it seems, dies not.
The hour Taytoru took the lead.
Countless treasure, wealth in tümens,

Unable to bear her sorrow,
The long-suffering one hopes in truth,
And Taytoru comes to the fore —
Now of Semetey, left of Manas,
Let us begin the tale of the bahadır.)

O çağda Semetey,
Omzuna kaftan atmamıştı,
Öbür dünyaya göçen Manas Han'ın
Ağası olduğunu bilmiyordu daha.
O çağda Semetey'in
Düşüncesi başka yerde gezer,
Kesip yonttuğu çubuğu,
Yapıp verdiği ırımı,
Ismayıl'ın oğlu bilirdi kendini.
Uzayıp giden kara sırtın
Tay bağı olduğunu bilmiyordu daha,
O demki, sürgün kadın Kanıkey'in
Anası olduğunu bilmiyordu daha.
Öksüre öksüre dertli canın

İnleyip öksürdüğünü bilmiyordu daha.
Koşup yeldiğini bilmiyordu daha.

Başına kara gün çöküp,
Anacığı çilekeş,
Tabanı taşta dövülüp,
Alnı güneşte kavrulup,
Ölçüsüz kaçıp koşup,
Taban etinin tamamı
Taşa değip parçalanıp,
Bassa baldırından kara kan gidip,

Zavallından derman gidip.
Pabucu yok, çoraplı,
Çizme giymeden çoraplı,

Saça saça gelmiş değil mi.
Hiç çaresini bulamadan,
Anacığınız çılgın kadın,
Temir Han'ın şehrine
Kaçıp gelmiş değil mi.
Kuday'ın çizdiği çizgiyi
Yengen görmüş değil mi,
Yoldaştan kalan biriciğini

In that age Semetey
Had thrown no caftan on his shoulders,
Of Manas Khan passed to the other world
He knew not yet him for his lord.
In that age Semetey's
Thoughts wandered other fields —
The stick he cut and whittled,
The charm he made and gave —
He thought himself Ismayıl's son.
Of the long black ridge stretching away
He knew not yet it was the colt's tether,
Of Kanıkey then, the exiled woman,
He knew not yet she was his mother.
That the grieving soul, coughing and coughing,
Moaned and coughed — he knew not yet.
That she ran and hastened — he knew not yet.
The black day settling on her head,
His dear long-suffering mother,
Her soles beaten on the stones,
Her brow scorched in the sun,
Fleeing, running beyond measure,
The whole flesh of her soles
Torn to pieces on the stones,
Black blood running from her calf at every step,
The strength going from your poor one.
No shoes upon her, stockinged only,
In stockings, with no boots to wear,

Did she not come, strewing it all the way.
Finding no remedy at all,
Your dear mother, the frenzied woman,
To Temir Han's city
Did she not come in flight.
The line that Kuday drew for her —
Has your aunt not seen it through,
Her only one left by her mate —

Ele güne vermemişti ya.
O zaman çocuk Semetey,
Softan gömlek giymemişti,
Sultan Manas beyden
Semetey'in kaldığını bilmiyordu daha.
Ağzına Manas girmezken,
Manas'tan doğan Semetey,
Bey olduğunu bilmiyordu daha,
O demki zavallı Kanıkey'in
Bunun anası olduğunu bilmiyordu daha.
Oğlanın düşüncesi başkada gezer. Kızır dokunup oğlana,
(Temir Han'ın deve yavrusu,
Ismayıl'ın oğlu.
O çağda Semetey'in
Düşüncesi başka yerde gezer.)
O demki eyer beli gibi yamaçtan,

Atın başını çeviremeden,
Hunhar Manas bozkurttan
Kaplan doğan yaman er,
Soyundan sopuna dek
Şay'ın koruduğu yaman arslan,
Öfkeyle kükreyip bağırır,
Coşkusuna dayanamayıp,
Altmış kadar pehlivanı,
«Beri gelin!» diye çağırır.
Birini bile sağ komadan,
Altmış kadar pehlivanı,
Düşman basmış gibi gürleyip,
Cenk pusatının tamamı
Azrail gibi görünüp,
Bakıp duran adamın
Yüreği fena ürperip.
Cellatlardan yedisi var,

Kudurmuşça azgın.
Onbaşılar kuşatıp dolanıp,
Mızrakları çalkalanıp,

She gave him not to stranger folk.
Then Semetey, still a child,
Had worn no shirt of fine wool yet,
That from Sultan Manas the bey
Semetey was left — he knew not yet.
Though Manas never crossed his lips,
Semetey, born of Manas,
He knew not yet that he was bey,
That poor Kanıkey then
Was his own mother — he knew not yet.
The boy's thoughts wandered elsewhere.
Kızır having touched the boy,
(Temir Han's camel-colt,
Ismayıl's son.
In that age Semetey's
Thoughts wandered other fields.)
From the slope like a saddle's waist at that moment,
Before he could turn his horse's head,
From ferocious Manas the gray wolf
A tiger born — the fierce young warrior,
Through all his line and lineage
A fierce lion guarded by Şay,
He roars and bellows in his fury,
Unable to contain his surging blood,
Some sixty champions
He summons: «Come you here!»
Not leaving even one aside,
Some sixty champions,
Thundering as if the foe had struck,
All their gear of war complete,
Looking like Azrail himself —
Any man who stood and watched,
His heart shuddered terribly.
Of executioners there are seven,

Rabid, raging wild.
The decurions wheeling round about,
Their lances swaying, tossing,

Mızrağın başı tokuşup,
Adamın başı çarpışıp.
Koca davula, davulbaza,
Gözü pek oğlan Semetey
Güm dedirtip vurdu,
Pehlivanının tamamı,
Düşman gelmiş gibi davranıp,
Semetey gibi oğlanı
Çepeçevre sardılar.
Zavallı yetim oğlanın
Diline Manas girivermişti,
Yer girmemiş ağzına
Talas girivermişti,
Kırgız girivermişti.
Kanı çekip durmadan,
Yürekli oğlan yavuzun,
Ana girmez ağzına
Ana girivermişti:
«Kurbanınız olayım pehlivanlar,
El ermez şu halka
Bir gösteri yapalım pehlivanlar,
Bugün gümbürdeyen hanlara
Kavga koparalım pehlivanlar!
Sahipli atların hepsini,
Şimdi pehlivan, sözümü dinle,
Geçitten yakalayıverelim,
Hepsini kırıp geçirelim.
Varını yoğunu toplayıp,
Kurban edip keselim!
Şimdi pehlivan, sözümü dinle,
Kısmeti kesilmiş ablamın
Taytoru atı görünürse,
Onu sürüp destekleyelim.

The lance-heads knocking each on each,
Men's heads colliding in the press.
On the great drum, the kettledrum,
The bold-eyed boy Semetey
Struck it a booming blow,
The whole of his champions,
Bearing themselves as if the foe had come,
A boy like Semetey
They ringed on every side.
The poor orphan boy —
Manas had slipped onto his tongue,
No land had entered his mouth before —
Talas had slipped in now,
Kırgız had slipped in now.
His blood kept drawing him on,
The stout-hearted boy, the fierce one —
Mother never entered his mouth —
Mother had slipped in now:
«Let me be your offering, champions,
For this throng beyond all reach
Let us make a show, champions,
For the khans who thunder today
Let us raise a battle, champions!
All the horses that have masters —
Now, champion, hear my word,
Let us seize them at the pass,
Let us cut them down entire.
Gathering all they have and hold,
Let us slaughter them in sacrifice!
Now, champion, hear my word,
My elder sister whose portion was cut off —
If her horse Taytoru appears,
Let us ride and back him on.

Sahipli atı boğazlayalım,
Ablamın atı görünürse,
«Manas! Manas!» diye bağırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp,
Onu sürüp destekleyelim,

Let us slaughter the mastered horses,
If my elder sister's horse appears,
Shouting «Manas! Manas!»,
Calling the war-cry «Manas!»,
Let us ride and back him on,

Kuday verirse, Bukar'a dek,
«Manas!» diye sürüp varalım.
Kurbanınız olayım pehlivanlar,
Ovanın dağın tamamını
Koşuyormuş gibi edelim,
Öbür dünyaya göçen enîştemi,

Yerinden yeniden uyanıp,
Enîştem dirilmiş gibi edelim! Kuday'ın
yüzünü görmeden,
Ova dağ tamamı «Manas!» deyip

Koşuyormuş gibi edelim.
Engebeli tepeleri
Düz ovaymış gibi edelim.
O demki dert yüklü ablacığım,
Bahtı kurumuş zavallıyı,
Oğulluymuş gibi edelim.
Gönlü bozuk ahali,
Görüp dururken canından
Umut kesmiş gibi edelim!
Ova ile dağ birleşip,
«İşte o Manas'mış!» deyip,
Koşuyormuş gibi edelim!
«Manas! Manas!» diye bağırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp,
Taytoru gibi küheylânı
Bukar'a sürüp varalım,
Ödüle konan sayısız malı,
Yedi ev dolusu hazineyi,
Bin karaca deveyi,
Bin kara akıtmalı kısrağı,
Batman batman altın ziyneti,
Tümden zapt edelim!
Dar düşünmeyin yiğitler,
Taytoru yürüğün aklı yok,
Bizden gayrı sahibi yok.

Taytoru öne çıkıp gelirse,

If Kuday grants, to Bukar's gates,
Let us ride crying «Manas!»
Let me be your offering, champions,
All the plain and all the mountain —
Let us make as if they run,
My brother-in-law passed to the other world,
Waking again from where he lies,
Let us make as if my brother-in-law rose alive! Without beholding Kuday's face,
All plain and mountain crying «Manas!» —
Let us make as if they run.
The rough and broken hills —
Let us make as if they were level plain.
My dear sister then, laden with grief,
The poor one of withered fortune,
Let us make as if she had a son.
The folk of spoiled and sour heart,
While they stand watching, of their lives
Let us make as if hope were cut off!
Plain and mountain joined as one,
Saying «There — that was Manas!»,
Let us make as if they run!
Shouting «Manas! Manas!»,
Calling the war-cry «Manas!»,
A courser like Taytoru —
Let us ride him on to Bukar,
The countless stock staked for the prize,
The treasure filling seven houses,
The thousand dark-brown camels,
The thousand black blaze-marked mares,
Gold ornaments by the batman-weight —
Let us seize them one and all!
Think not narrowly, batyrs,
Taytoru the racer has no mind of his own,
He has no master besides us.

If Taytoru comes to the fore,

Dileği Kuday tam verirse,
Dediğinize razıyım,
Kurbanınız olayım pehlivanlar,
Yanıma yarım akçe almadan,
Yine pehlivan, dinleyin,
Ödülünün tamamını
Bölüştürüp veririm.
Sizden ödül kapışırsam,
Aklımı şaşırırsam,
At bağlanan kazık gibi
Kupkuru kalıp geçeyim,
Kurbanınız olayım pehlivanlar,
Ben kâfir olarak gideyim!
Ben ödüle göz dikmem,
Adı kalsın Manas'a!
Düşünün pehlivanlar,
Bugün var, yarın yok,
İşte böyledir şu kahpe dünya!
İyi bakın pehlivanlar,
Baştaki zerdeva börkü
Kimler sallanıp giymedi ki,
Devleti başındayken
Kim gürleyip yürümedi ki.
Enîştem Han Manas'ı görünce,

Müslüman değil, ta şuradaki
Kıtay'ın eli bile çalkalanırdı.
Sağ yanındaki Orus'u
Biçen enîştem değil mi,

Sırt yanındaki Kıtay'ı
Kıran enîştem değil mi,
Kendi bildiğini yeryüzüne
Yapan enîştem değil mi.
Bu Müslüman din-i İslâm'ı
Koruyan enîştem değil mi.
Halifeden mektup almış,
Kendi Kankoco'dan dua almış,
Öbür dünyaya göçen enîştem,

If Kuday grants her wish in full,
I consent to what you say,
Let me be your offering, champions,
Taking not half a coin for myself,
Again, champions, listen well,
The whole of the prize entire
I will share out and bestow.
If I snatch prize-goods from you,
If I lose my senses so,
Like the stake where horses are tied
Let me stand bone-dry and wither,
Let me be your offering, champions,
Let me go hence an infidel!
I set no eye upon the prize —
Let the name remain to Manas!
Consider it, champions:
Here today and gone tomorrow,
Such is this treacherous world!
Look well upon it, champions,
The marten cap upon the head —
Who has not worn it, swaggering,
While fortune sat upon his head,
Who has not strode out thundering.
At the sight of my brother-in-law Han Manas,
Not Muslims only — even yonder
The very land of the Kıtay would quake.
The Orus on his right hand —
Did my brother-in-law not mow them down,
The Kıtay at his back —
Did my brother-in-law not break them,
His own will upon the earth —
Did my brother-in-law not work it.
This Muslim faith, the faith of Islam —
Did my brother-in-law not guard it.
He got a letter from the Caliph,
He got a blessing from Kankoco himself,
My brother-in-law passed to the other world

Zayıpburuş diye anılmış.
Ombu'yu vurup ganimet almış,
Nice yeri darmadağın edip,
Ölçüsüz bozup ganimet almış.
Bu ablam kara iftiraya uğramış,
Eniştem Manas kaplan,
Varıp vurmuş Oogan'ı,
Eniştemin eli değmeseydi,

Margalañ nereden sağ kalırdı. Ablam sürgün gelince,
Akkula atının basmadığı,
Yeryüzünde yer kalmamıştı,
Narasını işitmedik,
Elde oba kalmamıştı.
Yiğitliği tutup eniştem,
İslam elini derlemiş.
Kapkara yatan Beecin'e
Dosdoğru girip, mızrağı pek uzatıp,
Kanından kalan bir karaltı,
Kırk tümen orduyla eniştem, Belli başlı Kırgız eli yok.
Kıtay'ı kırıp geçirip,
Beecin'e hâkim olup,
Altı ay hüküm sürmüş.
İşte o eniştem ölmüş,
Ondan kalan sayısız malı,
Akılsız itlerin tamamı,
Kamçı boyu ölçüp bölüşmüş.
Kırlarda yılkı ala başlı,
Argımak, küheylân karışık,
Eniştemin gözü göçünce.
Tutup binecek çare yok,
Kaplan eniştem göçünce,
Ardında erkek evlat yok,
Tazı gibi yelmiş,
Başına darlık düşüp,
Talas'tan sürgün düşüp ablacığım,

Was known by the name Zayıpburuş.
He struck Ombu and took the spoils,
Laying waste to many a land,
Routing beyond measure, taking spoils.
This sister of mine met black slander,
My brother-in-law Manas the tiger
Went and struck the Oogan down —
Had my brother-in-law's hand not reached it,
How would Margalañ have stayed alive.
When my sister came in exile,
No place his horse Akkula had not trodden
Remained upon the earth,
That had not heard his roar —
No camp remained in all the land.
His valor seized him — my brother-in-law
Gathered up the land of Islam.
Into Beecin lying pitch-black
He went straight in, thrusting his lance far,
One dim shape left of his blood,
With an army of forty tümens, my brother-in-law, No Kırgız land of note remains.
Cutting the Kıtay down entire,
Making himself master of Beecin,
He ruled it for six months.
And now that brother-in-law is dead,
The countless herds he left behind,
The whole pack of witless dogs
Measured by whip-lengths and shared out.
On the steppes the herds, pied-headed,
Argımak and courser mingled,
Once my brother-in-law's eye had passed.
No way to catch and mount them now,
Once my tiger brother-in-law passed,
No male heir behind him left,
She ran like a coursing hound,
Hardship fallen on her head,
My dear sister, exiled out of Talas,

Geniş Bukar'a gelmiş.
Kaplan enişte öldüğünde,
Aziz ablam Kanıkey
Nice horluk görmüş.
Hepsini kırıp koyalım.
Yiğit enişte öldüğünde,
Yiğitten kalan sayısız malı,
Tümden kırıp koyalım.

Came to the wide land of Bukar.
When my tiger brother-in-law died,
My blessed sister Kanıkey
Suffered scorn on scorn.
Let us cut them down, every one.
When my batyr brother-in-law died,
The countless herds the batyr left,
Let us strike them down entire.

Huyu bozuk sıra itler,
Kamçı boyu ölçüp bölüşmüş,
Bukar'a sürgün konmuş,
Kuday'ın başa verdiğini
Çekmemeye çare yok.
Bozkurt enişte öldüğünde,
Ardında erkek evlat yok.
Engebeli geniş vadiyi.
Pınarsız gibi etmeyelim,
Kısmeti kesilmiş ablamı
Evlatsız gibi etmeyelim.
Yiğit ablam çılgının
Bel bağladığı dayanağı yok,
Yaradan başa verdikten sonra,
Çekmemeye çare yok.
Bozkurttan kalma, ninni söylenecek,
Ardında kalan çocuk yok.
Vefası dar, kahpe dünya,
Çekinmeden pehlivan, dinleyin,
Böyledir işte kahpe dünya.
Gelenlerden söz duydum,
Aziz ablam Kanıkey,
Fal niyetine Bukar'da
Taytoru'yu koşturdu diye duydum.
Öne gelirse Taytoru,
Esirgemeden sürüp destekleyelim,
«Manas!» diye uran salalım.
Nerede yürürse Taytoru,
Yalnız onu sürüp destekleyelim.
Atamın Aktulpar'ı

The base dogs of corrupted nature
Measured by whip-lengths and shared out,
She was set down an exile in Bukar —
What Kuday lays upon the head,
There is no way but to bear it.
When my gray-wolf brother-in-law died,
No male heir behind him left.
The wide and broken valley.
Let us not leave it as if springless,
My sister whose portion was cut off —
Let us not leave her as if childless.
My valiant sister, the frenzied one —
She has no prop to lean upon,
Once the Creator lays it on the head,
There is no way but to bear it.
Left of the gray wolf, for lullabies,
No child remains behind him.
Scant in faith, this treacherous world —
Champions, listen without fear,
Such indeed is the treacherous world.
I heard word from those who came:
My blessed sister Kanıkey,
By way of omen, in Bukar,
Has raced Taytoru — so I heard.
If Taytoru comes to the fore,
Let us back him, riding unsparing,
Let us loose the war-cry «Manas!»
Wherever Taytoru may run,
Let us ride and back him alone.
My father's own Aktulpar —

Öne gelirse boğazlayalım,
Bukar'ın dört küheylânını esirgemeden,

If he comes to the fore, let us slaughter him,
Bukar's four coursers unspared,

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALTIN TAHT VE BABANIN EMANETLERI: SEMETEY'IN YÜKSELIŞI

Ak buğday çiğneyip Kelam-ı Şerif tutan pehlivanlarına ant içiren Semetey, yardan "Manas!" narasıyla iner; altı yüz kırk üç küheylanın en önünde, Aktulpar'ı da geride bırakan altmış asıylık Taytoru gelmektedir. Çocuk atın yularını kapıp Buhara'ya sürerken ova, dağ, çoban, orakçı — bütün âlem "Manas!" uranıyla çalkalanır; göçüp giden han dirilmiş gibi olur. Kanıkey ise atını oğlu aldıktan sonra kimseye görünmeden sarayına çekilir. Semetey sayısız ödülün tamamını — bin karaca deveyi, bin kısrağı, yedi ev dolusu hazineyi — yanına yarım akçe almadan pehlivanlarına pay eder; sekiz han onu altın taç giydirip altın tahta çıkarır: on iki yaşındaki yetim Buhara'ya han olmuştur. Temir Han'ın sevinç toyunda Kokonlu Tööbalban, Buhara'nın Akbalbanı'nı altı günde yıkıp ödülleri yağmalayınca namusuna dokunan Semetey, yolunu kesen Ismayıl'ı kütük gibi devirir, Tööbalban'ın bileğini ezip kolunu kökünden söker; pehlivan oracıkta can verir.

Bu heybet karşısında yüreklerine korku düşen sekiz han fısıldaşıp kara düzen kurar: çocuğu ak evli damat diye Margalañ'a isteyecek, küpteki bozaya ağı katıp sarhoşken başını kesecek, kelleyi Talas'taki Abıke ile Köböş'e müjde götüreceklerdir; bal dilli hatipler bön gönüllü Temir Han'ı kandırıp rızasını da alır. Aynı günlerde on iki yıldır döşeğinden kalkamayan doksan beşlik Çıyırdı, ölmeden torununun yüzünü

görmek için yalvarır. Bunun üzerine Kanıkey, kuş salmaya çıkan Semetey'in yolunu keser; "kardeşçiğim" diye yalvarıp derdini döker, çocuğu demir kapılı ak sarayına alır, yetmiş türlü yemek koyar. Kardıgaç ile kız Saykal'ın Koñurbay'a karşı destanını anlatır, torunu "küçük dünürün" diye Çıyırdı'nın karşısına çıkarır ve ana olduğunu sezdirmeden Manas'ın emanetlerini bir bir giydirir: zerdeva börkü, yedi yıl dişleyerek yumuşattığı ok geçmez sup çepkeni, kandagayı, ökçesi altın ve yakut işlemeli sağrı çizmeyi. Çepkeni giyen Semetey'e ata ruhu konar; duruşu Han Manas'ın ta kendisi gibi heybetlenir — sır ise hâlâ açılmamıştır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Taytoru altı yüz kırk üç küheylanın birincisi olarak Aktulpar'ı geçer; Semetey atı "Manas!" uranıyla Buhara'ya sürer ve ova ile dağdaki herkes bu narayı yankılar.
- Semetey bin karaca deve, bin kısrak ve yedi ev dolusu hazineden oluşan baş ödülün tamamını, kendine yarım akçe almadan altmış kadar pehlivanına paylaştırır.
- Sekiz han, on iki yaşındaki Semetey'e altın taç giydirip altın tahta çıkarır; Temir Han üç gün toy verip onu Ismayıl'ın oğlu diye ilan eder.
- Güreşte Akbalban'ı altı günde yenen Kokonlu Tööbalban'a meydan okuyan Semetey, yolunu kesen Ismayıl'ı yere devirir ve Tööbalban'ın kolunu kökünden söküp onu öldürür.
- Sekiz han, Semetey'i ak evli damat diye Margalañ'a götürüp bozasına ağı katarak başını kesmeyi ve kelleyi Abıke ile Köböş'e müjde götürmeyi kararlaştırır; hatipleri Temir Han'ı kandırıp rızasını alır.
- On iki yıldır yatan doksan beş yaşındaki Çıyırdı'nın dileğiyle Kanıkey, Semetey'i ak sarayına alıp ana olduğunu sezdirmeden Manas'ın emanetlerini giydirir: zerdeva börk, yedi yıl dişlediği ok geçmez sup çepken, kandagay ve sağrı çizme.

TÜRKÇE METİN

Eğer ablamın atı varsa,
Onu sağ bırakalım.
Bugün «Manas!» diye nara atalım,
Tıpkı kendisi gibi görünüp.
Taytoru'yu sürüp alalım.
Bunca kavgayı başlatırsam,
Atlarını kırıp geçirirsem,
Sürüp giden azabı, büyük kavgayı
Çekmeyeyim diye Kur'an tutup ant verin,
Böyle bir sözü
Söylemeyeyim diye Kur'an tutup ant verin!» –
Deyip, o zaman Semetey
Küheylanın başını çevirdi işte,
Duramayıp pehlivanlardan,
Ant isteyip durdu işte.
Pehlivanların hepsi
Çocuk böyle dururken
Kabul demez olur mu?
Attan inip pehlivanlar

Ak buğday tanesini çiğnedi,
«Söylemeyiz» diye söz verip,
Kelam-ı şerifi tuttu.
Ölüp gidercesine zehir yalayıp,
İnsan öldüren ant içerek:
«Sözün olsun bahadır,– deyip,–
Bu sözü ağzımızdan çıkarırsak
Yedi atamız kâfir olsun,– deyip.

On ikisinde Semetey,
Ne afet olduğunu bildirip,
Ölçüsüz zorlu pehlivana
Böylece söz dinletip.
Barañ'dan yapılma gök cepkeni

ENGLISH TRANSLATION

If my elder sister's horse is in the race,
Let us leave that one unharmed.
Today let us raise the cry of «Manas!»,
Appearing just like the man himself.
Let us drive Taytoru off and take him.
If I set loose so great a quarrel,
If I cut their horses down and through,
The dragging torment, the mighty feud —
Swear on the Koran I shall not bear them,

That such a word as this
I need never speak — swear, holding the Koran!» –
So saying, then Semetey
Turned his steed's head about, behold,
Unable to rest, from the champions
He kept on demanding the oath, behold.
The champions, every one —
While the boy stood firm like this,
How could they say anything but yes?
Dismounting from their horses, the champions
Chewed the grain of white wheat,
Gave their word, «We shall not tell»,
And held to the Holy Scripture.
Licking poison as though to perish,
Swearing the oath that slays a man:
«You have our word, bahadır,– they said,–
If we let this word slip from our mouths,
May our seven forefathers turn infidel,– they said.
At twelve years old, Semetey,
Making known what a scourge he was,
Upon champions mighty beyond measure
Thus made his word obeyed.
His gray-blue jacket made of Barañ

Yine çıkarıp katlayıp,
Kara yavuz Semetey
Aceleyle o cepkeni
Terkiye bağlayıp.
Cenk silahlarını kuşanıp,
Geniş tuğ ile sırlı mızrağı

Her zamanki gibi bağlanıp.
Kapı kanadı gibi güzelim dişler

He drew off once again and folded it,
The dark and dreaded Semetey
In haste took up that jacket
And bound it fast behind the saddle.
Girding on his weapons of war,
The broad standard and the burnished lance
He bound in place as always.
His fine teeth like a gate's twin leaves

Darı tanesi gibi ufalanıp,
Babası Manas sultanın,
Babası bozkurt Manas'tan
Üstün doğmuş o yaman,
Acele ediyor Semetey
Taytoru'yu sürüp almaya,
Altında başka at olsa,
Azgınlığı iyice tutar.
Hepsini kırıp geçirmeye.
Kanı kaynayıp durmadan,
Güzelim çocuk duramayıp,
Altındaki bindiği
Temir Han'ın küheylanı,
Elindeki aldığı
Ismayıl'ın polat kılıcı.
Ar-namus edinip yerleşip,
Arkesken'i beline bağlayıp,
Arslan gibi gerinip,
Duramayıp coşup,
Çizgiyi çizecek oldu,
Atları kırıp, paralayıp,
Çocuk seyirlik iş edecek oldu.
Geride kalırsa Taytoru
Malı mülkü yağmalamaya,
Coşan çocuk durmadan,
Kargaşayı iyice koparmaya.
Altındaki küheylana
Kara saplı ak kamçıyı
Kavrayıp çevirip,

Grinding fine as grains of millet,
Of his father, Sultan Manas —
Than his father, gray-wolf Manas,
Born superior, that terror,
Semetey is making haste
To drive Taytoru off and take him;
Were another horse beneath him,
His fury would seize him wholly,
To cut them down, every one.
His blood seething without cease,
The fine boy could not hold still;
Beneath him, the mount he rode —
Temir Han's own steed;
In his hand, the blade he took —
Ismayıl's sword of steel.
Settling honor in his heart,
Binding Arkesken at his waist,
Stretching like a lion,
Restless, surging over,
He was set to cross the line,
To cut the horses down and rend them —
The boy was set to make a spectacle.
Should Taytoru come in behind,
To plunder goods and chattels,
The surging boy, unresting,
Was set to loose sheer havoc.
To the steed beneath him,
The white whip with black haft
He gripped and swung about,

Dağ gibi küheylanı
Diz başına çekip vurup,
Bastığı yeri sarsıp,
Yaman çocuk, o kaplan
Küheylanla dörtnala koşturup
Hesapsız kum ile taşa,
Cañırık'ın Car-Kıya'sına,
Tek hayvan geçer keçiyoluna,
Çıkıntılı dağın yamacına,

Canı sıkıldığında Semetey'in

Gözcülüğe çıktığı yere,
Çoñ-Karool'un boyun geçidine
Küheylanın başını çevirmişti,
İşte o zaman Semetey
Gürültüye bakıp durmuştu.
Gürültüye kulak verdi işte,
Gürültünün haberini aldı işte.
Gürültüyü işittikten sonra,
«Ey kudret, baabedin,
Ey kudret, baabedin!
Canı Tanrı yaratır,
Canım çıkıp gidiyor.
Hep birden pehlivanlar, beri koşun,
Baba evi yakın olur – diye,–
Ak sakallı yaşlınız, koşun.
Üstün yiğitleriniz, hepiniz gelin, Kaçan ablamın sesiymiş.
Gürültüye kulak veriver,
Gürültünün haberini alıver,
Ablamın atı görünürse
Onu sürüp alıver
Kurban olayım, pehlivanlar,
Beri gelsenize, insanlar!
Talihinden ayrılıp,
Benim bildiğimi bildin mi,
Benim duyduğumu duydun mu?
Çın-çın-çın diye çıkıyor,

The mountain of a steed
He struck, drawn to the knee,
Shaking the ground he trod on,
The dread boy, that tiger,
Galloping his steed full stretch
Over sand and stone past counting,
To Cañırık's Car-Kıya,
To the goat-track fit for one beast only,
To the jutting mountain's flank,

To the place where Semetey, when heavy-hearted,
Would ride out to keep the watch,
To the neck-pass of Çoñ-Karool
He had turned his steed's head;
It was then that Semetey
Stood gazing toward the clamor.
He bent his ear to the clamor, behold,
He caught the news the clamor bore, behold.
And when he had heard the clamor:
«O Power, baabedin,
O Power, baabedin!
It is God who makes the soul,
And my soul is going out of me.
Champions, all as one, run hither,
A father's house lies near – he said,–
You white-bearded elders, run!
Your best of warriors, come, every one, It was the voice of my fugitive sister.
Give ear now to the clamor,
Take in the news it carries,
If my elder sister's horse appears,
Drive it off and seize it,
Let me be your offering, champions,
Come this way, O people!
Parted from her fortune —
Do you know what I know,
Have you heard what I have heard?
It rings out çın-çın-çın,

Çığlık çığlığa sesi pek çıkıyor.
Engebedeki geniş yaylayı
Yamaç yamaç gezenin sesiymiş,

Genzi pek tütüyor,
Kadının sesi değil mi,
O bildik, güzelim ablam Kanıkey
Ablamın sesini duyunca
Sürünüp gelmemiş miydi,
O öz yuvamdakinin sesiymiş.
Yelesi kuyruğu hiç yok,
Tay kuşumun sesiymiş,
Ayköl'ünden ayrılıp,
Kaçıp geldiği bu yerde
Zavallımın sesiymiş!
Talas'tan kaçıp yaya sürünüp
Sahipsiz kalışı kurusun!

Yollara düzülen ablamın sesiymiş,

Temir Han'ın şehrine
Sürünüp gelip gün gören
O bildik, kuruyasıcanın sesiymiş.

Alın kemiği bambaşka
Alnı kavisli ablamın sesiymiş,
Padişahtan ayrılıp,
Bukar'a kaçıp gelen
Zavallı ablamın sesiymiş.
Yığın hazineyi, sayısız malı
Saçan ablamın sesiymiş,

Cehennemi pek büyük görüp,
Eri ölünce kadına
Kaleli Bukar şehrinde
Arka çıkacak kimse yok,
Dertlenip Bukar'da
Yatan ablamın sesiymiş.

Scream on scream, the voice rings loud.
Over the broad upland pastures
It was the voice of one roaming slope by slope,
Her nostrils fume with grief,
Is it not a woman's voice?
That well-known, lovely sister Kanıkey
When I heard my sister's voice —
Had she not crawled her way here?
It was the voice of her from my own nest.
With never a mane nor tail,
It was the voice of my foal-bird,
Parted from her Ayköl,
In this land she fled to,
It was my poor one's voice!
Fleeing Talas, crawling on foot —
A curse on her being left with none to guard her!

It was the voice of my sister who took to the roads,
To Temir Han's city
Who crawled and there saw out her days —
It was that well-known, poor blighted one's voice.
Her brow-bone like no other,
It was the voice of my arch-browed sister,
Parted from the padishah,
Who fled away to Bukar —
It was my poor sister's voice.
Heaped-up treasure, wealth untold —
It was the voice of my sister who scattered them,
Who saw hell looming vast;
For a woman whose man has died,
In the walled city of Bukar
There is none to stand behind her,
Grieving there in Bukar,
It was the voice of my sister lying low.

Darlık gelip kimsesiz başa,
Gelen ablamın sesiymiş.
Yılmadan sürünüp Bukar'a
Gelen ablamın sesiymiş.
Temir Han'ın şehrine
Talas'tan sürünüp gelip
Konan ablamın sesiymiş.
Âleme adı kötüye çıkmış
Olan zavallının sesiymiş.
Kara-Kıya, Kezeñ-Taş,
Vay gün, dünya, onmayasın,

Gözümden akar nice yaş!
Hele pehlivan, bir düşün,
Ak saray evi bin olsun,
Aşı olmayışı kurusun,
Ayköl'ünden ayrılıp,
Perişan gelmiş Bukar'a

Yüzünde suyu yoksa
Bozkırlığı kurusun,
Hanı ölünce kadının
Çocuksuz kalışı kurusun!
Eniştem Manas sağken,
Ablacığım Kanıkey od gibi bir hanmış,

Ruhuna yalvarıp.
Tedbiri de, hizmeti de
Padişahça imiş.
Bahadır eniştem ölünce
Çocuksuzluğu kurusun,
Şu Bukar şehrine
Sürünüp gelmiş bir canmış.
Kapızlar yıkılıp yol olup,
Hanzadenin karısı,
Güzelim ablam Kanıkey
Bukar'da sürünüp hor olup.
Alnından akan bir pınar yok,
Zavallı od gibi ablamın

Hardship come upon a friendless head —
It was the voice of my sister so beset.
Crawling unbowed to Bukar,
It was the voice of my sister who came.
To Temir Han's city,
Crawling all the way from Talas,
It was the voice of my sister who settled there.
Her name blackened before the world —
It was that poor soul's voice.
Kara-Kıya, Kezeñ-Taş,
Alas the day — world, may you never prosper,
How many tears run from my eyes!
Only think on it, champion:
Let her white palaces number a thousand,
A curse on her having no food to eat,
Parted from her Ayköl,
She came wretched to Bukar —

If her face has lost its light,
A curse on its barren steppe;
When a woman's khan has died,
A curse on her being left childless!
While my brother-in-law Manas lived,
My dear sister Kanıkey was a khan like fire,
Pleading to his spirit.
Her foresight and her service both
Were worthy of a padishah.
When my bahadır brother-in-law died —
A curse on her childlessness —
To this city of Bukar
She was a soul who came crawling.
The gorges crumbled into roads,
The wife of a khan's son,
My lovely sister Kanıkey,
Crawled through Bukar, held in scorn.
No spring flows from her brow,
My poor fire-bright sister has

Bahadırdan kalma bir tırnak yok.
Tanrı başa verdikten sonra
Yiğitler, katlanmamaya çare yok.
Baabedin diye seslensek,
Göçüp giden bozkurt eništemden
Ardında erkek evlat da yok!
Kara bahtlı ablam Kanıkey
Bukar'a sürünüp konmuş,
El içinde acı söz işitip,
«Sürgün kadın» – diye işitip,
Vay zavallı ablacığım
Kötü adlı olmuş.
Kurban olayım, pehlivanlar,
Gelenlerden söz duydum,
Talih falı diye Bukar'da
Taytoru'yu koşturdu diye duydum.
Güzelim ablam Kanıkey
Erkek giyimini giyinip,
Eri öldüğüne yanıp,
Sürgün başını arslan edip,
Kadın başını er edip,
Her uzvunu denk edip,

Not a nail left her from the bahadır.
Once God has laid it on one's head,
Warriors, there is no way but to endure.
Were we to call out «Baabedin»,
From my departed gray-wolf brother-in-law
No male child remains behind him!
My black-fated sister Kanıkey
Crawled to Bukar and settled,
Hearing bitter words among the people,
Hearing herself called «exile woman» –
Alas, my poor dear sister
Has gotten an evil name.
Let me be your offering, champions,
From those who came I heard the word,
That in Bukar, to divine her fortune,
She has run Taytoru — so I heard.
My lovely sister Kanıkey
Dressed herself in a man's garb,
Burning that her man is dead,
Made her exile's head a lion's,
Made her woman's head a man's,
Set her every limb in trim,

Gömülen dünya, onmayasın,
Gözünün yaşını göl edip,
Manas'tan kalan Boz kise'yi,
Boynuna sıkıca asıp,
Öte dünyaya giden beyin
Namusunu düşünüp ablacığım,
Dul gezerken coşup,
Kaleli Bukar'da sekiz han önünde
«At koşturacağım» diye şahlanıp,
Fal tuttu diye duydum,
Öne geçip gelirse Toru'su
Baş ödülünü paylaştırmaya,
Geride kalırsa Toru,
Kurban olduğum ablacığım
Ecelden önce ölmeye,
Bu dünyada çaresi olsa,

O buried world, may you never prosper —
Making a lake of her tears,
The Boz kise left from Manas
She hung fast about her neck,
Of the bey gone to the other world
Thinking of his honor, my dear sister,
Roused even in her widowhood,
In walled Bukar, before eight khans,
Reared up, saying «I will run my horse»,
Cast her divination — so I heard;
If her Toru comes in first,
She would share out the head prize;
If Toru falls behind,
My dear sister, my offering,
Would die before her hour,
And if in this world a way were left her,

Bir iyilik görmeye.
Fal tutup Taytoru
Atını koşturdu diye duydum.
Bîçarelerin günüymüş,
Bir bakalım pehlivanlar,
Çın-çın-çın diye çıkıyor,
Çığlık çığlığa sesi pek çıkıyor,
Çığlığın sonunda –
«Gerçek beyim» diye çıkıyor.
Sürünüp geldiği Bukar'da
Ablacığımın sesiymiş.
Her dileğini bir Tanrı'nın
Veriverdiği gün müymüş!
Kara bahtlı ablamın Taytoru'su
En öndekilerle yarışıp,
Gelip yetiştiği gün müymüş.
Zavallı od gibi ablamın,
Bahtını Tanrı açmış olmalı.
Kara bahtlı od gibi ablamın
Yolunu Tanrı açmış olmalı.
«Yazılmış günü gör»,– diye,–

Yaradan'ın yazdığı yazı olmalı.
Dileğini verip bir Tanrı,
En önde koşup gelen
Ablamın Taytoru denen atı olmalı.
Yedi ok atımı öne geçip.
Bozlayıp duran zavallının
Dileğini Tanrı vermiş olmalı!
Kazma tırnaklı, geniş sağrılı
Engin yerin küheylanı,
Endamlı yürük Taytoru
En önde gitmiş olmalı.
Zavallı kara bahtlı ablamın,
Yüzünü Tanrı güldürmüş olmalı».
Deyip, o zaman bunu söyleyip,
Yetim yaman Semetey,
Göğsüne sığmaz nice kaygı,
Bu işi görmek isteyip

To see one kindness yet.
Casting her lot, Taytoru —
She ran her horse — so I heard.
It was the day of the helpless,
Let us look and see, champions,
It rings out, çın-çın-çın,
Scream on scream, the voice rings loud,
And at the screaming's end –
It comes out: «My true bey».
In Bukar, where she came crawling,
It was my dear sister's voice.
Could this be the day the one God
Grants her every wish outright!
My black-fated sister's Taytoru,
Racing with the foremost,
Could this be the day he comes and closes.
My poor fire-bright sister —
God must have opened her fortune.
My black-fated, fire-bright sister —
God must have opened her road.
«See the day that was written»,– saying,–

It must be the writ the Creator wrote.
The one God granting her wish,
Running in the very lead —
It must be my sister's horse called Taytoru.
Seven arrow-flights out in front.
That poor one moaning like a she-camel —
God must have granted her wish!
Pick-hoofed, broad of croup,
Steed of the boundless land,
The shapely racer Taytoru
Must have gone out in front.
My poor black-fated sister —
God must have made her face to smile».
So saying, speaking this,
The orphan terror Semetey,
Cares too many for his breast to hold,
Longing to see this thing,

Gözünün yaşı on dere.
Eyer beli gibi tepeden
Şahlanıp duruyor Semetey,
Gözünün yaşı on dere,
Ağlayıp duruyor Semetey!
Çevresine bakmadan,
Sersemlemiş biri gibi,
Hiç canını esirgemeden,
Küheylanın başını çevirmişti,
Şahinden kalan Semetey
Dosdoğru bakıp durmuştu.
Yalçın kayalı burunda,
Orolmo Dağı'nın çıkıntısında,
Başını yere eğmiş,
Hayvanın ulusu, mübarek,
Bambaşka koşup gelmiş.
Boynunu yere uzatmış,
Endamlı yürük Taytoru
Durmak bilmez koşup gelmiş.
Altı yüz kırk üç küheylandan
Öne düşüp ayrılan,
Yol yarıya gelene dek
Aktulpar ile yarışan.

His tears ran ten ravines.
From the hilltop like a saddle-bow
Semetey stands rearing,
His tears run ten ravines,
Semetey stands weeping!
Without a glance about him,
Like one gone dazed,
Sparing his life not at all,
He had turned his steed's head,
Semetey, left of the falcon,
Stood gazing straight ahead.
On the sheer-cliffed headland,
On the spur of Orolmo Mountain,
His head bowed to the ground,
Greatest of beasts, the blessed one,
Came running like no other.
His neck stretched out to the ground,
The shapely racer Taytoru
Came running, knowing no halt.
Of six hundred forty-three steeds
He broke away in front,
Until the course reached halfway
He raced against Aktulpar.

Ceylan gibi gözü kızarıp,
Aktulpar'ın önüne
Düşmüş meğer Taytoru,
Eti iyice kızışmış,
Altmış aşımlık küheylan
Şimdi vermiş gücünü.
Bastığı yer paralanıp,
Koca kazan gibi kesekler
Tepesinde vınlayıp,
Dağ koyunu gibi adımı uzayıp,

Yaban koçu gibi gözü kızarıp,
Oluk gibi ağzı açılıp,
Kan karışık ak köpük
Göğsüne saçılıp,

His eye reddening like a gazelle's,
In front of Aktulpar
Taytoru had pushed, it seems,
His flesh well heated now,
The steed of sixty stages
Now gave forth his power.
The ground he struck was torn,
Clods big as cauldrons
Whistling over his crown,
His stride stretching like a mountain sheep's,

His eye reddening like a wild ram's,
His mouth gaping like a sluice,
White foam mixed with blood
Spattering on his chest,

Gemini dişleyip vurup,
Dal ipek gibi kuyruğu
Apış arasına çarpıp,
Geliyor Taytoru
Uçan kuşla yarışarak.
Düğüm düğüm ak dizgin
İki elde kenetlenip,
Kimsenin görmediği azabı
Yiğit ablam Kanıkey
Çeke çeke geliyor.
Taytoru gibi küheylanı
Bahtsız ablam, o kaplan,
Kuru sıkı fişeklerle
Güm güm patlatıp,
Ata ata geliyor.
O bildik, güzelim ablam Kanıkey,
Dulluğu kurusun,
Bıldırcın gibi güzelim gözden
Bölük bölük yaş gider.
Karadut gibi güzelim gözden,
Güzelim od gibi ablamdan
Kamçı boyu yaş gider.
Göğsüne sığmaz nice kaygı,
Gözünün yaşı bin dere,

Champing and striking at his bit,
His tail like a silken bough
Lashing between his thighs,
On comes Taytoru,
Racing the flying bird.
The white rein, knot on knot,
Clenched in her two hands,
Torment no one else has seen
My valiant sister Kanıkey
Comes on, bearing and bearing it.
A steed the like of Taytoru
My luckless sister, that tigress,
With blank powder charges
Cracking boom on boom,
Comes on, firing and firing.
That well-known, lovely sister Kanıkey —
A curse upon her widowhood —
From lovely eyes like a quail's
The tears go down in streams.
From lovely eyes like black mulberries,
From my lovely fire-bright sister,
Tears go down a whip-length long.
Cares too many for her breast to hold,
Her tears run a thousand ravines,

Güzelim zavallı ablamın
Kanlı yüzü tırmık tırmık,
Kara saçları darmadağın,
Dulluğu besbelli,
Başında kocaman karalar giyili Yanaşıp
yuları aldı işte.
Akborçuk'u eşkin gidip,
Kan karışık kanlı yaş
Akborçuk'un yelesinden
Kamçı boyu şoruldayıp.
Ruhu yüce Manas'ı
Az kalsın görüvermiş,
Hıçkırıp ağlayıp, çığrışıp,
Yolun yarısında Kanıkey

My lovely, poor sister's
Bloodied face is scored with scratches,
Her black hair all disheveled,
Her widowhood plain to see,
Great mourning-blacks upon her head
Drawing close, he took the halter, behold.
Riding Akborçuk at an amble,
Tears of blood, mixed with blood,
From Akborçuk's mane
Streaming down a whip-length long.
Manas of the lofty spirit
She had all but seen,
Sobbing, weeping, crying out,
At the road's halfway, Kanıkey,

O ruhu gördüğünde
Az kalsın ölüvermiş.
İki yanağını birden yırtıp,
Belalara düşmüş.
Bahadır Manas beyi
Bugün ölmüş gibi,
Yine Manas'a ağıt yakmış.
Kocaman karalar başında,
Bu ağıdını görünce
Çocuğun gönlü sızladı,
Altmış pehlivan, seçkin yiğit,
Hepsinin gönlü acıdı.
Ablasını gördükten sonra,
Er Semetey yamanın –
«Manas», «Manas!» – diye bağırıp,
Becerikli çocuk şunu söyler:
Çocuk çıktı yardan
«Manas!» diye nara atarak.
Çocuk «Manas!» – deyince,
Ovanın hepsi bağırış,
Ovanın dağın hepsi
«Manas!» diye nara atıp.
Çocuk şahin Semetey
Bağırışı dindirmedi,
«Manas!» – diye nara atmayı Kazı kuşa yedirtmem,
O zaman çocuk kesmedi.
Altındaki küheylana
Sağlı sollu kamçı vurup,

When she beheld that spirit,
Had all but died outright.
Tearing both her cheeks at once,
She fell into afflictions.
As though bahadır Manas the bey
Had died this very day,
Again she keened her dirge for Manas.
Great mourning-blacks upon her head,
Seeing this lament of hers,
The boy's heart ached within him,
Sixty champions, chosen warriors,
The hearts of all were sore.
When he had seen his sister,
The dread man Semetey –
«Manas», «Manas!» – he shouted,
The deft boy speaks this:
The boy came off the bluff
Roaring the war-cry «Manas!»
When the boy cried «Manas!»,
The whole plain was a clamor,
All the plain and mountain
Roared the war-cry «Manas!»
The boy-falcon Semetey
Did not let the shouting die,
Roaring the war-cry «Manas!» – I'll not let birds eat the goose,
The boy did not break off then.
To the steed beneath him
He laid the whip right and left,

Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Sert bir nara atmıştı,
«Ayköl enişte m Manas» – diye,–

Haykırıverip Semetey
«A» – deyip ağzını açtı işte,
Düğüm düğüm ak yuları
Çekip alıverip çocuktan,
(Beri yanında, düzlükten),

Spurring from right and left,
He loosed a savage roar,
«Ayköl, my brother-in-law Manas» – he cried,–
Crying out, Semetey
Opened his mouth on «A» — behold,
The white halter, knot on knot,
The boy snatched clean away,
(On the near side, off the flat),

O zaman yaman er çocuk
Bağrına basmıştı,
Yılmadan çocuk Semetey
Taytoru'yu çekmişti,
«Manas», Manas!» diye bağırıp,
«Manas!» diye nara atıp,
Taytoru'yu sürüp almıştı.
Çocuk ardına baktı,
Ablacığını düşündü.
Güzelim abla Kanıkey –
Kankor'undan ayrılıp,
Otuz iki yaşında,
Garip düşmüş kuruyasıca,
Kaçıp sürünüp Bukar'a,
Bir deri bir kemik kalmış kuruyasıca.
Akıllı bozkurt, yaman er:
«Küheylan yeleli tay kuşum,
Ayköl'ünden ayrılıp,
Perişan gelmiş Bukar'a,
Dertlere düşmüş zavallım!
Eyy, kurban olayım, ablacığım,
Kuğuyu kuşa yedirtmem,
Şu çilekeş baş ölüp gitmezse,
Size «bahtsız kadın» dedirtmem!
Güzelim baş ölüp gitmezse,
Size «kaçkın kadın» dedirtmem!

Güzelim baş sağ oldukça

Then the dread man-boy
Clasped it to his breast,
Unflinching, the boy Semetey
Drew Taytoru along,
«Manas», Manas!» he shouted,
Roaring the war-cry «Manas!»,
He drove Taytoru off and took him.
The boy looked back behind him,
He thought upon his dear sister.
The lovely sister Kanıkey –
Parted from her Kankor,
At thirty-two years old,
Fallen friendless, the poor blighted one,
Fleeing, crawling to Bukar,
Left skin and bone, the poor blighted one.
The canny gray wolf, the dread man:
«My foal-bird with the steed's mane,
Parted from your Ayköl,
Come wretched to Bukar,
My poor one fallen on sorrows!
Ey, let me be your offering, dear sister,
I'll not let birds eat the swan,
If this long-suffering head does not die,
I'll not let them call you «luckless woman»!
If this fine head does not die,
I'll not let them call you «runaway woman»!
While this fine head is living

Kanatlıya kaktırmam,
Kamçılıya vurdurtmam,
Şöyle böyle dedirtmem,
Kötü adlı ettirmem,
Birinden hakaret görürseniz, «Sürgün kadın» – dedirtip,–
Ben öylece bakıp durmam!
Ödülünüze kendim sahip çıkıp,
Tümünü derleyip alırım,

I'll not let the winged one peck you,
I'll not let the whip-bearer strike you,
I'll not let them say this or that of you,
I'll not let them blacken your name,
If you meet with insult from any man,
Letting them say «exile woman» –
I will not stand idly watching!
I'll claim your prize myself,
I'll gather in the whole of it,

«Halin hatırın nasıl»,– diye,

Vakti gelince gelip seslenip,
Gözümü sizden ayırmam!
Sohbet muhabbet kurarım,
«Halin hatırın nasıl» – diye –

Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,
Yedi kez sorarım!
Gerçekten göz kulak olurum,
Hak kudret desteklerse,
Ablacığım, sizi ben kendim
Mazar edinip baş koyarım!
Alın kemiği kavislim,
Padişahtan ayrılıp,
Temir Han'ın şehrine
Sürünüp gelmiş zavallım!
Ey ablacığım, kara bahtlı kul,
Bel bağladığın dayanağın yok,
Ta uzaklara kaçıp gelmişsiniz,
Belli Kırgız elin yok.
Öne Taytorum çıkıp geldikten sonra,
El ağzında elek yok,
«At koşturacağım» – diye Bukar'da
Yok yere alay konusu olma.
Toza toprağa gözünü kaptırma,
«Cehennemlik kadın» – dedirtip,
Düşmana belini kaptırma!
Yetkin ablam, zavallım,
Eğreti kürkü giyme sakın,
«Dul kadın» – dedirtip,
Sürüp yanaşıp çırpınarak,
Ablacığım, dulluğunu belli etme!
Zavallı anan Kanıkey
Ödülünü kendim alırım,
Size dul dedirtmeden,
Gözümü iyice üstünüzde tutarım.

Düzlükte yüzünü gösterme,

«How do you fare, how is your heart?»,– saying,
Coming to call when the hour is due,
I'll not take my eyes from you!
I'll keep you talk and company,
«How do you fare, how is your heart?» – saying –
Though God's day cloud over in the sky,
Seven times I'll ask!
In truth I'll be your eyes and ears,
If the Power of Truth upholds me,
Dear sister, I myself will make you
My shrine, and bow my head!
My arch-browed one,
Parted from the padishah,
To Temir Han's city
Come crawling, my poor one!
O dear sister, black-fated soul,
You have no prop to lean upon,
You have fled to this far place,
You have no rightful Kırgız people.
Now that my Taytoru has come in first,
There is no sieve on people's mouths;
Saying «I will run my horse» in Bukar,
Do not become a mockery for nothing.
Do not lose your eyes to dust and dirt,
Letting them say «hell-bound woman» –
Do not yield your waist to the foe!
My accomplished sister, my poor one,
Never wear a borrowed fur,
Letting them say «widow woman» –
Pressing close and struggling,
Dear sister, do not show your widowhood!
Your poor mother Kanıkey
I'll take your prize myself,
Without letting them call you widow,
I'll keep my eye well upon you.

Do not show your face on the flat,

«Arsız kadın» – dedirtip,
Her önüne gelene belini kaptırma!
Eteğini yere değdirme,
Böyle yakma beni!» –
Bunu söyleyip Semetey
«Manas!» diye ses saldı işte,
Taytoru gibi küheylanı
Bukar'a doğru sürüp gitti işte!
Semetey Taytoru'yu ele aldıktan sonra,
O zaman güzelim anan Kanıkey,
Başına altmış kaygı bir gelip,
Yüreği yaman bölünüp,
Güç bela kavuştuğu biriciği
Yolda gözüne görünüp,
Yetimini görüverince
Boynu bükük ağlayıp, çırpınıp,
Buyruğu güçlü Tanrı'nın
Buyruğuna anacığın,
Münacat edip yalvarıp:
«Atı oğlum aldıktan sonra,
Ardından varıp ne edeyim.
Tanrı kendisi verdikten sonra,
Atı sahibi aldıktan sonra,
Güç bela kavuştuğum afacanım
Kendisi sürüp aldıktan sonra,
Ardından varıp çırpınarak
Hangi murada ereyim.
Hanımdan kalan armağanım
İsteyip atını aldıktan sonra,
Artık otağıma girip gideyim».
Manas'tan kalan yetimin
Karaltısını görüp yalvarıp:
«Kurban olayım, ya Tanrı,

Letting them say «shameless woman» –
Do not yield your waist to every comer!
Do not let your hem touch the ground,
Do not burn me so!» –
Speaking this, Semetey
Sent up the cry «Manas!», behold,
The steed the like of Taytoru
He drove away toward Bukar, behold!
When Semetey had taken Taytoru in hand,
Then your lovely mother Kanıkey,
Sixty cares come on her head at once,
Her heart sorely torn,
The only one she won through hardship
Appearing to her eyes on the road,
When she caught sight of her orphan,
Neck bowed, weeping, struggling,
To the command of mighty God,
Your dear mother, to His command,
Made supplication, pleading:
«Now that my son has taken the horse,
What should I do to follow after?
Now that God Himself has given,
Now that the owner has taken the horse,
Now that my imp I won through hardship
Has driven it off himself,
Going after him, struggling —
What wish of mine would that fulfill?
My keepsake left me from my khan —
Now that he asked and took his horse,
Let me go now into my tent».
Of the orphan left from Manas
Seeing the dim shape, pleading:
«Let me be the offering, O God —

Atı sahibi mi aldı?
Gönlüm alabildiğine açılıp,
Gerçekten Tanrı veriverdi mi? Daha
dün karalı gitmişti Kanıkey,
Vadili ırmağım – pınarım,

Has the owner taken the horse?
My heart opening wide as can be,
Has God truly granted it outright? Only
yesterday Kanıkey went in mourning-black,
My river of the valley — my spring,

Güç bela kavuştuğum afacanım,
Boz ala şahinim, tombulum,
Boz atmacam, çolpanım,
Hanımdan kalan armağanım,
Ağzımı açıp öptüğüm,
Gözümü açıp gördüğüm!
Görecek aydınlık günüm var,
Bir Tanrı'ya ettim zâr,
Bundan başka kimim var?
Küheylandan kalan tırnağım,
Soylu kazanatım, afacanım,
Mızrağa taktığım flamam,
Asilden kalan armağanım»,–
Deyip, böylece çırpınıp,
Bu yetimini gördüğünde
Buyruğu güçlü Tanrı'ya
Münacat edip yalvarıp,
«Dul gezip sürüne sürüne,
Ardından koşturup çırpınarak
Hangi murada ereyim,
Hiçbir cana görünmeden,
Otağıma girip gideyim».
Er yapılı anacığın
Ansızın dönüp geri çekildi,
Değerli anan Kanıkey
Otağa doğru sıvışıp,
Geniş Bukar'ın çıkıntısında,
Kerüü-Kır'ın burnunda,
Bukar'ın beri sırtında,
Yengen kaçıp vardığında,
Sekiz yüz ocak elinde,
Kanıkey'in ak sarayı,
Kapısı demir, som kalay.
Ne denli dul olsa da,
Görkemi bir hayli üstün,

My imp I won through hardship,
My gray-pied falcon, my plump one,
My gray sparrowhawk, my morning star,
My keepsake left me from my khan,
Whom I opened my mouth and kissed,
Whom I opened my eyes and saw!
I have yet a bright day to see,
To the one God I made my moan,
Whom have I besides this one?
My nail left me from the steed,
My noble kazanat, my imp,
My pennant fixed upon the lance,
My keepsake left me from the noble one»,–
So saying, struggling so,
When she beheld this orphan of hers,
To God whose command is mighty
She made supplication, pleading:
«Wandering widowed, crawling on and on,
Running after him, struggling —
What wish of mine would that fulfill?
Unseen by any living soul,
Let me go into my tent».
Your mother, built like a man,
Turned of a sudden and drew back,
Your precious mother Kanıkey
Slipped away toward the tent,
On the spur of broad Bukar,
On the nose of Kerüü-Kır,
On the near ridge of Bukar,
Where your yenge fled and came,
Among a folk of eight hundred hearths,
Stands Kanıkey's white palace,
Its gate of iron, solid tin.
Widow though she be,
Its splendor stands far above,

Otağa giden Kanıkey'i
Şimdilik böyle bırakalım,
Bukar'a koşturup vardı Semetey,

Kanıkey, going to her tent —
Let us leave her so for now;
Semetey galloped on to Bukar —

Yetimden haber başlatalım.
O sırada Semetey
«Manas!» diye nara atmıştı.
Manas'tan kalan yetim kul
«Manas», «Manas», «Manas» – diye,

«Manas!» diye nara atmıştı,
Ovanın dağın hepsi
Koşuşur gibi oldu işte,
Öte dünyaya giden Manas Han
Dirilir gibi oldu işte.
Puslu boz bozkır
Kaleli şehir gibi oldu işte,
Küheylan Manas, güzelim arslan,
Evlatlı gibi oldu işte.
Çocuk «Manas» – deyince
Kayın ağlayıp, söğüt ağlayıp,
Bakan canların hepsi ağlayıp,
Ak sarıklı hoca ağlayıp,
Ders okuyan molla ağlayıp,
Kara gönüllü er ağlayıp,
Halk ağlayıp, han ağlayıp,
Çocuk «Manas» – deyince
Dileyen yurdun hepsi ağlayıp,
Ağlayanların hepsi
Kendi derdini yiyip ağlar.
«Nice yaman yiğitten
Erkek evlat, bir tırnak
Kalıverse» – diye ağlar.
«Engebeli gök dereden
Pınar kalsa diye ağlar,–
Nice yaman yiğitten
Erkek evlat, bir tırnak
Çıra kalsa» – diye ağlar.
Bahadır bozkurt Manas'ı
Bir tek Allah Teâlâ'nın

Aldığı gerçek imiş,
Tırnak olup Semetey'in

Let us take up the orphan's tale.
At that moment Semetey
Had roared the war-cry «Manas!»
The orphan soul left from Manas,
«Manas», «Manas», «Manas» –
crying,
Had roared the war-cry «Manas!»;
All the plain and mountain
Seemed to run together, behold;
Manas Han, gone to the other world,
Seemed to rise alive, behold.
The hazy gray steppe
Seemed a walled city, behold;
Manas of the steeds, the lovely lion,
Seemed fathered with a son, behold.
When the boy said «Manas»,
The birch wept, the willow wept,
All the souls who watched were weeping,
The white-turbaned hodja weeping,
The lesson-reading mullah weeping,
The black-hearted man weeping,
The folk weeping, the khan weeping,
When the boy said «Manas»,
All the yearning land was weeping,
And all of those who wept
Weep gnawing each his own grief.
«From many a dread warrior
A male child, a single nail,
If only one were left» – they weep.
«From the rolling green ravine
If only a spring were left, they weep,–
From many a dread warrior
A male child, a single nail,
If only a torch were left» – they weep.
That bahadır gray-wolf Manas
By Allah Most High alone

Was taken — that was truth;
That Semetey, his very nail,

Şahininin ardında
Kaldığı gerçek imiş.
Kutlu han Manas'ın
Han olduğu gerçek imiş,
Kutu bir dağ kadar,
Ulu bir can olduğu gerçek imiş.
Sırtına kaftan giymemiş,
Öndeki atı süren afacan kul Yine bir tuhaf, yine bir hoş,
Ayköl Manas beyin
Babası olduğunu bilmezmiş henüz.
Gördün mü, Manas deyince,
Ağzı doluveriyor – diye,–
Tanrı'nın ettiği işe
Katlanmamaya çare yok – diye,–
Bozkurt Manas'ın ardında
Kalmış gerçekten de,
Bir Semetey çocuk,– diye,–
Yaradan'ın buyruğunu
Görmeden kalmış,– diye,–
Semetey ardında kalınca
Öte dünyaya giden ulu Manas
Ölmemiş sayılırmış,– diye,–
Alında yanan çıra,– diye,– Bu da çıktı biçare,
Öte dünyaya giden Manas'tan
Apaçık kalan afacan,– diye,–
«Hesapsız altın, sayısız sikke
O zaman çocuk Semetey
«Manas!» diye nara atmıştı,
Dul olarak Bukar'da
Taytoru'yu sürüp gitmişti,
Sırtların hepsi bağırış,
Şu dünyanın seyrine bak,
Sırtta yatan yılkıcı
Aygırına binip döve döve,
O da çıktı bir yandan.
«Manas!» diye nara atıp,
Aygırı yürümez, lapır lupur,

Behind that falcon of his
Remained — that too was truth.
That the blessed khan Manas
Was khan indeed — that was truth;
His blessing big as a mountain,
A mighty soul he was — that was truth.
No kaftan worn upon his back,
The imp who rode the foremost horse
Again how strange, again how sweet,
That Ayköl Manas the bey
Was his father — he knew not yet.
See you — when he says Manas,
His mouth brims over – they said,–
Against the deed that God has done
There is no way but to endure – they said,–
Behind the gray wolf Manas
There has remained in very truth
One boy, Semetey,– they said,–
The Creator's command
He has not yet seen,– they said,–
Since Semetey remains behind him,
Great Manas, gone to the other world,
Counts as one not dead,– they said,–
The torch that burns upon his brow,– they said,– This poor soul too came out,
From Manas, gone to the other world,
The imp left plain to see,– they said,–
«Gold past reckoning, coin past counting
Then did the boy Semetey
Roar the war-cry «Manas!»;
In Bukar, the widow's own,
He had driven Taytoru away;
All the ridges were a clamor,
Look at the spectacle of this world:
The herdsman lying on the ridge
Mounted his stallion, beating, beating,
He too came out from one side,
Roaring the war-cry «Manas!»;
His stallion will not go — flip-flop, flip-flop,

Yarı yola vardığında
Aygırlı zavallı ne yapsın,

Yetişemedi çabalayıp.
Şaşılası, sırtların hepsi bağırış,
Sırtta gezen koyuncular
Değneğini göğe fırlatıp,
O da yürüdü haykırıp,
«Manas!» diye nara atıp,
Taytuyagı* lapır lupur,
Yaya zavallı ne yapsın,
Bu da yetişemedi çabalayıp
Çölün hepsi bağırış,
Çölde yatan sığırtmaçlar
Boğasına binip döve döve,
Bu da çıktı biçare,
«Manas!» diye nara atıp,
Boğalı zavallı ne yapsın,
Boğa yürümez, debelenip,
Yarı yola vardığında
Biçare yürüyemez kaldı çabalayıp.
Düzlüğün hepsi bağırış,
Düzde yatan orakçı
Orağını göğe fırlatıp,
Paldır küldür yaya koşup,
Yanından bağırıp,
«Manas!» diye nara atıp,
Saçan kadının atıymış,
Kaçan kadının atıymış!
Kuu-kuu, Manas'ın atıymış,
Tanrım, Manas'ın atıymış!
Tazı it gibi büzüşüp,
Eşkin giden ablamın atıymış,
Talas'tan kaçıp, yaya sürünüp,
Gelen ablamın atıymış!»,–
Orağını göğe fırlatıp,
Paldır küldür yaya koşup,
Oraklı zavallı badi badi,

When he had reached the halfway,
What could the poor stallion-rider do?

Strive as he might, he could not catch up.
Wonder of wonders, all the ridges a clamor,
The shepherds roaming on the ridge
Flung their staffs into the sky,
They too went shouting on,
Roaring the war-cry «Manas!»;
His taytuyak flip-flop, flip-flop,*
What could the poor man afoot do?
Strive as he might, he too fell short;
The whole desert was a clamor,
The cowherds lying in the desert
Mounted their bulls, beating, beating,
These poor souls too came out,
Roaring the war-cry «Manas!»;
What could the poor bull-rider do?
The bull will not go, but flounders;
When he had reached the halfway,
The poor soul stalled, strive as he might.
The whole flat was a clamor,
The reaper lying on the flat
Flung his sickle into the sky,
Running headlong on foot,
Shouting from alongside,
Roaring the war-cry «Manas!»:
It was the horse of the scattering woman,
It was the horse of the fleeing woman!
Kuu-kuu, it was Manas's horse,
My God, it was Manas's horse!
Tucked lean like a hunting hound,
It was my ambling sister's horse,
Fleeing Talas, crawling afoot,
It was the horse of the sister who came!»,–
Flinging his sickle into the sky,
Running headlong on foot,
The poor sickle-man waddling on,

O da yetişemedi çabalayıp. Sayısız ödülün hepsini
Ovanın hepsi bağırış,
Ovadakilerin hepsi
«Manas!» diye nara atıp,
Ey tövbe, dağın hepsi bağırış, «Âmin» – deyip, çocuğu
Dağdakilerin hepsi
«Manas!» diye nara atıp.
Ova dağ hepsi bağırış,
Ey tövbe, ovanın dağın hepsi
Manas'tan kalan afacana,
«Manas!» diye nara atıp.
Kaleli Bukar şehrine
Taytoru çıkıp vardı işte,
Yaşı on ikiye geldiğinde
Çocuk bey Semetey
Bukar'daki sayısız ödülü
Tümünü derleyip aldı işte.
Sayısız hazine, tümen mal,
Bin karaca devesi var,
Bin kara sakar kısrağı var.

Okka okka altın zer koyan,
Her varlıktan denk koyan,
Bilene «Manas aşı» – diye,

Yedi ev dolusu hazineyi,
Ölçüsüzce mal koyan.
Kaleli Bukar şehrine
Taytoru çıkıp vardı işte.
Bukar'daki sayısız ödülü
Tümünü derleyip aldı işte.
Sekiz hanın yurdu toplanıp,
Çevresi çınar bahçesi,
O çınarların ortasında,
Kırk yıl suya bastırsan
Yüzü zerrece solmayan,
Seksen yıl suya atsan

Strive as he might, he too fell short. All of the countless prizes
The whole plain was a clamor,
All those upon the plain
Roaring the war-cry «Manas!»;
Mercy on us, all the mountain a clamor,
«Âmin» – saying, the boy —
All those upon the mountain
Roared the war-cry «Manas!»
Plain and mountain, all a clamor,
Mercy on us, all the plain and mountain,
For the imp left from Manas,
Roared the war-cry «Manas!»
Into the walled city of Bukar
Taytoru came up and arrived, behold;
Come to his twelfth year,
The boy-bey Semetey
The countless prizes of Bukar
Gathered in, the whole of them, behold.
Treasure past counting, wealth in tümens,
A thousand dun camels are there,
A thousand black blaze-marked mares are there.
Gold laid on, okka by okka,
An equal share of every having laid,
For the knowing, «the funeral feast of Manas» –
Seven housefuls of treasure,
Wealth laid down without measure.
Into the walled city of Bukar
Taytoru came up and arrived, behold.
The countless prizes of Bukar
He gathered in, the whole of them, behold.
The folk of the eight khans gathered,
Around it a garden of plane trees,
In the midst of those plane trees,
Though you steep it forty years in water,
Its face fades not a grain,
Though you cast it eighty years in water,

Esneyip de çürümeyen,
Altın işlemeli kilim,
Onun üstünde altın taht,
Bukar'ın altın tahtına
Sekiz han haber saldı işte,

It neither warps nor rots —
A kilim worked with gold,
Upon it a golden throne;
To Bukar's golden throne
The eight khans sent out word, behold,

Çocuk tümünü derleyip aldı işte.
Altın tacı giydirip,
Altın tahta çıkarıp,
Han kaldırdılar işte.
On ikisindeki afacana
Ölse de gam yok artık,
Ukuruk çevirecek de kalmadı.
Yedi kapılı Bukar'da,
Yetişip çocuk Semetey,
Dev olduğuna baksana,
Taytoru'nun sayısız ödülüne,
Kimseye kuyruk tutturmadan,
Çocuk bey Semetey'in
Sahip olduğuna baksana!
Taytoru'nun ödülünü
Tümüyle derleyip aldıktan sonra:
«Hani söz, efendimiz»,– diye,–

The boy gathered in the whole of it, behold.
They set the golden crown on him,
Raised him to the golden throne,
And lifted him up as khan, behold.
For the imp of twelve years old,
No grief now, though he should die,
None left even to swing the ukuruk.
In Bukar of the seven gates,
Grown apace, the boy Semetey —
Look how he has become a giant,
Of Taytoru's countless prizes,
Letting no man grasp a tail,
Look how the boy-bey Semetey
Has become the master of them!
When Taytoru's prize
He had gathered in entire:
«Where is your word, our lord?»,– they said,–

Altmış kadar pehlivanı
Sıraya dizilip durunca,
Sözünde duran, tek sözlü,
Ocaklı hanın biriciği
Pehlivanlarının hepsine,
Dediklerine uydu işte,
Altmış kadar pehlivana
Bukar'daki çok ödülü
Denk tutup böldü işte.
«Yanına yarım akçe almadı,
Yarım bez ganimet almadı.
Tanrı'nın gerçekten yarattığı
Kulu olduğunu gördün mü?
O yaman Manas sultanın
Oğlu olduğunu gördün mü.

Some sixty champions
When they stood drawn up in rank,
True to his word, of one word only,
The only son of the hearth-blessed khan
To all his champions
Did as they had said, behold;
To the sixty-odd champions
The many prizes of Bukar
He shared in equal parts, behold.
«He kept not half an akçe by him,
He took not half a cloth of spoil.
See you now — he is a servant
God created in very truth?
See you now — he is the son
Of that dread Sultan Manas?

Kök atası Tügöl Han,
Kökünden Hızır dokunmuş,
Köklü yerin soyu,
İlk ataları hepsi han,

Padişahın soyu.
Tohumu Kırgız, güzelim yurt,
Babası Manas üstün arslan,
Sağlam uzuvları düpdüz denk,
On iki uzvu birbirine denk.
İsteyip içse doymayan,
Oburluğunu bırakmayan,
Ansızın söz bulan,
Karanlıkta göz bulan,
Karanlıkta sürseler
Arslan misali dolanan,
Asil Kırgız soyu.
Her yanı denkmiş,
Bu çocuk özünde seçkin,
Babasına çekmiş arslanmış»,–
Hoşnut olup bunu söyleyip,
Pehlivanlar övüp durdular.
Taytoru'nun çok ödülünü
Pehlivanlar bölüşüp aldılar.
Pehlivanların hepsi,
Gönülleri gül gibi rahatladı,
Kaleli Bukar şehrinde
Pehlivanların hepsi
Bütün yurt içinde bay oldu.
Yetim gezerken yetişip,
Yurda böylece katılıp,
Belaların hepsi dağılıp,
Talihli günü açılıp,
Bukar'daki Temir Han
Sert bir buyruk saldı işte,
Atasının hanlığını
On ikisinde Semetey
Tümüyle ele aldı işte.
Oğlu tahta çıktığında,

His root-father Tügöl Han,
Hızır touched his very root,
Stock of a deep-rooted land,
His first fathers khans, every one,

The seed of the padishah.
His seed Kırgız, that lovely land,
His father Manas, the peerless lion,
His sound limbs matched and straight,
His twelve limbs matched each to each.
Who drinks his fill and is not sated,
Who never quits his hunger,
Who finds the word in an instant,
Who finds an eye in the dark,
Who, driven in the dark,
Prowls after a lion's fashion —
Noble Kırgız stock.
Every part of him is matched,
This boy is choice in his very self,
A lion cast after his father»,–
Well pleased, they spoke this,
The champions kept up their praise.
Taytoru's many prizes
The champions shared out among them.
The champions, every one,
Their hearts eased like the rose,
In the walled city of Bukar
The champions, every one,
Grew rich in all the land.
The orphan wanderer come of age,
Thus joined unto the people,
All his troubles scattered,
His lucky day dawned open,
Temir Han there in Bukar
Sent forth a stern command, behold:
His forefather's khanate
At twelve years old Semetey
Took wholly into his hands, behold.
When his son mounted the throne,

Varını yoğunu esirgemeden,
Sert bir buyruk kıldı işte,
Bukar'a gelen sekiz hanın
Birini koymadan topladı işte.
«Baabedin!» – diye bağırır,

Sevincine sığamayan kuruyasıca

Yetkin yurdunu çağırır.
Göğsüne sığmaz nice duygu,
Çok insan gelip toplanınca,
Dedesi Temir Han'ın
Gözünün yaşı on dere.
Dünyanın dört bucağına
Zenginlikçe gücü yeter,
Temir Han'ın şehrine
Kızı sürünüp geldiğinde
Bağrına basıp büyüttüğü evladı.

Üç gün görmese onu
Sarı derde düşüp çırpınıp,
Bütün gönlünü ona verirdi.
On ikisinde Semetey'i
Üstelik Temir Han
İmanı gibi görürdü.
Oğlu tahta çıktığında,
Sevincine sığamayan Temir Han
Gürleyip bağırdı,
Bukar'a gelen sekiz hanın
Hepsini toplayıp o zaman
Halkına tellal çağırttı:
«Kurban olayım, sekiz han,
Dileğimi Tanrı'nın verdiği çağ,
Şurada duran Semetey'in
Bu yıl on ikiye geldiği çağ!
Oğlum tahta çıkarken
Malımı nasıl esirgeyeyim,
Malım şöyle dursun, oğlumdan
Canımı nasıl esirgeyeyim!?

Sparing nothing that he had,
He made a stern decree, behold:
Of the eight khans come to Bukar
He gathered all, leaving not one, behold.
«Baabedin!» – he cries out,

The poor blighted one, too small for his own joy,
Summons his goodly people.
Feelings too many for his breast to hold,
When the many folk had gathered,
His grandfather Temir Han's
Tears ran ten ravines.
To the world's four corners
His wealth would stretch and serve;
When to Temir Han's city
His daughter came crawling,
This was the child he clasped to his breast and reared.
If three days he saw him not,
He fell to yellow grief and struggled,
He gave his whole heart to the boy.
Semetey at twelve years old
Temir Han, moreover,
Held dear as his own faith.
When his son mounted the throne,
Temir Han, too small for his own joy,
Thundered and cried aloud,
The eight khans come to Bukar
He gathered all together then,
And had the crier call to his people:
«Let me be your offering, eight khans,
This is the hour God granted my wish,
The hour when Semetey standing there
Has come this year to twelve!
As my son mounts the throne,
How should I grudge my wealth?
Let wealth be — from my son
How should I grudge my very life!?

Altımda bindiğim altın
Tahtımı nasıl esirgeyeyim?!
Şurada duran Semetey,
Dileğimi Tanrı'nın verdiği çağ,
Yaşının on ikiye geldiği çağ!
Ak sakallı yaşlınız gelin,
Atanızın körü, sekiz han,
Biriniz kalmadan hepiniz gelin!

The gold throne that I sit on —
How should I grudge my throne?!
Semetey standing there —
This is the hour God granted my wish,
The hour his years have come to twelve!
Come, your white-bearded elders,
Confound your fathers, eight khans,
Come all, let not one stay behind!

Mızrak ustası erbabınız gelin,
Amansız yamanınız gelin,
Yürük atıyla eriniz gelin,
Söz bilir beyiniz gelin,
Derdimi bir söyleyeyim!
Han idi atam öteden beri,
Han olmuşum Bukar'a
Tam on altı yaşımda,
Kadın alıp, ev tutup,
Duvar başına çelik astığım,
Halkı yönetip bildiğim,
Art arda on iki kız gördüm,
On üçüncüsü Kanıkey,
Nice yıllar han oldum,
Aşa katık, bir erkek evlada
Güzelim başım hasret kaldı.
Bukar'dan yürüyüp atlanıp,
Halife'den mektup aldım.
Mediyan'ın çölünden,
Çastazım'dan dua aldım.
Bukar'a gelip dilek dileyip,
Gönlümü böyle bölmüştüm,
On üç kızın ardından
Ismayıl oğlumu görmüştüm.
Sevinin, yurdum, sözüme,
Şurada duran Semetey
Ismayıl'dan doğmuştur,
Tıpkı kendime benzer.
Biriciğim tahta çıkarken
Canımı kıl kadar esirgemem,

Come, your masters of the lance,
Come, your pitiless dread ones,
Come, your men on racing horses,
Come, your beys who know the word,
Let me tell my trouble once!
My father was khan from of old,
I became khan of Bukar
At sixteen years exactly,
I took a wife, I kept a house,
I hung steel at the wall's head,
I knew the ruling of the folk,
One after another I saw twelve daughters,
The thirteenth was Kanıkey,
For many years I was khan,
For one male child, relish to my bread,
My poor fine head went yearning.
Setting out ahorse from Bukar,
I got a letter from the Caliph.
From the desert of Mediyan,
From Çastazım I got a blessing.
Coming to Bukar I made my wish,
So had I divided up my heart,
And after thirteen daughters
I saw my son Ismayıl.
Rejoice, my people, at my word:
Semetey standing there
Is born of Ismayıl,
The very image of myself.
As my only one mounts the throne,
I grudge not my life by a hair,

Dört türlü davarlı hazinemi,
Malımı kıl kadar esirgemem.
Koydum ortaya altın tahtımı,
Hepsiyle birlikte koyuverdim
Şu kapılı Bukar şehrimi. Sözü ortaya koyuşup,
Sekiz ev dolusu hazinenin
Baltayla ağzını açayım,
Sakladığım bütün varlığımı
Harcayıp saçayım.

My treasure of four kinds of stock,
I grudge not my wealth by a hair.
I have set my golden throne in the midst,
And with it all I have laid down
This my gated city of Bukar. Setting the word before them all,
Of eight housefuls of treasure
Let me split the mouths open with an axe,
All the substance I have stored
Let me spend and scatter.

O ödülüm az gelirse,
Ketmenkor Tacik elini koy,
Yetmez olursa o ödülüm,
Sakalımı kırkıp beni koy.
Bu oğlumun toyuna
«Of» der isem onmayayım,
Şöyle böyle der isem –
Müslüman dininden olmayayım.
At bağlayacak kazığım kalmasın,
Kupkuru göçüp gideyim,
Buyruğu iki edersem,
Dolandırıp kavga çıkarırsam,
Sözüm asla iki olmasın!
Yurda gülüş, eğlence,
Şen oyunlar kurun.
«Semetey'in toyunda
Bunca şenlik oldu»,– diye,–
Ocak başındaki ihtiyarlara,
Oynayıp gezen çocuklara,
Soyu süren hanlara,
Ululuk taslayan canlara
Çekinmeden anlatın gidin.
Örnek olsun bu oyun,
Gerçek şenlik kurun.
Oradan çıkıp bir pehlivan,
Buradan çıkıp bir pehlivan,
Teke tek güreşin,
Şenliği sıkı kurun.

If that prize prove too little,
Lay down the Ketmenkor Tacik land,
If that prize still fall short,
Shear my beard and lay me down.
If at this feast for my son
I say so much as «Oof», may I not prosper;
If I say this or that –
May I be cast from the Muslim faith.
May no stake be left me to tie a horse,
May I pass away bone-dry,
If I make my command two,
If I twist and stir a quarrel —
Let my word never be two!
Laughter and revels for the land,
Set up merry games.
«At Semetey's feast
There was such merriment»,– saying,–
To the old men by the hearth,
To the children roaming at play,
To the khans whose line runs on,
To souls who put on grandeur,
Go tell it without fear.
Let these games stand as a pattern,
Set up true festivity.
Let one champion come from there,
Let one champion come from here,
Wrestle man to man,
Set the revels firm and fast.

Bin karaca deve koydum,
Bin kara sakar kısrak koydum,

Yıkılanınız eli boş kalın,
Yıkanınız ödülü alın!»
Bukar'ın beri yanı düzlükte
Halk söz edip,
Akıl yarıştırıp durup,
Kaynaşan Bukar'da
Üç gün toy kıldı işte.
Kimisi inatlaşıp dövüşüp,

Danışıp duruşup,
Geniş Bukar'ın o ovası,
Saban değmiş çizgisi yok, Kara suya kan döken
Sıçan kazmış ini yok,
Yeri elverişli kılıp,
Amansız pehlivanlar tutuşup,
Tutuşulacak yere varıp,
Altı-Şaar, Kokon hanı,
Yukarısı Ancıyan, Margalañ,
Sınır taşı dikili yeri Samarkan,
Perişan edenin soyu.
Bütün Sartlar toplanıp,
Gök maralı güdüp inek eden,

Kokon'dan çıktı Tööbalban, Görünen yeri perişan eden,
Bukar'dan çıktı Akbalban,
Ar edinip, gözü alevlenip,
İki pehlivan tutuşup,
Dikilip durdular.
Bukar'a gelen sekiz han
Arslan gibi gözü alevlenip,
Seyre daldılar.
Akbalban ile Tööbalban
Dişlenince dişi çatırdayıp,

I have laid down a thousand dun camels,
A thousand black blaze-marked mares I laid,
Let him who falls stay empty-handed,
Let him who throws take the prize!»
On the flat this side of Bukar
The folk fell to talking,
Kept matching wits together,
In seething Bukar
He held the feast three days, behold.
Some grew stubborn and fell to blows,

Conferring back and forth,
That plain of broad Bukar —
No furrow-line the plough has touched,
Who pours blood in the black water,
No burrow dug by mouse,
They made the ground fit and ready,
The pitiless champions grappled,
Coming to the grappling-ground,
Khan of Altı-Şaar and Kokon,
Above it Ancıyan, Margalañ,
Its boundary stone set at Samarkan,
Seed of the one who lays waste.
All the Sarts assembled,
Who herds the gray maral and makes it a cow,
From Kokon came out Tööbalban, Who lays waste all within his sight,
From Bukar came out Akbalban,
Honor stung, eyes aflame,
The two champions grappled,
And stood set against each other.
The eight khans come to Bukar,
Eyes aflame like lions,
Sank deep into the watching.
Akbalban and Tööbalban —
When they gnashed, their teeth would crack,

Birbirini bilirlermiş,
Geniş çaplı toy olmayınca,
Karşılaşamadan gezerlermiş.
Bu Bukar'ın pehlivanını
Aç buğra gibi dişleşip,
Altı gün durmadan tutuşup, Yıkar demek de neymiş?
Paçadan kavrayıp,
Yarım yamalak çelmeleşip,
Gök boğa gibi tosuşup,
Denk gelen yerini koparıp,
Pehlivanların güreşi
Altı güne dolduğunda,
Bukar'ın Akbalbanı
Güçsüz düşüverdi.
Kokonlunun Töobalbanı
Kaldırıp yere vurup,
Sayısız ödülün hepsini
Altı-Şaar, Kokon hanı
Yağmalayıp durdu,
Bunu görüp Semetey'in
İçi yanıverdi.
Babası bozkurt Manas'tan

They knew each other of old;
Save at a feast of the widest round,
They went about and never met.
With this champion of Bukar
They snapped like starving bull-camels,
Six days grappling without cease, What talk was this of throwing?
Gripping at the trouser-leg,
Half-and-half they tripped and hooked,
Butting like gray bulls,
Tearing loose whatever hold they found,
The wrestling of the champions,
When it had filled six days,
Bukar's own Akbalban
Fell suddenly to weakness.
The Kokon man's Töobalban
Hoisted and dashed him to the ground,
And all the countless prizes
The khan of Altı-Şaar and Kokon
Kept plundering away;
Seeing this, Semetey's
Inwards flared with fire.
Than his father, gray-wolf Manas,

Üstün doğmuş bir er,
Kaplan doğmuş bir arslan,
Ansızın bastıranların soyu,
Çayırlı yeri tüttürenin,
Dümbökü'nün soyu.
Ak maralı sürüp kovalayıp,
İnek edenin soyu.
Ay-âlemin hepsini,
Kapı kanadı gibi güzelim dişle
Paramparça pek çiğneyip,
Ağzından alev fışkırıp,
İçerledi kaldı Semetey,
Namusu elden gitmiş gibi:
Kokonlunun Töobalbanı,
Bu Bukar'ın yanık bahtını,

A man born mightier still,
A lion born a tiger,
Seed of those who strike unlooked-for,
Of him who sets the meadowland smoking,
The seed of Dümbökü.
Who drives and chases the white maral
And makes it a cow — his seed.
All the moonlit world entire,
With fine teeth like a gate's twin leaves
Chewing it fierce to pieces,
Flame spurting from his mouth,
Semetey stood galled within,
As though his honor had slipped away:
The Kokon man's Töobalban —
This Bukar's scorched fortune —

Kırdırır demek de neymiş?
Sayısız ödülü Altı-Şaar
Alır demek de neymiş?
Onuru kırılıp şaşkın,
Bukarlıların hepsi
Kalır demek de neymiş?
Şaşılası, Tööbalban'ı nasıl
dev ederim,
Kocamışken atamın
Altın tahtını kaptırıp,
Bukar'a nasıl sahip kılarım?!
Dayandığım hanım Temir'in,
Bukarlının altın tahtını,
Pehlivanını yıkıp da,
«Çekip aldım» dedirtmeden,

What talk is this of letting him break it?
The countless prize — shall Altı-Şaar
Take it? What talk is this?
Their honor broken, dazed,
Shall all the men of Bukar
Be left so? What talk is this?
Wonder of wonders — how shall I make
a giant of Tööbalban,
While my grandsire is grown old,
His golden throne let slip away —
How shall I keep him lord of Bukar?!
Of Temir, the khan I lean on,
The Bukar men's golden throne —
By throwing down their champion,
Before he can say «I wrenched it away» —

Kırılan namus kimin,
Sızlayan kemik kimin,
Bunu görmektense öleyim,
Böyle diri gezmektense,
Hiç doğmamış olayım!
Alnıma ne yazı yazdıysa
Boynumla kabullenip göreyim.

Whose is the honor broken,
Whose is the bone that aches?
Rather than see this, let me die;
Rather than walk alive like this,
Would I had never been born!
Whatever writ is written on my brow,
Let me take it on my neck and see it through.

Yedi ev dolusu sayısız altını,
Şurada duran Margalañ
Sartlarına nasıl vereyim!
Elimdeki tespihimi bile
Tümüyle ortaya koyup,
Şurada duran Tööbalban'la
Bir güreşip göreyim.
Kudret ecelimi yazdıysa,
Tööbalban'dan öleyim.
Yoksa, şurada duran Tööbalban On ikindeki çağında
Bir güreş tutayım,
Yıkarsam Tööbalban'ı,
Kolunu söküp alayım».
Deyip, o zaman bunu söyleyip,

Seven housefuls of countless gold —
To the Margalañ standing there,
To its Sarts, how should I give it!
Even the prayer-beads in my hand
I'll set down whole upon the stake,
With Tööbalban standing there
Let me try one bout and see.
If the Power has written my hour,
Let me die at Tööbalban's hands.
If not, with Tööbalban standing there In his twelfth year of age,
Let me take one wrestling hold,
And if I throw Tööbalban,
Let me wrench his arm clean off».
So saying, speaking this then,

Semetey indi bağırıp,
«Tööbalban!» diye çağırıp,
«Atanın körü, Tööbalban,
Boynunu beri çevir dur,
Güreşeceğim, dur bakalım!
Beni de yıkıp alıp git,
Bol ganimete kanıp git!»
Öfkelenip bunu söyleyip,
Yürüse diz bükülüp,
Tööbalban'a doğru koşup.
Çizgiyi çiğneyecek oldu,
Kargaşayı başlatacak oldu,
Manas'tan kalan er yetim
Görülmedik işi edecek oldu.
Çocuğu görüverip,
«Babam» diye bildiği Ismayıl,
Onun da düşüncesi bozuldu,
Koşup gelip yakaladı

Semetey came down shouting,
Calling out «Tööbalban!»:
«Confound your father, Tööbalban,
Turn your neck this way and stand,
I mean to wrestle — stand, let's see!
Throw me too and take your leave,
Go glutted with abundant spoil!»
Speaking this in wrath,
His knees bent as he walked,
Running straight at Tööbalban.
He was set to trample the line,
He was set to start the tumult,
The man-orphan left from Manas
Was set to do a deed unseen before.
Catching sight of the boy,
Ismayıl, whom he knew as «father»,
His thoughts too were thrown askew,
He ran up and laid hold of

Er Semetey çocuğu.
Ürküp de söz söyleyip,
«Vay, biriciğim»,– deyip,–
Han güreşmez pehlivanla,
«Ne yapıyorsun oğlum, ne yapıyorsun»,– diye,
Baldır etin dolmadı daha,
Derdini alayım senin,
Senin, boy ölçüşecek çağın gelmedi daha.
Yanbaşı etin dolmadı daha,
Senin, tutuşacak çağın gelmedi daha.
Yumurta gibi hamsın daha,
Kendin on ikisinde çocuksun,
Tööbalban ile güreşip,
Kulunum, rezil olursun sonra!
Yaşın on yediye dolmadı,
Kulunum, çarpışacak çağın gelmedi daha.
Güreşirim deyip kalkışma,

The boy, the man Semetey.
Startled, he spoke his word,
«Ah, my only one»,– he said,–
A khan does not wrestle a champion,
«What are you doing, my son, what are you doing?»,– he said,
The flesh of your calf is not yet full,
Let me take your trouble on me,
Your hour to measure strength has not yet come.
The flesh of your hip is not yet full,
Your hour to grapple has not yet come.
You are raw yet as an egg,
Yourself a boy of twelve,
Wrestling with Tööbalban,
My foal, you will be shamed!
Your years have not yet filled seventeen,
My foal, your hour to clash has not yet come.
Do not rise up saying «I will wrestle»,

Rezil olup düşme sakın».
Babası böyle dururken,
Çocuk şahin Semetey'in
Arslan gibi gözü parladı,
Asilden doğma şahinini
Kan içesi tuttu.
Sert bir gayrete girişti,
Tutup duran babasını
Yutuverecek gibi kükredi.
«Vay, baba, ne diyorsun?
Onmaz bir adammışsın,
Tavşan kadar da yüzün yok,
Olmamış bir adammışsın!
Kuzu karası koç gibi
Kabarıp dikilirmişsin.
Erkek kara karga gibi,
Kendiniz bunayıp,
Hoplayıp kalırmışsınız.
Bir sözden uğursuzluk çıkarıp
Ürküp kalırmışsınız?
Ata değmez laf edip,

Yol keser kalırmışsınız!
Bir düşün, baba, bu sözü,
Giden namus kimin?
Saçmalama, babacığım,
Gelen namus kimin?
Kırılan boynuz kimin?
Sızlayan kemik kimin?
Bukar malından olup,
«Tamtakır kalmış» demezler mi?
Bir yiğit namusu korumadı,
Vurdu tam yanağına,
Bukarlıların hepsi
«Kadınmış» demezler mi?!
Yoktan yere, sebepsiz,
Ürküp kalırmışsınız.
Kocaman kötü laftan söz açıp,
Yıkılıp gitti Ismayıl.

Beware you do not fall to shame».
While his father stood so,
The boy-falcon Semetey's
Eye flashed like a lion's,
The falcon born of the noble line —
A thirst for blood laid hold of him.
He braced to a fierce endeavor,
At the father holding him fast
He roared as if to swallow him whole.
«Ah, father, what are you saying?
You are a hopeless man, it seems,
You have not even a hare's worth of face,
An unfinished man you are, it seems!
Like a black-lamb ram
You puff yourself and bristle, it seems.
Like a black he-crow,
You dodder in yourselves,
And are left hopping about, it seems.
Wringing ill-omen from a single word,
You are left cowering, it seems?
Talking words unworthy of a father,

You are left blocking the road, it seems!
Think once, father, on this word:
Whose is the honor lost?
Talk no folly, father dear,
Whose is the honor gained?
Whose is the horn that is broken?
Whose is the bone that aches?
Stripped of the wealth of Bukar,
Will they not say «He is left bare»?
One warrior guarded not his honor,
The blow fell full on his cheek —
Will not all the men of Bukar
Say «He was but a woman»?!
For nothing, without cause,
You are left cowering, it seems.
Broaching great and evil talk,
Ismayıl went toppling down.

İnsanın yolunu keser kalırmışsınız.
Ismayıl'dan kurtulup,
Eceli gelen kul ölmez mi,
Emanet diye yazılanı
Emanet kuru can görmez mi!
Allah Teâlâ kudretiyle
Kesin buyruk kıldığında,
Can alıcı Azrail melek
Öndeki yerde dur bakalım!
Beş parmağını pençe gibi açıp,
Kula yakın durduğunda,
Konuşamaz, kuru dil tutulur,
Vefası yok dünyadan,
Babacığım, kimler kaçıp kurtulur?
Birini koymadan hepsini koyarım,
Boşu boşuna laf edip,
Ürküp kalırmışsınız,
Büyük namusu yitirip,
Yol keser kalırmışsınız». –
Kararıp duran bozkurdun:
«Vay, babam Ismayıl,
On ikide güreşmeyip,
Otuz beşe geldiğimde
Köstekli ite mi yetişirim?
On birimde güreşmeyip,
On dokuza geldiğimde
Vursam neye geçer ki?

Kesme, baba, yolumu,
Bırak, baba, kolumu!»
Ne denli söylese de dinlemez,
Çocuğa zorluk etti.
«Güreşme» – diye çok yolunu kesti,

Çocuğa zorbalık etti.
Zorbalığına boyun eğer mi,
Çocuk pes eder mi hiç.
Ismayıl gibi babasını
İtiverdi öteye.

You are left blocking a man's road, it seems.
Breaking free of Ismayıl:
Does not the soul whose hour has come die,
And what is written as a trust —
Does not the borrowed, bare life meet it!
When Allah Most High in His power
Has made His firm decree,
The soul-taking angel Azrail —
Stand in the forefront then and see!
Spreading his five fingers like a claw,
When he stands close upon the soul,
None can speak — the dry tongue seizes;
From this world without faith,
Father dear, who flees and gets away? I'll
stake them all, leaving not one,
Talking on in empty vain,
You are left cowering, it seems,
Losing the great honor,
You are left blocking the road, it seems». –
Of the gray wolf standing darkened:
«Ah, my father Ismayıl,
If I wrestle not at twelve,
When I am come to thirty-five,
Shall I catch even a hobbled dog?
If I wrestle not at eleven,
When I am come to nineteen,
What use is it though I strike?

Bar not my road, father,
Let go my arm, father!»
Say what he would, he would not listen;
He pressed hard upon the boy.
«Do not wrestle» – he barred his way
again and again,
He used force upon the boy.
Would he bow to such coercion?
Would the boy ever yield?
His father, even Ismayıl,
He shoved away aside.

Kesilip konmuş kütük gibi
Serilip gitti Ismayıl,
Yem torbası gibi yuvarlanıp,
O zaman çocuk Semetey
Öfkelenip bağırdı,
Töötbalban'ı çağırdı:
«Atının başını çevir dur,
Atanın körü, Töötbalban,
Beni de yıkıp alıp git,
Yamansan sen, pehlivan,
Boylu boyunca serip git,
Hazinede yığılı sayısız malım,

Bunu da katıp alıp git!
Ödüle doyasıya kanıp git,
Az gelirse, ey pehlivan,
Padişahlığımı koyayım,
Bunu da katıp alıp git!
Azıcık boynunu çevir dur,
Tutuşacağım, pehlivan, dur bakalım!»

Semetey böyle deyince,
Yıka yıka kabarıp böbürlenmiş,
Çocuğun karşısına dikildi
O bildik, boş kafalı Töötbalban.
Ant çarpasıcayı ant çarptı,

Hızır'ın kutsadığı aslana bulaşıp,
Din çarpasıca, din çarptı,
«Peki, peki, peki» diyerek,
Kaymağını bozmadan vereyim.
Böbürlendi Töötbalban.
Tulum gibi burnu titreyerek,
Halkıma haber salayım.
Hoplayıp zıpladı Töötbalban.
Çocuğun sesini duyunca
Gönlü ferahlayıp yatıştı:
«Şu uğursuz çocuğu

Like a log felled and laid,
Ismayıl went sprawling,
Rolling like a nose-bag,
Then did the boy Semetey
Cry out in his wrath,
And called Töötbalban:
«Turn your horse's head and stand,
Confound your father, Töötbalban,
Throw me too and take your leave,
If you are so dread, champion,
Stretch me full length and go,
My countless wealth heaped in the treasury —
Take that in too and go!
Go glutted with prize to your fill,
If it fall short, O champion,
I'll stake my very padishahdom,
Take that in too and go!
Turn your neck a little and stand,
I mean to grapple, champion — stand, let's see!»
When Semetey spoke so,
Puffed and vaunting from throw on throw,
He planted himself before the boy —
That well-known empty-headed Töötbalban.
The oath struck him whom oaths should strike,

Meddling with the lion blessed by Hızır,
May faith strike him down — faith struck,
«Very well, very well, very well» saying,
I shall give it with its cream untouched.
Töötbalban swelled with boasting.
His nose quivering like a leather flask,
Let me send word out to my people.
Töötbalban hopped and leapt about.
When he heard the boy's voice
His heart eased and grew calm:
«This ill-omened boy —

Tutup yere çalayım,

Hüda verirse, altın tahtı
Hemen çekip alayım.
Genç yaşında boğazlayayım,
Uğursuzu ölüme yatırayım. Sağ
komadan seni de
Genç yaşında çocuğun
Bağrına doyasıya doyayım.
Bindiği altın tahtını
Hemen çekip alayım,
On ikisindeki yetimi
Ölüme salıvereyim.
Tümen hazine, sayısız malı
Çocuktan çekip alayım.
Altı-Şaar, Kokon hanını
Hüda verirse, hele dur,
Nice ödül yarışına salayım» –

Bu sözü düşünerek,
Dikilip durdu Töobalban.
Çocuğu yutuverecek gibi,
Töobalban gelip dikildi.
Ecel sürdü, cin çarptı.
Beyden kalan yiğit yalnız,
«Peki, peki, peki» deyip,–
Beyden kalan Semetey
Derleyip söyledi bu sözü,
Pek sağlam ahdetti şimdi:
«Atanın körü, Töobalban,
İki yanına bakınıp,
Ahdini sağlam eyle,
Hüda adına şart eyle.
Eğer pehlivan güreşinde,
Beni yıkıp sen yenersen,
Dediğine razı olayım,

Kale kapılı Buhara, koca şehir,
Orada yurt tutmuş nice can,

Let me seize him and dash him to the ground,
If Hüda grants it, the golden throne
Let me snatch away at once.
Let me cut his throat in his youth,
Let me lay the ill-omened one down to death. Leaving you too not alive,
On the young boy's very breast
Let me glut myself to the full.
The golden throne he mounts
Let me snatch away at once,
The orphan of twelve years
Let me send off to his death.
The tümen treasure, the countless goods
Let me wrest away from the boy.
The khan of Altı-Şaar and Kokon —
If Hüda grants it, just you wait,
Let me send him into many a prize contest»
–
Pondering these words within,
Töobalban stood there rigid.
As if he would swallow the boy whole,
Töobalban came and planted himself.
Doom drove him on, the jinn struck him.
The brave one left by the bey, alone,
«Very well, very well, very well» saying,–
Semetey, left by the bey,
Gathered and spoke these words,
Now he swore a most binding oath:
«Your father's blind fool, Töobalban,
Look about you on both sides,
Make your oath firm and fast,
Swear your pledge in Hüda's name.
If in the wrestling of pehlivans,
You throw me down and win,
I shall consent to what you say,

Buhara of the fortress gates, mighty city,
Many a soul has made its home there,

Beni yıkıp sen gidersen
Altın tacımı giydirip,
Altın tahta bindirip,
Bu Buhara'nın kalabalık halkını
Kıpırdatmadan boyun eğdirip,
Dün bindiğim altın taht –

O tahta seni çıkarıp,
Seni han kaldırıp alayım.
Kazara seni yıkıp ben yenersem,
Kurban diye keseyim.
Seni yıkıp ben yenersem
Kaburganı sökerim,
Kanını su gibi dökerim,–
Kurbanlığa keserim,
İster öl, ister kal,
Senin kolunu koparıp alırım!
Ben, pehlivan, ortaya koydum bunca malımı,
Sen pehlivan, koyar mısın canını?
Ben koydum altın tahtımı,
Pehlivanım, koyar mısın canını?»
Semetey böyle deyince
Ant çarpasıca, ant çarptı,
Peki, güzel, bahadır, deyip,–
Kanımı sizden esirgersem
Yedi atamız kâfir olsun» dedi.

Dudağını, burnunu yalanıp,
Yetişip geldi Tööbalban.
Tööbalban yakına gelince,
Beyin oğlu Semetey
Güreşeceğini bilince,

«Aferin sana, Tööbalban,
Dediğine razı olayım,
Ne olursa olsun, pehlivanım,
Sıranı önce vereyim.
Sıranı vermezsem,

If you throw me down and depart,
I shall set my golden crown upon you,
Mount you upon the golden throne,
This Buhara's teeming people
I shall bow down without a stir,
The golden throne I mounted but yesterday –
Raising you up onto that throne,
I shall lift you up as khan.
But if by chance I throw you and win,
I shall slaughter you as sacrifice.
If I throw you down and win
I shall tear out your ribs,
I shall pour out your blood like water,–
I shall cut you for the sacrifice,
Whether you die or whether you live,
I shall rip your arm clean away!
I, the pehlivan, have staked all this wealth of mine,
You, pehlivan, will you stake your life?
I have staked my golden throne,
My pehlivan, will you stake your life?»
When Semetey spoke thus
May the oath strike him — the oath struck,
Very well, fine, bahadır, saying,–
If I begrudge you my blood
May our seven forefathers turn infidel» he said.
Licking his lips and his nose,
Tööbalban came striding up.
When Tööbalban drew near,
The bey's son Semetey,
Knowing that he would wrestle,

«Well done, Tööbalban,
I consent to what you say,
Come what may, my pehlivan,
I shall give you the first turn.
If I do not give you your turn,

Akboz atını nallatıp,
Tan vakti mahşer gününde
Yüzümü kara çıkarma,
Kanını güdüp yakama yapışıp,
Gönlün nasıl dilerse, ey pehlivan,
Hünerini esirgemeden,
Fazlasıyla üstüme gel, pehlivan!
Bu yolda kendini sakınırsan,
Ananı seksen kere al, pehlivan!»

Öfkelenip haykırıp,
Töobalban yakına varınca,
Beyin oğlu Semetey
Bileğini uzatıverdi işte.
Bilekten tuttu pehlivan hemen,
Olanca gücünü bastı hemen.
Hızır'ın dokunduğu aslan ya,
Töobalban'dan bileğini
Kılı kıpırdamadan çekip aldı.
Töobalban uzattı bileğini,
Şimdi seyreyle hele,
Semetey'in kopardığı kıyameti.
Yakaladı kavrayıp,
Hunharın oğlu, o bela,
Var gücüyle yüklendi hemen,
Töobalban'ın bileğini,
Sımsıkı kavrayıverdi hemen.
Çocuğun her uzvunun
Denk olduğunu gördün mü?
Oyron soyundan doğan Semetey'in
Aslan olduğunu gördün mü?
Silkineyim der, silkinemez,
Mırıldandı Töobalban.
Koparayım der, koparamaz,
Çırpındı Töobalban.

Ölse dahi feryadı yok,
Töobalban bileğini kurtaramadı.
Bir o yana bir bu yana çırpınıp,

Have your white-grey steed shod,
At dawn on the day of reckoning
Do not let my face be blackened,
Claim your blood and grip me by the collar,
However your heart desires, o pehlivan,
Without sparing any of your skill,
Come at me with all you have, pehlivan!
If you hold yourself back on this path,
Take your own mother eighty times,
pehlivan!»
Raging and roaring aloud,
When Töobalban came close,
The bey's son Semetey
Stretched out his wrist, just so.
The pehlivan seized the wrist at once,
Bore down with all his strength at once.
A lion touched by Hızır, indeed,
From Töobalban his wrist
He drew away without stirring a hair.
Töobalban held out his own wrist,
Now just behold it well,
The doomsday storm Semetey unleashed.
He caught it fast in his grasp,
The bloodshedder's son, that scourge,
Bore down with all his might at once,
Töobalban's outstretched wrist —
He clenched it tight at once.
That every limb of the boy
Was matched and true — did you see?
That Semetey, born of Oyron's line,
Was a very lion — did you see?
He would shake free — he cannot shake,
Töobalban muttered low.
He would wrench loose — he cannot wrench,
Töobalban thrashed about.

Though he were dying, no wail came,
Töobalban could not free his wrist.
Thrashing now this way, now that,

Tööbalban yerinde seğirtti.
Kısrak sağımı kadar kara kan,
Er yiğidin sıkı tutunca,
Beş parmağının ucundan
Şoruldayıp aktı durdu.
«Ay-hay-ay-hay-ay-hay» deyip,
Ondan başka söz demeden.
Feryadına aldırmadı,
Bileğini bırakmadı.
Pençesinde duramayıp,
Kan içicinin soyu,
Yeniden kavradı hemen,
Yeniden sımsıkı kenetleyip,
Sertçe yakalayıverdi hemen.
Dili dönmez oldu,
Yeniden kavradığında,
Bileğinin yekpare eti,
Öteki bilek, som kemik,
Paramparça olup kırıldı.
Altı-Şaar, Kokon hanı,
Sırt yanı Ancıyan,
Yan tarafı Margalañ,
Göz önünde Samarkan,
Toya gelen sekiz han,
Dizleri yere bükülüp,
Pehlivanın kanını dileyip
Bütün beyler koşuşup.
Araya girip ayırana dek,
Kanını dileyip alana dek,
Öfke dolu Semetey
Belinden kavrayıp çevirip,
Çat dedirtip pehlivanı
Yere çalıverip,
Kıyameti kopardı çocuk.
Tööbalban'ın bir kolunu
Kökünden söküp aldı hemen,

Bununla Tööbalban
Ölüp gitti işte.

Tööbalban jigged upon the spot.
Black blood, a whole mare's milking,
When the brave man gripped him hard,
From the tips of his five fingers
Kept gushing and streaming down.
«Ay-hay-ay-hay-ay-hay» saying,
Speaking no other word than that.
He heeded not his wailing,
He did not let go the wrist.
Not resting in his clutch,
The blood-drinker's scion
Gripped him anew at once,
Locking tight upon him anew,
Seized him fiercely at once.
His tongue could no longer turn,
When he gripped him anew,
The solid flesh of his wrist,
The other wrist, sheer bone,
Shattered and broke into shards.
The khan of Altı-Şaar and Kokon,
At his back Ancıyan,
At his flank Margalañ,
Before his eyes Samarkan,
The eight khans come to the feast,
Their knees bent down to the ground,
Pleading for the pehlivan's blood
All the beys came running.
Till they stepped between and parted them,
Till they begged and won his blood,
Semetey, filled with wrath,
Gripped him by the waist and swung him,
Made the pehlivan crack aloud,
Dashed him down upon the ground,
The boy unleashed the day of doom.
One of Tööbalban's arms
He tore out by the root at once,

And with that, Tööbalban
Died and was gone, just so.

Aşa gelen sekiz han,
Ulusu var, hanı var,
Görklü yurdun hepsi var,
Uzun kulaklı bilgiçler var,
Namlı Manas bozkurdun
Töresini görmüş ihtiyar var.
Kakan hanın Beecin'ine,
Sürüp varıp ulu Manas,
Kırdırıp geçmemiş miydi,
O eski öç güdenlerin hepsi var, Sağ kalırsa sağ komaz,
Fısıldaşıp durdular,
Büyük fitne sözüne daldılar,
Bastığı yeri çiğneyip,
Gelen hanların hepsi
Öbür dünyaya göçen Manas'ı
Kötüleyip dedikodu ettiler.
Çocuğu görmek istemeyip,
İyice bozup düşünceyi.
Bastığı yer çukur olup,
Çocuğa iyice düşman olup,
Bastığı yeri çiğneyip,
Sayıklayıp kötüleyip.
Sırası gelince, sekiz han
Çevresine bakmadan,
Çocuktan hiç canını sakınmadan:
Bu yerde bizi durdurmaz.
«Babası Manas er idi,
Böylesi delidolu aslandı.
Han babası sağken,
Kokon'a zulüm salardı,
Döve döve, perişan edip,
Altı bin kunduz, bin yambı

Her ay haraç alırdı.
Haracına dayanamayıp,
Altı-Şaar, Kokon, Margalañ
İyice ağlar kalırdı.
Babası Manas sağken,

The eight khans come to the feast,
There were their peoples, their khans,
All the splendid yurt was there,
There were long-eared know-alls there,
Of the famed grey wolf Manas
There were elders who had seen the law.
To Kakan khan's Beecin,
Had not great Manas ridden forth
And put them all to the slaughter?
All the old grudge-bearers were there, If he lives he leaves none alive,
They kept whispering together,
They sank deep in words of great sedition,
Trampling the ground he trod,
All the khans who had come
Of Manas, gone to the other world,
Spoke ill and traded slander.
Not wishing to see the boy,
Their thoughts turned wholly foul.
The ground they trod became a pit,
Turning full enemy to the boy,
Trampling the ground he trod,
Raving and reviling him.
When their turn came, the eight khans,
Looking not about themselves,
Sparing their lives not at all from the boy:
He will not let us stay in this land.
«His father Manas was a hero,
Such a wild and reckless lion he was.
While his khan father lived,
He loosed tyranny on Kokon,
Beating and beating, laying it waste,
Six thousand beaver pelts, a thousand yambı
He took as tribute every month.
Unable to endure his tribute,
Altı-Şaar, Kokon, Margalañ
Were left weeping bitterly.
While his father Manas lived,

	Yeryüzünün hepsine	*Upon the whole face of the earth*
	Bela salardı,	*He loosed calamity,*
	Kahrına dayanamayıp,	*Unable to endure his wrath,*
	Han babası Manas'a	*Before his khan father Manas*
18990	Herkes ağlar kalırdı.	*All were left weeping.*
	Otlu yere ateş salan	*Who sets fire to grassy land —*
	Yanasıcanın soyu,	*The scion of that burning wretch,*
	Çayırlı yeri tüttüren	*Who sets the meadowland smoking —*
	Bela salanın soyu,	*The scion of that loosener of woe,*
	Kara suya kan döken	*Who pours blood into black water —*
	Ansızın basanın ta kendisi bu!	*This is the sudden raider's very self!*
	Sonunda bu çocuk hayretmez,	*In the end this boy will do no good,*
	Şimdi yaşı on ikiye gelmiş,	*Now his years have come to twelve,*
	On yediye geldiğinde	*When he comes to seventeen*
19000	Sonunda bizi sağ komaz.	*In the end he will leave none of us alive.*
	Sabanı döndürtmez,	*He will let no plough be turned,*
	Bu yeryüzünde durdurmaz.	*He will not let us stay on this earth.*
	Bahar vakti gelince	*When the springtime comes*
	Yeleli kısrağa bindirmez,	*He will let none mount the maned mare,*
	Güz günü olunca	*When the autumn day arrives*
	Kuyruklu kuzu yedirmez.	*He will let none eat the fat-tailed lamb.*
	Şamıyanı kuşandırmaz,	*He will let none gird on the şamıyan,*
	Bahar çiftini sürdürtmez.	*He will let no spring team plough.*
	Yerin yüzünü açtırmaz,	*He will let none break open the face of the earth,*
19010	Avuç avuç tohum saçtırmaz.	*He will let none scatter seed by the handful.*
	Sabanı çevirtmez,	*He will let no plough be driven,*
	Malı mülkü yağmalar ya,	*He will plunder goods and holdings,*
	Sağ gezerse bu yetim	*If this orphan walks alive*
	Fitneyi iyice salar ya.	*He will loose sedition far and wide.*
	Karşılık vereni	*Whoever answers him back*
	Yakalayıp, kurnaz yetim	*The cunning orphan will seize*
	Kurbanlığa keser ya.	*And cut down for the sacrifice.*
	Dört tür malı savurur ya,	*He will scatter the four kinds of herds,*
	Beyin oğlu bu yetim	*This orphan, the bey's son,*
19020	El koyar kısrağa,	*Will lay hands upon the mares,*
	Yanına varsak kazara,	*If we should chance to near him,*
	Beynimizi ezercesine yumruklar!	*He will pound us as if to crush our brains!*

Ondansa Buhara'ya

Sert bir düzen kuralım.
Kandırıp yola getirip,
Ondansa yetimi
Ak evli diye isteyip alalım,
Yerin ortası Margalañ'a
Bir yolunu bulup isteyelim.
Yüksük ağızlı, deve gözlü,
Salınıp gezen kızlar toplayıp,
İpek sağrılı, geniş saç bağlı,
Endamlı usta güzeller toplayıp,
Beli bir tutam, yüzü ay gibi
Namlılardan derleyelim,
Alırım derse, çocuğa
Beşine nikåh kıyalım.
Çocuğa bunu ettikten sonra,
Fıçıya konan bozayı
Mayalayın, ahmaklar,
Serpme zehri, yakan ağıyı
Koyulaştırın, sekiz han,
Küpe konan bozanın,
İçine katın esirgemeden,
O yakıcı zehri.
Sarhoş olunca çocuğun
Başını kesip alalım,
Kurbanlığa keselim.
Başını kesip bağlayıp,
Abıke ile Köböş'e
Müjdeleyip varalım.
«Ahitleştiğin düşmanının başı»
diyerek,– Kır yanındaki Kıtay'ı
Hazine yığmış sayısız davar,
Manas'tan kalan tümen malı,
Müjdelik diye alalım.
Hüda verirse böylece,
Zenginleşip yatalım».
Aşa gelen sekiz han
Deyip böyle söz ettiler,

Rather, against Buhara

Let us lay a ruthless scheme.
Deceiving him, bringing him round,
Rather let us ask for the orphan
As white-yurt hostage, and take him,
To Margalañ, the earth's mid-point,
Let us find some way and ask for him.
Thimble-mouthed, camel-eyed,
Gathering girls who sway as they walk,
Silken-haunched, with broad hair-bands,
Gathering shapely, artful beauties,
Waists a handspan, faces like the moon,
Let us cull them from the famed,
If he says 'I will take them,' for the boy
Let us wed him to five of them.
And when this is done to the boy,
The boza set in the barrel —
Ferment it, you fools,
The sprinkled poison, the burning venom —
Thicken it well, you eight khans,
Into the boza set in the jar,
Mix it in without stinting,
That searing poison.
When the boy is drunk,
Let us cut off his head and take it,
Let us cut him for the sacrifice.
Cutting off his head and binding it,
To Abıke and Köböş
Let us go bearing glad tidings.
«The head of the foe you swore against»
saying,– The Kıtay on the steppe side
Treasure heaped up, countless flocks,
The tümen wealth left from Manas,
Let us take as tidings-reward.
If Hüda grants it so,
Let us lie back and grow rich».
The eight khans come to the feast
Spoke words such as these,

Ahdi pek sağlam ettiler.
Ak buğday tanesin çiğneyip,
Kelam-ı şerifi tutuşup,

They made their pact most firm.
Chewing the grain of white wheat,
Grasping the Holy Word together,

Akboz kısrağı kesişip,
Kelam-ı şerifi, ulu Kur'an'ı
Göğüslerine sıkıca koyup,
Her handan altışar
Hatip çıkıverdi.
Kendisi hatip sözlüler,
Fazlasıyla söz söyleyen,
Alabildiğine becerikliler,
Büyük atası Temir hanın önüne
Sağlam sözler döktü hemen.
Sekiz hanın elçisi
Oyron oğlu o afacanı,
Padişah Manas'tan kalan yadigârı
Ak evli diye istedi hemen.
Temir hanın önüne
Yumuşak sözlü, bal dilli
Hatiplerden biri vardı hemen:
«Selamdan selamünaleyküm,
Devletli han ağam!
Bütün yurdun atası,
Sözü iyi dinle, ağam!
Hem pehlivan, hem aslan,
Bir eşsiz oğlun var imiş.
O oğlunun, ey hünkârım,
Kömürü altın olsun,
Ömrü uzayıp gitsin.
Sağ yanındaki Urus'u
Oğlunuz biçenlerden biriymiş.
Kırıp geçirecek er imiş.
Kâfir sıkıştırıp kavga çıkarsa,
Aziz başa kast ederse,
Dik bakıp düşman gelse,
Aziz başa güç gelse,
Sözü yetişir oğul imiş.

Slaughtering the white-grey mare together,
The Holy Word, the great Kur'an,
Pressing tight against their breasts,
From every khan, six apiece,
Orators came stepping forth.
Men of orators' speech themselves,
Speaking words in overflowing measure,
Cunning-skilled beyond all bounds,
Before his grandsire Temir khan
They poured out solid words at once.
The envoys of the eight khans
That imp, the son of Oyron,
The keepsake left from padişah Manas,
Asked for at once as white-yurt hostage.
Before Temir khan
Soft-spoken, honey-tongued,
One of the orators stepped up at once:
«Greeting of greetings, selamünaleyküm,
My fortunate khan and elder!
Father of the whole yurt,
Listen well to the word, my elder!
Both pehlivan and lion,
A peerless son you have, they say.
That son of yours, O my sovereign —
May his charcoal turn to gold,
May his life stretch long and far.
The Urus upon your right hand —
Your son is one to mow them down, they say.
A hero to smite and scatter, they say.
If the infidel presses and strife breaks out,
If he plots against your precious head,
If the foe comes staring hard,
If force falls on your precious head,
He is a son whose word arrives in time, they say.

Kâfir daha beter sıkıştırsa
Bel olup dayanacak oğul imiş.

Bu söze bu yıl razı olun,
Ninniyle büyüttüğünüz çocuğu

Bu yıl ak evli olarak bize verin.
Doksan beşe geldiği çağ,
Yerin ortası Margalañ'a
Çocuğunu alıp gidelim,
El âleme bir nazdar diye
Ak evli koyuverelim.
Güzellerin en yamanından toplayalım,
Han soylu, temiz kemik kızlardan
Yedisine nikâh kıyalım».
Bön gönüllü Temir han
Hatiplerin sözüne
Razı oldu, gördün mü?
Ak evliliğe çocuğunu
Verecek oldu, gördün mü?
Ak evli çocuk Semetey'i
Onu şimdilik bırakalım,
Dertli kocakarı Çıyırdı,
Manas'ı doğuran anası,
Ondan haber başlatalım.
Âlemin hanı ulu Manas
Ölüp gitmemiş miydi,
Hepsinden beter, müşkül iş,
On iki yıl ayağa kalkamayıp,
Doğrulacak dermanı yok,
Çöküp kalmamış mıydı.
Asil oğlu ölünce
Horluk görmemiş miydi.
Haramilerin hepsinden
İt gibi horluk çok çekip,
Zorbalık görmemiş miydi.
Arından öleyim deyip
Ölemeden duran ulu hatun,
Semetey var diye.

If the infidel presses harder still
He is a son to stand as your backbone, they say.
Consent this year to this our word,
The child you raised with lullabies

Give to us this year as white-yurt hostage.
In the season he comes to ninety-five,
To Margalañ, the earth's mid-point,
Let us take your child and go,
Calling him a darling before all the world,
Let us set him up as white-yurt hostage.
Let us gather the fiercest of the beauties,
From girls of khan's blood, of clean bone,
Let us wed him to seven of them».
Simple-hearted Temir khan
To the orators' words
Gave his consent — did you see?
His child to white-yurt bondage
He resolved to give — did you see?
The white-yurt child Semetey —
Let us leave him for a while,
The grief-worn old woman Çıyırdı,
The mother who bore Manas,
Let us take up the tale from her.
Great Manas, khan of the world —
Had he not died and gone,
Worse than all, a grievous thing,
For twelve years unable to rise,
No strength in her to straighten up,
Had she not sunk down and stayed?
When her noble son had died
Had she not known abasement?
From all of those marauders
Suffering scorn like a dog,
Had she not known brute oppression?
Saying, let me die of my shame,
The great lady who could not die,
Because Semetey yet lived.

«Boz ala doğan yavrum, diyerek,–

Kazılmış çukur, derin hendek –
Feryat edip ağlar Çıyırdı,
Manas'tan kalan çolpan» diyerek –
Kaynayıp yatar bizim kara baht.
Çok kederlenip duramaz.
Gönlü kaygıyla dolu,
Medet bilir o kocakarı
Oğlundan kalan çocuğu.

Eceli gelip ölmüş değil,

On iki yıl dolana dek,
Çocuk on iki yaşına gelene dek
Semetey'i görmüş değil.
Gelenlerden söz duydu,
«Babasına çekip Buhara'da
Eşsiz oldu» diye duydu.
Eşsizliğini duyup çırpınıp,
Altı gün yemek yemeden,
Ak hatun Çıyırdı
Küsüp yatıverdi.
Çaresini bulamaz hatun,
Kanıkey'e yalvarıp:
«Ey Kanıkey, tayım,
Kazgaldak denen aziz kuş
Dönmeden uçar bozkıra diyerek,–

Kahrımdan ölmedim
Karnımdan çıkan çocuk diyerek.
Kulalı denen zavallı kuş
Süzülüp uçar yem için,
Kuruyana dek ölmeden durduğum –
Zavallı yavrum, senin için.
Kazgaldak denen aziz kuşu
Atmacaya yedirdim,
Töresince yürüyen yetimi
Kaçıp gelip Buhara'ya

«My nestling born a grey-pied falcon, saying,–
A dug-out pit, a deep-cut trench –
Çıyırdı wails and weeps aloud,
The morning star left from Manas»
saying – Our black fate lies seething there.
She cannot bear her heavy sorrow.
Her heart is filled with care,
That old woman counts as her succor
The child left from her son.

Her appointed hour had not come — she had not died,
Till twelve full years had turned,
Till the boy came to twelve years of age
She had never once seen Semetey.
From those who came she heard the word,
«Taking after his father, in Buhara
He has grown peerless» so she heard.
Hearing of his peerlessness, she trembled,
For six days eating no food,
The white lady Çıyırdı
Lay down in sullen grief.
The lady could find no remedy,
Pleading with Kanıkey:
«O Kanıkey, my foal,
The precious bird they call kazgaldak
Flies to the steppe and turns not back, saying,–
I did not die of my anguish
For the child come from my womb, saying.
The poor bird they call kulalı
Glides and flies in search of food,
That I withered yet stayed on undying –
Was for you, my poor nestling.
The precious bird called kazgaldak
I fed to the sparrowhawk,
The orphan who walks by the law —
Fleeing here to Buhara

Temir han oğlu dedirttim.
Kuru bahtım, kuşa yedirdim,
Karnımdan çıkan biriciği
Perişan gelip Buhara'ya
Ismayıl oğlu dedirttim.
Ey Kanıkey, tayım,
Bu yıl ecelden önce ölürüm,
Kanıkey yavrum,
Ahiret yüzünü görürüm.
Ayköl'den kalan yetimi

I let them call him Temir khan's son.
My barren fate — I fed it to the bird,
The only one come from my womb —
Coming wretched to Buhara
I let them call him Ismayıl's son.
O Kanıkey, my foal,
This year I shall die before my hour,
Kanıkey, my nestling,
I shall look upon the world to come.
The orphan left from Ayköl —

Hangi bir gün göreceğim?!
Tulpardan kalan yadigârı,
Tuğ gibi asil çırağı
Doğruca gözüme göster,
Doğandan kalan afacanı.
Böldü Hüda düşüncemi,
Ne zaman görürüm, Kanıkey,
Karnımdan çıkan yavrumu?
Ey Kanıkey, tayım,
Semetey'i görmek isterim,
Semetey'i görmezsem,
Bu yıl yavrum, ölesim var».
Yemek yemeden, aş içmeden,
Yatıverdi ulu hatun.
Bıldırcın gibi büzülüp,
Sindi kaldı Çıyırdı.
Kan karışık kanlı yaşı
Kederlenip çok ağlayıp,
Döküverdi Çıyırdı.
Azap çekip çırpınıp,
Bir yandan Kanıkey ağlar
yalvarıp: Manas'tan nasıl kalırım
diyerek,–
«Ak hatun anacığım,
Bir görsem, gönlüm tok,
Anacığım, senden gayrı mekânım yok,
Yüreğe bıçak saklarım diyerek,–
Oğlundan kalan Semetey

On what day shall I ever see him?!
The keepsake left from the tulpar,
The noble lamp, tall as a standard —
Show him straight before my eyes,
The imp left from the falcon.
Hüda has cleft my thoughts in two,
When shall I see him, Kanıkey,
The nestling come from my womb?
O Kanıkey, my foal,
I long to see Semetey,
If I do not see Semetey,
This year, my nestling, I shall surely die».
Eating no food, taking no broth,
The great lady lay down flat.
Huddled up like a quail,
Çıyırdı shrank and lay still.
Her bloody tears mixed with blood,
Grieving, weeping long and sore,
Çıyırdı poured them down.
Suffering torment, trembling,
On her side Kanıkey weeps,
pleading: How shall I outlive Manas,
saying,–
«White lady, my dear mother,
One look, and my heart is full,
Dear mother, I have no dwelling but you,
I keep a knife hid for my heart, saying,–
Semetey, left from your son —

Zavallıyı alıp ben gelsem,
Boynundan sarılıp sen tutsan,

Feryat figan sen etsen,
Ateş bilmeyen çocuğa
Ateşi bildirip sen salsan,
Kökümü kurutmaya o yetse,
Delişmenin soyu
Talas'a doğru çekip gitse,
Kazmasın Hüda mezarımı,
Kaynatmasın böylece,
Nerelere gitmiş kara bahtımı.
Salmasın benim başıma
Kula gelmez acayipliği.

Oğlundan kalan yetimin
Yaşı on ikiye dolmuş değil,
Abıke ile Köböş'e
Atışacak çağı gelmiş değil.
Coşup varıp o oğlun
Öç alacak çağı gelmiş değil,
Ateş aldırıp gönderip,
Belayı başına salarsın».
Çıyırdı kalkıp bunu söyler:
«Kötü kocakarıların biri gibi,
Kalkıp hırlayarak,
Feryat edip çığlık çığlığa,
Sezdirirsem onmayayım.
Kuşku belli edip koyversem –
Ey Kanıkey, tayım,
Sözüm asla iki olmasın!
Mızrağa takılan flamayı,
Alıp gelip göster
Ayköl'den kalan yadigârı.
Tayım Manas öldüğünde,
Kuru canım horluk gördüğünde,
Canımı kıl kadar görmeden,
Kurbanlığa keserim diyerek,–
Biriciğim Manas yavruma

If I went and brought the poor one here,
If you clasped him round the neck and held him,
If you raised wail and lamentation,
To the boy who knows no fire
If you made fire known and loosed him,
Should that suffice to wither my root,
Should the madcap's scion
Draw away and go toward Talas,
Let Hüda not dig my grave,
Let Him not set thus to seething
My black fate, gone who knows where.
Let Him not loose upon my head
Wonders no mortal can bear.

The orphan left from your son —
His years have not yet filled twelve,
Against Abıke and Köböş
His season to trade blows has not yet come.
For that son to surge forth —
His season of vengeance has not yet come,
If you set him aflame and send him,
You loose calamity upon his head».
Çıyırdı rises and speaks thus:
«Like one of those wicked crones,
Rising up and snarling,
Wailing, shrieking cry on cry,
If I let him sense it, may I never prosper.
If I betray suspicion and let it slip –
O Kanıkey, my foal,
Let my word never be two!
The pennant fixed upon the lance —
Bring him here and show me
The keepsake left from Ayköl.
When my foal Manas died,
When my bare soul knew abasement,
Valuing my life not a hair,
I shall cut myself for sacrifice, saying,–
Beside my only one, my nestling Manas,

O zaman, yanı başına yatarım diyerek,–
Altı dana, kırk taya
O zaman, satın alınan Ak-tinte'yi
Kınından sıyırıp kavrayıp,
Eğe kemiğime dayayıp,
Tam saplayacakken,
Kendimi kendim yaracakken,
Kundaktaki körpe Semetey,
Kadanı alayım,
O an kundaktaki kurnaz uğurlu

Elini çıkarıp debelenip,
Mememi kapışıp,
Bıçağımı yoklayıp,

O zaman kahkahayla gülüp durdu.
O çağda Semetey
Öleyim deyip adamakıllı
Ölmeden kaldım tayım,
Bir Semetey var diye.
Tulpardan kalan yadigârı
Durma, alıp geliver,
Kanıkey, doğandan kalan
afacanı. Altındaki bindiğiyle
Alıp gelirsen bana,
Ey Kanıkey, tayım,
Onu gösteriver gözüme.
Kocayınca gördüğüm o yetimi
Alıp gel bana».
Deyip o zaman bunu söyleyip,
Ak hatun Çıyırdı'nın
Hüda'ya sesi duyuldu,
Kerevete yığıldı,
Dertlenip kaldı Çıyırdı.
Cefayı anan salınca,
Kalkmayıp yatınca,
Asilden kalan yetimi
Karşılamamaya çare yok,
Getirmemeye derman yok.

Then, I shall lie down at his side, saying,–
For six calves and forty foals
Then, the Ak-tinte that was bought —
Drawing it from its sheath and gripping it,
Setting it against my rib-bone,
Just as I would plunge it home,
Just as I would rend myself,
Tender Semetey in his swaddling —
May I bear your ills —
That instant the sly blessed babe in swaddling
Thrust out his hand and squirmed,
Snatched at my breast,
Groped for my knife,

Then he laughed and laughed aloud.
In that season Semetey —
Though I meant in earnest to die,
I stayed undying, my foal,
Because there was a Semetey.
The keepsake left from the tulpar —
Do not tarry — bring him here,
Kanıkey, the imp left from
the falcon. With the mount beneath him
If you bring him here to me,
O Kanıkey, my foal,
Show him before my eyes.
That orphan seen in my old age —
Bring him here to me».
Saying thus, speaking these words then,
The white lady Çıyırdı's
Voice was heard by Hüda,
She crumpled on the couch,
Çıyırdı lay sunk in sorrow.
When your mother loosed such anguish,
When she lay and would not rise,
The orphan left from the noble one —
There was no way not to go meet him,
No strength to leave him unbrought.

Puslu yamaçtan,
Buharalıların toplandığı,
Kuş saldıkları yerden,
Ceek-Col'un ovasından,
Büyük Ak-Çiy boyundan,
Dul ablan Kanıkey
O zaman yetişip yolunu gözledi.
O zaman çocuk Semetey
Yanan kızıl kor gibi çıkmış,
Güçlü Buhara şehrinde
Böylesi yaramaz çıkmamış.
Temir hanın şehrine
Sürgün girip ulu olmuş,
Kaleli Buhara şehrine
Kaçıp varıp serpilmiş.
Sırtına çapan giymiş değil,

From the misty hillside,
Where the Buharans gather,
From the place where they fly their hawks,
From the plain of Ceek-Col,
From along great Ak-Çiy,
Your widowed sister Kanıkey
Then hastened forth and watched his road.
In that time the boy Semetey
Had come up like a burning crimson ember,
In the mighty city of Buhara
No such scamp had ever risen.
To Temir khan's city
He came an exile and grew great,
To fortressed Buhara city
He fled and there he flourished.
No çapan had he donned upon his back,

Öbür dünyaya göçen Manas'ın
Atası olduğunu bilmiş değil.
Düşüncesi başka yerde gezer,
Temir hanın yavrusu,
Ismayıl'ın çocuğu.
Asil çocuk, o bozkurdun bindiği

That Manas, gone to the other world,
Was his father — he knew it not.
His thoughts roam elsewhere,
Temir khan's nestling,
Ismayıl's child.
The noble boy — what the grey wolf rode was

Temir hanın tulparı,
Elinde eğlence ettiği
Babası Ismayıl'ın şahini.
Buhara aşağı coşup,
Şahin salıp şahlanıp,
Coşkunluğun ardından,
Eğlence derdinden,
Ablasına rastlayıp.
Göğse sığmaz çok kaygı,
O zaman ablan Kanıkey'in
Gözünün yaşı on koldan akar.
O bildiğin ablan Kanıkey
Önünden yürüyüp çaprazlayıp,
Azabı dolu söz başlatıp,
Usulca söyleyip, sağlam koyup.

Temir khan's own tulpar,
What he sported with in hand was
His father Ismayıl's falcon.
Surging down through Buhara,
Loosing the falcon, rearing high,
In the wake of his high spirits,
For the sake of his sport,
He chanced upon his sister.
Cares too many for the breast to hold,
Then your sister Kanıkey's
Tears flowed down in ten streams.
That sister you know, Kanıkey,
Walked before him, crossing his path,
Began her words all filled with torment,
Speaking softly, setting them firm.

Söylediği her bir söz
Emanet canı yer bitirir.
Yerli yerince söz söyleyip,
İşte o zaman Kanıkey
Manas'tan kalan Boz kise'yi
Boynuna sıkıca asıp,
Feryat eder zavallı,
Semetey'e yalvarıp.
Kardeşçiğim deyip söze başlar:
«Kurban olayım kardeşçiğim,
Atının başını çevir de dur,
Derdimi dökeceğim bir hayli,
Asil kardeşim, dur hele.
İnlediğim ak saray,
Derdimi söyleyeceğim, dur hele,
İnleyip dökeceğim bir hayli.

Every single word she spoke
Devours the soul held in trust.
Speaking words each in its rightful place,
Then, at that very moment, Kanıkey
The Boz kise left from Manas
Hung fast about her neck,
The poor one wails aloud,
Pleading with Semetey.
'Little brother mine,' she begins her speech:
«Let me be your sacrifice, little brother,
Turn your horse's head and halt,
I have much grief to pour out,
My noble brother, stay a while.
The white palace where I moan —
I will speak my grief, stay a while,
I have much to moan and pour out.

Kazılmış duran mezarım var,
Dön kardeşim, dur hele,
Size döne döne anlatacaklarım var.
Tabanlarım baştan başa yarılıp,
Argımak yeleli Taykuş'um ben,
Dermanımı Hüda tüketip,
Ak uğurlu Kırgız elimden,
Yurdumdan azıp kaçıp,
Kocası ölünce kadına
Baba ocağı yakın olur diyerek,–
Puslu çölden geçemeyip,
Şu Buhara şehrine
Kaçıp gelmiş zavallıyım.
Zavallı ablanın sözünü dinle,
Benim gibi bir kadına
Padişah kardeşim, göz kulak ol.
Kardeşçiğim, ben Talas'ta otururken
Beş-Moynokço'ya geldiğimde,
Yerin yüzünü hiç komadan,
Boydan boya dolaşan can idim.
Yeryüzünün hepsine
Sultan olmuş can idim,

My grave stands dug and waiting,
Turn back, my brother, stay a while,
I have much to tell you, over and over. My soles split open end to end,
I am Taykuş of the argımak mane,
Hüda drained away my strength,
From my white-blessed Kırgız land,
Straying, fleeing from my yurt,
When her husband dies, for a woman
Her father's hearth is nearest, saying,–
Unable to cross the misty desert,
To this city of Buhara
I am the poor one fled for refuge.
Hear the words of your poor sister,
Over a woman such as I,
My padişah brother, keep watch and ward.
Little brother, when I dwelt in Talas,
When I came to Beş-Moynokço,
Leaving no corner of the earth untrod,
I was a soul who roamed it end to end.
Over the whole face of the earth
I was a soul made sultan,

Rızıklı devletimle — *With my fortune rich in plenty*
Bir adam kadar var idim. — *I counted for a man entire.*
Kardeşim, kaldım en başında, — *My brother, I was left at the very start,*
Atam Bakay kaplan — *My father Bakay the tiger*
Hunharımdan ayrılıp, — *Parted from my fierce lord,*
Otuz iki yaşımda. — *In my thirty-second year.*
Gençken gördüm devleti, — *In youth I saw good fortune,*
Enişten göçüp gidince — *When your enişte passed away*
Adamakıllı gördüm mihneti. — *I saw hardship in full measure.*
Tuttuğum kor oldu, — *What I grasped turned ember,*
Gördüğüm sık ok oldu, — *What I saw turned thick-flying arrows,*
Yattığım çukur dere oldu, — *Where I lay turned hollow ravine,*
Kendimle bir atadan olan — *Those sprung of one father with me —*
Altı haram gaddar düşman oldu. — *The six harams turned cruel foes.*
Yamaç yerde konaklayan, — *Camping on the hillside slopes,*
Küyüktün-Bel'i aşamayıp, — *Unable to cross Küyüktün-Bel,*
Güneş tutuldu bu başa, — *The sun was eclipsed above this head,*
Yanıp ağlayıp yatamayıp. — *Burning, weeping, unable to lie down.*
Corgonun-Bel'i aşamayıp, — *Unable to cross Corgonun-Bel,*
Cefalı ağır günler doğdu, — *Days of heavy anguish dawned,*
Ben kara yüzlü ablan — *I, your black-faced sister,*
Bitkin ağlayıp yürüyemeyip. — *Spent with weeping, unable to walk.*

Sır-Dayra'yı iyice geçemeyip, — *Unable fully to cross the Sır-Dayra,*
Özlediğim yere yetemeyip, — *Unable to reach the place I longed for,*
Paramparça olup iki ayak — *My two feet torn to tatters,*
Adım atmaya gelmez, harap olup, — *Not fit to take a step, ruined,*
Bassam diz bükülüp, — *At each tread my knees would buckle,*
Çığlık çığlığa ağlayıp ben deli, — *Weeping shriek on shriek, I, crazed,*
Aziz candan umut kesip. — *Cutting hope from my precious soul.*
Bu Buhara'ya yetemeyip, — *Unable to reach this Buhara,*
Bozkır boyunca koşup, — *Running the length of the steppe,*
Yorulup candan umut kesip. — *Worn out, cutting hope from life.*
Beli koşup aşamayıp, — *Running, unable to cross the pass,*
Pek azap görüp garip can, — *A forlorn soul in bitter torment,*
Karşımdan denk gelip, — *Coming to meet me on my way,*
Kesip veren Bakay'ın — *Bakay slaughtered and gave —*
Alnı akıtmalı toklusu, — *His yearling ram with the blazed brow,*
Göğsümden gitmez ölene dek, — *It leaves not my breast till I die —*

Altı haramın Talas'ta ettiği

işleri.
Haykırıp ardımdan yetişip,
İki yürük at verip,
Nice tulum süt verip,
«Kaç git Buhara'ya» diyerek,–
Atam Bakay güç verip.
Kopanımı ulayan,
Saçılanımı toplayan.
Sönen ateşimi tutuşturup,
Ölecek canı dirilten.
Hızır dokunmuş ulu Bakay
Dar yerde arka çıkan.
Atının başını çevir de dur,
Ak uğurlu kardeşim Semetey,
Öndeki yerde dur hele.
İnlediğim ak saray,
Kardeşçiğim çocuk, dur hele,

Derdimi dökeceğim bir hayli.
Enişten aklıma düşünce
Kardeşçiğim, yeni ölmüş gibi yanarım.
Hüda'nın saldığı buyruk,
Benim atam Temir han,
Yuvadaşım Ismayıl,
Ulu kardeşim Semetey,
Üçünüz esen olsun diyerek,–
Kardeşçiğim, Hüda'dan dileyip
dururum. Yaradan yazıp bu işi,
Gelenlerden söz duyarım:
«Şu Buhara şehrine
Yeni yetme çocuk Semetey
Sultan oldu» diye duyarım.
«Altın tacını giydi» diyerek,–

Türlü türlü eller söz eder,–
«Altın tahta çıktı» diye.

The deeds the six harams wrought in Talas
—
those deeds.
Crying out, he overtook me from behind,
Gave me two swift horses,
Gave many a skin of milk,
«Flee, go to Buhara» saying,–
My father Bakay gave me strength.
He who splices what breaks from me,
Who gathers what scatters from me.
Kindling my fire when it died,
Reviving the soul about to die.
Great Bakay, touched by Hızır,
Who stands behind me in the strait place.
Turn your horse's head and halt,
My white-blessed brother Semetey,
Stay a while in the place ahead.
The white palace where I moan —
Little brother, child, stay a while,

I have much grief to pour out.
When your enişte comes to mind,
Little brother, I burn as if he had just died.
The decree that Hüda sent,
My father Temir khan,
My nest-mate Ismayıl,
My great brother Semetey,
May you three be hale, saying,–
Little brother, I keep beseeching Hüda. The
Creator wrote this thing,
From those who come I hear the word:
«In this city of Buhara
The stripling boy Semetey
Has become sultan» so I hear.
«He has donned his golden crown»
saying,–
All manner of folk keep talking,–
«He has mounted the golden throne» they
say.

Şu duran Buhara'ya
Hâkim olup gezdi» der.
Kutlu mübarek olsun oyunun,
Kuvvetli olsun bu toyun.
Altın olsun kömürün,
Ah, kurbanın olayım,
Uzun olsun ömrün!
Bugün görülen yarın yok,
Yalanını gördüm dünyanın,
Sallayıp bağrına basacak,
Öbür dünyaya göçen enişten
Geride erkek evlat yok.
Alnından akan pınar yok,
Padişah enişten Kökcal'dan
Geride erkek çıra yok.
Dağdaki yılkı dokuz tümen,

Toburçak, küheylan karışık,
Toburçak, tulpara bakan yok,
Dolup yatan sayısız mal
Kaldı kırlarda,
Derleyip alacak sahibi yok.
Argımak derledik altı tümen,
Hepsi kula, alacası yok,
Deniz misali bozkurt enişten,

Kurbanın olup döneyim,
Ne de senin gibi erkek evlat var.
Katlanmamaya çare yok.
Bugün dilesen yarın yok,
Böyle imiş, yazık, şu köz.
Kardeşçiğim, rahattım, kuruyup soldum,

Kardeşçiğim, Buhara'ya sürgün konmuşum.
Çepeçevre yurdun hepsine
«Başıboş kadın» dedirtip,
Kötü bir ad sahibi olmuşum.
Bak hele kardeşim şu işe,

Over this standing Buhara
He walks as master» they say.
Blessed and hallowed be your games,
May this toy of yours be mighty.
May your charcoal turn to gold,
Ah, let me be your sacrifice,
May your life be long!
What is seen today is gone tomorrow,
I have seen the world's great lie,
One to rock and clasp to the breast —
From your enişte, gone to the other world,
No male child is left behind.
No spring flows down from his brow,
From your padişah enişte, the Kökcal,
No male torch is left behind.
The horse-herds on the mountain, nine tümen,
Toburçak and thoroughbred mixed,
None to tend toburçak or tulpar,
Countless stock lying in plenty
Remained upon the steppes,
No master to gather them in.
We gathered argımaks, six tümen,
All duns, not one piebald among them,
From your grey-wolf enişte, vast as the sea,

Let me turn about you as your sacrifice,
Nor is there a male child like you.
There is no way but to endure.
Wish today — tomorrow it is gone,
Such it is, alas, this ember.
Little brother, I lived at ease — I withered and faded,
Little brother, I was set down an exile in Buhara.
To all the yurt on every side
I let them call me «masterless woman»,
I have become owner of an evil name.
Look, my brother, at this thing,

Alın yazımın çarpıklığı,
Enişten göçüp gittiğinde,
Zerre kadar nasip yokmuş,
Bu, gün görmenin kıtlığı.
Kaçıp gelen kişiye
Buhara iyi yermiş.
Buhara'daki ahali
Küfür sözü çok söyleyen,
Böylece bozulup gitmiş el imiş.
«Temir hanın şehrine
Sürgün gelip beriki,
Buhara'ya oba kondurup,
Arsız kadın» der imiş.
Sürgün gelip Buhara'ya
Can için gelip konmuşum,
«Kaçmış kadın» dedirtip,
Kurban olayım kardeşçiğim,
Bu yıl ben kötü ad sahibi olmuşum.
Sözümü dinlersen kardeşçiğim,
Ara sıra geliver,
Atınla gelip eve iniver,
Dulun aşı yok mudur,
Ara sıra yemek yiyiver.
Eşiğime basıp giriver,
Elimden nice kürk gelir,
Büyüğün verdiği gibi görüp,

O kürkümü giyiver.
Ablanın kuruyup kaldığını,
Kurban olayım kardeşçiğim,
Bundan sonra biliver.
Sohbet muhabbet kuragel:
Benim gibi bir dulun
Halini hatırını soragel.
Bizimkine uğrayıver,
«Halin hatırın nasıl?» diye,
Bana bir göz atıver.
Kardeşçiğim, yiğit enişten sağken,
Alamadan kaldım öcümü.

The crookedness of my written fate,
When your enişte passed away,
There was no portion left, not a grain,
Such is the famine of good days.
For one who comes in flight
Buhara is a kindly place, they say.
But the folk who dwell in Buhara
Speak many a cursing word,
A people thus gone all to rot, it seems.
«To Temir khan's city
This one came an exile,
Pitched her camp in Buhara,
A shameless woman» so they say.
Coming exiled to Buhara
I came and settled for my life's sake,
Letting them call me «runaway woman»,
Let me be your sacrifice, little brother,
This year I own an evil name.
If you heed my word, little brother,
Come by from time to time,
Ride up and dismount at my house,
Has the widow no food to give?
Eat a meal from time to time.
Step across my threshold and come in,
Many a fur coat comes from my hands,
Take it as a gift from your elder,

And wear that fur of mine.
That your sister has withered away —
Let me be your sacrifice, little brother,
Know it from this day on.
Come, keep talk and fellowship:
Of a widow such as I
Come and ask how she fares.
Drop in at our own dwelling,
«How do you fare, how goes it?» saying,
Cast an eye on me a moment.
Little brother, while your brave enişte lived,
I was left with my vengeance untaken.

Biz de sizin gibi han idik,
Yurt uğurlayıp, el ağırlayan,
Bir adam kadar var idik.
Enişten Manas er idi,
Enişten gibisini bir Hüda,
Can yaratıp kulunu,
Bir daha yaratıp vermez zaten.
Altını yığan o enişten,
Azabını çektim ben ablan,
Sefasını süren altı haram.
Gümüşü yığan o enişten,
Yasını çeken bu ablan,
Gününü gören altı haram.
Kardeşçiğim, altınım kömürce oldu,
Enişten Manas'tan kalan kırk yiğit,
On iki kızın küçüğü,
Semirince benim obamı vurdu.
Gümüşüm kömürce gitti,
Enişteyle bir atadan olan
İtlerim, yandığımı bilmeden semirince.
Zayıf düşüp kalmış.
Emlik tayımı yiyip bitirdi,
Tepişmeye gelince,
Soyu bozuk itlerim
«Denk kardeş olurum» deyiverdi.
Garip düşüp kalmış.
Başayı ipeğim keçeye döndü,
Değerimi bilmeden sonradan,
Dünyalığım keçe gibi oldu,
Enişten göçüp gidince,

Altı haram malımı bozdu sonradan.
Ordama zorbalık, kavga etti,

Dula bunca eziyet etti.
Talas'tan göçümü vurup,
Kadınlığım kurusun,
Geride erkek evlat yok,

We too were khans like you,
Sending off the yurt, hosting the people,
We counted for a man entire.
Your enişte Manas was a hero,
One like your enişte — Hüda,
Creating soul and servant,
Will never create and give again.
That enişte of yours heaped up the gold,
I, your sister, bore the torment,
The six harams reaped the pleasure.
That enişte of yours heaped up the silver,
This sister of yours bore the mourning,
The six harams enjoyed the day.
Little brother, my gold turned to charcoal,
Left from your enişte Manas, the forty warriors,
The youngest of the twelve maidens,
Once fattened, raided my camp.
My silver went the way of charcoal,
Sprung of one father with your enişte,
My dogs, fattening, blind to how I burned.
Fallen weak and left behind.
They ate up my suckling foal,
But when it came to fighting,
My dogs of rotten stock
Said «I'll be your equal brother».
Fallen forlorn and left behind.
My başayı silk turned into felt,
Not knowing my worth, thereafter,
My worldly goods became like felt,
When your enişte passed away,

The six harams then despoiled my goods.
They brought violence and brawl on my horde,
They wrought such torment on the widow.
They struck my caravan from Talas,
May my womanhood wither,
No male child left behind,

İtlerden alamadan çıktım öcümü.
Talas'ta kesti sartımı,
Dulluğum kurusun,
Azıp çıkan haramdan,
Kurban olayım kardeşçiğim,
Atlanıp eve iniver,
Sohbet muhabbet kuruver,
«Halin nasıl, ne haldesin» diye,
Kuru hayatı soruver.
Atını düzeltip eyerleyiver,
Öbür dünyaya göçen eništene
Güzelce Kur'an okuyuver.
Eşiğe basıp giriver,
İnleyip duran ablanın
Halini, durumunu biliver»,
Deyip o zaman bunu söyleyip,
Karayağızın güzeli,
Aziz ablam Kanıkey,
Müslüman'ın soylusu,
Hüda'nın sevdiği kulu,
Ablam bahtsız Kanıkey,
Bütün yurda han imiş,
Padişah göçüp gidince,
Sürgün gelip Buhara'ya,
Zavallı ablam Kanıkey
Ağlayıp söyleyip, doğruca,
Öz oğluna kardeşim diyerek,–
Anan yaman Kanıkey
Semetey'i yedeğine alıp.

I left with vengeance untaken on the dogs.
In Talas they cut down my sart,
May my widowhood wither,
On the haram gone astray,
Let me be your sacrifice, little brother,
Ride over and dismount at my house,
Set up talk and fellowship,
«How are you, how do you fare» saying,
Ask after my bare life.
Set your horse right and saddle it,
For your enişte gone to the other world
Recite the Kur'an fair and well.
Step across the threshold and come in,
Of your sister who lies moaning
Learn the state and the condition»,
Saying thus, speaking these words then,
The beauty of the dark-browed kind,
My precious sister Kanıkey,
Noblest of the Muslims,
The servant beloved of Hüda,
My sister, luckless Kanıkey,
Khan over all the yurt she was,
When the padişah passed away,
Coming exiled to Buhara,
My poor sister Kanıkey
Weeping, speaking, straightway,
Calling her own son 'my brother', saying,–
Your mother, formidable Kanıkey,
Took Semetey in tow.

Büyük Buhara'nın sırtında
Aziz ablan Kanıkey
Ne kadar dul olsa da
Han olduğunu bırakmaz,
Yedi yüz ocak elinde.
Elinde olmasının sebebi –
Arka saçını ona bölüp
Ören yengen değil mi,
Ayköl'ü sağken

On the heights of great Buhara
Your precious sister Kanıkey,
Widow though she be,
Never lays down her khanly state,
Seven hundred hearths are in her hand.
The reason they are in her hand –
Parting her back hair into ten,
Is she not the yenge who braids it so,
While her Ayköl was alive

Âlem yurduna el uzatıp,

Alışmış yengen değil mi.
Terbiye almış Manas'tan,
Becerikli yengen değil mi.
Halk içinde dişi kaplan,
Yaman yengen değil mi.
Usulca yürüyüp doğruca,
Cam gibi tertemiz yetimine
Anası olduğunu sezdirmeden,
Kardeşim diyerek yedeğine alıp.

Durduğunda çırpınıp,
Kardeşçiğim deyip yalvarıp,
Kanıkey'in ak sarayı,
Kapısı demir, som kalay,
Ne kadar dul olsa da
İhtişamı bir hayli üstün.
Topuz kuşanmış cengâverden
Kapıyı bekleyen dördü var.
Mızrakçının ustasından,
Alabildiğine yamanından
Öte geçse altısı var.
Şaşmaz atan nişancıdan,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem aslan,
Bekçilerden yedisi var.
Sıra sıra tunç direği
Eşiğe çaktırmış,
Her yanı yaraşıklı,
Akborçuk ile Taytoru
Bağlı durur imiş.

Horoz gibi olan aziz aslan,
Düşüncesini sıkı çevirip,
Pek yalvarıp kardeşim diyerek,–
Kandırıp durur oğlunu.
Ak sarayın ağzından
Usulca atını aldı,

Reaching her hand to the world's whole yurt,
Is she not your yenge long practiced so.
Schooled and trained by Manas,
Is she not your deft and able yenge.
A tigress among the people,
Is she not your formidable yenge.
Walking softly, straightway,
To her orphan pure as glass,
Not letting him sense she was his mother,
Calling him 'my brother', taking him in tow.
Trembling where she stood,
Pleading, saying 'little brother mine',
Kanıkey's white palace —
Its gate of iron, solid tin,
Widow though she be,
Its splendor stands far above.
Of warriors girded with the mace
There are four who guard the gate.
Of masters of the lance,
Of the fiercest that there are,
Beyond them there are six.
Of marksmen whose shot never strays,
Tall of stature, broad of shoulder,
Both pehlivan and lion,
Of sentinels there are seven.
Bronze pillars in rows on rows
She has driven at the threshold,
Comely on every side,
Akborçuk and Taytoru
Stand tethered there, they say.

The precious lion, proud as a rooster,
Wrapping her thought up tight,
Pleading hard, saying 'my brother',–
She keeps beguiling her son.
At the mouth of the white palace
Softly she took his horse,

Yürüyüp varıp Kanıkey,
El uğurlamaya çok alışmış,
O canım anan, o güzel,
Küheylanlara karışık
Aktulpar'ı bağlayıverdi.
Kanıkey'in sarayına
Kaygısı olmayan çocuğu
Alıp götürüverdi.
Kapısı urganlı kanadı
Aziz yengen Kanıkey
Çat dedirtip çekiverdi.
Abla olduğunu bildirip,
Cennet misali saraya
Semetey'i sokup,
Saraya çocuk girince:
«Hanımdan kalan yetimim,
Dönüp dışarı çıkmaz diye,–
Benim inleyen sesimi duymaz diye,
Semetey girince o eve,
Çelik kapı, koca kanat
Kapanınca bir daha açılmaz.
Yiğidinin urganını
Çat dedirtip sürgüleyip,
Çocuğu kapatıverdi hemen.
Padişah zevcesi zavallı,
Çığlığı basıverdi hemen,
Bıldırcın gibi aziz gözden
Bölük bölük yaş gider,
Kuş üzümü gibi aziz gözden
Kamçı boyu yaş gider.
Ağlar gider çığlık çığlığa,
Buyruğu güçlü Hüda'ya
Aziz anan Kanıkey

Walking over, Kanıkey,
Long used to seeing folk on their way,
That dear mother of yours, that beauty,
In among the thoroughbreds
She tethered Aktulpar.
Into Kanıkey's palace
The boy who had no care
She led away inside.
The gate-wing with its rope
Your precious yenge Kanıkey
Drew shut with a sharp crack.
Making known she was his sister,
Into the palace like a paradise
She brought Semetey in,
When the boy entered the palace:
«My orphan left from my khan,
That he may not turn and go out,–
That he may not hear my moaning voice,
When Semetey entered that house,
The steel door, the mighty wing,
Once shut, will open nevermore.
Her warrior's stout rope
She bolted with a sharp crack,
She shut the boy in at once.
The padişah's poor consort
Burst out crying aloud at once,
From precious eyes like a quail's
Tears go down in troop on troop,
From precious eyes like currants
Tears go down a whip-length long.
She goes weeping, shriek on shriek,
To Hüda whose command is mighty
Your precious mother Kanıkey

Hıçkıra hıçkıra münacat eder:
«Kazgaldak denen aziz kuş
Döne döne uçar bozkır için,
Nicesini görecek oldum, ah,
Hüda, karnımdan çıkan çocuk için.

Sobbing and sobbing, makes her plea:
«The precious bird they call kazgaldak
Flies circling, circling, for the steppe,
How much was I doomed to see, ah,
Hüda, for the child come from my womb.

Kula gelmez acayipliği».
Bezbeldek denen aziz kuş
Çırpınıp öter, uçar yem için.
Mihneti çekecek oldum, ah,
Yiğitten kalan senin için.
Kuğuyu bir kuşa yedirdim,
Karnımdan çıkan afacanı,
Yoldaştan kalan çırayı.
Hüda'm, nidem bu yası,

Sartların oğlu dedirttin.
Nideyim, Hüda, müşkül iş,
Kazı kuşa yedirttin,
Karnımdan çıkan afacanı,
Kaçıp gelince Buhara'ya
Başkasının oğlu dedirttin.
Hüda, bozuverdin düşüncemi,
Başkasının oğlu dedirttin
Şu tenimden çıkan çocuğu.
Ok gibi atılan burağı
Kardeşçiğim dedirttin,
Bahtıma doğan çırayı.
Türlü türlü böldün düşüncemi,
Herkesin oğlu dedirttin,
Kurbanın olayım, bir Hüda,
Ayköl'den kalan yavrumu.
Geniş dünyayı bitirip dar ettin,

Gerdanıma doğmuş yavrumu,
Kurbanın olayım, bir Hüda,
Bir görmeye hasret ettin.
Çığlık çığlığa ağlayayım,
Kurbanın olayım, bir Hüda,
Sahiden ağlayıp oturup,
Hangi murada ereyim.
Kazara çığlığımı duyar diyerek,– Şekeri kar gibi ufalayan,
Yetimim dayanamayıp çıkar diyerek,–

Wonders no mortal can bear».
The precious bird they call bezbeldek
Flutters and cries, flies for its food.
I was doomed to bear the hardship, ah,
For you, left from the brave one.
I fed the swan to a bird,
The imp come from my womb,
The torch left from my companion.
My Hüda, what shall I do with this mourning,
You let them call him son of the sarts.
What shall I do, Hüda — a grievous thing,
You fed the goose to the bird,
The imp come from my womb —
When we fled here to Buhara
You let them call him another's son.
Hüda, you unmade my thought,
You let them call another's son
This child come from my very flesh.
The burak that springs like an arrow —
You made me call him 'little brother',
The torch born to my fortune.
You cleft my thought a hundred ways,
You let them call him everyone's son,
Let me be Your sacrifice, one Hüda,
My nestling left from Ayköl.
You wore the wide world down and made it narrow,
The nestling born upon my breast,
Let me be Your sacrifice, one Hüda,
You made me pine for one mere look.
Let me weep out shriek on shriek,
Let me be Your sacrifice, one Hüda,
Sitting weeping truly so,
What desire could I attain?
Lest by chance he hear my shriek, saying,–
He who crumbles sugar fine as snow,
Lest my orphan, unable to bear it, come out, saying,–

Sarı yağdan avuçlayan,
He who scoops the yellow butter by the handful,

Derin kazıp mezarımı,
Kazara kuşkuya düşüp,
Kaynatır mı ki kara bahtımı,
Salmasın benim başıma,
Deyip o zaman Kanıkey,
Bıldırcın gibi gözyaşını
Ayrı ayrı silip aldı hemen,
Kamçı boyu gözyaşını
Aziz anan Kanıkey
Dönüp silip aldı hemen.
Kapısı demir ak saraya,
Aziz yengen Kanıkey
Yeniden girip vardı.
O zaman çocuk Semetey,
Yürüyemeden çocuk şaşırıp,
Padişah anan yamanın
Geniş, özenli varlığına
İçlenip çocuk şaşakalıp,

Eşiğin kıyısından
Aşamayacak çağı imiş,
Altın işlemeli halıya
Asil çocuk bu yetim
Basamayacak çağı imiş.
Bu yanına baksan –
Yakut taşını yardırmış,
Gören insanın gözünü doyurmuş,
Gecesi gündüzü yok,
Işıl ışıl yaptırmış.
Bu yanına baksan –
Halis altınla bezenmiş,
Evin baş köşesine baksan –
Baştan başa altın, sayısız sikke,
Yerli yerinde serili.
Beri yanına baksan –
Çaydanlığı altın, nimeti bol,

Digging deep my grave,
Lest by chance he fall to doubting,
Would he set my black fate boiling?
Let it not be loosed upon my head,
Saying thus, then Kanıkey,
Her tears like a quail's
She wiped away one by one at once,
Her tears a whip-length long
Your precious mother Kanıkey
Turned and wiped away at once.
To the white palace with its iron gate,
Your precious yenge Kanıkey
Went in once again.
Then the boy Semetey,
The boy, unable to walk, bewildered,
At your formidable padişah mother's
Broad and well-tended wealth
The boy was moved, struck dumb with wonder,
From the edge of the threshold
It seemed a season he could not cross,
On the carpet worked with gold
The noble boy, this orphan,
It seemed a season he could not tread.
Look upon this side of it –
She has had the ruby stone cleft,
She has sated the eye of all who see,
Knowing neither night nor day,
She has had it made all glittering.
Look upon this side of it –
Adorned with purest gold,
Look to the seat of honor of the house –
Gold from end to end, coins beyond count,
Spread each in its rightful place.
Look upon the nearer side –
Her teapot gold, her bounty plentiful,

Sofrası yayılı,

Sevinip giren insana
Cennetin halini andırır.
Zavallı ablam Kanıkey,
Besili kuzu, tatlı baş
Fokur fokur kaynatıp koymuş.
Sağrı eti doğrayıp, yele yağı koymuş,
Sofranın üstüne
Yetmiş türlü yemek koymuş.
Gören gönül iyice doyar,
O yemeklerin hepsini
Semetey yesin diye koymuş.
Gönlünce yaptırdığı
Sandıklarının hepsini
Sarı altın malla doldurmuş.
Değerlisi var, gücü var,
Kızıl altını dahi var.
Kırk yıl sıkıntı görse de
Şu duran Buhara'yı
Değerli ablam Kanıkey'in
Satın alacak gücü var.
Enişte Manas sağken
Sayısız mal yığılı imiş,
Buhara'da Temir han ile
Şaatemir Çocuksuz kalacak can değil,
Kölöykan ile Ismayıl,
Şu dördünün dünyalığı,
Tümünü toplasak,
Ablamın bir yanı kadar yokmuş.
Enişte Manas sağken
Ablacığım nasıl bir can imiş?
Şu ablamı alan enişte mi n
Hüda'ya ne hasreti var imiş?

Bu tepeden akan vadinin
Pınarı olup gitseydim,
Öbür dünyaya göçen Manas'ın,
Kocayınca gördüğü ben zavallı,

Her table spread wide,

To one who enters in rejoicing
It calls to mind the state of paradise.
My poor sister Kanıkey
A fattened lamb, a sweet head
Has set to boil, bubbling and bubbling.
She has cut croup-meat, laid out mane-fat,
Upon the table-cloth
She has set out seventy kinds of food.
The heart that sees is fully sated,
All of those dishes
She set out so Semetey might eat.
Made to her heart's own liking,
All of her chests
She has filled with yellow gold and goods.
She has treasures, she has power,
She has red gold besides.
Though she saw forty years of want,
This standing Buhara —
My treasured sister Kanıkey
Has the power to buy it outright.
While my enişte Manas lived
Countless goods lay heaped, they say,
In Buhara, Temir khan and
Şaatemir Not a soul to be left childless,
Kölöykan and Ismayıl,
The worldly wealth of these four,
Were we to gather all of it,
Would not equal one side of my sister's.
While my enişte Manas lived
What a soul my dear sister must have been!
My enişte who took this sister of mine —
What longing could he have had toward Hüda?

Of the valley flowing from this hill
Would I had gone and been its spring,
Of Manas, gone to the other world —
I, poor wretch, seen in his old age,

Afacanı olup gitseydim.
Şu upuzun uzanan Kara-Kır'ın
Ah, yeli olup kalsaydım,

Şu asil ablam Kanıkey,
Ablam değil, ah bu,
Anam olup kalsaydı.
Manas'ın oğlu olsaydım,
Ablamın yavrusu olsaydım,
Sayısız yığılmış mal idi,
Allahü Teâlâ Hüda'ya
Ah, hiç hasretim olmazdı.
Ayköl Manas enişteмin
Ak belinden süzülseydim,
Asil ablam Kanıkey'in
Rahmini yara tepip çıksaydım.

Altı ay binse Manas'ın
Burağı olup kalsaydım,
Şu asil anam zavallının
Kocayınca gördüğü tek yiğit,
Çırası olup kalsaydım.
Manas'ın oğlu olsaydım,
Ablamın biriciği olsaydım,
Düşününce gönül tok idi,
Allahü Teâlâ Hüda'ya
Hiç hasretim yok idi!
Şu nasipsiz ablacığım
Çocuksuz nasıl kaldı ki?
Öbür dünyaya göçen enişteм,
Yavrusuz kalacak han değil,
Yavrusuz nasıl kaldı ki?
Hüda'nın verdiği buyruk
Çaresiz olurmuş,
Şu feryat eden ablacığım,
Boylu poslu enişteм Manas'tan
Nasıl kaldı «çocuksuz?!»
İçi pek tütüp,
Bakıp dayanamayıp,

Would I had gone and been his imp.
Of the long-stretched Kara-Kır
Ah, would I had stayed and been its wind,

This noble sister of mine, Kanıkey —
Not my sister — ah, would that she
Had stayed and been my mother.
Had I been the son of Manas,
Had I been my sister's nestling,
The goods lay heaped beyond all count,
Toward Allahü Teâlâ, toward Hüda,
Ah, I should have had no longing at all.
From my enişte Ayköl Manas —
Would I had flowed from his white loins,
From my noble sister Kanıkey —
Would I had kicked and burst forth from her womb.
Though Manas rode it six months —
Would I had stayed and been his burak,
Of this noble mother of mine, poor soul,
The one brave son seen in her old age,
Would I had stayed and been her torch.
Had I been the son of Manas,
Had I been my sister's only one,
The heart, at the thought, was full,
Toward Allahü Teâlâ, toward Hüda,
I had no longing left at all!
This portionless dear sister of mine —
How was she left without a child?
My enişte, gone to the other world,
Was no khan to be left nestling-less,
How was he left without a nestling?
The decree that Hüda gives
Admits no remedy, it seems,
This wailing dear sister of mine —
From my tall and stately enişte Manas
How was she left «childless?!»
His heart smoldering sore,
Looking on, unable to bear it,

Kederlenir Semetey.
Kuş salayım diye Semetey
Buhara'dan çıkıp atlanıp,
Daha beter içlenip Semetey,

Semetey falls to grieving.
Meaning to fly his hawk, Semetey
Rode out and away from Buhara,
Semetey, moved more sorely still,

Aladoğan gibi aziz göz
Kırpmadan yaş alıp,
Gönlü açılmadan mırıldanıp,
Geri dönüp Semetey
Hüngür hüngür yaşarıp gitti.
Dün yaslı gelen Kanıkey,
Ruhuna bağışlayıp.
Buhara'ya kaçıp gelen Semetey.
Avuç açıp durduğunda,
Dul gelen Kanıkey,
Sürgün gelen Semetey,
Malını devşirip düzelip,
Bozkurt Buhara'ya girip büyüyüp,
Şay'ın koruduğu aslan olup,
On iki uzvu denk olup,
Öbür dünyaya göçen Manas'ın
Kendine denk er olup.
Yetim gezip yetişip,
Ele güne bir yol bulup katılıp,
Temir hanın şehrine
Sürgün gelip ulu olup.
Kaleli Buhara şehrine
Çocuk kaçıp gelip büyümüş olup.
Kopanı ulanıp,
Saçılanı toplanıp,
Yiğit çocuk Semetey,
Armağan ok geçmez zırhı giymiş değil,

His precious eyes like a pied falcon's
Filled with tears unblinking,
Murmuring, his heart unopened,
Turning back, Semetey
Went off weeping, sob on sob.
Kanıkey, who came in mourning yesterday,
Made offering for his soul.
Semetey, who came fleeing to Buhara.
As she stood with open palms,
Kanıkey, come as a widow,
Semetey, come as an exile,
Gathering her goods, setting them right,
The grey wolf entered Buhara and grew,
Becoming the lion whom Şay protects,
His twelve limbs matched and true,
To Manas, gone to the other world,
Becoming a hero equal to himself.
Roaming an orphan, growing up,
Finding a way to join the folk and world,
To Temir khan's city
He came an exile and grew great.
To fortressed Buhara city
The boy came fleeing and grew up.
What broke was spliced anew,
What scattered was regathered,
The brave boy Semetey,
He had not donned the gift-armor no arrow pierces,

Ordama el saldığında,
Yiğit kadın Kanıkey
Zavallının anası olduğunu bilmiş değil.
Tümünü açıverip,
On ikisine çıkana dek
Ders okumuş Buhara'da.

When hands were laid upon my horde,
The valiant woman Kanıkey —
He knew not she was the poor one's mother.
Laying it all open,
Until he rose to his twelfth year
He studied his lessons in Buhara.

Karnı çayla doyunca,
Yemeğini yiyip bitirince,
Sağrı etine katıp yeleyi yiyip,
Kazı ile balı yiyip,
Şekerini kar gibi kemirip,
Kara çayını höpürdetip,
Sofra toplandığında,
Yeni dua edildiğinde,
Kulkuldabat duasını, Kur'an'ı
Uyup okuyup yerine getirip,

When his belly was filled with tea,
When he had eaten up his meal,
Eating mane-fat with the croup-meat,
Eating kazı and honey,
Gnawing his sugar fine as snow,
Slurping down his black tea,
When the cloth was gathered up,
When the fresh prayer had been said,
The Kulkuldabat prayer, the Kur'an,
Reciting duly, he fulfilled them,

Nice sureler ezberden okuyup,
Bulunmaz denen sureyi
Şaşılası bir hızla okuyup,
Ablası durur zar zar ağlayıp,
Öte dünyaya göçen Manas'ın

Reciting many suras from memory,
The sura they call past finding
Reciting with astonishing speed,
His elder sister stands weeping bitterly,
While for Manas, who passed to the other world,

Yeni duası edilirken,
Kayran yengen Kanıkey,
Usulca söyleyip yanıp yakılıp,
Öz evladına, garibim,
«Kardeşçiğim» diye yalvarıp:
«Yiğit kardeşim, dinleyedur,
Yiğit enişten öldüğünde,
Bu baş türlü bela gördüğünde,
Sayısız malı talan edip,
Sersem ahmaklar bölüştüğünde,
Öksüz kalan kara başımda,
Kanlı yüzüm yırtık yara,
Ölmeyip kuru can kahrolup,
Enişteciğinden ayrılıp,
Kaçıp gidecek yer bulamadan,
Sığınacak el bulamadan,
Dulluğumu belli edip,
On iki kapılı dervazayı
Ahmaklar yağmalayınca,
Varımı talan edince,
Fitneyi iyice salınca,
Öksüzlüğümü belli edip,

The new prayer was being said,
Your dear aunt Kanıkey,
Speaking softly, burning with grief,
To her own child, poor soul,
Imploring him, «My dear little brother»:
«My valiant brother, keep listening,
When your valiant brother-in-law died,
When this head saw every kind of woe,
When they plundered the countless herds,
When the witless fools divided them,
On my orphaned, luckless head,
My bloodied face a torn-open wound,
Not dying, my bare soul in torment,
Parted from your dear brother-in-law,
Finding no place to flee to,
Finding no people to shelter with,
Making my widowhood plain,
When the gate-tower of twelve doors
Was ransacked by the fools,
When they plundered all I had,
When they loosed sedition in full,
Making my orphanhood plain,

Ak baybiçe aneciğimi
Alıp geldim Talas'tan,
Ay sırtıma bindirip.
Akıntısı sert ırmağım,
Ak baybiçe aneciğim
Doksan beşe merdiven dayamış,
Ermiş olup çıkmış ulumdur.
Görüverse gönlüm tok,

My dear mother, the white baybiçe,
I brought away from Talas,
Setting her upon my moon-white back.
My river of fierce current,
My dear mother, the white baybiçe,
Has set her ladder against ninety-five,
She is my great one, become a saint.
If I but glimpse her, my heart is full,

Ak baybiçe pak dinim,
Anamdan başka Mekke'm yok.
Şu ak baybiçe aneciğim,
Kurban olduğum ulu anam,

Başımdaki tacım-devletim,
Padişahlı Kırgız elinden
Ay sırtıma bindirip,
Alıp geldiğim talihim.
Görüverse gönlüm tok,
Anamdan başka Mekke'm yok.
Mızrağımdaki flamam,
Argın, Kırgız iki boydan
Anamı bile isteye alıp
Getirdiğim armağanım.
Suda yüzen gemisi,
Sultan enişteciğin anası,

Görünce kuvvet bulduğum.
Görüverse gönlüm tok,
Ben kara yüzlü bahtsız ablanın Keçil'in hanı er domuz
Yüzünü döndüğü Mekke'si.
Küheylandan kalan tayı,
Yüzü gülmez ablanın
Tuğ edinip bakıp durduğu
Başındaki aynası.
Görsem karnım doyar,
Avuncum yok, elim yok,
Ey kardeşçiğim, dinleyedur,

The white baybiçe is my pure faith,
I have no Mecca but my mother.
This white baybiçe, my dear mother,
My great mother for whom I'd be sacrificed,
The crown and fortune on my head,
From the Kırgız land with its padishah
Mounting her on my moon-white back,
The fortune I carried away with me.
If I but glimpse her, my heart is full,
I have no Mecca but my mother.
The pennant on my lance,
From the two tribes, Argın and Kırgız,
Taking my mother by her own consent,
The gift that I brought home.
Her ship that sails the water,
The mother of your dear sultan brother-in-law,
From whose sight I gather strength.
If I but glimpse her, my heart is full,
Of me, your black-faced luckless sister
Keçil's khan, that boar of a man
The Mecca toward which she turns her face.
The foal left behind by the courser,
Of your sister whose face never smiles
That she keeps and tends as her banner,
The mirror upon her head.
If I see him, my hunger is fed,
I have no solace, I have no people,
O my little brother, keep listening,

Anamdan başka Mekke'm yok.
Oğuldan birini aslan doğurmuş,
Kızdan birini er doğurmuş.
Oğul doğan er Manas
Bunca yurdun başbuğu,
Kız doğan Kardıgaç,
Bütün yurdun gözcüsü.
Kakan'ın hanı ayaklanıp,
Eskisi gibi denk yıldız,
Karşılaşıp kız Saykal,
Ona yoldaş olarak
Yarışıp durur imiş.

I have no Mecca but my mother.
Of sons she bore one a lion,
Of daughters she bore one a hero.
The son she bore, the hero Manas,
Chieftain of all these peoples,
The daughter she bore, Kardıgaç,
Watcher over the whole land.
The khan of Kakan rose in arms,
As of old, stars equal-matched,
The maiden Saykal met her,
And as her companion
She would contend beside her, they say.

Kardıgaç ile kız Saykal
Teke tek meydana çıkıp bu ikisi,
Yetmiş gün mızraklaşıp,
Ev gibi nice dev ölüp,
Atın taşıyamadığı yaya yüğrük
Kopmuş imiş büyük kargaşa.
Kadından hüner sahibi imiş
Cakıp Han'dan Kardıgaç,
Karaça'dan Han Saykal
Denk pehlivan kızlar imiş.

Kardıgaç and the maiden Saykal,
These two going out to single combat,
For seventy days they crossed lances,
Many a giant big as a house died,
Runners on foot no horse could carry —
A great tumult broke loose, they say.
Among women there were mistresses of skill:
Kardıgaç, of Cakıp Han,
Han Saykal, of Karaça,
Maiden champions equal-matched, they say.

Mektup yazmış Han Çubak,
Kırkların başı Kırgılçal.
Kara çalınsa küsüp darılıp,
Kırk boy Kıtay, çok Mançu
Bunun için gelmiş imiş.
Onun için hazırlanıp,
Alööke oğlu Koñurbay
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Altı bin Kıtay, sayısız kalday,
Üstünleri Coloy ile Ilama,
Mançu'nun hanı Ezkara,
Pehlivanı tümen tümen Kıtay
Yazılan mektuptan haber alıp,
Kırk çora hep birden kaçıp,
Manas Han yalnız kalıp,

Han Çubak wrote a letter,
And Kırgılçal, head of the Forty.
Slandered, they took offense and sulked,
The forty tribes of Kıtay, the many Mançu,
For this cause had come, they say.
For that they made them ready,
Koñurbay, son of Alööke,
Cotton-sashed, wide-booted,
Six thousand Kıtay, countless kalday,
Their chiefs Coloy and Ilama,
Ezkara, khan of the Mançu,
Champions, Kıtay by the tümen,
Getting word from the written letter,
The forty çoro fled all at once,
Manas Han was left alone,

«Kötü oldu» diye duyup.
Kâfir dalga dalga gelince
Gözcü duran kız Saykal,
Keşifte gezen Kardıgaç,
Ak cazayıl, kızıl tuğ,
İkisine salmış imiş,
Sayısız Kıtay'la Koñurbay
Çığlık çığlığa gürültü patırtı.
Ak sancak, kızıl tuğ,
Öteki Kıtay, sayısız kalday
Bu kıza salmış imiş
Çığlık çığlığa gürültü patırtı.
Ölmeyip sağ kalarak,

Hearing «It has gone ill».
When the infidels came wave on wave,
The maiden Saykal standing watch,
Kardıgaç riding on patrol,
White cazayıl, crimson banner,
They loosed upon these two, they say,
Countless Kıtay with Koñurbay,
Shriek upon shriek, din and uproar.
White standard, crimson banner,
The other Kıtay, countless kalday,
Loosed upon this maiden, they say,
Shriek upon shriek, din and uproar.
Not dying, staying alive,

Üstün yaratılmış iki kız
On sekiz gün mızraklaşıp,
Teke tek dövüşüp,
Müslümandan tek kişi yok,
Yalnız başına cefa çekip durup.
Kıtay bir millet, o yalnız,
Hüda'ya karşı çare mi olur,
Alööke oğlu Koñurbay
Almaya girip geldiğinde,
Cefayı çekip yatarak,
Yalnız durup iki kız
Kırk sekiz gün ok atışıp,
Çaresizlikten şaşırınca,
Yenik düşecek hale gelip,
Cıldız'dan beri kaçtığında,
İt dalaşı gibi vuruşup,
Çaresizlikten şaşırışıp,
Ögüz-Aşuu ile Tay-Aşuu,
İkisini birden aşıp.
Künös, Tekes, Üç-Aral
Telaşla kaçıp gitmişler,
Karşı karşıya yatışıp,
Mızrakla yetişemeyip,
Yaylarla ok atışıp.
(Usta olan Koñurbay,

Two maidens created surpassing,
Eighteen days they crossed lances,
Fighting in single combat,
Of Muslims not a single soul there,
Suffering torment all alone.
Kıtay a whole nation, she alone,
Against Hüda what remedy can there be?
Koñurbay, son of Alööke,
When he came in to take her,
Lying there enduring torment,
The two maidens standing alone,
Forty-eight days they traded arrows,
When helplessness bewildered them,
Brought to the brink of defeat,
When they fled this side of Cıldız,
Fighting like dogs at each other's throats,
Bewildered in their helplessness,
Ögüz-Aşuu and Tay-Aşuu,
Crossing both passes at once.
Künös, Tekes, Üç-Aral —
In panic they fled away,
Lying camped face to face,
Lances could not reach across,
With bows they traded arrows.
(Koñurbay the cunning master,

Savaş hilesin bilen domuz ah!)
İki bahtsız kız azap çekerken, İşte
böylesi saati var.
Kardıgaç'ın Telkızıl'ını
Alööke oğlu Koñurbay,
Usta olan koca Kalça,
Karşı yakadan vurunca,
İki kızın çaresi tükenip,
Göğsünü dolanıp ok değip,
Telkızıl ölüp yatarken,
Gerçek eceli Kardıgaç'ın
Gelip çatacak olunca,
Gerçekten Kıtay'ın elinden
Gidecek hale gelince,
Karaça'nın hanı Saykal

The boar who knew the ruse of war, ah!)
While the two luckless maidens suffered,
Such indeed is the hour that comes.
Kardıgaç's Telkızıl
Koñurbay, son of Alööke,
The cunning old Kalça,
When he struck from the far bank,
The two maidens' remedy ran out,
An arrow curved and struck her breast,
While Telkızıl lay dying,
When Kardıgaç's true appointed hour
Was on the point of arriving,
When at the hands of the Kıtay
She was truly about to perish,
Saykal, khan of Karaça,

İhtiyatlı erlerden biri imiş,
Kardıgaç'ın sırtına
Ok geçmez kürkü giydirip,
Kardıgaç'ın altına,
Kayıp'ın kızı Kuyaalı'nın

İsteyerek verdiği Surkızıl'ı,
Surkızıl'a bindirip,
Gökte yıldız tutulup,
Göz göre göre kaçıp,
İşte böylece kurtulup.
Nöbetleşe mızraklaşıp,
Ölmedikleri yerde sağ kalıp,
Ateş üstünden yol alıp,
Esirgemeden çok yürüyüp,
Dar yere Kalça kıstırmış,
İki kız böyle bunalmış.
İki zavallı kız direnip,
Orada duran bir geçide
Dayana dayana varmış imiş.
Ala aygıra yük vurup,
Azabı pek büyük çekip,
Gündüz yürümeyip, gece göçüp.

Was one of the wary warriors, they say,
Upon Kardıgaç's back
She put the arrow-proof fur coat,
And under Kardıgaç,
The Surkızıl that Kuyaalı, Kayıp's daughter,
Had given of her own free will —
She mounted her on Surkızıl,
The stars in the sky were darkened,
Fleeing in plain sight,
And thus indeed she escaped.
Crossing lances turn by turn,
Staying alive where they did not die,
Taking their road over fire,
Riding hard without sparing,
Kalça pinned them in a narrow place,
So the two maidens were hard pressed.
The two poor maidens held out,
To a mountain pass that stood there
They came, enduring and enduring.
Loading the pack on the piebald stallion,
Suffering torment very great,
Not moving by day, migrating by night.

Kara taşta yazısı var,
O günden bugüne dek
Ala-Aygır, Saykal adı var.
Kıtay bize çetin düşman,
Tam yakalayacakken,
Azabı başa saracakken,

Kara Kalmuk, Mançu yurdu
Kadın edinecekken.
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azız Han'ın Almambet'i,
Evliya soylu er Bakay,
Argın Han'ın Acıbay'ı,
Altmışın en seçkini,
Kırk çoranın yamanı,
Ulak Han'ın Sırgak'ı,
Yamaç yoldan yol alıp,

Atı esirgemeden çok yürüyüp,
Ayrık sarp kayalıklar boyunca,
Sarartıp kovalayıp yakalayalım,
Başkaca kara dağlar boyunca.
Etekten Bakay yola koyulup,
Gündüz yürümeyip Almambet
Gece içinde yola koyulup.
Gözcüdeki kızı görmeye,
Kakan'ın yurdu müşkül iş,
Haberini alıp gelmeye,
Ay gibi Sarı-Talaa'yı
Aşıp inip vardığında,

Azı dişleri sırıtmış
At ölüsü her yerde.
Bıyıkları dimdik kalkık,
Er ölüsü bir yerde.
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere ışık değdiğinde,
Gökten yıldız ayrılıp,
Yerde aydınlık görünüp,

On the black stone the writing stands,
From that day down to this
The names Ala-Aygır and Saykal remain.
The Kıtay are our bitter foe,
Just when they would have seized them,
When they would have heaped torment on their heads,
When the Black Kalmuk, the Mançu land,
Would have taken them for wives,
Gold-forelocked, tassel-sashed,
Azız Han's Almambet,
The saint-descended hero Bakay,
Argın Han's Acıbay,
The choicest of the sixty,
The fiercest of the forty çoro,
Ulak Han's Sırgak,
Taking the road along the hillside,

Riding hard, not sparing the horse,
Along the sheer and sundered crags,
To chase them wan and catch them,
Along the other black mountains.
Bakay set out along the skirts,
Almambet, not moving by day,
Set out within the night.
To see the maiden on watch,
The land of Kakan — a perilous task —
To go and bring back word of her,
The moon-like Sarı-Talaa
When he crossed and descended and arrived,
Molars bared in a grin,
Dead horses everywhere.
Moustaches standing stiff on end,
Dead men in one place.
When dawn whitened and broke,
When light touched the earth,
The stars departed from the sky,
Brightness showed upon the earth,

Kaplan Bakay göz atsa,
Kara yerin yüzü
Gün batıya doğru ezilmiş.
Tulparın basıp geçtiği iz
Ocak çukuru gibi oyulmuş,
Gün batıya doğru ordu gitmiş, Kalday
başta bin pehlivan,
At yorup çok gitmiş.
O zaman Bakay ihtiyarın,
Düşünceye daldı evliyam:
«Kakan'dan zorlu ordu gelip,
Üstün doğmuş erenin,
Kara cana pek çok gelip,
Dağlık yeri basmış besbelli,

Dağ başlarında vuruşup,
Gözcüye çıkan iki kızın
Başına kara gün çöküp,
«Alırım» deyip ikisini,
İyice kuşatmış besbelli,
Kız kardeşi Kardıgaç –
Tepemizden basmış besbelli,

Dört tür malı saçmış besbelli!

Taze izine ot bırakıp,

When the tiger Bakay cast his eye,
The face of the black earth
Was trampled down toward the west.
The track where the tulpar had passed
Was gouged like a hearth-pit,
The host had gone toward the west, A thousand champions, kalday at their head,
Wearying horses, they had gone far.
Then the old man Bakay —
My saint sank into thought:
«A mighty host has come from Kakan,
Against the nobly-born hero's
Bare life they have pressed too hard,
They have overrun the highlands, that is plain,
Fighting on the mountain crests,
Upon the two maidens gone out on watch
A black day has descended,
Saying «I will take them», the two of them
They have tightly ringed, that is plain,
His sister Kardıgaç –
They have fallen on us from above, that is plain,
They have scattered the four kinds of herds, that is plain!
Laying grass on the fresh trail,

Ay, Almambet, ayar erim,
Sayısız yatan Kıtay'a
Dar yerde kırgın salalım.
Gözcüye çıkan iki kızı,
Dar yerde bir kırgın koparıp,
Kurtarıp alalım».
Deyip o zaman bunu söyleyip,
Töre Bakay kaplan,
Azız Han'ın Almambet'i
Kıtay ile boğuşa boğuşa,
Usta olmuş evliyam.
Ala kancık sulusepkeni

Ay, Almambet, my cunning warrior,
Upon the countless encamped Kıtay
Let us loose slaughter in the narrow place.
The two maidens gone out on watch,
Raising a slaughter in the narrow place,
Let us rescue and take them».
So saying, then speaking this,
The lord Bakay, the tiger,
And Azız Han's Almambet,
Grappling and grappling with the Kıtay,
My saint had grown a master.
The mottled bitch of a sleet-squall

Alake'n büyüyle salıvermiş.
Boz pusarık, alçak duman,
Gündüzü kapalı, gecesi açık,
Havanın düzeni bozulmuş.
Aşıp kaçıp her yana,
Alööke oğlu Koñurbay,
Altmış Kıtay, sayısız kalday,
Bunlar ardına düşünce
Aşıp kaçıp kurtulmuş.
Altmış Kıtay, koca kalday
O yerde tutulmuş.
Bakay'ın yakalayıvermiş.
Birini bile sağ komadan,
Azız Han'ın Almambet'i,
Kurban diye boğazlamış.
Aklı başından gitmiş iki kızı –
Gözcüdeki pehlivanı
Bunların kurtarıp almış.
Karaça'nın hanı Saykal'ı –
Babasına teslim etmiş,
Yerin dibi Celpiniş'te,
Yaman elin Carmanas'ı –
Carmanas'a vermişler.

My Alake loosed by sorcery.
Grey haze, low-lying mist,
Days overcast, nights clear,
The order of the weather was broken.
Fleeing over the passes every way,
Koñurbay, son of Alööke,
Sixty Kıtay, countless kalday,
When these gave chase behind him,
He crossed and fled and got away.
Sixty Kıtay, the great kalday,
Were caught in that place.
Your Bakay seized them straightway.
Leaving not even one alive,
Azız Han's Almambet
Slaughtered them as sacrifice.
The two maidens out of their wits –
The champions on the watch –
These he rescued and took.
Saykal, khan of Karaça –
He delivered to her father,
At Celpiniş, the world's far end,
Carmanas of the fierce people –
To Carmanas they gave her.

Oğuldan birini aslan doğurmuş,
Şu yatan aneciğim,
Kızdan birini er doğurmuş».
Deyip o zaman bunu söyleyip,
Göçüp giden aslanı anıp,
Ölçüsü düşen yeri anıp,
Öz evladına «kardeşim» deyip,–
«Senden gayrı kimim var?» deyip,–
Bizim gibi dul kalana,
Senden gayrı, kardeşçiğim,
«Göz kulak olacak kimim var?» deyip,–

Dönüp yürüyüp Kanıkey,
Kerege duvarının beri yanı,
Gerdek perdesinin öte yanı,

Of sons she bore one a lion,
This dear mother lying here,
Of daughters she bore one a hero».
So saying, then speaking this,
Recalling the lion who had passed away,
Recalling the place where his measure fell,
To her own child saying «my brother»,–
Saying «Whom have I but you?»,–
For one left widowed like us,
But for you, my little brother,
Saying «Whom have I to watch over me?»,–

Turning and walking, Kanıkey,
This side of the kerege wall,
Beyond the bridal curtain,

Kerevetin üstünde
Yığılıp yatan ihtiyar,
Şah'ın kolladığı evliya,
Ak baybiçe Çıyırdı –
Manas'ı doğuran ihtiyar,
Dileğini Hüda'nın verdiği çağ,
Doksan beş yaşa geldiği çağ.
Bıldırcın gibi büzülüp,
Çöküp kaldığı çağı imiş,
Padişah oğlu öldüğünde
«Padişahım» deyip çok ağlayıp,
Doğrulacak dermanı yok,
Baybiçe çöküp kaldığı çağ imiş.
Aneciğin dönüp gözyaşını sildi işte,

Gözü kalmış irin bağlayıp,
Göğsü kalmış hırıldayıp.
On iki azası kemik ustukan
Duramayıp zangır zangır.

Öldü mü desen mezarda yok,
Diri desen sayıda yok.
Bugün gördüğün yarın yok,
İşte böyleymiş şu boktan dünya.)
Doksan beşinde ihtiyar,
Ayakta duracak dermanı yok,
Kayran anan Kanıkey
Dertlenip yatan kocakarıyı

Tam bileğinden tuttu işte,
O kayran anan Kanıkey
Sıkı sıkıya söze koyuldu işte:
«Ak baybiçe – ulu anam,
Kurban olayım, aneciğim!
Gördüğümde kat kat gönlüm tok,

Anacığım, senden başka Mekke'm yok.
Dileğini Hüda vermiş,
Baş kaldırıp kalk ana,

Upon the wooden bedstead
The old woman lying collapsed,
The saint whom the Shah protected,
The white baybiçe Çıyırdı –
The old woman who bore Manas,
The age when Hüda granted her wish,
The age when she reached ninety-five.
Huddled up like a quail,
It was the season of her sinking down,
When her padishah son died,
Weeping long, saying «My padishah»,
No strength in her to rise,
It was the season the baybiçe sank down.
See, your dear mother turned and wiped her tears,
Her eyes were left crusted with rheum,
Her chest was left rattling.
Her twelve limbs, bone and ustukan,
Could not hold still, trembling and trembling.
Say she is dead — she is not in the grave,
Say she lives — she is not of the counted.
What you see today is gone tomorrow,
Such indeed is this dungheap world.)
The old woman at ninety-five,
No strength in her to stand,
Your dear mother Kanıkey —
The grieving old crone lying there

See, she took her fast by the wrist,
That dear mother of yours, Kanıkey,
See, she set firmly to her words:
«White baybiçe – my great mother,
Let me be your sacrifice, dear mother!
When I see you my heart is full many times over,
Dear mother, I have no Mecca but you.
Hüda has granted your wish,
Lift your head and rise, mother,

Küçük dünürün gelmiş.

Kalkıp selam ver ana!
İnleyişin taş yarardı,
Kurbanın olayım anacığım,
Ular kuşu gibi ötüp dururdun,
«O dünürümü bir görsem» deyip,–

Anacığım, hasret çekip dururdun».

O sırada Çıyırdı
Bu haberi duyunca,
Güp güp öksürüp,
Döşekten başını kaldırıp.
Tars tars öksürüp,
Yastıktan başını kaldırıp,
Altın asayı ele alıp,
Güçbela doğrulup durdu,
Yavrusu Semetey'e doğru dönüp.
Feri sönmüş yorgun gözle
Bir et pişimi boyunca çocuğa
Usanmadan bakakaldı işte.
Çocuğu süzüp durup, özleyip,
Koyuverdi kendini Çıyırdı
O zaman, Kanıkey'e yalvarıp:
«Ey Kanıkey yavrum,
Altı ay binilse yorulmaz,
Altmış asıy oluncaya dek
Azı dişine dayansa da kocamaz,

Ay Kanıkey yavrum,
Kara sakar düldülüm,
İçimdeki sözü söyleyeyim,

Kurbanın olayım, yavrum!
Yavrum Manas öldüğünde,
Zavallı baş talan gördüğünde,
Tazı gibi seğirttiğimizde,
Darlık görüp, müşkül baş,

Your young kinsman-by-marriage has come.
Rise up and give greeting, mother!
Your moaning would split stone,
Let me be your sacrifice, dear mother,
You would cry on like the ular bird,
Saying «Might I once see that kinsman of mine»,–
Dear mother, you would pine with longing».
At that moment Çıyırdı,
When she heard this news,
Coughing thump on thump,
Raised her head from the bedding.
Coughing crack on crack,
Raising her head from the pillow,
Taking the golden staff in hand,
She barely straightened up and stood,
Turning toward her darling Semetey.
With tired eyes whose light had died,
For the time meat takes to boil, at the child
See, she gazed on unwearied.
Studying the child, yearning,
Çıyırdı let herself go
Then, imploring Kanıkey:
«O Kanıkey, my darling,
Ridden six months it does not tire,
Till it reaches sixty asıy,
Though it wears down to its molars, it grows not old,
Ay, Kanıkey, my darling,
My black blaze-marked düldül,
Let me speak the word within me,

Let me be your sacrifice, my darling!
When my darling Manas died,
When this poor head saw plunder,
When we ran like coursing hounds,
Seeing hardship, heads in straits,

Talas'tan sürünüp geldiğimizde,
Hüda sürüp yoksul düşürüp,
Bukar'a gelip yer yurt tutup,
Keçe kepenek giyip sarkıta sarkıta,
Doru kısrağa binip hantal hantal,
Toklu yağını donmuş bulup,
Cehennemi böyle koca görüp,
Temir Han'ın şehrine
Sürünüp gelip gün görüp,
Bukar'a sürgün konduğumuzda,
«Başıboş kadın» dedirtip,
Gezdiğin Bukar yöresi mi,
Balam, kötü ad alınca,
Dilerse dileği bol kılan,

Biz geldiğimizde doğmuş,
Hesapsız kişi ad koymuş,
Büyük toy edip kısrak kesmiş.

Bukar'dan salma salınıp
Sayısız kaymal* kesilmiş,
El toplanıp, öz adı –
Er Semetey konulmuş.
Afgan toyunu yiyip gitmiş,
Sağ kalırsa bu çocuk
«Oyrat'ı bozar» deyip gitmiş. –

İşte, kara günlü gözü göre gel!

Kırgız toyunu yiyip gitmiş,
Sağ kalırsa bu çocuk
«Bir çağa bedeldir» deyip gitmiş.
Şu altın kuru başı
Elindeki kuşun mu,
Hani, Bukar'a yeni han olan Hepten dedikoducu yurt imiş,
Kurbanın olayım Kanıkey,
Senin küçük kardeşin bu mu?
El toplanıp söz etmiş,

When we came crawling from Talas,
Hüda drove us out and made us destitute,
Coming to Bukar, taking land and home,
Wearing felt cloaks hanging loose and low,
Riding the bay mare lumbering and slow,
Finding the yearling's fat congealed,
Seeing hell grown so vast,
To Temir Han's city
Crawling and coming, seeing our days out,
When we settled exiled in Bukar,
Letting them say «a masterless woman»,
Is it the Bukar country you roamed,
My child, when the ill name was taken,
He who grants wishes in plenty when He wills,
He was born when we arrived,
Folk without number gave the name,
They held a great feast and slaughtered mares.
A levy was laid on Bukar,
Countless kaymal were slaughtered,*
The people gathered, and his own name –
Er Semetey was bestowed.
The Afghan ate of the feast and went,
If he stays alive, this child
«Will ruin the Oyrat», he said and went.
–
See, come look with your own eyes on the black-dayed one!
The Kırgız ate of the feast and went,
If he stays alive, this child
«Is worth an age», he said and went.
That golden bare head of his —
Is he the falcon on your wrist?
Say, the one newly khan of Bukar A land of gossips through and through, it seems,
Let me be your sacrifice, Kanıkey,
Is this your little brother?
The people gathered and gave their word,

Altın tacını giydirip,
Altın tahta oturtup,
Halk sevip bey kılmış,
Kabadayılık edip o çocuk

They set the golden crown upon him,
Seated him on the golden throne,
The folk loved him and made him bey,
Playing the swaggerer, that child

Kargaşayı başlatmış,
Yaşı bu yıl on ikiye gelince
Töötbalban'ın bir kolunu
Kökünden söküp atmış.
Kimse karşı duramamış,
Sekiz hanın elinden
Karşılık verecek kalmamış.
Orda kurup han olmuş,
Makam sahibi bey olmuş,
Şevketli Bukar'a
Yaşı on ikide han olmuş.
Karşılık verenin
Tutup boynunu burmuş,
Kalabalık Bukar'ın çok halkını
On ikisinde yönetmiş.
Kurbanın olayım Kanıkey,
Senin küçük kardeşin bu mu?
Baştan devlet gidince,
Küçük dünürüm, başa geçer zaman mı,
Yurduna töre oldun,
Görmesem de bilmesem de,
Kurban olayım, küçük dünürüm, esen misin?
Küçük dünürüm, atlanıp eve gele dur,

Set the turmoil going,
When his years came to twelve this year,
One arm of Töötbalban
He tore out from the root.
No one could stand against him,
From the hands of eight khans
None was left to answer back.
He set up his orda and became khan,
Became a bey of rank and station,
Over splendid Bukar
At twelve years old became khan.
Whoever answered back,
He seized and wrung his neck,
The teeming people of crowded Bukar
He ruled at twelve.
Let me be your sacrifice, Kanıkey,
Is this your little brother?
When fortune departs the head,
My young kinsman, can such times return,
You became lord over your land,
Though I saw not, though I knew not,
Let me be your sacrifice, my young kinsman — are you well?
My young kinsman, mount and keep coming to our home,

«Halin ahvalin nasıl» deyip,–
Kamçılıya vurdurma,
Kanatlıya çarptırma,
Yırtıcı kuşa yedirme,
Şu duran Bukar'a
«Başıboş kadın» dedirtme.
Gösteregör yüzünü gözünü,
«Dünür hanım, gücün nasıl?» deyip,–

Saying «How do you fare?»,–
Let no whip-bearer strike me,
Let no winged thing dash against me,
Let no bird of prey devour me,
Let this standing Bukar
Never say «a masterless woman».
Keep showing your face and eyes,
Saying «Lady kinswoman, how is your strength?»,–

Soragör beni de.
Atlanıp eve ine dur,
Halimi hatrımı sora dur.

Bukar'ın hanı Temir Han,
Ismayıl ile Semetey,
Bukar'daki üçünüzü
Dayanak bilip dururuz.
Bizim gibi dul zavallılar,
Atlanıp gelsen duruluruz,
«Üçü esen yürür mü ola» deyip,–
Hüda'dan dileyip dururuz!»
Şüphe sezdirmeden sözü söyleyip,

Kimsenin bilmediği imayı söyleyip,
Boynundan sımsıkı sarılıp,
Sözüyle yüreği dağlayıp,
Gırtlağına ağzını
Belli belirsiz değdirip,
Hıçkıra hıçkıra koklayıp,
Zavallı kalan baybiçe,
Açığını söylemeye çare yok,
Derin derin koklayıp.
Çaresi tükenip, derman yok,
«Ayköl'den kalan yalnız» deyip,– Beli iyice bükülüp,
Asil anan Çıyırdı,
Hıçkırıp haykırmaya çare yok.
Çocuğu koyuverip,
Anan o an düşüncesi dağılıp.

Yamaçtan akan pınarı,
Yönelip gördü işte
Yiğitten kalan yavrucağı,
Daha beter dağıtıp düşünceyi,
Yadigâr bildi Çıyırdı
O yiğitten kalan çocuğu.
Asilden haber başlayalım.
Bereketini görünce,

Keep asking after me too.
Mount and keep alighting at our home,
Keep asking how I am and fare.

Temir Han, khan of Bukar,
Ismayıl and Semetey,
You three in Bukar
We ever hold to be our stay.
Poor widows such as we,
If you mount and come, we are calmed,
Saying «Do the three walk in health?»,–
We keep beseeching Hüda!»
Speaking the words without waking suspicion,
Speaking the hint that none could know,
Clasping him tight about the neck,
Searing the heart with her words,
Her mouth against his throat
Touching so faint it scarce was felt,
Sobbing and sobbing, breathing him in,
The baybiçe left forlorn,
No way to speak it openly,
Breathing him in deep and deep.
Her remedy spent, no strength left,
Saying «The lone one left of Ayköl»,– Her back bent wholly double,
Your noble mother Çıyırdı,
No way to sob and cry aloud.
Letting go the child,
Your mother's thoughts that instant scattered.
The spring that flows from the hillside,
See, she turned and beheld
The little one left of the hero,
Scattering her thoughts yet worse,
Çıyırdı knew for a keepsake
That child left of the hero.
Let us begin the tale of the noble one.
When she saw his blessing,

Kaburga kemiği söküldü,
Ölmek üzere duran baybiçenin
Gönlü fena bölündü.
İliği kemiği sızlayıp gitti,
Açıkça ağlamaya derman yok,
«Denizden kalan yavrucak» deyip,–
Koca başını tuğ eder,
Yüzünü ters çevirip baybiçe
İnleye inleye hıçkırarak.

Her rib-bones were wrenched loose,
Of the baybiçe on the verge of death
The heart was sorely riven.
Her marrow and bone went aching,
No strength to weep openly,
Saying «The little one left of the sea»,–
She makes her old head a banner,
The baybiçe turning her face away,
Moaning and moaning, sobbing.

Gönlü çaresiz bölünüp,
Çocuğu gördüğü yerde
Kan karışık kanlı yaş
Göğsüne dökülüp.
Kocakarı inleyip durdukça
Sesi Hüda'ya duyulup.
Ak baybiçe büyük anan,
Sendeleyip baybiçe
Ters yöne bakıp yıkılıp.
Denizine bakıp duramayıp,
Hepten aklı kaydı baybiçenin,
Kıyamet yüzünü görecekmiş gibi,
Zorlu gün düştü başına,
Bir anda ölüp gidecekmiş gibi.
Sesi Hüda'ya duyuldu,
Zavallı yaşlı baybiçe
Kerevete yıkıldı.
Bıldırcın gibi büzülüp,
Kapanıp kaldı baybiçe,
Çöküp kaldı baybiçe.
Gözünün yaşını salıverip,
Döküp yatar baybiçe.
Yalnız oğlunu görünce
Eriyip bitmekte baybiçe.
Büzülüp inleyip kaldı,
Ak baybiçe ihtiyar,
Onu şöyle bırakalım,
Kayran yengen Kanıkey,
Kadri yüce yengen Kanıkey,

Her heart riven past remedy,
There where she saw the child,
Tears of blood mixed with blood
Poured down upon her breast.
As the old crone moaned on,
Her voice was heard by Hüda.
The white baybiçe, your grandmother,
The baybiçe staggering,
Fell looking the other way.
Unable to keep gazing on her sea,
The baybiçe's wits slipped wholly away,
As if she would see the face of Doomsday,
A grievous day fell upon her head,
As if she would die that very instant.
Her voice was heard by Hüda,
The poor aged baybiçe
Collapsed upon the bedstead.
Huddled up like a quail,
The baybiçe lay fallen shut,
The baybiçe lay sunk down.
Letting loose the tears of her eyes,
The baybiçe lies shedding them.
Seeing the lone child of her son,
The baybiçe is melting away.
She stayed huddled, moaning,
The white baybiçe, the old one,
Let us leave her thus,
Your dear aunt Kanıkey,
Your aunt Kanıkey of lofty worth,

Kadir gecesinin gözü odur,
Altı aylık azabı
Şimdiden görüp duran
Evliyanın ta kendisi odur.
Öfkelense bu yengen
Kadın başını er kılar.
Akıl tarlasının ekincisi, uğurlu kadem,

She is the eye of the Night of Power,
The torment six months distant
She sees already from afar —
She is the very saint herself.
If this aunt of yours grows wroth,
She makes her woman's head a man's.
Sower of the field of wisdom, blessed of step,

Kayran yengen Kanıkey,
Üstün kudretli, uğurlu kadem,
Öne katsan sayısız ordu gibi.
Yengeni dayanak bilsen,
Kadınlığı olmasa,
Bakıp dursa sayısız ordu gibi.
Ansızın söz buluveren,
Kocayıp gelen Çıyırdı'yı
İnletip yakmadan,
Manas'tan kalan çocuğa,
İnleyip yatan kocakarının
Ana olduğunu sezdirmeden,
Kara dilini bileyen,
Adil yengen değil mi,
Han önünde şakıyan.
Söyleyip söyleyip dolambaçlı,
Sözü şeker, dili bal,
Tedbirli ablam Kanıkey,
Yerli yerince söz başlayıp,
Şimdi ölüp gitse de
Usulca söyleyip, sağlam basıp,
Yalnızı Semetey'e yalvarıp.
Şekerden tatlı söz başlayıp: Ağlamadan nasıl dursun ki,
«Kurbanın olayım kardeşçiğim,
Doksan beşinde aneciğim –
Görüversem gönlüm tok,
Şu görüp durduğun ulu anam,
Ayköl'ü Manas öleli,
Şu anam olmasa,
İnleyip duran ablanın

Your dear aunt Kanıkey,
Of surpassing power, blessed of step,
Set her at the fore — like a countless host.
If you take your aunt for your stay,
Were it not for her womanhood,
Her watching gaze is like a countless host.
Quick to find the word unlooked-for,
Çıyırdı come into her old age
Without making her moan and burn,
To the child left of Manas,
That the old crone lying moaning
Was the mother — never letting it be sensed,
Whetting her dark tongue,
Is she not your just aunt,
Who sings sweet before the khan.
Speaking and speaking in windings,
Her words sugar, her tongue honey,
My prudent elder sister Kanıkey,
Beginning her words in fitting place,
Though she might die this moment,
Speaking softly, treading firm,
Imploring the lone one, Semetey.
Beginning words sweeter than sugar: How could she keep from weeping,
«Let me be your sacrifice, little brother,
My dear mother at ninety-five –
If I but glimpse her, my heart is full,
This great mother you behold,
Since Ayköl Manas died,
Were it not for this mother of mine,
For your sister who lies moaning,

Nasıl görülür günü var?
Alnım dolusu koyu kara baht,
Temir Han'ın şehrine
Ablanın derdi tasası –
Şu yatan ihtiyarım,
Ablana ocak olan evliyam. Töresini yerine getirip,
Hiçbir şeyde gönlüm yok,
Anamdan başka Mekke'm yok,
Doksan beş yaşa gelmiş,
Altı aydır bu tabındadır,
Onmaz oldu ihtiyarım,
Dağ gibi enişten ölünce,

«Yavrum» deyip çok ağlayıp,
İhtiyar kadın ölmüş değil.
Kendine gelmez oldu aneciğim.

What day is there worth seeing?
My brow brimful of deep black fate,
In Temir Han's city
Your sister's grief and care –
Is this old one of mine lying here,
The saint who is hearth to your sister.
Fulfilling her due rites,
My heart is set on nothing else,
I have no Mecca but my mother,
She has come to ninety-five,
Six months she has lain in this state,
My old one is past mending,
When your mountain of a brother-in-law died,
Weeping long, saying «My darling»,
The old woman has not died.
My dear mother comes not to herself.

Diri mi desek sayıda yok,
Şu duran ihtiyar,
Öldü mü desek mezarda yok,
Bir et pişimi ayakta durabilse,
Nice günler duramaz,
Doğrulacak dermanı yok,
Bugün görülen yarın yok,
Kul kısmı kocayınca,
Böyle olur şu boktan dünya!
Yatıver, ulu anam,
Kımıldama aneciğim!».
Manas'tan kalan büyük kürkü
Üstüne gelip örttü işte,
Zavallı anan Çıyırdı'nın
Açığa çıkan sesi yok,
Ses çıkarır günü yok.
Örtüyü sımsıkı dişleyip,
Ağlayıp yatar yanıp yakılıp,
Kaderi dolup ölmüş değil,
Karanlık mezarı görmüş değil.
Saçını arkaya örmüş değil,

Say she lives — she is not of the counted,
This old one lying here,
Say she is dead — she is not in the grave,
Could she stand the time meat takes to boil,
Many days she cannot stand,
No strength in her to rise,
What is seen today is gone tomorrow,
When mortal servants grow old,
So goes this dungheap world!
Lie still, my great mother,
Do not stir, dear mother!».
The great fur coat left of Manas
See, she came and spread over her,
Your poor mother Çıyırdı
Has no voice that comes out open,
No day on which to make a sound.
Biting the cover tight in her teeth,
She lies weeping, burning with grief,
Her portion filled, she has not died,
She has not seen the dark grave.
She has not braided her hair back,

Azabı kuru baş göreli,
Karanlık ormanda gece görüp,
Bukar'da sürgün gün görüp,
Sürünüp kaçıp geleli,
Çubuğunu kırkıp verip,
İt çanağından geçirip,
Kılıcın ağzından atlatıp,
Baldır beşik çağında,
Ismayıl'a vereli,
Çocuğu on ikiye basana dek,

Since her bare head has known torment,
Passing nights in the dark forest,
Passing exiled days in Bukar,
Since she came crawling in flight,
Clipping his tuft of hair and giving it,
Passing him through the dog's bowl,
Leaping him over the sword's edge,
In his tender cradle days,
Since he was given to Ismayıl,
Until the child turned twelve,

Ak yüzünü görmüş değil.
Kocakarı yatıp kalınca,
Onu şöyle bırakalım,
Beri yanından başlayalım.
«Kurbanın olayım, kardeşçiğim,
Atlanıp eve ine dur,
Elimden yemek yiye dur.
Sahipsiz eve gele dur,
Vaktinde gelip, kardeşçiğim,
Ablanın yüzünü göre dur.
Kapımı açık göre git,
Gönlünü bölüp git.
«Ablam dulmuş» deyip,–
Bir parmak eninde kunduz var,
Halimi ahvalimi bilip git.
Bir giyim hazırlayıp durdum,
Can bir kardeşim, giyip git!».
Başkaca biçim başlatıp,
Nice yıllar Bukar'da
Esil yengen Kanıkey
Yaşayıp durmuş değil mi,
«Yalnızım gelirse giyer» deyip, Zerdeva börkü giydirip,
Kol boyu zerdeva börkü
Kayran anan Kanıkey
Hazırlayıp durmuş değil mi.
Sandığa saklayıp, zar ağlayıp,
Nasıl esirgeyip dursun ki,

She has not seen his fair face.
Since the old crone lay prostrate,
Let us leave her thus,
Let us begin from this side.
«Let me be your sacrifice, little brother,
Mount and keep alighting at our home,
Keep eating food from my hand.
Keep coming to the masterless house,
Coming in due season, little brother,
Keep seeing your sister's face.
Go having seen my door stand open,
Go with your heart divided here.
Saying «My sister is widowed»,–
There is beaver-trim a finger wide,
Go knowing how I am and fare.
I have kept a garment ready,
My own dear brother, wear it and go!».
Setting a different cut in hand,
Through many years in Bukar
Your precious aunt Kanıkey —
Has she not lived on there,
Saying «If my lone one comes, he shall wear it», Setting the marten börk on him,
The marten börk an arm's length tall
Your dear mother Kanıkey —
Has she not kept it ready.
Storing it in the chest, weeping sore,
How could she grudge it,

Yavrusu Semetey'e adayıp,
Özenle bakıp kat kat sarıp,
Yavrucağına emanet edip,
Püskülüne altın burdurup,
Zerdeva, kara tilki derisini
Kırgız işi yaptırıp koydurup.
Ak sandığın içinden,
Dolanıp yürüyüp Kanıkey,
Bir eşya çıkarıp aldı.
Her nişanına baksan,
Hasretli söz, kelam güç.
«İmdi kardeşçiğim, dinleyedur!
Ablanın dul olduğunu,
Yoldaş bildiğim kardeşim, bilip git,
Armağan veririm emanet.
Armağan olarak bir börk veririm,

Vowing it to her darling Semetey,
Tending it with care, wrapping fold on fold,
Entrusting it to her little one,
Having gold twisted into its tassel,
The marten and black-fox pelts
Worked Kırgız-fashion and laid by.
From within the white chest,
Kanıkey, moving round about,
Drew forth a thing and took it.
Look at its every token —
Words of longing, speech comes hard.
«Now, little brother, keep listening!
That your sister is a widow,
Brother I hold for comrade, go knowing it,
I give a gift in trust.
As gift I give a börk,

Zahmetini ben alayım,
Öfkelenmeden giyip git!
Talas'taydı bizim yer,
Hızırlı Kırgız bizim el.
Hep birbirine eş kıpkızıl,
Görkü işte böyleydi,
Bozkurt eniş Manas'ın,
Kardeşçiğim, börkü işte böyleydi».
Deyip o zaman bunu söyleyip,
Başka yandan başladı,
O sırada Semetey'in,
Semetey'in giydiği –
Sartların giydiği kalpak.
Kalpağını attırıp,
Ablalığını belli edip,
Kayran kadın Kanıkey,
Getirip çocuğa,
Dünyaya kıl kadar bakmadan,
Ölmek üzeredir Kanıkey,
Vadiden akan pınara,
Ölürken gördüğü yavrucağa.
Boz ala doğan yavrusundan,

Let me take its trouble on myself,
Wear it and go without anger!
Our land was in Talas,
The Kırgız blessed of Hızır are our people.
All matched each to each, crimson-red,
Such indeed was its splendor,
Of the grey-wolf brother-in-law Manas,
Little brother, such indeed was his börk».
So saying, then speaking this,
She began from another side,
At that time Semetey's —
What Semetey wore –
Was the kalpak that Sarts wear.
Having the kalpak cast off,
Making her sisterhood plain,
The dear woman Kanıkey,
Bringing it to the child,
Caring not a hair for the world,
Kanıkey is nigh to dying,
For the spring that flows from the valley,
For the little one seen at death's edge.
From the grey-pied falcon's chick,

Varını esirger mi,
Bahadırdan kalan çolpandan.
Dönüp yürüyüp Kanıkey,
Ak sandığın içinden,
Derdi ağır, iş çetin,
Türlü türlü nice söz söyleyip,
Ak sandığın içinden
Bir eşya çıkarıp aldı.
Vermesem yazık olur,
Zahmetini ben alayım,
Yiğit enişteciğin çepkenini
Gördükçe hatırlayadur,

Would she grudge all she has,
From the morning star left of the batyr?
Turning and walking, Kanıkey,
From within the white chest,
Her grief heavy, the task hard,
Speaking many words of every kind,
From within the white chest
Drew forth a thing and took it.
Not to give it were a pity,
Let me take its trouble on myself,
Your valiant brother-in-law's çepken —
Whenever you see it, keep remembering,

Enişteni kendin gibi bil.
On iki kanlı Müslüman
Paha biçilmezle dokunmuş bu,
İçini sup kumaşla astarlamış,
Dış yanını sorarsan,
Ben bahtsız ablan,
Yedi yıl durmadan dişledim.
Dayanıp veren sup çepken,
Bunu dişleye dişleye
Kürek gibi dişim aşındı,
Buna baka baka
Değerli gözüm karardı.
Kırılıp asla dağılmayan.
Hizmetine dayanamayıp,
Bahtı kararan ablan bitap düştü.
Orumbor ile Margalañ –
Perişan deli ben zavallı,
Orta yerini dolaştırdım,
Oradan beri gelen malı,
Şuutu ile Sırgak'a,
Namı yaygın yavrucağa,
Yağmalatıp aldırttım.
Kızıl kumun incesini
Gere karış eleyip,
Arasına kattırdım.
Okun temreni işlemeyen,

Hold your brother-in-law as your own self.
The Muslims of twelve khans
Wove this with what is beyond price,
Its inside lined with sup cloth,
If you ask of its outer side,
I, your luckless sister,
Seven years chewed it without cease.
The sup çepken that bore and held,
Chewing it and chewing it,
My teeth wore down like spades,
Gazing at it and gazing,
My precious eyes grew dark.
It never breaks nor falls apart.
Unable to endure its service,
Your fate-darkened sister fell exhausted.
Orumbor and Margalañ –
I, poor wretched madwoman,
I roamed their middle parts,
The goods that came from there,
By Şuutu and Sırgak,
By the little one of widespread fame,
I had them raided and brought in.
The fine red sand,
Sifting it span by stretching span,
I had it mixed within.
No arrowhead can pierce it,

Eksiksiz değerli boz çepken. Kara
Mançu, Tırgoot'un
Barañ tüfeğinin kurşunu geçmeyen,
Düşman haykırıp mızrak vursa,
Orto-Beecin koca kale,
Bir parmak bile batmayan.
Ortasına demir çaktırılmış,
Kelte tüfeğin kurşununu bezdirmiş.
Yakası altın, kolu tunç,
Çifte badana, turgay gözlü,
Dikili yaka, geniş cepken,
Yakışıklı turgay gözlü,
Cenkte giyilen sup çepken,
Enişten Manas sultana,
Sırık uzatsan eğilip,
Kanlı fitne, büyük kırgın,
Vuruşta giyilen sup çepken,
Bende buna dayanan yok,
Enişten Manas kaplan,
Talas'ta durup yer yurt tutup,
Seksen beş mızrak kırıldı.

The grey çepken precious and whole. Of the
black Mançu, the Tirgoot,
The barañ musket's ball cannot pass,
If the foe strikes yelling with the lance,
Orto-Beecin, the great fortress,
Not even a finger's depth sinks in.
Iron was hammered through its middle,
It wearied the short musket's ball.
Its collar gold, its sleeve bronze,
Double-coated, lark-eyed,
Standing collar, wide çepken,
Handsome and lark-eyed,
The sup çepken worn in war,
For your brother-in-law, sultan Manas,
Thrust out a pole — it bends aside,
Bloody strife, great slaughter,
The sup çepken worn in battle,
There is none can match it,
Your brother-in-law Manas the tiger,
Dwelling in Talas, holding land and home,
Eighty-five lances were broken.

Kakançın'ın Beecin'ine
Sürüp varmıştı yoksul düşürüp.
Dini dönük kâfirin
Çarpışmasına vardığında,
Yağmur gibi yay çekip,
Kıtay hep birden ok atsa,
Kenarı bir an bile bozulmayan,
Çarpışmada giyince rahat eden,
Kakan'ın eli ok atsa,
Ona hepten dayanan.
Kızıl püsküllü kırgında
Sımsıkı oturan sup çepken,
Altmış Kıtay, sayısız kalday,
Ak sakallı Koñurbay
Haykırıp mızrak saldığında,
Dayanıp veren sup çepken.
Ters dönse de kenarı bozulmayan,

To the Beecin of Kakançın
He had driven, leaving them destitute.
Of the infidel of twisted faith
When he went into the clash,
Drawing bows like rain,
Though the Kıtay all loosed arrows at once,
Its edge not marred a single instant,
Easy to wear in the clash of arms,
Though Kakan's people loosed their arrows,
It withstood them wholly.
In the red-tasseled slaughter
The sup çepken sitting fast and snug,
Sixty Kıtay, countless kalday,
White-bearded Koñurbay,
When he yelled and drove the lance,
The sup çepken that bore and held.
Turned inside out, its edge unmarred,

Hiç mi hiç yırtılmayan.
Kaynayıp duran Kıtay'ın
Çarpışmasına vardığında,
Vuruşmasına vardığında,
Seçkinini kuşatıp vardığında,
On iki türlü devi,
Ortalarında Esen Han,
Ulusunu kuşatıp vardığında,
Elçiyi sıkıca saldığında,
Kızıl kamçı Şıpşaydar,
Sooronduk Han'ın yavrusu,
Bağırıp mızrak sapladığında,
Enişteciğin aslanlığı –
Mızrak ile döğüşüp,

Never, never torn at all.
Of the seething Kıtay
When he went into their clash,
When he went into their battle,
When he went ringing round their chosen,
Their giants of twelve kinds,
Esen Han in their midst,
When he went ringing round their nation,
When he pressed the envoy hard,
Şıpşaydar of the red whip,
The child of Sooronduk Han,
When he roared and thrust the lance,
Your dear brother-in-law's lionheart –
Fighting with the lance,

«Peygamber sultanın dini hak,
Bahadırı Hüda korusun» deyip,
Mızrak tutup çırpınıp,
Müslüman yurdu çığrıştı.
Mızrak uzatsa çatır edip,
Mızrağın ucu kırıldı.
«Hay, kancık kadın Kanıkey,
Hanına yaptığı kürk bu» deyip,

«The faith of the Prophet sultan is true,
May Hüda guard the batyr», saying,
Gripping lances, in a fever,
The Muslim host cried out as one.
When the lance thrust home it cracked,
The lance's point was broken.
«Hay, that bitch of a woman Kanıkey,
This is the coat she made her khan»,
saying,

Bunun değerini görüp anlayınca, Kara yılkı düldülü,
Han Koñurbay ağladı.
Enişten Manas kaplan,
Kızıl kamçı Şıpşaydar,
On iki gün mızraklaştı.
Kızıl mızrak Zulpukor,
Sımsıkı oturan sup çepken,
Bir an bile delip geçirmeden,
Kıtay'a seyirlik olup,
Dayanıp veren sup çepken.
Enişten Manas er idi,
Âlemi bozan aslan idi,
Enişten gibisini bir Hüda,
Can yaratıp kulunu,

When he saw and grasped its worth, The düldül of the black herd,
Han Koñurbay wept.
Your brother-in-law Manas the tiger,
Şıpşaydar of the red whip,
Twelve days they crossed lances.
The red lance Zulpukor,
The sup çepken sitting fast and snug,
Not piercing through a single instant,
Becoming a spectacle for the Kıtay,
The sup çepken that bore and held.
Your brother-in-law Manas was a hero,
A lion who broke the world,
One like your brother-in-law, Hüda,
Creating soul and servant,

Bir daha asla çıkarıp vermez.
Hani, kızıl kamçı Şıpşaydar,
Kaplan Manas enişteni,
Bağırıp mızrak sapladığında,
Hızır'ın dokunduğu enişteciğin,
Kılını kıpırdatmadan bakıp dururken,
Katırına kamçı vurup,
O koca Malgun yetiştiğinde,
Kıl kadar canını esirgemeden,
Yetiştiği yerde enişteni
Yedi kez yumruklayıp geçince,
Enişten Manas bozkurdu

Kadir Hüda kollamıştı.
Eniştenin başını ayağını
Mançu'nun pehlivanları kuşattı, Kolu yere değmeyen,
Hızır'ın dokunduğu enişteciğin,
Bir an bile ürküvermedi.
Helak olup zavallı can,
Kıtay böyle gelince,

O gayreti bilince,
Yönelip deve karşı davranıp,
Bir yaradan Hüda'nın
Bir kendisine yalvarıp,
Altındaki bindiği –
Kısrağın tayı,
Tulparların seçkini,–
Gazaya binilir mal idi,
Kara yılkının yamanı,
Akkula'ya kamçı vurup,
Haykırıp mızrak uzattığında,
Cepken giymiş Kıtay'ın
Güçlüsüne bakmadan,
Taş kuşanmış Kıtay'ın
Seçkinine bakmadan,
Mercan düğme, inci taş,
Luñtuñ'un hanı aralarında,

Will never bring forth again.
Why, Şıpşaydar of the red whip,
At your tiger brother-in-law Manas,
When he roared and thrust the lance,
Your dear brother-in-law touched by Hızır
Stood gazing without stirring a hair,
Whipping his mule,
When that great Malgun came up,
Sparing his life not a hair's worth,
Where he caught your brother-in-law
He passed, pummeling him seven times,
Your brother-in-law Manas the grey wolf
—
Almighty Hüda had shielded him.
Your brother-in-law, head and foot,
The champions of the Mançu ringed round, His arm never touching the ground,
Your dear brother-in-law touched by Hızır,
Not for an instant did he flinch.
Poor souls perishing,
When the Kıtay came on so,

When he knew that fury,
Turning to face the giant,
To the one creator Hüda,
To Him alone imploring,
What he rode beneath him –
The mare's own foal,
The choicest of tulpars,–
A steed to ride to holy war,
The fiercest of the black herd,
Laying the whip on Akkula,
When he yelled and couched the lance,
Of the çepken-clad Kıtay
Heeding not their strongest,
Of the stone-girded Kıtay
Heeding not their choicest,
Coral buttons, pearl stones,
The khan of Luñtuñ in their midst,

Kızıl kamçı Şıpşaydar
Katırın başını çevirmiş:
«Hadi Manas, sapla da gör» deyip,–
Karşısına bakıp durmuş.
«Ya Yaradan, birim» deyip,–
Kaplan enişten Han Manas,
Var gücüyle mızrak saplamış.
Yaman enişten Han Manas,
Oktan önce yetişmiş,
Yetiştiği yerde enişteciğin:

«Kalmuk eyerin kaşı» deyip,–

Tam yüreğin başı» deyip,–
Enişten yumruklayıp geçmiş.

Çömelip su dökmesini bilmeyen,

Hüda'nın varlığını birliğini bilmeyen,
Kızıl kamçı Şıpşaydar,
Enişten hızlanıp yetişince,

Katırdan uçup gitmiş.

Şıpşaydar of the red whip
Turned his mule's head about:
Saying «Come, Manas, thrust and see»,–
And stood facing him, gazing.
Saying «O Creator, my One»,–
Your tiger brother-in-law Han Manas
Thrust the lance with all his might.
Your fierce brother-in-law Han Manas
Arrived before the arrow,
And where he caught him, your dear brother-in-law:
Saying «The pommel of the Kalmuk saddle»,–
The very head of the heart» saying,–
Your brother-in-law pummeled him and passed.
Who knew not how to squat and make water,
Who knew not Hüda's being and oneness,
Şıpşaydar of the red whip,
When your brother-in-law sped and caught him,
Went flying from his mule.

Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azız Han'ın yalnızı,
Yetişip başını kesmiş.
Onunla Kıtay'ın
Beli kırılıp gitmiş.
«Kaplan Manas'mış» deyip,–
Gayretini tastamam görmüş.
Kan akan büyük gazada
Kıtay'ın nice devi ölmüş.
Muzburçak, Kökçö Han öldü,
Manas Han'ın bahadır olduğunu,
Dahası, Kakan'ın hanı Karıkan, Hızır dokunmuş aslan öldü.
Düşünde bunu görmüş.

Gold-forelocked, tassel-sashed,
The lone son of Azız Han
Came up and cut off his head.
With that, the Kıtay's
Backbone was broken through.
Saying «So this is the tiger Manas»,–
They saw his fury full and whole.
In the great blood-flowing holy war
Many a giant of the Kıtay died.
Muzburçak and Kökçö Han died,
That Manas Han was a batyr,
More — Karıkan, khan of Kakan, The lion touched by Hızır died.
Beheld it in his dream.

«Halka vebal eder» deyip,–
«Buyruk altındaki yeri kırar» deyip,–

Kırk günlük yol derler.
Esenkan'ın Burulça'sını,
Ay cañ-cuñ kızı Birmıskal'ı,
Armağan diye vermiş.
Halkına haber salmış,
Orto-Beecin şehrine,
Alake'm şehitliğe erip,
Esenkan'ın yerine,
Kakan'a girip dönüp,
Manas'ı han kaldırıp seçmişler.
Dayanak bildiği can dostu –
Kıtay'ın hanı sersem kaldı,
Han Çubak'tan ayrılıp.
Pek yaman Koñurbay,
Çalıyar'ın basmadığı Beecin'e –
Şu duran boz çepkeni –
Keşfettirip geri çekilince,
Boz çepkene şaşıp kaldı:
Hasta düşüp Talas'a,
«Kül azığını, içtiği emini,
Altı aslanın küçüğü,
Vay, uğursuz kadın Kanıkey –
Ayköl'ün Manas enişteciğe,

Yapıp vermiş meğer, ah,
Ok geçmezlerin hepsini!».
Değerimi bilmeyen,
Keçil'in hanı koca domuz,
Altmış kez sövüp saydı.
Değerli eşya sup çepken,
Atışa girse ok geçmez,
Mızraklaşmaya girse mızrak geçmez,
Bulunmaz büyük eşya.
Bunu yitirirsen pek yamandır.
Dulluğu kurusun,

Saying «He will bring bane upon the people»,–
Saying «He will crush the lands under our sway»,–
A journey of forty days, they say.
Esenkan's Burulça,
Birmıskal, daughter of the moon cañ-cuñ,
He gave them as a gift.
He sent word to his people,
To the city of Orto-Beecin,
My Alake attained martyrdom,
In Esenkan's stead,
Entering Kakan and returning,
They raised and chose Manas as khan.
The soul-friend he held for his stay –
The khan of the Kıtay was left stunned,
Parted from Han Çubak.
Koñurbay most fierce,
To Beecin where Çalıyar never trod –
This grey çepken standing here –
When he had it scouted and drew back,
He stood amazed at the grey çepken:
Falling sick, to Talas,
«His food of ashes, the draught he drank,
The youngest of the six lions,
Vay, that ill-omened woman Kanıkey –
For Ayköl Manas, your dear brother-in-law,
She made and gave them all, ah,
Every one of the arrow-proofs!».
He who knows not my worth,
Keçil's khan, the great boar,
Cursed and reviled me sixty times.
A precious thing, the sup çepken,
In the arrow-fight no arrow passes,
In the lance-fight no lance passes,
A great thing not to be found again.
To lose it were a grievous thing.
A curse upon widowhood,

	Ondan ayrı düşersen yazıktır,	*To be parted from it were a pity,*
20690	Asil Manas enişten kalan sup	*Left of your noble brother-in-law Manas, the sup*
	çepken,	*çepken,*
	Kardeşçiğim, sana vereyim emanet!	*Little brother, let me give it you in trust!*
	Çepkeni onun kendisi bilip,	*Hold the çepken as the man himself,*
	Endamını körletme,	*Do not dull its noble form,*
	Belanı ben alayım,	*Let me take your misfortune on myself,*
	Şu sup çepkeni yitirme.	*Do not lose this sup çepken.*
	O varılan Beecin'de,	*In that Beecin they marched to,*
	Karşılaşanın hepsi öldü,	*All who met him died,*
	Değerli şahin er öldü,	*The precious falcon hero died,*
20700	Kırk aylık Beecin'i	*Beecin forty months away*
	Sarp yerden keşfettirdi,	*He had scouted from the steep places,*
	Yamanların hepsini,	*All of the fiercest ones,*
	Kıyamete göçen enişteciğin,	*Your dear brother-in-law gone to Doomsday*
	Kıtay'a armağan verdirdi.	*Made the Kıtay yield them as gifts.*
	Akkula'yı oka uçurup,	*Akkula was felled by the arrow,*
	Öte dünyaya yönelip dönünce,	*When he turned his face to the other world,*
	Koskoca kara başımda,	*On this great luckless head of mine,*
	Enişten ben dul kaldım,	*By your brother-in-law I was left a widow,*
	Otuz iki yaşımda.	*At thirty-two years of age.*
20710	Enişteciğin öleli	*Since your dear brother-in-law died,*
	Kırk güne henüz dolmuş değil,	*The forty days are not yet full,*
	Gideli kırk gün olmuş değil,	*Not forty days since he went,*
	Varımı talan ettiklerinde,	*When they plundered all I had,*
	Fitneyi hep birden saldıklarında,	*When they loosed sedition all at once,*
	Hesabımı gördüklerinde,	*When they settled their account with me,*
	Mememi yarıp vurduklarında,	*When they struck and split my breast,*
	Hazinemi açıp alamadan,	*Before I could open and take my treasury,*
	Ölmeyip sağ kalarak,	*Not dying, staying alive,*
	Yaslı yürüyüp koyulup,	*Setting out walking in mourning,*
20720	Çığlık çığlığa ağlayıp dönüp,	*Turning back weeping shriek on shriek,*
	Gerçek dünya hazinemden	*From my treasury of this true world*
	Bir çimdik alıp kalamadan,	*Unable to keep back even a pinch,*
	İşte böyle ayrılıp,	*Parted just so,*
	Kulların böyle yapacağını,	*That the bondsmen would do so,*

Altı gün önceden bilmiştim,
Dertli deli ben ablan,
«Yadigâr diye koklarım» deyip,–

Ablandan giyip git.
Sup çepkeni içten giymişim.
Eşyası kaldı, kendisi yok,
Hüda'nın buyruğunu gördüm,
Han enişten dünyada yok.

Bugün görülen yarın yok,
Böyle oyalayıp avutup,
Aldatırmış şu boktan dünya!
Kudret başa verince,
Kardeşçiğim, katlanmamaya çare yok,
Altı teke derisini
Dayanak edinip yaşamaya,
Yiğitten kalan erkek evlat yok».
Öz yalnızına «kardeşim» deyip,–
«Senden gayrı kimim var?» deyip,–
İçini ipekle astarlamış,
Ablalığını belli etti,
Çocuğa sup çepkeni giydirdi. Altmış
kız dişleyip yumuşatmış,
Görse zavallı gönlü bölünüp,
Çekip alsa kandagay,
Sup çepkeni giydiğinde,
Ata ruhu konup heybetlenip,
Görünüşü, duruşu
Han Manas gibi heybetli.
Ortalık durgun, yel yok,
Ayköl'den kalan yetime
Açıkça söyleyivermeye
Kanıkey'de derman yok.
Yine ablan yanıp yakılıp,
Karşısında duran çocuğa,
«Kardeşçiğim» deyip yalvarıp:

«Yine kardeşçiğim, sözümü dinle!

I had known six days before,
I, your grief-mad sister,
Saying «I will breathe it in as a keepsake»,–
Take it from your sister, wear it and go.
I have worn the sup çepken next to my skin.
His things remain, himself is gone,
I have seen Hüda's decree,
Your khan brother-in-law is no more in this world.
What is seen today is gone tomorrow,
So it beguiles and soothes,
So it deceives, this dungheap world!
When the decree falls on the head,
Little brother, there is no way but to endure,
Six he-goat hides
To take for a stay and live by —
There is no man-child left of the hero».
To her own lone one saying «my brother»,–
Saying «Whom have I but you?»,– Its inside lined with silk,
She made her sisterhood plain,
She dressed the child in the sup çepken.
Sixty maidens chewed it soft,
Seeing him, the poor one's heart is riven,
When she draws out the kandagay,
When he put on the sup çepken,
The father's spirit settled, lending awe,
His look, his bearing,
Majestic as Han Manas.
All around is still, no wind,
To the orphan left of Ayköl,
To speak it out openly,
Kanıkey has no strength.
Again your sister, burning with grief,
To the child standing before her,
Imploring, saying «Little brother»:

«Again, little brother, hear my words!

Ancıyan var, Alay var,
Sana kastı olan niceleri var.
Sağ yanında Urus var,
Sırt yanında Kıtay var,
Seninle boğuşacak düşman niceleri var.
Ok yanılıp değmesin diye,
Ecelin ansızın yetişmesin diye,

Ablanın deli dolu olduğunu,
Bundan böyle bilip git,
Yine bir eşya veririm,
Mahzunlaşıp ablan bunu söyleyip,
Ak heybeye konulmuş,
Özenle temiz saklanmış,
Özeni bir hayli çok,
Töre Manas'tan kalan kandagay,
Çevresi bağlamalı,
Kalın baldırından aşağısı
Baştan başa çelikle işlemeli,
Yününü temizce aldırmış,
Güderi sepileyip pehlivana,
Temizce tabaklatıp yaptırmış,
Argın ile Kırgız'ın
Kayışı olup gerilmiş,
Bırakıverse kandagay,
Zamk gibi toplanan,
Tutunca yumuşak gerilen,
Sıkıca kavrayınca,
Tutan adamın eli gömülen.
Hanı Manas'tan kalan kandagay,
(Esirgemesiz azabı,
Yaman deli Kanıkey,
Çeke çeke gelmedi mi,
«Yadigâr diye bakarım» deyip,–

Asilinin kandagayını
Alıp gelmedi mi.)
«Kardeşçiğim» deyip yalvarıp,
Abla olduğunu belli edip,

There is Ancıyan, there is Alay,
There are many who mean you harm.
On your right hand are the Urus,
At your back are the Kıtay,
Many the foes who will grapple with you.
That no stray arrow strike you,
That your appointed hour not come unawares,
That your sister is wild and reckless,
Go knowing it from this day on,
I give yet another thing,
Your sister, growing sorrowful, spoke this,
Laid up in the white saddlebag,
Kept clean with care,
Care lavished on it past measure,
The kandagay left of lord Manas,
Bound with lacing round its edge,
From the thick calf downward
Worked with steel from end to end,
Its wool taken cleanly off,
Chamois tanned for the champion,
Had it cleanly curried and made,
Of the Argın and the Kırgız
It was stretched to be their strap,
Let go, the kandagay
Gathers in like gum,
Grasped, it stretches soft,
Gripped hard and fast,
The holder's hand sinks in.
The kandagay left of Manas the khan,
(Torment without mercy,
The fierce mad Kanıkey,
Did she not come bearing it and bearing it,
Saying «I will keep it as a keepsake»,–

The kandagay of her noble one —
Did she not bring away.)
Imploring, saying «Little brother»,
Making plain she was his sister,

Getirip ayağına
Kandagayı giydirdi.
Onun öte yanında,
Fil derisi sahtiyan,
Padişahtan da üstün
Bu bahtsızın yaptığı,
Var olan yaraşık çok malı
Çocuğa verip durduğu.
Görse, insanın gözünü doyuran,
Yiğitten kalan altını.
Kızıl altından, yakuttan,
Ökçesine koydurmuş,
Alasının da alası,
Çift oyma işletip,
Kırgız işi yapıp donatmış,
«Semetey gelirse giyer» deyip,–

Yüreği varsa, yavrum,
«Dulluğu anlar» deyip,–

Hazırlayıp durduğu sağrı çizme*
Kayran anan Kanıkey'in
Giydirecek yolu yordamı var.
Giyip aldığı geniş çizme*
Semetey'in ayağında,
Burnu yukarı kıvrık,
Koyun doyuracak kiri pası var,
Ayağından çekip fırlatıp,

Küheylan yengen Kanıkey,
Bu işi böylesine başlattı,
Abla olduğunu belli edip,
Hazırlayıp durduğu sağrı çizmeyi,
Semetey'e giydirip.
İşte o zaman Kanıkey,
Böylece canı dağlayıp.
Ana olduğunu tanıtmadan,
Semetey'in üstüne
Padişah giyimini giydirip.

Bringing it, upon his legs
She drew the kandagay.
And beyond all that,
Morocco of elephant hide,
Higher than any padishah —
What this luckless one had made,
The many fitting goods she had,
She kept giving to the child.
A sight to sate the beholder's eye, The gold left of the hero.
Of red gold and of ruby,
She had set upon its heel,
The choicest of the choice,
Worked with double carving,
Made and adorned Kırgız-fashion,
Saying «If Semetey comes, he shall wear them»,–
If he has heart, my darling,
Saying «He will understand my widowhood»,–
The shagreen boots she kept ready —*
Your dear mother Kanıkey
Has her way and manner of dressing him.
The wide boots he had on,*
Upon Semetey's feet,
Their toes curled upward,
Grime and rust enough to feed a sheep,
She pulled them from his feet and flung them,
Your courser aunt Kanıkey,
So she set this work in train,
Making plain she was his sister,
The shagreen boots she kept ready
She drew onto Semetey.
See, then Kanıkey,
Thus searing her soul.
Without revealing she was his mother,
Upon Semetey
She put the raiment of a padishah.

Zavallı deli ablanın,
Ablalığını belli edip,
Sayısız malın hepsini
Semetey'e giydirip.
Bakıp duran zavallının
Gönlü fena bölünüp,
Bakıp görse Semetey,
Han Manas babası gibi görünüp.
Bunu görüp Kanıkey,
Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden,
Vermek oldu kesin kararla,
Beyinden kalan yavrucağa,
Yiğit anan Kanıkey,
Yöneldi mi nasıl çekinsin,
Vadiden akan pınardan,
Hiç mi hiç canını esirgemez
Ölürken gördüğü yavrucaktan.
Tulpardan kalan yavrucaktan,
Esirgemedi Kanıkey,
Doğandan kalan çırağdan.
Nice düşüncesi dağılıp,
Yanıp yakılıp görür evladını.
Kurban olayım, kardeşçiğim,
Yandığım yakındığım ak saray,
İçim dolusu derdim var,
Yerinmeden, kardeşim, dinleyiver.
Han kapısı kıyamettir,
Basıp girmeye usül gerek,
Padişah kapısı som demir,
Eritmeye söz gerek.
Kardeşçiğim, yolum yordamım böyleydi,

Padişahın padişah olması,
Kardeşçiğim, kadından olurdu.
Buzun kara kalın çağında,
Kara günlü canım kız çağımda,
Yiğitliğimden coştum ben,

The poor mad sister —
Making her sisterhood plain,
All of the countless goods
She dressed Semetey in.
The poor one gazing on —
Her heart was sorely riven,
When she looks and sees Semetey,
He shows like his father Han Manas.
Seeing this, Kanıkey,
Without looking round about,
Sparing her life not at all,
Resolved with firm resolve to give,
To the little one left of her bey,
Your valiant mother Kanıkey,
Once set on it, how should she shrink,
From the spring that flows from the valley,
Never, never does she spare her life
For the little one seen at death's edge.
For the little one left of the tulpar,
Kanıkey grudged nothing,
For the lamp left of the falcon.
Her many thoughts scattering,
Burning with grief she beholds her child.
Let me be your sacrifice, little brother,
The white palace I burn and mourn for,
My breast is brimful of grief,
Without repining, my brother, listen.
A khan's gate is Doomsday itself,
To step within needs proper form,
A padishah's gate is solid iron,
To melt it needs the word.
Little brother, such were my ways and manners,
That a padishah becomes a padishah,
Little brother, came ever from the woman.
In the season of black thick ice,
In my dear maiden days of black fortune,
I overflowed with my own valor,

Esil enişten bozkurda

To the grey wolf, your precious brother-in-law

İkinci cildin sonu.

Üçüncü cilt, Semetey'in soyunun sırrını öğrenmesi ve Kanıkey'in uzun gece anlatısıyla sürer.

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

İkinci cilt, Kanıkey'in Buhara'ya sığınışından Manas'ın hatıra aşındaki büyük at koşusuna; er kılığındaki ananın Taytoru ile fal açışından on iki yaşında han kaldırılan Semetey'in babasının emanetlerini kuşanışına uzanır.

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT II

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT II
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME II